De Denker. Deel 4 (1766)

bron
De Denker. Deel 4. De erven van F. Houttuyn, Amsterdam 1767

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_den001denk04_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

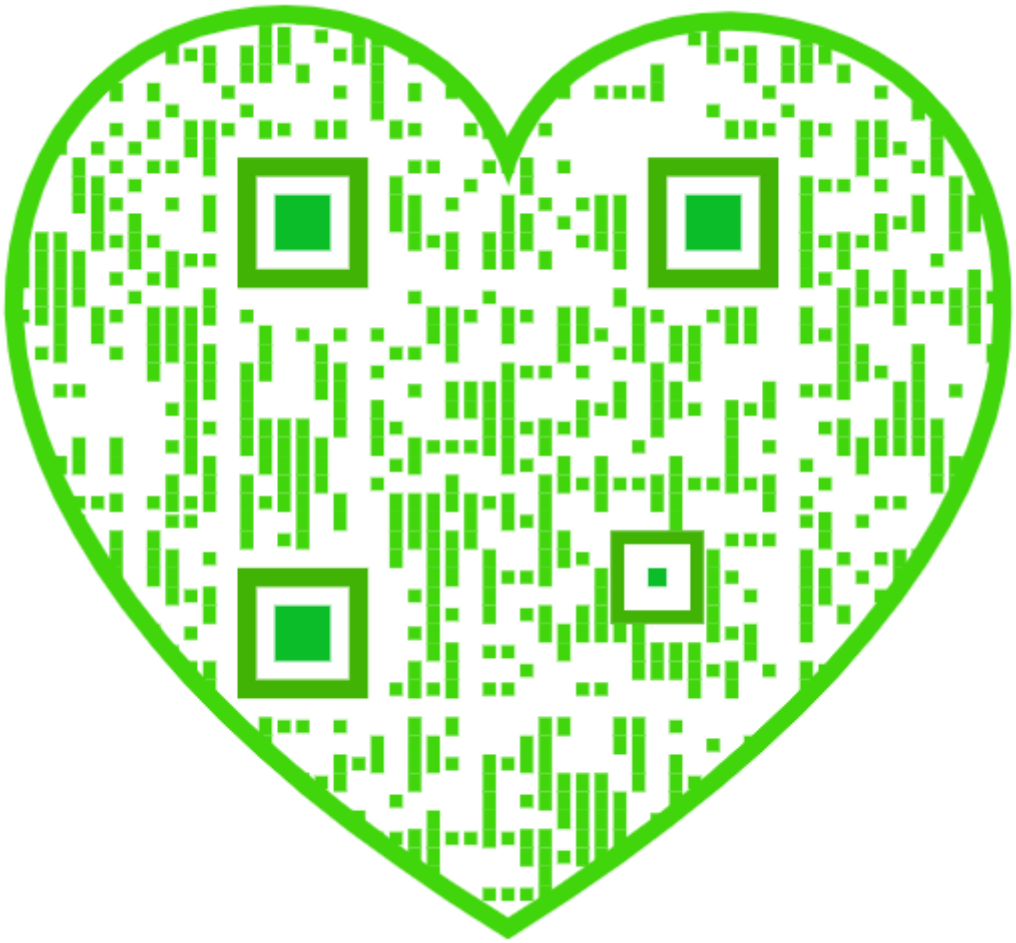

De Denker.

N°. 158.

Den 6. January 1766.

[De dwaaze Poogingen van veelen, om gelukzalig te zyn in dit Leeven, afgeschets; ter gelegenheid van het wenschen van een Gelukzalig Nieuwenjaar.]

- Pauci dignoscere possunt
Vera bona. - -

JUVEN.

IK wensch u een gelukzalig Nieuwe Jaar, zyn woorden, die ik geduurende veertig Jaaren op den eersten *January*, door alle menschen van allerleie standen en ouderdom, heb hooren herhaalen.

Maar als men die wenscheren eens vraagde, wat zy door en *Nieuw Jaar*, en door de *Gelukzaligheid* verstaan, twyffele ik, of het grootste getal die vraagen wel op eene redelyke wyze zoude kunnen beantwoorden.

Nogthans zou uit hunne verschillende verklaaringen deze groote waarheid beweezen worden; dat de menschen, naar hunne onderscheidene manier van denken, ook verschillende denkbeelden aan dezelfde woorden hegten.

Gelyk nu die waarheid eene byzondere opmerking verdient; zal het, myns bedunkens, onzen Lezeren noch onnut, noch onaangenaam zyn, dat wy, ter gelegenheid van het begin deezes Jaars, eens nagaan, welke denkbeelden door verschillende menschen, naar maate der omstandigheden, waar in zy zich bevinden, of in gevolge van hunne hebbelykheden, aan die zoo menigmaal herhaalde woorden gehegt worden. Maar om zulks na te vorschen, omtrent allerleie menschen van alle standen en ouderdom; zoude voor den Sterveling, die na veele moeite en eene langduurige ondervinding slegts eene oppervlakkige kennis van het menschelyke hart bekomen kan, volstrekt onmogelyk zyn.

Laat ons dan eerst een Kind beschouwen: Het denkbeeld, dat het kind aan de woorden *Nieuw Jaar* hegt, is of geen, of verward: en geen wonder; want een kind kan zich geene denkbeelden vormen, die niet uit den aart der zaaken voortvloeijen; gelyk nu de verdeelingen van den tyd geen andere wezenlykheid hebben, dan van willekeurige instellinge, en maar alleen door de menschen uitgedagt, en daarom ook op verschillende wyzen bepaald zyn; zoo kan een kind of geen, of alleen een zeer gebrekkig denkbeeld daar van hebben. Het gros der menschen zelfs hegt 'er geen ander denkbeeld aan, dan alleen dat van den tyd, welke van den eersten van *January* tot den laatsten van *December* verloopt.

Maar waar in stelt het kind de *gelukzaligheid?* zyn gelukkige staat ontlast het van alle zorgen; zyne aanminnige onnozelheid is nog ontbloot van de kennisse van het zedelyk goed en zedelyk kwaad, en ontheft het dus van de verpligting, om het een te volgen en het ander te myden, en echter is het zonder die kennis en verpligting goed, en bevindt zich byna in den gelukzaligen staat der eerste onschuld; wat begrypt het dan door de gelukzaligheid, welke men het toewenscht? immers, indien het 'er eenig denkbeeld van heeft, niets anders, dan het bezit van een Kaartenhuis, van een fraaije Pop of van een houten wagen, en de toelaating, om zyn hart met speelen op te haalen, of liever de vryheid, om te mogen doen al wat het wil. Onnozel, maar waarlyk

gelukzalig kind, indien gy slegts door wyze ouderen geleid wordt!

‘Speel, nuttig u deez dagen;
‘Want 's waerelds grootheid schaft aan ons 't genoegen niet,
‘Dat u door uwen houten wagen
‘En door uw kaartenhuis geschiedt.

Maar waar in wordt de gelukzaligheid gesteld door dien onbandigen Lichtmis, die zynen makker, hem op straat ontmoetende, toeroept: *Jongen, een gelukzalig Nieuwe Jaar; tot van avond by mooi Grietje, hoorje*; Waar anders in, dan in zich zelven en anderen te bederven? Zyn vuurigste wensch is al sedert meer dan een jaar geweest, om de vrouw van zyn besten vriend te verleiden; niet alleen, om dat haare schoonheid hem bevalt; maar ook, om dat zyn drift door haare zedigheid, en door de liefde tot haaren man, wordt aangeprikkeld; noch de vriendschap, die hem door den man beweezen wordt, noch de vrees, om een gelukkig huwelyk in een akelig en woedend huiskrakeel te doen veranderen, weerhouden hem: 't Is ook niet mogelyk, dat zulks eenigen indruk zoude maaken op den geest van eenen onwaardigen, die niet geschroomt heeft, om meer dan eene onnozele en eerlyke dochter te *debaucheren*, en tot het rampzalig hoerenleven te brengen; wiens bloed door nagtbraaken en door het onmaatig gebruik van wyn en vrouwen ontstoken; wiens geest en smaak, door den gestadigen ommegang met hoeren en lichtmissen, bedorven, en wiens verbeelding door ontugtige woorden en daaden altoos verhit is.

Doch laat ons 't oog van die laage ziel afwenden, en het liever slaan op dien Kranken, die de wensch van een *gelukzalig Nieuwe Jaar* met een diepen zugt beantwoordt. Zyne gelukzaligheid bestaat in zyn herstel; vraag het hem, Lezer! en hy zal u antwoorden, dat hy niets meer wenscht, dan van zyne kwynende ziekte verlost te zyn. *Was ik gezond; ik was volmaakt gelukkig*, zullen zyne woorden zyn. Maar zoude hy echter, indien hy den onwaardeerbaaren schat der gezondheid weder gevonden hadde, zich wel als volmaakt gelukkig aanzien? immers neen. Hy zou ras gevoelen, dat 'er nog zeer veel aan zyn volmaakt geluk ontbrak; hy zou ras wederom wat anders wenschen. Zoo zyn wy wuste en onver-

standige stervelingen gesteld; het geen wy hebben, achten wy niet; en als wy 't verloren hebben, betreuren wy 't; altoos loopen wy de wyze Voorzienigheid vooruit; naauwlyks weeten de verlichtsten onder ons, waar in 't volmaakt geluk bestaa, en evenwel

Nitimur in vetitum semper cupimusque negata,

'altoos verlangen wy naar 't geen ons wordt geweigerd'.

Natuurlyk is 't echter naar de herstelling zyner gezondheid te reikhalzen; maar laat dat verlangen altyd gepaart gaan met eene onderwerping aan de Voorzienigheid. Hoe weeten wy, stikziende Aardelingen, wat ons wezenlyk nut zy? Opperste Wysheid, onze zwakke geest kan de redenen niet navorschen, waarom Gy de kwaalen onafscheidelyk verknogt hebt met den staat van mensch. Zekerlyk is 't tot ons nut; want Uwe menschenliefde is oneindig; wy werpen ons dan in het stof, en wy aanbidden en bewonderen Uwe wyze, schoon voor ons onbegrypelyke, schikkingen! Waant derhalve een kranke zyn volmaakt geluk in zyne herstelling te vinden, dan wordt hy zekerlyk door gebrek van inzigt in het tegenwoordige, en van vooruitzigt van het toekomende, in een dwaalspoor geleid.

Zyne dwaling is egter oneindig verschoonlyker, dan die van een ouden Vrek. Het goud is zyne gelukzaligheid; dat is 't eenig voorwerp zyner liefde; van goud droomt hy; zyn eerste gedagte, wanneer hy ontwaakt, is; hoe zal ik heden myn schat vermeerderen? Onnozele wezen, droevige weduwen, ontvliedt hem, hy zou van uwe onnozelheid en droefheid gebruik maaken, om u van uw gering erfdeel te ontblooten: Deugdzaame Armen, vertrouwt op God, die zyne kinderen van honger niet laat vergaan; want smeekte gy dien onbarmhartigen om onderstand, hy zou uw rampzalig lot niet alleen met onverschillige oogen aanzien, maar het nog bitterer maaken, door zyne laage en onmenschelyke verwyten. En gy, grysaard, wiens hart 't goud is, die de kroon der grysheid onwaardig zyt, naauwlyks leeft gy nog, haast zult gy sterven; uw laatste uur genaakt, en gy denkt 'er niet om; gy staat al met den eenen voet in 't graf, en gy weet nog niet, waar in de gelukzaligheid bestaa!

Maar wordt 'er een ander denkbeeld van de Gelukzaligheid gemaakt door dien geldzugtigen Koopman, wien, schoon zy-

ne schatkisten reeds opgepropt zyn, niets meer ter harte gaat, dan 't vertier zyner koopmanschappen met eenen onmaatigen winst, en de krenking van 't crediet zyner medekooplieden, al waren 't ook zyne vrienden. Door zyne overmagt van geld en slinkschen handel, tragt hy braave burgers en waardige huisvaders met hunne vrouwen en kinderen in den grond te booren; aan 't uitbreiden zyner negotie en aan zyne onverzadelyke winzugt offert hy alles op: en 's Lands middelen te frauderen is by hem eene aardigheid. Doedt hy by geval eens een sleurgebed, hy berekendt teffens, hoe hoog de Wissel en de Agio van de Bank zy; en om de openbaare Godsdienstoeffeningen by te woonen, blyft hem geen tyd overig; want des Zondags moet hy met zyn koets en fraaije paarden eens gaan ryden, of zich op zyne Buitenplaats vervrolyken met eenige gasten, die, om zyne opgeblazene trotsheid te strelen, zig over alles verwonderen, en alles pryzen. 's Winters moet hy dien dag op zyn Boekenkamer doorbrengen, niet om eenig goed boek te leezen, maar om na te gaan, welke boeken hy nog kopen zal, om de onwetenden te doen geloven, dat hy ook een geleerd en verstandig man is. 't Geduurig gewoel van zyne meiden, knegts, komtoirbedienden, makelaars en goede bekende, en zyn gestadig peinzen op het doen van winst, benemen hem ook de gelegenheid, om zyne vrouw en kinderen eenige waare gevoelens van eer en deugd in te boezemen: is 't dan wonder dat zyne vrouw niet beter weet, of de gelukzaligheid bestaat in kostbaare meubilen, die zy niet durft gebruiken; te vergaderen, en in nu en dan met deezen of geenen Heer een kleine Amourette te hebben.

Maar weet een laffe Hoveling het beter? opgezwollen van hoogmoed, aangeprikkeld door eerzugt, bestaat zyne gelukzaligheid in het verkrygen van meer eerampten. In hoe veele bogten wringt zyn geest zich niet; van en welke laage verachtelyke omwegen, van welke diepe veinzery, en laffe vleijeryen maakt hy gebruik, om den Vorst te verschalken en zyne medehovelingen uit den zadel te ligten? Gelukt het hem; dan stapelt hy eerampten op eerampten. Maar wee het Land, indien hy 's Vorsten eerste Minister wordt, want hy vordert niet alleen van anderen dezelfde laagheden, die hy gedaan heeft om zich te verheffen; maar zyn *Systema* is, dat alle soorten van eerampten, zoo wel die, waar toe eene uitgestrekte kunde en fyn oordeel vereischt wordt, als de zoogenaamde keuken-amptjes moeten gegeeven worden aan zyne zoonen of neeven, of aan de geenen, voor wien deeze of gee-

ne groote Heer zich interesseert. Bekwaamheid, verdiensten, deugd, verstand, geleerdheid zyn by hem in geen tel; hy leeft met de eerampten, als met zyn vaderlyk goed; en dus wordt de zotheid allengskens de voorzitster in de Raadsvergaderinge; de onweetenheid voert het hooge woord op de stoelen des Gerichts; en de onbedrevenheid en lafhartigheid zien zich aan 't hoofd des Legers.

Maar wee dien eerzuchtigen Staatsman ook! wanneer hy valt, wordt hy van niemant beklaagd, van elk veragt, en zyn hart van spyt, naberouw en eerzucht geknaagt. Dan voelt hy eerst, doch te laat, dat hy de waare gelukzaligheid nooit gekent en zyn Vaderland in 't verderf gestort heeft, om aan zyn dolle hoogmoeds drift te voldoen.

En wat wenscht gy toch, in dit begonnen Jaar, rampzalige Echtgenoten, die u de gelukkigste omstandigheden, waar in de mensch geplaatst kan worden, niet ten nutte weet te maaken; die 't zoet der zuivere Huwelyksliefde nimmer gesmaakt hebt? wat wenscht gy? niets anders dan elkander te vlieden, ja misschien, welke ontaartheid! elkanders dood! Hebt gy de pligten dan vergeeten, die gy by 't voltrekken van uwen echt zoo plegtig op u genoomen hebt? Maar wat zegge ik, gy hebt die aangenaame pligten nooit gekend. Verdwaalden! wat wenscht gy, daar gy 't in uwe hand hebt, om gelukkig te zyn; Wilt het slegts; let alleenlyk op de huishouding van twee echtgenoten, die elkanderen beminnen; leest de zuivere genegenheid, de tedere gevoeligheid uit de oogen dier gelukkigen. Met welken yver werkt de man niet tot onderhoud van zyn bemind huisgezin? hoe weet hy de gestrenge standvastigheid niet te temperen, door eene inschikkelyke toegeevenheid? met welk een genoegen staroogt hy op zyn aanminnig kroost, 't geen aan de borst van de tedere en beminnelyke moeder legt? welk een blydschap straalt de lieve huismoeder de oogen uit? met welk een levendig vermaak betoont zy aan haaren man eene gewillige onderwerping en eene verpligtende oplettenheid? met welke vreugd draagt zy zorg voor de opvoeding van haare lieve kinderen? Let, zegge ik, naauwkeurig op dat waardig huisgezin, en 't staat aan u, rampzalige Echtelingen, om even gelukkig te zyn. Handelt slegts redelyk, en gy zult ras ontdekken, waar de Gelukzaligheid huisvest.

Niet minder beklaachelyk is de onkunde van dat jong bekoorlyk meisje, welks gelukzalig Nieuwe Jaar in de menigte van vryers bestaat. Welige kinderagtige kunstjes stelt zy

niet in 't werk, om dat zoo vuurig gewenschte doel te beschieten? Al haaren tyd, alle haare vermogens legt zy daar aan te koste; hoe veel heeft haare Kamenier niet te doen? *Ida*, is 't eerste woord, wanneer zy ontwaakt, *ben ik van daag niet schriklyk lelyk*? *zien myn oogen niet rood*? *ik voel pokkeltjes in myn aangezicht*; *en ik heb van daag wat hoofdpyn*. Maar *Ida*, die wel weet waar 't haar jonge Meesteres schort, verzekert Mejuffrouw, dat zy 'er uitziet als een Engel: en die verstandige zamenspraak wordt juist drie honderd vyf en zestig ochtenden in een Jaar herhaald. Uit dit staaltje kan men ligt nagaan, waar in de dagelyksche bezigheden der Juffrouwe en haare gedienstige Kamenier bestaan. Maar 't onnozel meisje denkt niet, dat haare schoonheid ras eene verslenste roos zal zyn, die geen plukker vindt; zy weet niet, dat het jammer is, dat zy haaren geest onversiert laat; dat haar hart, dat goed was, door de ledigheid, beuzelarye en te groote eigenliefde bedorven wordt; zoo dat zy zich het hart van een braaf man, die zy anders gelukkig zou hebben kunnen maaken, onwaardig maakt. Laat ons haare dwaling betreuren, mededogen met haar hebben, en haar den weg ter gelukzaligheid, indien 't mogelyk is, nog aanwyzen.

Waarin bestaat dan eigenlyk de Gelukzaligheid, die men elkanderen in 't Nieuwe Jaar behoort te wenschen? Ik antwoorde, *in een vroom genot van het noodige*. Zonder vroomheid immers, en zonder het genot van het geen elk, naar maate der omstandigheden, waar in hy geplaatst is, noodig heeft, is het aardsch geluk hier niet te vinden. Zonder vroomheid, die niets anders dan de oeffening der Deugd of de naarkoming onzer pligten is, kan men geen gerust geweten bezitten, zonder het welke 'er geen geluk is, en 't geen 'er het aanmerklykste gedeelte van uitmaakt; waarom de wyste der Koningen het ook vergelykt by een geduurige maaltyd. Zonder het Noodige tot onderhoud, is men in armoede gedompeld, welke een wezenlyk ongeluk is. Dit sluit ook *Verstand* en *Gezondheid* in: Zonder Verstand immers kan men niet regtschapen vroom zyn; zonder Gezondheid kan men zelfs het genot niet hebben van 't geen de Voorzienigheid ons geschonken heeft.

Maar laat ons aan de woorden *Nieuwe Jaar* niet blyven hangen. Wy weeten, dat geen Jaar nieuw of oud is; ja dat de tyd zelf niets is in vergelyking van de Eeuwigheid. Laat ons de Gelukzaligheid dan tot de nietige tyd niet bepaalen, maar liever onze oogen slaan op, en onze Wenschen uitstrekken tot

die oneindige Gelukzaligheid, welke de Groote en Algoede Oorzaak van alles voor zyne geliefde Kinderen bereid heeft; en laat ons met de diepste verwonderinge en gevoeligste dankbaarheid die Oneindige Goedheid, Wysheid en Magt aanbidden. Evenwel moeten wy tevens, zoo lang wy op deeze aarde omzwerven, als redelyke schepselen ons aardsch geluk tragten te bevorderen. De wezenlyke aardsche Gelukzaligheid moet dan ook een groot onderwerp onzer wenschen zyn.

Ik achte my derhalven verpligt, deeze niet te eindigen, dan met mynen Lezeren, in een verstandigen zin en met een vuurigen yver, toe te roepen: *Ik wensch u een gelukzalig Nieuwe Jaar*.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 159.
Den 13. January 1766.

[Brief van een jonge Juffer, wegens haare Leeszugt; en Antwoord daarop, met opzigte op de voornaamste pligten der Vrouwen.]

Nam quae docta nimis cupit & facunda videri,
Crure tenus medio tunicas succingere debet.

JUVENAL.

Heer Denker!

SChoon ik tot het geslacht der Vrouwen behoore, scheppe ik nogtans behagen in het leezen; maar het kwaadje is, dat ik weinig kennis van goede boeken hebbe, en 'er weinigen naar myn smaak vinde: want van de Wiskonst, en diergelyke afgetrokke weetenschappen, verstaa ik in 't geheel niets, en in andere bevattelyker kundigheden ben ik ook niet zeer ervaren; breyen, naaijen, dansen, *Catechiseren* en *Quadrilje* speelen zyn de eenigste konsten, die ik in myne kindsheid geleert hebbe: ik moest evenwel myne kennis in de Wapenkunde niet vergeeten, daar myne moeder een groote liefhebster van is, zoo dat ik thans ook vry beter weet, welke wapens de Prinsen van den bloede in Vrankryk voeren moogen, dan wie eigenlyk de Staaten van Holland zyn.

Op myn zestiende jaar werd ik tot Lidmaat aangenoomen, en kreeg daar op aanstonds verlof, om met myne moeder op de *Assemblée* te gaan, gezelschappen te zien, en my op een danspartytje te laten vinden; en dewyl ik nu

eene geheele Juffrouw geworden was, zoo mogt ik ook by zoodanigen Predikant te kerk gaan, als ik goedvond. Ik verkoos dan Domine C,..., en schoon de man my wat te lang preekte, zoo was ik niet te min zeer voldaan over zyne klaare manier van voorstellen; behalven dat hy ook in de *Mode* is, en dat is zeker geene der minste drangredenen op het gemoed van een mooi Meisje van zestien jaaren. Ik hebbe my die keuze ook niet beklaagt: want, behalven dat de jonge Heeren, die zig alle Zondagen getrouwelyk in 't gangetje aan de regterhand van den Predikstoel laten vinden, myn tronietje in eenige *reputatie* hebben gebragt, werdt myne nieuwsgierigheid en lust tot leezen door de fraaije redeneeringen van myn Dominé ook zeer aangewakkert; en ik merkte ras, dat 'er onder den ronden hoed van myn gewezen Catechizeermeester weinig kennis van den waaren Godsdienst schuilde, en dat die fynman my veele dingen had willen leeren, daar hy zelfs niets van verstondt.

Om myn lust tot leezen dan te voldoen, verzogt ik myn broeder om eenige boeken, die my over die vraag zeer verwondert scheen, en my te gemoet voerde: *Kom, kom, Keetje, scheer den gek niet met my; gy houdt immers te veel van uwe gezelschappen, om tyd tot leezen te hebben; en 's morgens hebt gy genoeg met het huishouden te doen; en dat is voor de vrouwen ook wel eens zoo nuttig*. Ik beantwoordde dit met te zeggen, dat de vrouwen, behalven het huishouden zoo wel wat konden leezen, als de mannen. *Ja*, was zyn antwoord, *zoo de meesten niet zoo veel werks van haar figuurtje maakten*; *maar wy zullen daar nu niet verder over spreeken; ik zal u morgen een boek zenden, en dan zullen wy eens zien of gy in staat zyt, om eene* Sçavante *te worden*.

's Anderen daags ontving ik den Engelschen Spectator, in 't Fransch overgezet; want Hollandsch leezen wy *Dames* niet meer: zekerlyk, om dat het schande voor ons is, onze moedertaal wel te verstaan. Ik doorbladerde het eerste Deel, en vond een vouwtje gelegt by 't einde van het 64ste Vertoog, alwaar de Autheur, of zyn Overzetter, in heerlyk Fransch (dog het welk ik, om dat gy, Heer *Denker*, van die kwaade smaak zyt, om in 't Hollandsch te schryven, heb vertaalt) zegt, dat de Redenaar *Pericles,*

wanneer hy eene Lykreden deedt ter eere van eenige *Atheners*, die zig in den veldslag tegen de *Spartaanen* wel gekweeten hadden, zig mede wendde tot de Vrouwen, en haar dus aanbrak: ‘Wat Ulieden belangt, ziet hier myn raad in weinige woorden; tragt naar geene andere deugden, dan naar de zulken, die Uwe Kunne eigen zyn; volgt de Zedigheid, die Ulieden natuurlyk is, en gelooft, dat de grootste lof, welken gy verdienen kunt, daar in bestaat, dat men noch goed, noch kwaad van U spreeke.’. Ik zag wel, dat myn Broeder dat vouwtje daar met voordagt gelegt hadt, om my te doen begrypen, dat ik my door te veel lust tot leezen niet moest laaten aftrekken van myne vrouwelyke pligten, en dat ik vooral niet moest waanen, dat een vrouw ooit weezenlyken roem verwerven konde door het oeffenen van mannelyke deugden. Maar, dagt ik, waarom zouden de Vrouwen niet alle de deugden zoo wel kunnen oeffenen als de Mannen? immers is 'er geen ander onderscheid tusschen de beide Kunnen, dan 't geen de verschillende wyze van opvoeding veroorzaakt.

Myn Minnaar de Capitein, die gantsch geen weetniet is, gelyk veele zyner makkeren, heeft my omtrent dat onderscheid tusschen de twee Sexen meede wel veele mooije dingen tot nadeel van de Vrouwen vertelt; doch ik geloof, dat hy dat gedaan heeft, met het leepe inzigt, om my tegens ons trouwen zoo veel handelbaarer te maaken; maar hy kan echter verzekert zyn, dat ik, zoo hy het dan wat te bont maakt, hem, met de *Xantippe*, uit het Blyspel van *Langendyk*, te gemoet zal voeren:

> Al zyt gy Voogd, ik ben Voogdes;
> Verstaat gy 't, wyshoofd, Socrates?

Evenwel zou ik gaarne weeten, wat ik van dat alles denken moet, en daarom, Myn Heer *Denker*, wilde ik uw gevoelen deswegens wel eens weeten; toe, goede Heer, schryf 'er eens een blaadje over; gy zult een mooi bekje aan u verpligten.

CORNELIA.
's Hage,
den 18 *Decemb.* 1764.

Om aan 't verzoek van Juffrouw *Keetje* te voldoen, zal ik myn blaadje van daag eens vullen met deeze en geene aanmerkingen, die op dat onderwerp van haaren geestigen Brief toepasselyk zyn.

Wanneer men dan eens nagaat, wat de Vrouwen zyn, schynt de Alwyze Schepper haar toe minder voortreffelyke schepselen dan de Mannen te hebben willen maaken, en haar voornamelyk geschapen te hebben tot voortplanting van het menschelyke geslacht, en tot der mannen meerder welzyn; waar in zy dan ook teffens haar eigen geluk vinden. De Mans in tegendeel zyn, gelyk de Digters te regt gezegt hebben, de waare beelden der Godheid. De verhevenheid hunner zielen, hunne meêr vaste redeneering en de kragt hunnes lighaams, zyn 'er bewyzen van. De Almagt schynt hen hier gestelt te hebben, om Haare Goedheid, Wysheid en Magt, die zich zoo luisterryk in het geschapene vertoonen, te bezeffen, en met de eerbiedigste verwondering te erkennen, en om alle de ondermaansche schepselen te regeeren en te bestieren.

't Is waar, dat de Vrouwen doorgaans met meer leevendigheid van geest, vrolykheid en gevoeligheid begaaft zyn; maar dat zelfs toont haare mindere vatbaarheid, om aan de verheevenste der mannelyke pligten te voldoen, te weeten, om door eene wyse Staatsbestiering de volkeren gelukkig te maaken, of door eene vergebragte weetenschap het menschdom te verligten. Doch hoe blinkt Gods Wysheid uit in de Vrouwelyke Kunne te ver-

cieren met geestigheid, vrolykheid, schoonheid, bevalligheid en gevoeligheid? Hoe bekwaam is eene geestige en vrolyke Vrouw, om een Man, die door zwaarwigtige bezigheden afgemat is, wederom op te wekken! en hoe verrukkend is eene bevallige en gevoelige Schoone? Geheime trek der Kunnen tot malkanderen, wat zyt gy een wonderbaar uitwerksel van het Alvermogen! Gy waart nogtans niet genoegzaam om een man in 't gestadig byzyn eener Vrouw geneugte te doen scheppen, zoo de geest en het verstand haar niet insgelyks geschonken waren; nogtans schynt het zelve alleenlyk geschikt, om aan het mannelyk verstand te behaagen, maar geenzins om zwaarwigtiger zaaken, die eene aaneenschakeling van denkbeelden en een taai geduld vereisschen, voort te brengen.

De Voorzienigheid heeft het vrouwelyk lighaamsgestel ook minder sterk gemaakt; de lighaamskragt is in tegendeel den mannen eigen, en die maakt het mannelyk hart moediger, dewyl de moed voornamelyk ontstaat uit een gevoel zyner sterkte; en daarom zyn de mannen ook meer in staat, om eene te groote vreeze tegen te gaan, en de lafheid te overwinnen.

Dus blykt het, dat het mannelyke pligten zyn, *door wysheid het Gemeenebest te bestieren, door Weetenschap het menschdom te verlichten*, en *door dapperheid het Vaderland te beschermen*; en dewyl het weezendlykste nut der Zamenleving in die drie zaaken gelegen is, en de verhevene deugden, die zulke

schoone vrugten voortbrengen, echter in de beoeffening zeer moeijelyk vallen, kunnen dezelven niet te veel aangewakkert worden, waarom de algemeene toejuichingen voor zulke verdiensten dan ook, zonder twyffel, zeer wel geplaatst zyn.

De Vrouwen integendeel, met mindere sterkte van lighaam, en mindere verhevenheid van ziel, begaaft, bevinden zich, daar door, minder in staat, om voor het algemeen nut van het Gemeenebest te werken; best bepaalen zy zich dan tot de bestiering haarer huishouding, de liefde voor haare mannen, de opvoeding haarer kinderen, en het welzyn haarer dienstboden. Waardige en beminnelyke vrouwen, die haare gelukkige mannen in staat stelle, om hunnen pligt, hoe zwaar ook, met blymoedigheid te betragten; die haare kinderen bekwaam maaken, om, mettertyd, gezonde en nuttige leden der Maatschappye te worden; en die hen, die haar dienstbaar zyn, in hunne dienstbaarheid, vertroosten, en hun dat juk, zonder weerzin, doen draagen! Doch, hoe overbeminnelyk zoodanige vrouw ook zyn mooge, en hoe zeer zy verdiene, door haaren man gelieft en geacht, door haare kinderen bemind, en door haare dienstboden geëerbiedigt te worden; zyn echter haare deugden uit haaren aart en natuur, van die stille deugden, die nog beminnelyker worden, wanneer zy met het floers der zedigheid bedekt zyn; en daarom heeft de Redenaar *Pericles* te recht gezegt: ‘dat der Vrouwen grootste lof daar in bestaat, dat men noch goed noch kwaad van

haar zegge': te weeten, dat het Algemeen niet van haar spreeke; want, moeten zy alleenlyk werken voor het byzonder geluk haarer mannen en huisgenooten, dan kunnen zy ook door het Algemeen niet gepreezen worden; dewyl het zelve niets pryzen kan, dan het geen tot nut van 't Gemeenebest is gedaan, om dat het aan de deugden, die alleen tot het byzonder nut van eenige weinige betrekking hebben, zelden kennis krygt.

En dus blyft het zeggen van *Pericles* in 't algemeen waar, ofschoon het zomtyds zyne uitzonderingen geleden hebbe, zoo als, by voorbeeld, in Cornelia, Moeder der Gracchen, dewelke door geheel Rome met regt geprezen is, dewy] zy haare twee zoons, door eene wyze opvoedinge, in staat gesteldt hadt, om nuttige leden voor Romes Gemeenebest te zyn. Mem zegt wel, dat geenzins de natuur, maar alleen de verschillende wyze van opvoedinge, der Vrouwen ziel minder verheven en haar lighaam minder sterk zoude maaken; doch dat die wyze van opvoeden, die der Vrouwen deugden tot de bevordering van het byzonder geluk haarer huisgenooten bepaalt, met haaren aart en natuur meest overeenkomstig zy, leert de standvastige gewoonte van alle de Volkeren in alle Eeuwen.

De ondervinding heeft ook geleerdt, dat eene Vrouwelyke regeering minder voordeelig voor eenen staat is; en de Hollandsche Gravinnen Ada, Margaretha, en Jacoba bewyzen, dat de Vrouwe-

lyke Heerschappy meenigmalen oorzaak tot Burgerlyke Oorlogen gegeven heeft.

Dappere Vrouwen zyn ook veeltyds ontugtig; *Semiramis, Thalestris*, en de hedendaagsche gemeene vrouwluiden, die Soldaat worden, geven daar de blyken van. Der vrouwen heldhaftigheid moet alleen bestaan in eene diepe veragting voor de bloodaarts, en eene aanprikkeling der moedigen; de oude Duitsche Vrouwen zyn, op die wyze, waare Heldinnen geweest.

Toont ook *Anna Maria Schuurman* niet, dat de veruitgestrekte geleerdheid de Vrouwen veeltyds tot verregaande dwalingen vervoert? en mag men het voorbeeld van Mevrouw *Dacier* niet bybrengen, ten bewyze, dat geleerde Vrouwen doorgaans zeer vitagtige en bedilzieke schepselen zyn?

Eene maatige kundigheid in de weetenschappen word aan de Vrouwen echter niet ontzegt, voor zoo verre zy strekken kan tot verligting en cieraad van haaren geest; doch die zoo ver uit te breiden; dat zy in staat zouden zyn, om de geleerde wereld te verlichten, zou haar die aangenaame levendigheid van geest beneemen, en haar minder in staat stellen tot de waarneeming haarer wezentlyke pligten, namelyk, de zorg voor haare huishouding en voor 't geluk haarer huisgenooten.

De Denker.
N°. 160.
Den 20. January 1766.

[De veranderlykheid van den Filozoof; en wegens de schadelykheid en ongeoorloofdheid van wispeltuurige veranderingen, voor al in 't volgen van eenig beroep.]

> Νῦν μὲν ἀθλητὴς, νῦν δὲ μονομάχος, ἔιτα ρήτωρ, ἔιτα ΦΙΛΟΣΟ. ΦΟΣ,
> ΄ΟΛΗι δὲ ΨΥΧΗι ουδὲν·
> EPICTETUS.

WAnneer twee Kwakzalvers, die allerlei raad tegens de kwaalen weeten, hunne theaters tegens elkander over opregten, en zich schor en heesch schreeuwen, ieder zyne byzondere waaren, met de grootste loftuitingen, verheffende; maaken ze gewisselyk in 't oog van een Denker pen belagchelyk figuur. Ik zal dat voorbeeld voorzeeker niet volgen, schoon onlangs een der Leden van ons Genootschap, door eene veranderlyke buie gedreeven, goed hebbe gevonden ons gezelschap te verlaaten, en, zich kwanswyze boven alle Denkers verheffende, den titel van *Filozoof* aan te nemen; meenende misschien door wat gezwets en dien wydschen titel, als met een Filozoofschen Mantel, die oulings zoo dikwils het volk bedotte, eenigen opgang te maaken; 't geen den armen hals egter niet ligt zal gelukken.

Met stilzwygen zoude ik hem derhalve zyn voorbygegaan; maar uit het volgende briefje, dat ik voorleden Maandag ontfing, blykt, dat we eenig bericht aan onzen Leezeren, wegens den nieuw opgestaanen Filozoof dienen te geven.

Dus schreef men my;

Myn Heer de Denker!

WAt Deksel ben je toch? Ben je een Mensch, of een veelhoofdig Dier? Ik heb altyd gedagt, dat gy een Mensch waart, gelyk ik en een ander. Maar nu weet ik volstrekt niet, wat de Denker voor een ding is. Ik kryg daar, onlangs, in de hand *den Philosooph* No. 1. Zoo, dogt ik, dat zal weer zulk een snaak omtrent zyn als de Denker. 't Papier inziende, vind ik 'er in: ‘Ik ben *Denker* geweest, ik ben *Philosooph* geworden’. Ei, dagt ik, de Denker is in een Filozoof veranderd. Maar waarom dat toch? of komt hem die verandering tegen wil en dank over; wie weet, waar in hy dan nog zal gemetamorfozeerd worden? ligt wordt hy eindelyk een Doolend Ridder. Maar kort daar na kryg ik, volgens gewoonte van myn buurman, met wien ik zulke blaadjes saamen lees, den *Denker* No. 158. Dit bragt my glad in de war. *De Denker Filozoof geworden; en de Denker Denker gebleeven*! Hoe zit dat? Dan is hy nog, 't geen hy niet meer is; en hy wordt, 't geen hy niet wordt. Dat 's meer dan Toovery. Ik zag egter dat de Filozoof zelf wat in den war is met zyn verandering, en niet regt weet, of hy het *denken* de zak heeft gegeven of niet. Daarom heb ik 'er niet beter op weeten te verzinnen, dan dat de DENKER een schepzel met twee hoofden is; en dat het ééne hoofd *Filozoof* is geworden, en het andere *Denker* gebleeven: of dat het Filozofisch hoofd een uitwas zal weezen, dat de *Denker* door den tyd heeft gekreegen. Is 't zoo, dan behoede u de Hemel voor meer dergelyke ongemakken! want anders zal de weereld overlaaden raaken met weeklyksche Blaadjes; en ik lees 'er met pleisier één, maar heb den brui van zoo veelen.

Ik ben, enz.

In 't hoekje van myn haard,
11 *Jan.* 1766.

Onze klugtige Correspondent zou zulke wonderlyke Denkbeelden niet maken, wanneer hy wist, dat de *Denkers*, gelyk alle zoodanige Spectatoriaale Vertoogen, doorgaans door verscheide persoonen geschreeven worden. Zoo is 't met den Voorganger van alle, den *Engelschen Spectator*, geweest; en daar in is hy van de meeste anderen, en ook in 't byzonder van den DENKER gevolgd. Nu is 't geen Toovery, noch zelfs vreemd, dat iemand, die te vooren tot het genootschap der Schryveren van den *Denker* be-

hoorde, zich afzondert, en onder een anderen naam alleen verkiest te schryven. 't Ontbreekt daarom nog niet aan Schryveren en Leezeren, die weeten, *dat alle Verandering geen Verbetering is;* en daarom bestendig blyven by 't geene zy zyn, of hebben.

Nog een Vraag, dienen we onzen Correspondent te beantwoorden. Hy zegt: ‘Ei! ik dagt de Denker is in een Filozoof veranderd! Maar waarom dat toch? of komt hem die verandering tegens wil en dank over?’ Inderdaad die Vraag is gegrond; en de Filozoof hadt ze wel mogen voorkoomen. Hy heeft zyn werk gemaakt, om eens en andermaal met veel geroep en een grooten omslag van woorden, kwanswyze aan de Weereld te vertellen, waarom hy Filozoof is geworden; Maar wanneer het tot de zaak komt, geeft hy geene de minste reden zyner veranderinge. 't Is immers de *Honger* niet? Eén hongerig Filozoof, daar de natuur met zo weinig te vreden is, zou een ongerymd schepzel zyn: en de zeer oude Spectatorschryver, *Luciaan*, heeft zulk slag van Filozofen zoo uitgestampt, dat hoe inhaalig zy ook mogen weezen, geen een daar voor uit durft koomen, al ware hy nog zo mager en schraal, of ingevallen van kaaken. Is 't dan *Eerzucht*? Neen zeker; een opgeblazen eerzugtige is geen Filozoof; en dat soort is door den gemelden *Griek* en andere zyner Landgenooten al lang uitgejouwt: Ook kan men eenen onbekenden, gelyk den Filozoof, niet verdagt houden naar glorie te staan. Eindelyk is het dan de *Zucht tot het algemeene Nut?* Dit was het gemeene voorwendzel van die knapen, die met hunnen mantel en lange baard voor Filozoofen wilden spelen. Maar dit kan de regte reden dezer veranderinge niet zyn, schoon ze door den nieuwen Filozoof ook wordt voorgewend, dewyl hy dat uitnemende en waardige oogmerk, was het hem daarom inderdaad te doen geweest, als *Denker*, ruim zoo goed, als onder zyn nieuwen Titel hadt kunnen bereiken.

Wat is dan toch de waare reden van deeze verandering? Hy weet ze misschien zelf niet regt; ten zy het een *Lekkere Honger* ware, om, nu zyn Geest van denken zyn bekomst heeft, Patryzen en andere kostbaare lekkernyen te eeten, en dus aan zyne Wangen wat blos, en zyn ligchaam wat houding by te zetten; en vervolgens 't pleizier te hebben, van eerlang onder eene nieuwe gedaante, niet

met een ouden Filozoofschen Mantel, maar in een Zondagspak op 't Toneel te koomen.

Doch dit zal egter ook de hoofdreden niet zyn. Maar die zelfde Geest van Wispelturigheid, die hem reeds meermaalen gemetamorfozeerd heeft, is de *eenige* grond of genoegzame Reden van zyn tegenwoordige Filozofisch bestaan; en 't is, gelyk men ziet, eene zeer droevige reden. Doch den Man beterschap en bestendigheid toewenschende; zullen we onze geëerden Leezer verder eenige aanmerkingen voordraagen, om ons tegens Onbestendigheid en Wispelturigheid te waarschouwen: Zy zyn ons door eenen onzer Correspondenten al voor een jaar of twee toegezonden; maar om redenen vondt men toen niet goed, om ze in 't licht te geven.

Men ziet nu en dan, dat de Menschen met de grootste Wispelturigheid, zonder eenige dringende noodzaake, en enkel door grillige inbeeldingen gedreven, van 't een op het ander vallen, en dan dit, dan wat anders by de hand nemen; en niet zelden eindelyk tot hun oude ambacht wederkeeren. Dan hoe dwaas zulke Wispelturigheden zyn, hoe nadeelig, ja ongeoorloofd; kan voor ieder bedagtzaam mensch gemaklyk blyken. Hoe dwaas die ligtvaardige veranderlykheid zy, behoeft niet veel bewys: want zy, die zig daar aan schuldig maaken, toonen duidelyk, dat zy vooraf geenzins, met behoorlyk overleg gewikt en gewoogen hadden, welken staat zy te vooren omhelsden, noch

Quid valeant humeri, quid ferre recusent;

waartoe hunne kragten en geschiktheid van lichaam of geest bekwaam waren. 't Is zeker, dat zoodanig de geaartheid der menschen, en de gesteltenis der maatschappye is, dat 'er verscheiderhande Beroepen moeten zyn; die wy derhalve als van goddelyke Instellinge behooren te reekenen. 't Is dan ook zeker, dat wy in deze weereld niet zyn gekomen, om enkel het getal te vermeerderen, en het koorn te helpen opeeten. 't Is zeker dat wy niet gebooren zyn, om enkel ons vermaak, onze vadzigheid, of lusten te volgen; maar vooreerst en vooral, om zoo *nut* te zyn aan ons geslachte, als ons moogelyk is; en daaraan ondergeschikt, vervolgens ons tydelyk *geluk* te bevorderen. Daarom behooren onze Ouders en zy, welken de zorg over de op-

voeding der Kinderen bevolen is, wel deeglyk in agt te nemen; waar toe hunne bekwaamheden best geschikt zyn; dewyl zy, die anders groote Mannen en nutte Leden der Maatschappye zouden worden, en zelfs gelukkig leeven, door verkeerde keuze, ligtelyk onnutte en ongelukkige sukkelaars worden. De jonge *Clavius*, zoo beroemd naderhand onder de Meetkundigen, was tot alles reeds onbekwaam geschouwen, toen hy, by toeval, aan de Meetkunde kwam, waar in hy zoo zeer uitmuntte, als bekend is. Dus behoort ieder Mensch, zoo ras hy tot eenige jaaren gekoomen is, wel te overdenken, tot welken post hy in de weereld bekwaamst zou mogen zyn. Dewyl het egter kan gebeuren, dat de Ouders of Voogden eene verkeerde keuze doen, zou men de verandering van iemand, die volstrekt gewaar werdt, dat hy in deezen Post min nuttig en gelukkig is, dan hy waarschynlyk in een anderen zou zyn, kunnen verschoonen, als vry van onbedagtzaamheid. Maar wie kan hem daarvan vryspreken, als hy tot zyn eerste en oude werk, dat hy verlaaten hadt, na ettelyke omzwervingen, wederkeert? 't Welk egter meenigmaalen gebeurt. ‘Wilt gy overwinnen, zei *Epictetus*, die waardige Wysgeer, in de woorden, waar van de plaats aan 't hoofd van dit Vertoog een gedeelte is; ‘Wilt gy overwinnen, 't is zeker een treflyke zaak! maar overweeg eerst, wat u vooraf zal te doen staan, en wat 'er volgen moet: Wanneer u, na dat overwoogen te hebben, de stryd nog gevalt; wel aan, onderneem denzelven. Anders zult gy doen, gelyk de kinderen, die dan het eene, dan het andere spel aanvangen: *Zoo zult gy nu Worstelaar, dan Zwaardschermer, daar na Redenaar, en eindelyk* FILOZOOF *worden; maar met uwe gansche ziele niets*’.

Inderdaad, deeze wispelturigheid is nog in een ander opzichte een Oneer voor's menschen geest: want als gy derzelver voornaamste Oorzaak nagaat, zult gy gewaar worden, dat zy uit die kinderagtige zwakheid van Geest voortkoomt, welke zeer ras in alles verdriet krygt, en zig door ieder nieuwen inval, ieder voorkoomende gelegenheid zoo geheel laat vermeesteren, dat men geene bezaadigde overlegging kan maaken, of voor goede redenen van anderen vatbaar zy.

Ondertusschen is die wispelturigheid niet min nadeelig als schandelyk. 't Is waar, dus leeren die Avonturiers

der burgerlyke Maatschappye, die dan Kooplieden, dan Kwakzalvers, dan Boeren, en eindelyk Soldaaten, Predikanten of Filozoofen worden, vry wat door de ondervindinge; maar door die ondervindinge, welke in dit geval te regt de Leermeesteresse der dwaazen genoemd mag worden. Het spreekt van zelfs, dat de geduurige veranderingen geweldig veel terug zetten. Niemand komt in eenmaal, en met een sprong, tot het toppunt van bekwaamheid, in eenigerhanden post des levens, die van eenige aanmerkinge is; laat het zelfs maar een ambacht zyn: zoo de behendigheid van Geest als van handen wordt door herhaalde oplettenheden en den tyd verkreegen. Verlaat gy dan den eenen staat des leevens, en verkiest gy (zonder dringende redenen) eenen anderen; gy vergeet of ontwent het weinige, dat gy reeds gevorderd waart, en zyt nog onbedrevener in 't geen gy nieuwlings omhelst, en ligtelyk te oud om daar in te slagen, of althans grooten opgang te maaken. Met één woord, wanneer onze geest zich niet tot een voorzigtig en wel uitgekoozen oogmerk bepaalt, en daaromtrent werkzaam blyft, zal hy zelden of nooit groote vorderingen maaken. Daarop steunt het spreekwoord, twaalf ambachten, dertien ongelukken. Op dat ik nu verder niet aanmerke, dat die wispelturigheid zeer kwalyk berugt is onder onze Medeburgers; en geen wonder: want wat staat kan men maaken op een mensch, die in de gewigtigste zaaken des leevens zoo veranderlyk is? Wat kan men vertrouwen aan een man, die na het een en ander, om dat hy zelf oordeelde daar in niet te slagen, verlaaten te hebben, wat nieuws heeft aangevat, waarin hy waarschynlyk nog min is bedreeven, en daarom ligtelyk nog wederkeert tot het oude, daar hy zich reeds te vooren niet toe geschikt reekende.

Dan die onbestendigheid is niet alleen nadeelig, zoo dat meenig man zyn goed, zyne talenten en zyn leeven dus doende vermorstte en verkwistte, zonder dat nut aan het Menschdom toe te brengen, dat hy door bestendige en standvastige poogingen anders hadt kunnen uitwerken; maar zy is ook om die reden zelve zeer ongeoorloofd. Doch laaten wy dit nog eens van een' anderen kant beschouwen. 't Geen den eenen geoorloofd is, behoort ook en' ander vry te staan. Welke verwarringen nu,

bidde ik u, zullen 'er dan ontstaan, wanneer ieder, zoo ras hy in zyn beroep weerzin krygt, een ander gaat aanvaarden. De geheele weereld raakt overhoop! Men weet immers, hoe waar het in 't algemeen zy,

> - - -, dat geen mensch
> Vernoegd is met zyn staat; 't zy hy dien naar zyn wensch
> Heeft uitgekoozen, 't zy toevallig aangeslagen:
> Elk dien van andren pryst. Nu hoort ge een krygsman klaagen,
> Die al 't gevaar en leed des oorlogs wel beseft;
> 't Geluk des koopmans tot den Hemel toe verheft.
> Dan roept een koopman weer, als hem de holle baaren
> Nu doen tot aan 't gestarnte, en dan ten afgrond vaaren;
> Gelukkige soldaat, die in den grootsten nood
> Een blyde zege vindt, of eene korte dood!
> Een Regtgeleerde, als hy door een', die raad komt vragen
> Ten bedde uit wordt geklopt, zo ras 't begint te daagen,
> Denkt, hoe gelukkig leeft een Boer op 't eenzaam land!
> De Boer, als hy zyn vee ter markt dryft; met zyn hand
> Den riem in 't water ploft; of op zyn kar gezeten,
> Door dik en dun rydt, en zyn beestjes vast ziet zweeten,
> Roept hoe gelukkig leeft een Burger in de stad!
> Zoo scheelt 'er, als ge ziet, aan yder altyd wat.

Wel, als nu ieder, op den minsten weerzin, zynen staat liet vaaren, en een anderen aannam; welke verwarring zou daar door in 't menschelyk leeven ontstaan? welke menigvuldige onheilen? Ik wil nu niet aanmerken, dat ieder over zyn' nieuwen staat ras weer zou klaagen, gelyk de Dichter vervolgens zeer gegrond aanmerkt; maar dit zegge ik, dat de verwarringen en nadeelen alle verbeelding zouden te boven gaan. De onkunde, de onbedreevenheid, de dwaasheid der Nieuwelingen zou alle de zoo nutte, zoo heilzaame en door eene wyze en goede Voorzienigheid verordende beroepen des leevens geheel onnut maaken. En dus zien wy ligtelyk, hoe ongeoorloofd het zy, zonder dringende redenen, en uit enkele wispelturigheid of onbestendigheid, (want van ondeugender beweegredenen, by voorbeeld, trotsheid, wellust en derge-

lyken, wil ik niet spreeken,) den post te verlaaten, waar in wy door de Voorzienigheid gesteld zyn.

Ik zal dit Vertoog besluiten met deeze aanmerkingen; dat, gelyk de Wispelturigheid dwaas, nadeelig en ongeoorloofd is in't veranderen van beroep of staat in de weereld, zy insgelyks niet min verkeerd is, in alle mindere zaaken zelve. Ik heb menschen gekend, die geleerd, en anderen die ryk zouden zyn geworden: maar de zotte wispelturigheid belette, dat zy of in eenigen tak van geleerdheid of koophandel wezenlyk vorderden: 't ging en 't bleef met hun *van alles wat, van 't geheel nietmetal*.

Het is dan beide de Pligt en het Belang van ieder redelyk Mensch, in zyn gansche leeven en alle zyne betragtingen, zich eerst met alle bedaartheid en voorzigtigheid een bepaald Oogmerk, een zekeren Post, een wezenlyk nut Werk uit te kiezen en voor te stellen; en dat vervolgens met alle Bestendigheid en Yver te behartigen en voort te zetten, ten zy zeer *gewigtige* Redenen hem noodzaaken van Maatregels te veranderen.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 161.
Den 27. January 1766.

[Schaadelykheid van de Ondeugden alleen als belagchelyk voor te stellen.]

> *Ea facile luduntur, quae neque odio magno, neque mifericordia maxima digna sunt.*
> CICERO.

ONlangs in myne papieren iets moetende zoeken, kwamen my in de hand eenige aanmerkingen, die ik gemaakt had, wanneer ik op de buitenplaats van een myner vrienden my moede gewandeld hebbende, op een bank ging zitten rusten, en juist myn oogen sloeg op een borstbeeld, welk daar tegens over geplaatst was, en *Democritus* verbeeldde. Het lagchende en spotagtige gelaat van den Filozoof was zoo wel uitgedrukt, dat ik my op deszelfs aanzien niet van lagchen kon onthouden; doch dit duurde slegts een oogenblik, en maakte plaats voor ernstiger bedenkingen over het gedrag van den Wysgeer; en deeze bragten my tot eene aaneenschakeling van aanmerkingen, die my gewigtig genoeg voorkwamen, om op het papier te brengen, en ze vervolgens in die order te schikken, waar in ik die heeden mynen Lezeren voordraage.

Democritus lachte om de Gekheden der menschen; maar hy is de eenige niet; hoe veelen zyn zyne navolgers! Handelen zy wel of kwalyk? Dit voorstel wil ik onderzoeken. Doch wat moet men verstaan door de Gekheden der menschen? Dit is een andere vraag, die vooraf te beantwoor-

den staat; en vervolgens zal het niet moeilyk zyn te beslisfen, of men wel, of kwalyk doet met dezelven te belagchen.

De Gekheid, eigenlyk gesproken, is eene berooving van de reden, veroorzaakt door de wanorder van het lighamelyk gestel; zoodanig, dat hy, die zig in dien staat bevindt, geene klaare of onderscheidene bevatting der voorwerpen hebbende, het vermogen niet hebbe, om gezond over de dingen te oordeelen, derzelver onderling verband en betrekkingen niet gewaar worde, en ze onder een vermenge, of kwalyk van een scheide: waar uit volgt, dat zyne gesprekken zinneloos zyn, en zyn gedrag tegenstrydig is. Dan deeze eigenlyk gezegde Gekheid is vry zeldzaam, en maakt de menschen, die ze treft, veel meer ongelukkig dan schuldig. Zy is het voorwerp van ons onderzoek niet. Daar is eene andere Gekheid, die veel algemeener is; bestaande, niet in de berooving van de reden, maar in het weinige, of in 't geheel geene gebruik, dat men 'er van maakt. Als men agt slaat op het gedrag van het gros der menschen, zou men zeggen, dat hun die fakkel, waar mede de Hemel hen begiftigt heeft, om hunne wegen te verlichten, niet ware ten deel gevallen. 't Schynt, dat zy, even als de gierigaards, die schatten bezitten, welken ze niet aanraaken, zig vergenoegen met te weeten, dat zy de Reden hebben; terwyl ze zig voor het overige niet bekommeren daar van gebruik te maaken; mits men hun egter den titel van *redelyke wezens* niet weigere. Maar is dit niet eene waare Gekheid? Deeze traagheid der menschen, om te redenkavelen en te overdenken, is de oorsprong van byna alle de misslagen, die zy begaan,

Hier zie ik een man in den bloei zyner jaaren, en in een tyd, waarin de reden kragtig werkt, of behoorde te werken: Maakt hy 'er gebruik van? Hy raadpleegt haar geenzins; naardien hy zig overgeeft aan allerleie buitenspoorigheden. Doen zig nu en dan nog eenige vonken van reden in hem op; dezelven worden uitgedooft, zoo ras zig de voorwerpen zyner driften aan zynen geest vertoonen. Is hy dan niet met 'er daad Gek; en begaat hy niet eene Gekheid? Maar 't blyft hier niet by: Langzaamer hand wordt hy gemeenzaam met de ondeugd, in dier voegen, dat hy zig wel haast blindelings aan de grootste misdaaden verslaaft, die zynen geest dermaate bederven, dat hy waarlyk het vermogen om zyne

daaden te overdenken en deswege te redenkaavelen verlieze. Dit is inderdaad altoos in meerder of minder trap het gevolg van zedelyk wangedrag: en is 'er eenige toestand waar aan men, met grooter regt, den naam van Gekheid geven kan?

Beschouw gints die Vrouw van meer dan vyftig jaaren; gedraagt zy zig op eene redelyke wyze? volgt zy het voorschrift der gezonde reden, welke booven alles de deftigheid en betaamelykheid vordert van iemand van hare kunne en ouderdom? Haar gedrag zal u het tegendeel doen zien; zy speelt de *Coquette*, en zou gaarne behagen aan jonge luiden, aan losbollen en *petits-maitres*, en hen, ware het mogelyk, de oogen begoochelen: - Maar te vergeefs kapt en kleedt zy zig naar de eerste mode: te vergeefs zyn alle haare poogingen, om te schynen 't geen zy niet is; en de moeite, die zy daar toe aanwendt, maakt haar tot een voorwerp van aller veragtinge. Zy zou haare dagen hebben kunnen eindigen onder het genot van alle de voordeelen, die een eerwaardige ouderdom aanbrengt, terwyl zy nu tot een fabel en spot geworden is. Welk eene Zottinne! welk eene Zotheid!

Maar redeneert die man, die in een overmaat van toorn, de alleronbetaamelykste woorden uitslaat; wiens dolle drift zig op levenlooze dingen tragt te wreeken, en dezelven tot slagtoffers zyner verwoede razernye te maaken? Of redeneert die Ongeloovige, en handelt hy overeenkomstig met de natuur der dingen, die zyne toestemming geeft aan het alleronzekerste en gevaarlykste, terwyl hy dezelve aan de klaarblykelykste waarheden weigert, en zyne oogen voor het licht sluitende, met de kinderen zegt, het is nagt?

Doch daar zou geen einde wezen, indien men alle de verschillende soorten van's menschen Dwaasheden wilde optellen! 't Geen ik deswege gezegt heb, zal genoeg zyn, om te toonen, waarin die, welken ik hier bedoele, voornaamenlyk bestaan; te weeten, in *Ondeugden* en *wezenlyke Overtredingen der zedelyke Betaamlykheid*. Dit gesteld zynde, komt het nu aan op het onderzoek, of men wel of kwalyk doet met dezelven te belagchen.

Eer men oordeelt over hen die lagchen, is het noodig de beteekenis van de uitdrukking lagchen op te geeven. Klaar is 't dat men dezelve niet naar de letter moet opvatten:

de beweeging in de daad van lagchen is werktuigelyk, en wordt dikwerf veroorzaakt door voorwerpen, die zig zoo schielyk voordoen, dat derzelver belachlykheid onzen geest treft, eer het kwaade dat ze in zig zouden mogen bevatten in overweeging kan gekoomen zyn. 't Is dan dit lagchen niet, dat hen, waar van ik spreeke, schuldig zou maaken. Maar daar is een ander lagchen, 't geen na de overweeging gebooren wordt, en wel deegelyk dien naam verdient; schoon het zig niet altoos vertoont door uitschaateren, of geraas. Op deeze wyze lacht men om de Gekheden der menschen; Of uit vrolykheid, omdat men 'er zig in vermaakt; Of omdat men 'er mede spot; Of eindelyk om de mode te volgen.

In het eerste geval vind ik de lagchers ten uiterste schuldig; naardien het geenzins geoorlooft is vermaak te scheppen in de fouten en ondeugden, die onze medemenschen begaan. Dit kwest even zeer de menschelykheid en de liefde tot den naasten, en toont eene schuldige onverschilligheid ten aanzien van de Goddelyke en menschelyke Wetten. Hoe veele misdaaden zyn niet door de eerste verboden, waar van men thans slegts een onderwerp van boerterye en vrolykheid maakt? De breuken, by voorbeeld, begaan jegens de geheiligde huwelykstrouw, dienen zy niet dikwils alleen, om gelach en levendigheid aan de gesprekken by te zetten; en zoo men iemant veragt, is het niet hem, die beleedigt is; terwyl men schynt toe te juichen aan de list en bedriegerye van den snooden belediger? Kan 'er iets erger bedagt worden! Dan ik houde my verzekert, dat veelen de gevolgen niet bezeffen van eenen zoo aanmerklyken misslag, dewyl ze daar aan door het voorbeeld van anderen en hunne eigene levenswyze vroegtydig zyn gewoon geworden. Hier toe behooren veelen van de groote weereld, en de zulken, die menigmaal de openbaare Schouwspelen bezoeken, welken zomtyds niet dan te veel de kwaade gewoonte, welke ik hier tegen gaa, begunstigen. Ik kan my niet onthouden hier in te lasschen, 't geen zeker berugt Fransch Schryver(*) in zyn Vertoog over de Toneelspellen aan den Heer *d'Alembert* over dit onderwerp ter neder stelt. ‘Ziet, zegt

(*) ROUSSEAU *dans son discours sur les Spectacles*, pag. 51.

hy, van den grooten Blyspelschryver *Moliere* spreekende, ziet, hoe hy, om zyne aartigheden te vermeerderen, de order der zaamenleeving verbreeke; hoe hy den spot dryve met de eerwaardige rechten van de Vaders over hunne kinderen, van de Mans over hunne Vrouwen, van de Meesters over hunne knegts. Hy doet lagchen, 't is waar, maar wordt 'er des te schuldiger door, dwingende door eene onverwinnelyke betoovering de wyzen zelfs, om zig aan spotternyen te leenen, die hunne verontwaardiging moesten opwekken. Men zegt, dat hy de ondeugd te keer gaat; maar ik wenschte wel, dat men hen, die hy ten toon stelt, vergeleeke met die, welken hy begunstigt. Wie is meer te laaken, een opgeblaazen burger zonder verstand, die zottelyk den edelman speelt; of de edelman, die hem bedriegt? Is niet in het Blyspel, waar van ik spreeke, de laatste *de eerlyke man? Kiest niet ieder zyne party?* en juicht het gemeen niet alle de trekken toe, die hy den ander speelt? Wie is de schuldigste; een Boer, die zot genoeg is om een Juffer te trouwen? of eene Vrouw, die haaren Man op de gevoeligste wyze beleedigt, door de Huwelykstrouw te willen schenden? Wat moet men denken van een Toneelstuk, waar in de Aanschouwers toejuigen aan de ongetrouwheid, aan de leugens en aan de onbeschaamdheid van deze, en lagchen om de domheid van den gestraften Kinkel, enz.'

Deeze aanmerkingen koomen my juist en gegrond voor, en indien daar door reeds veroordeeld worden de zoodanigen, welken zig met de eenvoudige vertooningen, die 'er van de ondeugden gegeven worden, vermaaken; zal men dan die menschen niet hooglyk kwaadkeuren, welken de zelfde ondeugden, wanneer zy met 'er daad begaan zyn, tot een onderwerp van vroolyke lagchernyen neemen.

Maar wat zal men van hun zeggen, die zo weinig beginzels van deugd in hunne harten voeden, dat zy zig toeleggen om hunne medemenschen, ja hunne vrienden, dronken te maaken; en die by de misdaad van hun den dierbaarsten schat, de Reden, te ontneemen, het laage vermaak voegen, van te lagchen om de zotheden en wezenlyke misslagen, die zy vervolgens begaan! Is dit niet eigenlyk

en naar de letter zig een spel van de ondeugd maaken? Ik dring hier des te meer op aan, om dat dit niet alleen gepleegd wordt door lieden zonder rang en opvoeding; maar zelfs door zulken, die zeer gebelgd zyn zouden, indien men ze voor zoodanigen aanzag. Doch wordt deze misdaad hier door zelfs niet merkelyk verzwaart? Eindelyk, staat het niet te vreezen, dat zy, die zoo weinige kieschheid bezitten, dat ze om de ondeugden lagchen, zich langzaamerhand aan haare leelykheid dermaate zullen gewennen, dat dezelven geen afschrik meer by hen verwekken, en dus op hunne harten geen andere uitwerking zullen doen, dan die te wagten is van 't geene de ondeugd aangenaam en verleidelyk zou mogen hebben. Wie ziet niet wat daar van het gevolg zyn moet?

Daar is een ander soort van menschen, gevoeliger dan de voorige over de leelykheid der ondeugd, maar die weinige of geene kieschheid bezitten. Zy beschouwen de ondeugd minder als een wezenlyk kwaad, dan als iets dat belachlyk is. Zy maaken dezelve niet tot een voorwerp van afkeer en medelyden, maar van spotternyen. Zien ze een Gierigaard, zy veroordeelen hem, niet over't kwaad, dat hy doet, van nuttelooze schatten op schatten te stapelen, en daar zyn vertrouwen op te stellen; maar daar over, dat hy zig vrywillig van de vermaaken des leevens berooft, die zyn goud hem overvloedig kon bezorgen. 't Is een gek, zeggen ze, en zoodanig doen zy hem aan anderen voorkomen, onder het vertellen van de buitenspoorigheden, die zyne geldgierigheid hem doet begaan. Zy maaken hem belachlyk, en bespotten hem. Zien zy een ander, die door zyne ligtmisseryen in eenen staat gebragt is, welke te gelyk afschrik en mededoogen behoorde te verwekken; zy scheppen behaagen in hem uit te lagchen, en bedienen zich van woorden en uitdrukkingen, die hem tot in de ziel zouden smerten, indien hy nog eenige schaduw van eerlyke gevoelens bezat.

Maar, zal men zeggen, de menschen zyn doorgaans gevoeliger over de veragting, dan over den haat: hen belachlyk te maaken is het middel om hen te verbeteren. Doch dan vraag ik, wat is dat belagchelyke, waar van men spreekt? Dit kan de ondeugd zelve niet wezen, om dat men die zeer dikwyls voor 't oog der menschen kan ver-

bergen, terwyl ze egter ondeugd blyft; en het belachlyke is dan alleen belachlyk, wanneer het zig voor de oogen van anderen vertoont. 't Is dan iets, dat met de ondeugd gepaard gaat, of daar uit voortvloeit; en zoo 't 'er dus mede gelegen is, wat zal dan daar uit volgen, wanneer men 'er de menschen gevoelig over doet wezen? Geen één wezenlyk voordeel; dewyl ze alleen zullen tragten zig voor 't belachlyke te hoeden, terwyl ze hunne ondeugden zullen behouden: Of, zoo 'er al eenige weinigen mogten zyn, die dezelven, om de spotternyen der menschen te ontgaan, vaarwel zeiden; zouden zy daar door dat Opperweezen bevreedigen, dat alleen waarlyk beledigt is door hun wangedrag! Dus doen dan de spotters, waar over wy hier handelen, zeer kwaalyk, om dat het geenzins een gepast middel is zyne medemenschen waarlyk te verbeteren door hen uit te lagchen; en om dat wanneer men hen de Ondeugd slegts als eene belachlyke zaak doet beschouwen; dit hen ten besten genomen, alleen zal kunnen beweegen, om den schyn der Deugd aan te neemen.

Daar blyft my nu nog over te spreeken van hen, die lagchen om de Mode te volgen. 't Getal van deeze is zeer groot, om dat by ongeluk de eene helft der menschen de slaaf der andere is. Van dit slag zyn zy, die om hun belang, of uit pligt, met zommigen van de groote weereld verkeeren, by welke menschlievendheid en naauwgezette deugd, onbekende zaaken zyn; maar daar men niet dan al te veel de twee soorten van lagchers, waar van ik gesproken heb, ontmoet. In zulke gezelschappen zou men voor kleinverstandig of buitenspoorig aangezien worden, indien men de ondeugd durfde houden voor 't geene zy waarlyk is, of als men eene deftige houding aannam, in plaats van de vrolyke spotternyen der overigen toe te juichen. Maar als men dit doet, betoont men dan niet eene schandelyke zwakheid of schuldige inschiklykheid?

Is het niet, inderdaad, eene zeer schandelyke zwakheid, als men zig laat medesleepen, door eene meenigte, welker grondregels en gedrag men in zyn hart kwaadkeurt? Toont dit gebrek aan vastheid van geest niet duidelyk, dat men geene gezette beginsels heeft? En wat is een man zonder beginsels, of wat staat kan men op hem maaken?

Dit is des te meer te beklaagen, om dat de meeste menschen niet altoos zoo kwaad zyn, als men denkt; en indien men, in plaatse van met hen mede te lagchen, die gewoonte op eene standvastige, bedaarde, en voorzigtige wyze, te keer ging; zou dit meenigmaal een middel wezen, om hen te regt te brengen. Een gedrag dat zig altyd gelyk is, moet behaagen; en de Deugd behoudt altoos een recht en gezag in 't binnenste van der menschen hart. Maar in tegendeel mede te lagchen uit inschiklykheid; wie ziet niet hoe misdaadig dit zy? Hoe! regtstreeks strydig met zyne eigene klaare bevattingen te werk te gaan, om zig te schikken naar menschen die onze veragting verdienen, of zelfs naar een' Grooten, die onze beschermer is, of 'er de houding van aanneemt: de laagheid te hebben van dat geene toe te juichen, waar over hy zelf zig behoorde te schaamen, en zyne goedkeuring te waardeeren boven die van zyn eigen geweeten, dat zoo dierbaar is! Welk eene lafhartigheid!

Daarenboven, 't is zeker dat men de menschen, door hunne daaden goed te keuren, aanmoedigt, om op den zelfden voet voort te gaan. Indien dan de twee andere soorten van lagchers de zoodanige die goed oordeel bezitten en deugdzaam geagt worden, zien medelagchen; zal hen dit buiten twyffel versterken in de kwaade gewoonte, welke ik bestryde. En hoe zeer zyn zy dan niet te veroordeelen, die lagchen om de Mode te volgen! Zy zyn gewisselyk nog schuldiger dan de anderen; want, behalven het kwaad 't geen zy zelf doen, moedigen zy anderen aan, om het insgelyks te pleegen; en zou men, zo ten hunnen aanzien, als met opzigt tot het onderwerp, waar over ik hier gehandeld heb, niet met den wysten der Koningen, tot het lagchen mogen zeggen; *Gy zyt onzinnig*.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 162.
Den 3. February 1766.

[Brief van den Heer Denkgraag, waarin de werkzaamheid om wel te doen, boven het enkel wel denken word aangepreezen.]

- Εὐδαιμων τε καὶ ὄλβιος, ὃς τάδε πάντα
Εἰδὼς ἐργάζηται·
HESIODUS.

MEer dan ooit my met de gedagten myner Correspondenten vereerd ziende, zal, vertrouw ik, niemand derzelven kwaalyk nemen, dat ik die van mynen ouden en geachten Correspondent, den Heer *Denkgraag*(*), eerst uitgeve.

Myn Heer!

GY zult, waarschynlyk, wel verwonderd geweest zyn, dat gy van my, een' uwer allereerste Correspondenten, in langen tyd niets vernomen hebt. Uwe verklaaring, dat ik u verpligten zou met u, nu en dan, eenige goede gedagten medetedeelen, strekte, inderdaad, tot myne aanmoediging, om myne Correspondentie met u leevendig te

(*) Zie No. 5.

houden. Maar veelvuldige beletsels hebben my, van tyd tot tyd, hier in verhinderd. Hoe *graag* ik *denke*, en hoe zeer my deeze begeerte noope om de vriendschap van den DENKER te waardeeren en aantekweeken; ik heb my, geduurende de laatstverloopene jaaren, genoodzaakt gezien my met gantsch andere dingen bezig te houden. Ook ben ik, dikwils, in omstandigheden geweest, die, schoon zy den dunklust niet in my hebben uitgebluscht, dien egter, nu en dan, verdoofd, of ten minsten my ongeschikt gemaakt hebben om denzelven te boeten. Zelf was ik, doorgaans, gezond: maar myne Huisvrouw en één myner Dogteren, over welker geduurig praaten ik toen klaagde, hebben elendig gesukkeld; zynde de laatstgemelde onlangs door den dood uit haar lyden verlost. Veel hertzeers en veel tobbens heeft my dit veroorzaakt; veel tyds heeft het my gekost; en 't heeft mynen geest, dikwerf, diermaate neêrgedrukt, dat my den lust tot overdenking en studie niet zelden verging; en, zo dit al niet gebeurde, 't my aan vermogen hier toe mangelde. Daarenboven ben ik, myns ondanks, in verscheiden zaaken getrokken, die my veel arbeids en onrusts berokkend hebben. Het redden van meer dan éénen boedel, de voogdyschap over kinderen, één van welken een losbandige en slegte knaap is; 't bemiddelen van een netelig geschil tusschen twee menschen, die beiden zeer baatzugtig zyn, en waar van de één dom en driftig is; en meer andere dingen van dien aart, hebben my 't hoofd en de handen vol werks gegeven. Evenwel verlustigde ik my, zo veel 't my gebeuren mogt, met myne geliefde bezigheid, *het denken*. Had ik geene gelegenheid om nieuwe kundigheden optedoen; ik herriep de ouden, somtyds, voor mynen geest. Kon ik myne kennis niet verder uitbreiden; kon ik geene vorderingen maaken in het naarspooren der waarheid, dat altoos myne liefhebbery geweest is; ik hield my te vreden met te herdenken 't gene ik te vooren geleerd had, en tragtte daar van gebruik te maaken in de omstandigheden, in welken ik my bevond. Zo dat, hoewel 't my smertelyk viel myne zugt tot leezen en overdenken niet als voorheen te konnen involgen; myn voorraad van denkbeelden, in vroeger tyd verzameld, my egter te stade kwam, en nu en dan een troostlyk en genoegelyk halfuur verschafte. En gy, Heer

Denker! hebt niet weinig toegebragt tot myne vergenoeging, door my op de vrugten uwer overdenkingen, weeklyks, te vergasten, in eenen tyd, waar in 't my weinig of niet gebeuren mogt voedsel tot denken voor my zelven te bereiden. Menigwerf vervrolykten uwe lugtigste Vertoogen mynen door zorg en zwaarigheden bedrukten geest; en uwe ernstigsten waren my van geen minder dienst, alzo ze my, niet zelden, tot troost en verkwikking strekten. Ik heb, dierhalve, inderdaad, verpligting aan u; en dit beweegt my, om, nu ik wederom een weinig meer rusts genieten mag, u door deezen, voor het nut en vermaak, welk ik uit uwe schriften getrokken heb, dank te zeggen: tevens myne bereidwilligheid betuigende, om, zo veel myne omstandigheden zulks toelaaten, eenige bedenkingen, nu en dan, aan u medetedeelen.

Met reden, merkte gy, ter gelegenheid van mynen eersten Brief, aan dat ‘wel te denken, een geschenk des Hemels 't welk niet aan ieder is te beurt gevallen, den Bezitter weinig nut toebrengt, indien hy niet volgens zyne begrippen handelt’. Inderdaad, 't gene ik sedert een' geruimen tyd heb moeten ondergaan en verrigten heeft my, klaarer dan ik het te vooren begreep, overtuigd dat *doen* by *denken* komen moet, zullen wy aan 't einde onzer scheppinge beantwoorden, ons als nuttige Leden der Maatschappye gedraagen, en onze pligten als Christenen betragten. Het denken wordt nog, door my, zeer hoog geschat. Ik ben nog dezelfde DENKGRAAG, die ik altoos, geweest ben, sedert ik de kindsheid ben ontwassen. Ik begryp nog zeer leevendig dat wy onzen geest behooren te oefenen, ons oordeel te scherpen, en eenen schat van kundigheden op te doen. Ik ben nog ten vollen overtuigd dat wy, langs dien weg alleen, dat geluk bereiken konnen, welk voor *verstandige* Wezens geschikt is, en dat alle vermaaken der zinnen, in vergelykinge van 't genoegen dat 'er in 't naarspooren en ontdekken der waarheid te haalen is, gering moeten gerekend worden. Maar zo sterk was voor deezen myne Liefhebbery in leezen en overdenken, dat ik, misschien, wat weinig werks maakte van door daaden mynen medemenschen van nut te wezen. Ik had 'er ten minste geen vermaak in, om dat het my van myne geliefde bezigheid, het denken, afhield; en ik had

'er my ook te weinig op toegelegd om 'er genoegen in te vinden. Nooit was ik ook in omstandigheden geweest die my gedrongen hadden veel uit te voeren in de weereld, 't zy voor my zelven of voor anderen. Doch nu ik, tegen mynen dank, myn geliefd Boekvertrek heb moeten verlaaten; nu de toestand van myn Huisgezin myne tegenwoordigheid dikwils in de Ziekenkamer vorderde; nu ik my heb moeten verledigen tot het doorwroeten van allerhande nesten, het schiften van allerhande papieren, het spreeken met allerhande menschen, die zig met *Denken* nimmer hebben opgehouden, en waar in weinig verstands, veel drifts, zeer geringe kennis van zaaken, veel vooroordeels, te bespeuren is; heb ik wat een ander begrip gekreegen van 't oogmerk waar toe wy hier leeven op de weereld. Ik heb leeren zien dat het de zaak niet is slegts naar onze *genie*, naar onze liefhebbery, te leeven, schoon die van de beste soort zy. Ik heb leeren zien dat het niet genoeg is te denken; dat 'er ook wat gedaan moet worden; dat *ons werk* DOEN *is*, zo wel als dat van den knegt van wien ik in myn' eersten Brief gewaagde; doch dat wy tevens DENKEN moeten, waar toe hy niet bekwaam was; dat *wel Denken* ons tot *wel Doen* in staat moet stellen, doch niet het eenige zyn moet, waar op wy ons toeleggen.

Veelligt zal een opmerkend Leezer, indien Gy mogt goedvinden deezen brief in uw Werk plaats te geeven, my tegen werpen, dat studie en boekoefening niet geschikt zyn om ons in staat te stellen tot het verrigten van de meest in de weereld voorkomende zaaken. Men zal zeggen, dat veel leezens en veel denkens ons te afgetrokken en te peinsagtig maaken, om tot nut onzer medemenschen, in de samenleevinge, bezig te zyn; dat iemant, die 't hoofd vol studie heeft, niet hoort wat 'er gezeid wordt, niet ziet wat 'er gebeurt, en ligtelyk om een Wiskundig betoog, een Natuurkundige proef, of een stuk dat tot de Oudheidkennis, Taal- of Godgeleerdheid behoort zal denken, wanneer hy agt moest geeven op de byzondere omstandigheden van een mensch die in verlegenheid is, en in de voorkomende gevallen des burgerlyken leevens het heil van anderen te bevorderen heeft. Of zo dit al niet gebeure, men zal beweeren dat verre de meeste kundigheden, waar mede een *denkgraag* mensch zynen geest vervult,

niets ter weereld toebrengen om ons nuttiger leden der Maatschappye te doen worden.

Ik erken dat iemant, die den gantschen dag op zyne kamer zit te peinzen en te blokken, niet zeer geschikt is om in 't burgerlyke leeven van nut te zyn. Hierom, en om andere redenen, behoort men liefhebberen van Studie aan te pryzen, hunne Boekvertrekken, somtyds of dikwils zelfs, te verlaaten, en menschen te zien. Dit is hun allen te raaden, maar bovenal zulken, wier beroep of bediening hen niet verpligt geduuriglyk te studeeren; als welken doorgaans veel meer voordeels aan de Maatschappye konnen toebrengen, door met hunne medemenschen te verkeeren, en dezelven in alle voorkomende gelegenheden ten dienste te staan, dan door zig in hunne kamers op te sluiten. Wanneer men zig dan, van tyd tot tyd, onder de menschen begeeft, en tevens zorg draagt dat de zugt tot kennis en tot verbetering des verstands niet sterker zy dan die tot zuivering des herte, en heiliging des gedrags; dat men niet meer lust hebbe in *wel* te *denken* dan in *wel* te *doen*; zal men zig door de studie niet onbekwaam maaken om, zelfs in de gemeene voorvallen des burgerlyken leevens, zynen evenmensch van nut te wezen. Daarenboven heeft het verkrygen van kundigheden van veelerlei soort meer invloed op onzen geest, om dien ter bevorderinge van het heil der samenleevinge werkzaam te doen wezen, dan men zig gemeenlyk verbeeldt. Ons kan gelegenheid voorkomen om onze kennis van Taalen, van Geschiedenissen, van Godgeleerdheid en Zedenkunde; onze bedrevenheid in Wis- en Werktuigkunde, onze ervarenheid in 't Natuurlyk en Burgerlyk Regt, tot aanmerkelyk nut onzer medemenschen te doen strekken. 't Gebeurt niet zelden dat Weetenschappen, die wy nimmer dagten dat voor ons van gebruik zouden geweest zyn, ons op den éénen tyd of den anderen, voor ons zelven niet alleen maar ook voor een ander, wonderlyk wel te pas komen. Doch 't gene hier inzonderheid in aanmerkinge moet genomen worden; wanneer men zig niet zo zeer toelegt om *geleerd* als om *verstandig* te worden, en het laatste ten minste nooit uit het oog verliest; wanneer menzig minder bevlytigt om een groote menigte denkbeelden te verzamelen, dan om die, welken men heeft, in eene goede orde te

schikken; wanneer men zig eene geregelde klaare en bondige wys van denken eigen maakt; dan krygt onze geest eene zekere plooi, die hem zeer geschikt maakt, om in allerhande zaaken met vrugt werkzaam te wezen. Wy worden hier door regt bekwaam om alles, wat ons voorkomt, door te zien, het duistere van het klaare, het onzekere van het zekere, het valsche van het waare te onderscheiden. Wy zyn wel dra op alles gevat, als wy 'er ons maar toe verledigen; wy konnen gemaklyk alles begrypen, om dat wy onzen geest, om zo te spreeken, aan 't bevatten van zaaken gewend hebben; en men kan ons niet ligt wat wys maaken of door schynredenen misleiden, om dat wy, terstond, de valschheid der redenkavelinge in de ongegrondheid of onzekerheid van 't voorafgaand voorstel, of in de onwettigheid van 't gevolg bemerken. Zie daar, hoe het denken ons bekwaam maakt om, op veelerhande wyzen, en in allerleie omstandigheden, nut te doen in de weereld.

Daar is nog iets, ten deezen opzigte, dat aanmerking verdient. Door ons aan het denken, aan het onderzoeken en naarspooren te gewennen, verkrygen wy eene hebbelykheid van ons te *appliceeren*. Onze geest wordt het werken gewend, en kan 't dierhalve nooit vreemd vinden, dat wy hem oplettendheid en inspanning vergen; dat hy aan 't blokken, aan 't overleggen, aan 't regelen en bestieren van zaaken, aan 't uitdenken van middelen tot bereiking van zekere einden, gezet wordt. Hy is zelfs nooit beter te vreden dan als hy bezigheid heeft, en nooit verdrietiger dan als hy, dat hem egter zelden gebeuren zal, ledig moet wezen. En schoon 't hem niet onverschillig zy, wat hy te werken kryge; ras schikt hy zig egter, met genoegen, naar de omstandigheden, waar in hy zig geplaatst ziet, om dat hy gewoon is naar goede reden te luisteren. Menschen, die geene liefhebbers zyn van nuttige studie, houden doorgaans, (eenige weinige noeste Handelaaren uitgezonderd,) niet veel van zig te *appliceeren*. Daar moet, ten minste, veel tyd overschieten tot vermaak en uitspanning; en zy draagen wel zorg, dat zy zig niet dood werken. Zet zulke luiden aan 't werk ten voordeele hunner medemenschen; geef hun de handen vol om Weduwen en Weezen dienst

te doen; zy zullen 't wel dra moede worden. Zy zullen zig, onder 't één of ander voorwendsel, onttrekken, telkens belet hebben, huns naastens zaaken in de war laaten loopen, of ze een' ander' om den hals hangen. Dit ziet men, ten minste, niet zelden in luiden, die weinig van denken houden. Maar overtuig een denklievend mensch, dat hy ten nutte van anderen iets op zig neemen moet; doe hem begrypen dat hy nu, voor eenigen tyd, niet op 't gene hy anders verkiezen zou, maar op 't gene tot heil van zynen hulpbehoevenden evenmensch kan strekken, zyne gedagten moet vestigen; terstond is hy bereidvaardig; terstond ziet gy hem werk beginnen, en niet rusten voor dat het gedaan is. Gy ziet hem werken met oplettendheid zo wel als met yver, en bespeurt klaarlyk, dat hy niet bevreesd is voor wat hoofdbreekens.

Doch om van deeze uitweiding wedertekeeren, en deezen Brief te besluiten; ik heb niet alleen klaarer dan te vooren leeren zien, Heer Denker! dat *doen* by *denken* komen moet; maar ook bevonden dat goede daaden grooter vermaak uitleveren dan goede bondige of verhevene gedagten. Voor deezen, gelyk ik reeds heb aangemerkt, kende ik het vermaak niet, dat 'er gelegen is in zyne medemenschen van nut te wezen. Maar nu weet ik, dat een welgestelde geest veel meer genoegen smaakt in de bewustheid van eenen behoeftigen wezenlyk ondersteund, eenen verlegenen geholpen, eenen elendigen of verdrukten gered te hebben, dan in de grootste vorderingen in kundigheid. O Hemelsch vermaak van goed doen, hoe verrukt gy myne ziel! Welk eene Eer en welk een Geluk, bekwaam te wezen, om door weldoen eenigzins naar Hem te zweemen, die in de gewyde bladen *Liefde* zelve genoemd wordt! Gelukkig zy, die *leeren goed doen*, die daar in smaak krygen, die 'er op verlieven! Dank zy Hem, die ons zo gevormd heeft, dat wy, door 't geluk van anderen te bewerken, tevens ons eigen bevorderen! Lof zy Hem, die onzen pligt en ons heil, zelfs in dit leeven, zo naauw aan elkanderen verknogt heeft, en dan nog, (ô wonderbaare Goedheid!) ons in een ander leeven ryklyk vergelden wil, 't gene wy hier, met een

opregt oogmerk om Hem te behaagen, goeds gedaan hebben!
Voor tegenwoordig afbreekende, blyf ik met veel agtinge,

Myn Heer,
Uw vlytige Leezer,
Justus Denkgraag.
Den 18. *January* 1766.

H.

NB. Den Heere *Spreeuw* kan ik thans niet breedvoerig beantwoorden: ik zal alken zeggen, dat ik zyne aanbieding van onzigtbaare vriendschap gaarne aanneme. Gelieft zyn Ed. my een vrugt zyner gedagten toe te laaten koomen; dan zal ik my op zyne verdere voorslagen nader kunnen verklaaren.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Arnhem by *W. Troost*, Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 163.
Den 10. February 1766.

[Boertig verhaal wegens zekere Chineesche Gewoonte; en waarschuwing tegens de Vleiery.]

Nec vos decipiant blandae mendacia linguae.
OVIDIUS.

EEnigen tyd geleeden kreeg ik den volgenden Brief.

Heer Denker!

*E*En Liefhebber van Reisbeschryvingen zynde, vond ik onlangs eene klugtige historie, zo vreemd van onze zeeden, dat ik niet weetende, wat ik 'er van maaken moet, de vryheid neeme u te verzoeken, om 'er eens op te denken; dewyl het ons misschien een nieuw aangenaam *amusement* kon bezorgen. Myne Reisbeschryving van de weelde en wellust der Chineezen spreekende, vertelt onder anderen het volgende:

'Het kittelen of vryven aan de ooren is insgelyks by hen van algemeen gebruik, en verschaft hun eene der uitsteekendste aandoeningen, welke hen, op eene wonderbare wyze, door hun gansche gestel, vermaak, vro-

lykheid, lust, yver en aanminnigheid byzet. Dit vermaak, om aan de ooren gekitteld te worden, hoe vreemd en ongerymd het my ook eerst vootkwaame, bevond ik onder hen zo algemeen, dat ik wel durve zeggen, dat 'er misschien geene ooren in China zyn, die zig niet laaten kittelen. Geene genootschappen zyn 'er, daar zy het niet met alle beleefdheid, over en weer, den ganschen tyd door doen: hoewel ik eenmaal in zulke byeenkomst geweest ben, daar iemand, of uit onoplettenheid, of uit kwaadaartigheid, een' ander zo by het oor kreeg, dat hy als een maager varken begon te schreeuwen; 't welk op groote heevigheden zou zyn uitgeloopen, indien niet twee of drie andere Chineezen, welken de kunst meesterlyk scheenen te verstaan, met weêrgaadelooze behendigheid het oor van den vergramden zoodaanig terstond hadden weeten te streelen, dat hy geheel bedaarde. Men heeft my verhaalt, dat de Gerechthoven zelven zo zottelyk gesteld zyn, dat de Rechters niet zelden vonnissen ten voordeele van die deeze kunst best verstaan. Zoodaanigen althans zyn 'er alom het meest bemind, en maaken 'er zeer dikwils groot fortuin; vooral wanneer zy maar toegang krygen by de Ryken en Grooten; die hen ook doorgaans sterk zoeken, om dit vermaak op 't gevoeligst te genieten. Ja, iemands fortuin is gemaakt, wanneer hy, hierin wel bedreeven, 't geluk heeft by eenen aanzienlyken Mandaryn in kennis te koomen, en zyne ooren te kittelen.

De Keizer heeft, gelyk ook ligt te gissen is, een groote zwerm van zulken, die in deze kunst ervaren zyn, rondsom zig; en hy geniet dit Vermaak in de hoogste volmaaktheid. Al wat aanzienlyk is, zoekt om stryd de eer en het geluk te moogen hebben, om de geheiligde Ooren van zyne Chineesche Majesteit te kittelen; en geen wonder, want hy, die daarin best slaagt, is in blaakende gunst en kan alles verwerven. Aan de voornaamste Mandaryns wordt het byzonderlyk vergund, hunne behendigheid hierin te beproeven; en naar maate hunner bekwaamheid en vlugheid in dit werk, geraaken zy doorgaans tot de hoogste eeramten. Men zegt, dat de tegenwoordige Eerste Staatsdienaar zyn weêrgaa in deze kunst niet heeft. Ook worden by den Keizer inzonden-

heid zyne vrouwen toegelaaten, om proeven van deeze haare bekwaamheid te geven; en zy, die hem 't bevalligste aan zyne ooren weet te peuteren, wordt gewisselyk de *Favorite*. Doch men verhaalde my, dat de Ooren van den tegenwoordigen Keizer geenzins van zeer fyne t'saamenstellinge waren, en dus ook niet ligt werden aangedaan; zoodat het ten uitersten moeilyk ware, die maat van aandoeninge te tressen, welke hem meest kon bekooren. Hy was, zei men, wat loom van lichaam en geest, zoodat de ligtste en fynste handen, die anders wonderen doen, hier niet slaagden; en veelen, of uit te grooten eerbied, of uit vreeze, de Keizerlyke Ooren niet sterk genoeg aantastten. Dit veroorzaakte in den beginne, onder de Staatsdienaars, en hen, die zyn persoon meest naaderden, groote verlegenheid, zelfs over 't welzyn van 't Ryk: want een der domste Mandaryns, een man zonder eenige verdienden, en zoo grof van handen, als stug van aart, wist juist de Ooren van zyne Chineesche Majesteit te treffen, daar zy het gevoeligst waren; waardoor hy in gunst koomende, en in den eigenlyksten zin het Oor van den Keizer hebbende, alles verwierf tot groot nadeel van 't Ryk. Doch eindelyk kreegen anderen, die schranderer waren, de handgreep ook weg, en sedert dien tyd ging 't weer beter.

Deeze Mandaryns ondertusschen, en met één woord alle de Heeren en Dames in China, hebben ook hunne Oorklouwers; en de gansche schaakel der meeste, zoo byzondere als algemeene, gebeurtenissen en voorvallen nagaande, bevindt men dat dit Oorkittelen de voornaamste spil is, waarop alles in China draait. Geen wonder derhalven, dat die praktyk zeer algemeen is; en dat al wie wat aanzienlyker of beschaafder wil schynen, zig daarop toelegt'. Tot dus verre myn Reisbeschryver.

Wat dunkt u, Heer *Denker*, van dit Verhaal? Verdient het wel geloof? Ik althans heb geene aangenaame aandoeningen gevonden, schoon ik my op honderderleie wyzen by de ooren heb getrokken. Of hapert het ook aan onze vingers of nagels, die men in China veel langer laat groeijen, dat wy van die exercitie en vermaaken in onze Ontmoe-

tingen, Saletten, Gezelschappen, Collegien of Societeiten, enz. beroofd zyn? Indien gy ons dezelven kondt leeren, zoudt gy, meen ik, geheel Europa, en uwe Vaderlanders inzonderheid verpligten. Ik ben enz.

Dewyl ik my meer ophoude met de zeeden myner Medeburgeren te leeren kennen, dan die van Volken, waarop wy weinige betrekking hebben; zal ik de waarheid van 't Verhaal wegens dit Chineesch gebruik niet onderzoeken. Het is ook geheel onnoodig die kunst aan onze Landsgenooten te leeren. Alleen zal ik maar aanmerken, dat de Zeeden van verre afgelegen Volken dikwils zoo veel van de onzen niet verschillen, als men in den eersten opslag wel zou denken. Overal is de menschelyke natuur de zelfde. Overal wordt Vermaak gezogt, en al wat Onaangenaam is geschuwd. Of nu de Chineezen zoo groot Vermaak vinden in die manier van doen, welke ons, die anders zyn opgevoed, onhebbelyk en belagchelyk voorkoomt, schynt geen onderzoek te verdienen. Immers (en hadt de Vriend daarom slegts gedagt, hy zou zig zoo zeer niet by de Ooren getrokken hebben,) in *Europa*, en ook in ons Vaderland, zyn, zoo wel als in China, de OOREN zeer voornaame werktuigen van Vermaak en Geluk, en hebben verbaazenden invloed op de menschen, vooral op de Grooten; schoon de behandeling der Ooren wat verschille; die hier niet van de behendigheid der Handen afhangt. Ligtelyk nogthans zoude eenig ander Volk uit een ander weerelddeel ook onze Zeeden, in dit opzigte niet minder ongerymd en belagchelyk vinden. Want dit Ooren-streelen onder ons veroorzaakt de zelfde uitwerking. Onze Ooren zyn niet min aandoenlyk, om gekitteld en gestreeld te worden als die der Chineezen; waarom dan ook het werk van zulken, die zig daarop regt verstaan, hier niet min voordeelig en aanzienlyk is.

Ik zal van de Muzyk en Zangkonst niet spreeken, die, hoe uitneemend ook, wanneer zy alleen tot uitspanning strekt, somtyds 's menschen Ooren zoo lang streelt, dat zy, tot over de Ooren in schulden geraakende, die heerlyke klanken niet meer hooren kunnen; of waardoor zy zulke wonderbaare, zulke *divine* aandoeningen en verrukkin-

gen krygen, dat zy hunne zaaken en welzyn daarom verwaarloozen; ja hun Goed, hunne Deugd en Eer aan de Heeren Muzikanten of zoete Zangeressen opofferen.

De VLEIJERY is, onder alle andere middelen, het onfeilbaarste om de gehoor-zenuwen met de uitgeleezendste streelingen te treffen; en naar dat de gesteltenis deezer Organen fyner of grover is, weeten de meeste Kunstenaars hunne *Vleijery* ook juist te schikken. Daarin bestaat de regte kunst, dat zy delicate ooren, door te sterke en te ruuwe aandoeningen, niet kwetsen; maar langzaamer hand beginnende te kittelen, wel waarneemen, hoe veel de Patient kan verdraagen: want, gelyk men weet, al te groote kitteling houd terstondt op aangenaam te wezen en wordt pynlyk. Ik heb egter, zo ik meene, gemerkt, dat onze ooren al vry wat veelen kunnen; inzonderheid die van de Ryken, de Geleerden, en Grooten onder ons.

Het middel soort, 't zy dat 't hun minder mag gebeuren, die streelende aandoeningen te gevoelen, en dat daarom hunne Ooren, of nog zoo zeer niet vereeld, of liever zoo niet verzwakt zyn, wordt rasser aangedaan, en 't verveelt hen eer, wanneer zy wat te sterk gestreeld worden. Doch de Ryken, hoe onkundiger zy zyn, hoe hartelyker hunner Ooren door de vleiende tonge moeten getroffen worden. Zoo ook met de Geleerden; by voorbeeld, een Catechizeermeester, een Oeffeninghouder, een Proponent, ja ook doorgaans de Heeren Predikanten, Doctoren en Advocaaten, behoeft men niet te vreezen, dat men ligt zeer zal doen. En om kort te gaan, met de Grooten is 't geenzins anders gesteld; schoon zy somtyds een weinig omzigtiger behandeling vereisschen.. Het zoete Jufferschap moet men niet vergeeten: Ja, van de geringste Dienstmeid tot de allereedelste Juffer toe, zyn zy wonderbaar aandoenlyk in dit opzigte. Haare Schoonheid, haare Bevalligheden, en wat niet al? alles is een onuitputbaare bron voor den behendigen Oorenkittelaar, ja zelfs voor een lompen en groven werkman in deze kunst, om haare ooren allervermaaklykst aan te doen; en hoe fyn en zagt zy ook moogen wezen, meest alle de Meisjes en Vrouwen kunnen dit gestreel in groote maat verdraagen. Dit moet ik insgelyks nog aanmerken, om de Chineesche historie geloof baarer te maaken; dat wy ook de

manier hebben, om elkanderen, op onze wyze, beleefdelyk doorgaans over en weer de ooren te kittelen. In de beschaafdste gezelschappen, vooral als 'er ook 't Jufferschap is, en noch gespeeld, noch van afweezende kwaad gesproken wordt, is dit de zoetste en vermaaklykste tydkorting.

't Is derhalve geen wonder, dat dit zoo vermaaklyk en aandoenlyk werk den weg tot groot geluk, tot Rykdom, of Aanzien baant; wanneer iemand het geluk maar heeft van de Ryken of Aanzienlyken en Grooten dus het oor te kunnen streelen. Geene andere verdiensten, geene eerlykheid, deugd, voorzigtigheid, verstand, geleerdheid, en wat gy meer van zulke uitmuntende hoedaanigheden moogt optellen, kunnen hier by haalen! Geen wonder! Zy geven, grooten deels, slegts een streelend vermaak aan den Bezitter zelven; maar zy kittelen, zy streelen, zy verrukken en vermaaken de Ryke en Groote Heeren zoo niet, gelyk de Vleiery. Deeze kunst alleen is boven alle kunsten en weetenschappen verheeven: Zy maakt Veldheeren, zy maakt Eedelen, Staatsdienaars, Magistraats-persoonen, en ik weet niet wat al in meest alle landen van *Europa*. Zy overwint alles, en is onvergelyklyk veel sterker, om de Ryken, of Magtigen te beweegen, dat zy geld schieten of helpen, dan het mededoogen met elende, hoe eerlyk en braaf de ongelukkige zy, indien hy niet weet te vleijen: Zy vermeestert de Zedigheid, de Kuisheid, en verkragt alle deugden.

Met zoo groot vermoogen voorzien zynde, ontmoet men haar ook alom. Althans in de beschaafde Weereld, rigt ieder haar een Altaar op, om gereed te zyn, aan de algemeene zucht tot dit wonderbaar vermaak de vereischte offerhanden te doen. Aan de Hoven, in de Kerken, in de Gezelschappen is zy de Godin, die alles regeert. Alleenlyk durf ik zeggen, dat onze hooge Gerechtshoven by die van de verwyfde *Chineezen* niet zyn te vergelyken. Wanneer Zy moeten vonnissen, koomen 'er geene Vleijeryen te pas. *Zonder Voorreede, zonder Gemoedsbeweegingen*, gelyk als voor den *Areopagus*, dat gedugte Gerechtshof in *Griekenland*, worden de zaaken voorgedraagen, met Wysheid, en Onzydigheid overwoogen en met alle regtvaardigheid beslist; zoo veel in menschen kan vallen.

Het spyt my, dat de Chineesche Reiziger niet berigt heeft, hoe het onder dat Volk in de daaglyksche Huishoudingen by den Man en zyne Vrouw of Vrouwen toegaa; en of die elkander ook veel by de ooren trekken. Wat onze Landaart betreft; ik kan niet merken, dat zy zig in hun huis en gezin veel met de ooren-kittelende Vleiery ophouden. Zoo ze elkander nu of dan eens by de Ooren krygen, is het zelden aangenaam en streelende. Dit heeft egter by 't uitschot van 't Volk meest plaats; en zal door de slegtste Oost-Indisch-Vaarders die in China geweest zyn, en de kunst om te streelen en te vermaaken niet regt afgezien hebben, zoo ruw en dom onder hun soort zyn ingevoerd. By de beschaafdste onder ons, krygt de Vrouw en de Man elkander zelden by de ooren; zelfs niet om te streelen. En 't is geen wonder; zy hebben hunne vleiende tongen by 't vreien en kort daarna afgesloofd, en buiten af zoo veel Werk te geven, dat zy dezelve binnens huis bespaaren; ten zy misschien de vrouw, wanneer zy een man heeft, die haare liefkoozingen minst waardig is, nu en dan genoodzaakt zy, zyne grove ooren te kittelen.

Ik moest evenwel niet overslaan, hoe de Ouders om stryd dikwils, zoo in 't byzyn van vreemden, als in 't byzonder, de Oortjes hunner kinderen streelen; derzelver kinderagtige eigeliefde uitstekend vermaakende; en hen dus ook al vroeg de kunstgreep leeren, om met groote beschaafdheid in de gezelschappen anderen insgelyks zulk vermaak toe te dienen, en op hunne beurt te verwagten.

Ligtelyk ziet men, daar het in alle landen zoo gemeen is, de Ooren op de eene of andere wyze aan te doen, dat het Chineesche verhaal geloofwaardiger schynt, dan men in den eersten opslag zou denken. Doch ik zou 't zelfde nog op eene andere wyze kunnen toonen, uit de Spreekwoorden, die zoo in andere opzigten als ten aanzien van het OOR den aart der Volken doorgaans aanwyzen. Wat wil toch anders zeggen, *Hy heeft het Oor* van dien Prins, van dien Staatsdienaar, van dien Burgermeester, enz.? Betekent dat niet, hy staat eerlang een aanzienlyk ampt te krygen, een groot man te worden, en vermag by die Heeren alles? Toont dit niet,

dat ieder die zyn geluk wil bevorderen, zig moet bevlytigen, om 't Oor der Grooten te krygen? Laat ik hen egter, in 't voorbygaan, waarschuuwen, dat zy zig niet vergissen, door dit spreekwoord met een ander te verwarren, en de kunst tot beide de Ooren uit te strekken, om door de Grooten by de *Ooren* te krygen des te eer geholpen te worden. Men zou hier nog kunnen byvoegen, de Spreekwoorden, *van het Oor te leenen; doof te zyn aan dat Oor*, en dergelyken; welken allen bewyzen, welk een werk in algemeen van 't kittelen en streelen van 't Oor gemaakt worde. Doch ik zal dit blad liever besluiten met eene aanmerking of twee, waar aan ik, zonder te vleien, verzoeke, dat men nog het Oor leene.

Hebbende getoond, hoe aanmerkelyk gedeelte van 's menschen Gestel het Oorzy, om Eer, Vermogen, Vermaak, en ook Smert voort te brengen; kan ik niet af zyn, alle myne Landgenooten te vermaanen en toe te roepen; Bewaart uwe Ooren! ô Grooten, Ryken en Aanzienlyken Bewaart uwe Ooren, want daarin is uwe Magt en uwe Eer gelegen. Bewaart uwe Ooren, ô Geleerden, want daarvan hangt uwe Wysheid af. Bewaart uwe Ooren ô Schoonen, want daar door bewaart gy uwe Kuisheid, Zuiverheid en Eer! Bewaart de Ooren uwer Kinderen, ô Ouders, want daarvan hangt hunne Leerzaamheid, Zeedigheid, Verstand en Deugd af.

Maar moeten we onze Ooren tegens alle Vleijery bewaaren; zal dan niet alle Heusheid en Beschaafdheid verbannen zyn? Neen, voorzeker; ten zy Waarheid niet zou kunnen gepaard gaan met Heusheid. Laat men met alle gemaatigdheid, lof en eer geven aan die het met 'er daad verdient; en indien Gy uwe vleiende taal niet gewoon zyt te verspillen, zult gy met een enkel woord volstaan kunnen, om waare Deugd en Grootheid de verschuldigde hulde te bewyzen. Laat zulke zagte lof en erkentenis van goede hoedaanigheden ook meermaalen blyken in uwe huisgezinnen, daar de zoete heusheid en opregte beleefdheid misschien te weinig wordt gevonden; en Gy zult daar door uwe onderlinge Liefde opwakkeren, en uwe Vreede en teder Genoegen uitneemend vermeerderen.

De Denker.
N°. 164.
Den 17. February 1766.

[Noodzaaklykheid van den Godsdienst in de Burgerlyke Maatschappye; ter gelegenheid van den Bedendag.]

> *Sit igitur hoc jam a principio persuasum civibus; Dominos esse omnium rerum, ac moderatores Deos, caque quae gerantur, eorum geri judicio ac numine, cosdemque optime de genere hominum mereri; & qualis quisque sit, quid agat, quid in se admittat, qua mente, qua pietate religiones colat, intueri; piorumque & impiorum habere rationem.*
> CICERO.

DE week, voor welke dit blad geschikt is, vereischt, myns oordeels, een ernstig onderwerp, 't welk met onze tegenwoordige gesteltenisse van geest eenige overeenkoomst heeft. De openbaare vermaaklykheden en uitspanningen staan stil, en wyken voor de allerernstigste overdenkingen en betragtingen; en 't zou zeer kwaalyk voegen, dat de *Denker* onbedagtzaam den eerbiedigsten ernst door kwaalyk geplaatste vrolykheden, of min ernstige verhandelingen stoorde.

Alle de Inwooners des Lands zullen zich ter dezer tyd voor den God des Hemels en der Aarde verootmoedigen! Welk een aandoenlyk, welk een ontzagchelyk Denkbeeld! Hoe betaamelyk, hoe noodzaaklyk, hoe heilzaam is deze plegtige en heilige Godsdienstigheid voor het Volk; en hoe

regtmaatig, hoe wys, en godvruchtig is het Bevel der Hooge Overheid, welke het Volk daar toe roept! Ligt viel het deeze waarheden met menigvuldige aanmerkingen te staaven. Ik zal niet aanhaalen, hoe de Volken, welken hunne Burgermaatschappyen aan de albeschikkende Voorzienigheid van den wyzen en goeden Schepper zyn verschuldigd, zich voor den Aanbiddelyken Formeerder van hun bestaan, verpligt zyn als Volken te verneederen, en Hem te aanbidden, te danken en aan te roepen. Dit onderwerp laat ik over voor de Eerwaardige Bedienaaren van den Godsdienst; terwyl ik het zelve liever Staatkundig, en als een goed Burger, als een Beminnaar van ons lieve Vaderland en deszelfs Welvaaren, wil beschouwen.

Geen Volk, geene Burger-maatschappy kan bestaan, ten zy de Gevoelens van Godsdienst, en van onze afhankelykheid van de Gunst der Godheid, in de gemoederen worden leevendig gehouden; dewyl het anderzins onmogelyk is alle wanorders te beteugelen, die min of meer, langzaamer of sneller, 't Welzyn des Vaderlands ondermynen, en het geluk, de rust en vreede der Burger-maatschappyen stooren. Onderstel voor een oogenblik een Gemeenebest, waar alle regtvaardigheid, trouw, ingetogenheid, vreedelievenheid, dankbaarheid, edelmoedigheid, en andere deugden uit verbannen zyn; daar ieder zyne inhaalige, zyne schandelyke driften, wellustige hartstochten, en booze overleggingen uitvoert; - zou het niet duizendmaalen gelukkiger zyn onder de wilde dieren in de eenzaamste Woestenyete woonen, dan onder zulke menschen, welker boosheid des te vreeslyker is, naar maate hunne meerdere schranderheid die der Dieren overtreft? - En gaat dit door, dan is niets zeekerer, dan dat de Ondeugd (schoon zy in minder trap zynde, ook min nadeelig voor het Vaderland moge zyn) altoos min of meer deszelfs Geluk ondermynt, stoort, of omverre werpt.

't Is waar, de Wetten des Lands, en de Beschermers of Handhaavers der Wetten zouden derzelver Overtreeders moeten straffen; en dus de ondeugden beteugelen, om de rust van 't Gemeenebest te bewaaren. Maar wat volgt hier uit? Dit; dat ten minsten de Overheden regtvaardig en deugdzaam moeten zyn, om regtmaatige Wetten te maaken, en dezelven vervolgens te beschermen. Doch is 't

wel mogelyk heilige Bestierders te vinden, wanneer de Ondeugd en Goddeloosheid 't gansche Volk overstroomd hebben?

Maar om dit niet aantedringen; kunnen de Wetten, kunnen de Overheden die de Wetten handhaaven, de Ondeugden, welken de volken ongelukkig maaken, genoegzaam beteugelen, wanneer de gevoelens van Godsdienst in der menschen gemoederen zyn uitgeblust? Laat ons dit beschouwen. Geene andere misdaaden kan de Rechter straffen, dan die in het oog loopen, om dus de openbaare beleedigingen, aan byzondere leden der Maatschappye, of aan het Gemeenebest in 't algemeen aangedaan, te wreeken. De heimelyke boosheden blyven derhalve onbeteugeld; en zyn echter niet min verderflyk en rampzaalig. Deeze heimelyke ondeugden worden zelfs van 's menschen booze hart des te arglistiger uitgedagt, hoe naauwkeuriger en strenger de openbaare Overtredingen gestraft worden. Waar door zullen dezelven dan beteugeld worden, indien de Godsdienstige Gevoelens in de harten zyn uitgedoofd? Maar 't geen verder gaat, 't is zelfs onmogelyk, dat de Overheid alle openbaare misdaaden straft. Zy is genoodzaakt veele ongeregeldheden door de vingeren te zien, op dat 'er, uit dezelven te beletten, geen grooter kwaad, snooder ondaaden, en ongelukkiger rampen gebooren worden: gelyk het voorbeeld der ontuchtige Speelhuizen, die Schoolen der Onkuisheid, welken in groote Steden, daar allerlei slag van menschen naar toe vloeijen, geduld worden, ons kunnen leeren.

Doch wy behoeven op die toneelen van schande en ondeugd het oog niet te slaan, om van de Onmacht der Wetten, in veele gevallen, overtuigd te worden. Ontelbaare andere Deugden, ten hoogsten noodig voor 't welzyn van 't Gemeenebest, zyn buiten het bereik van haaren invloed, en kunnen alleen, door de Gevoelens van Godsdienst leevendig te houden, worden gehandhaafd. De plichten van maatigheid, zeedigheid, neederigheid, liefdaadigheid, dankbaarheid, en, om veel andere stilzwygende voorby te gaan, de regtschaapen Liefde tot het Vaderland zelve, zyn van dien aart, dat zy door de Wetten des Lands of in 't geheel niet, of maar zeer onvolmaakt bevolen en gehandhaafd kunnen worden; waar-

om een zeer voortreflyk zeedenkundig Rechtsgeleerde, in twee Redenvoeringen getoond heeft, dat het niet eerlyk, noch een' braaf' man niet betaamelyk is, al te doen wat de Wetten toelaaten; en dat het ook ongeoorloofd is, zich altyd te bedienen van 't recht, 't welk de Wetten aan de hand geven(*). Ik zal daaruit niet afleiden, hoe het hier door tevens gebeure, dat de beste Wetten zelfs, schoon zeer heilzaam voor 't algemeen, echter in byzondere gevallen hard en onbillyk kunnen worden; maar alleen slegts besluiten, dat zy zulke plichten, hoedaanige we reeds opnoemden, over 't hoofd ziende, gewisselyk de burgerlyke t'samenleeving niet beveiligen kunnen tegens de rampen en onrusten, die derzelver overtreeding, schoon wat langzaamer dan andere geweldaadiger misdaaden, echter insgelyks zeer noodlottig voor de Maatschappye, te weeg brengt: Want niemand kan ontkennen, dat ongebondenheid, weelde, overdaad, trotsheid, liefdeloosheid, trouwloosheid en ondankbaarheid, schoon door geene Wetten te beteugelen, het bederf van een Gemeenebest zyn, en de rust en eendragt van het Menschdom stooren en vernielen, en alle regtschaapen Liefde voor het Vaderland geheel uitblusschen.

Men zon hier verscheide andere aanmerkingen kunnen byvoegen; maar 't gezegde is genoegzaam, om te toonen, dat geen Volk, alleen door middel van de beste menschelyke Wetten, kan in stand blyven; veel min een gelukkige, een gezeegend Volk zyn.

Wat nu is 'er, 't welk dit gebrek kan vergoeden, en de zwakheid der Wetten, en tevens het Geluk van een Volk onderschraagen? Niets immers, dan alleen een leevendig bezef van God en Godsdienst, 't welk de gemoederen des Volks vervullende, hen in teugel houdt, door de Vreeze der Alweetende Voorzienigheid, die de Ondeugd haat, en de Ondaaden, hoe heimelyk en listig bedreeven, of in dit leeven op eene wonderbaare wyze niet zelden aan 't licht brengt, of namaals althans gewisselyk zal straffen: En die van den anderen kant de Deugd, hoe onbekend en verborgen, t'eeniger tyd, 't zy hier 't zy

(*) Mr. BARBEYRAC, *Discours sur la permission des Loix, & sur le Benefice des Loix.*

namaals, uitneemend zal beloonen. Geene andere middelen zyn 'er, om een Gemeenebest in stand te houden, en te doen bloeijen, of voor zynen ondergang te bewaaren. ‘De Godsdienst, zegt daarom een zeer beroemd Schryver, wiens werk my onlangs in handen kwam; de Godsdienst is de Teugel der Gemoederen van het Volk. - Een Regel van Recht en Onrecht mag den Filozoof tot een beginzel zyner daaden strekken; het Punt van Eer mag onder lieden van rang de zoogenaamde Zeeden eenigzins bestieren; maar niets dan Godsdienst kan ooit een bestendige Regel van gedrag zyn voor het gros des Volks’.

Wanneer men deeze gewigtige en staatkundige Waarheid dus beschouwt, hoe ongerymd en dwaas moeten ons dan voorkoomen die redeneeringen van de kleine Filozoofjes, die zich, met eene verwaandheid hunne oppervlakkige kennisse zeer wel passende, *sterke Geesten* noemen; wanneer zy zich met hun aartig vernuft toeleggen, om te toonen, dat de Ondeugden der byzondere Leden het Welzyn van 't Algemeen bevorderen; of dat Gods Voorzienigheid zoo min gaat over byzondere persoonen, of over het lot der Volken, als de zorg van den Sultan over de muizen, die in een schip zyn, dat hy naar Egypte zendt; gelyk, tot onuitspreeklyke schande deezer eeuwe, beroemde vernuften van dat soort onlangs schreeven(*). Op een anderen tyd staan die Filozoofjes recht uit het tegendeel toe, (want zy hebben de vryheid, om zich zoo menigmaalen tegen te spreeken, als hunne valsche stellingen dat noodig hebben; en valschheid heeft het dikwils noodig, gelyk bekend is). Op andere tyden, zeg ik, staan zy toe, dat de Deugd en Godsdienst ten hoogsten nut zyn voor eenen Staat; maar dan zoeken ze, naar hunne redenkunde, daar uit zelfs afteleiden, dat de Godsdienst slegts een uitvindsel van Staatkunde is. Elendige manier van redeneeren! Want daar uit zelfs, dat Godsdienst zoo noodig voor den Staat is, dat de Staatkunde dezelve in alle eeuwen oordeelde te moeten handhaaven; daar uit blykt zelfs, dat de Godsdienst op de natuur der dingen, en met naame op de menschelyke natuur gegrond is: want is de Mensch tot de t'Samenleeving en Maatschappye van

(*) *Mandeville*; en de Schryver van den *Candide*.

natuure geschikt; en vereist de natuur der menschelyke t'Samenleeving wederom den Godsdienst zoo noodzaaklyk, dat zy zonder denzelven niet bestaan kan; zoo is 't onweerspreeklyk, dat de Godsdienst geen uitvindsel van Staatkunde is; maar dat dezelve van den Schepper der Natuure voor den mensch zoo noodzaaklyk gemaakt is, als de t'Samenleeving zelve. En dit is de reeden, waarom alle de verstandigste Wetgevers en Staatkundigen in alle eeuwen de gevoelens van Godsdienst in de gemoederen der Volken hebben willen leevendig houden; en zelfs ten dien einde veele bedriegeryen gebruikten, die hunne valsche en ongerymde Godsdiensten dikwils noodig hadden; en waar uit de Wyshoofden des Ongeloofs nu zeer dwaaslyk besluiten, dat alle Godsdienst een uitvindsel van Staatkunde is. Zy zouden, volgens den zelfden redeneertrant, even regtmaatig besluiten mogen, dat de Natuur geene waare en heilzaame geneeskruiden oplevert, maar dat de Geneesheeren uit Staatkunde 't Volk zulks wys maaken; dewyl eenige Bedriegers zotte middelen voor heilzaame Artsenyen nu en dan hebben aangepreezen.

Dewyl dan de Godsdienst, de Eerbied voor den Alweetenden en Almagtigen Rechter der Wereld zoo volstrekt noodzaaklyk is, om de Burgermaatschappy te handhaaven en in stand te houden; is het gewisselyk ook van 't grootste belang voor alle Ryken en Gemeenebesten de Gevoelens van Godsdienst in de Gemoederen des Volks leevendig te houden; en het is de Plicht der Overheden daartoe, door haaren hoogen invloed en gezag, op 't kragtdaadigst mede te werken. Dit begreepen alle de oudste en wysste Wetgevers der Wereld. Laat *Plutarchus*, een Grieksch Wysgeer, en in dit stuk gewisselyk een zeer bevoegd Rechter, deswege getuigen zyn: ‘Doorzoek, zegt hy, het gansche Aardryk, en gy zult Steden vinden, welken niet versterkt zyn, zonder Letteroeffeningen, zonder eene geregelde Regeeringe, zonder onderscheidene wooningen, bezittingen, eigendommen, of gebruik van geld; en onbedreeven in alle heerlyke en beschaafde kunsten: maar niemand zal ooit een Stad vinden zonder kennisse van eenen God of Godsdienst. - My dunkt, (dus spreekt hy ter zelfder plaatse,) gy zoudt eer een Stad zonder grondvesten vinden, dan een Gemeenebest, dat

zonder kennisse van Goden en Godsdienst gedicht is, of stand houdt. - Want de Godsdienst is de band, die de onderlinge Gemeenschap en de Wetten t'samenbindt'.

De zaak dus beschouwd zynde, is 'er gewisselyk voor een Gemeenebest geene gewigtiger instelling, dan die van den openbaaren Godsdienst; en geene gelukkiger en gezeegender vaststelling, dan die van eenen waaragtigen Godsdienst, die, vry van dwang, ongerymdheden en bygelovigheden, het Volk den weg tot hun geluk hier en namaals eeuwig aanwyst; waardoor de zoo noodige Begrippen van Ontzag en Eerbied, van Hoop en Vreeze voor de Godheid, in 's Volks gemoederen bestendig worden ontvonkt.

Dan, op 't kragtdaadigste worden die Gevoelens in de Natie verleevendigd, en in de gemoederen ingeprent, wanneer het gansche Volk, zonder onderscheid van rang naar de weereld, of van begrippen ten aanzien van Godsdienst, op eenen ongewoonen en plegtigen tyd, by aanmerkelyke gelegenheden, door 't hooge Gezag der opperste Overheid byeen wordt geroepen, om zich voor den God en Schepper van 't Geheel-al te verootmoedigen; om dankzeggingen voor de zeegeningen, den lieven Vaderlande door zyne Gunste beweezen, op te offeren, en zynen verderen bystand tot genaadige Bescherming van Vryheid en Geluk te smeeken. Dit boezemt de Vrees voor God in, die een Wreeker der Misdaaden is, en die de Goeden beloont. Dit boezemt Gehoorzaamheid aan de Wetten in, en Liefde tot alle Deugd en voor het Vaderland, en deszelfs Vryheid.

Zulke gevoelens betaamen aan, en worden ten hoogsten vereist van ieder Ingezeten van ons Gemeenebest ten allen tyde, opdat in het zelve geluk, rust en vreede, door regtvaardigheid, trouw en liefde voor het Vaderland, bloeijen; en opdat de Almagtige Bestierder van alles het zeegene, en voor alle noodlottigheid en buitenlandsch geweld bewaare! doch inzonderheid by zulke plegtige gelegenheid als die is, wanneer een Prins van dat doorluchtigste geslachte, 't welk Vorsten heeft uitgeleverd, die den Vaderlande de dierbaarste diensten gedaan hebben tot opregting en bevestiging van den vryen en onafhankelyken staat, waarin wy, door 's Hemels zeegen, leeven, aan 't Hoofd van dit Gemeenebest

zyne erflyke zitplaats zal gaan bekleeden. Want hangt het gansche Welzyn van ons lieve Vaderland af van de Eerbied voor den Godsdienst, en kunnen noch Wetten, noch Overheden een Volk behouden, daar de Godsdienst den Teugel van de gemoederen des Volks heeft verlooren: zoo kan, wanneer dezelve onder ons in kleinagting geraakt, ons Vaderland ook niet behouden, gehandhaafd en gelukkig worden of blyven, zelfs niet door den Besten der Prinsen; hoe dapper, hoe wys, hoe vroom Dezelve zich voor het Vaderland kwyte; hoe yverig Hy de Vryheid van 't Volk, naar ziel of lichaam behartige, en deszelfs bestendigen welstand door de edelmoedigste en godvrugtigste zorgen en poogingen tragte te bevorderen. Daar van den anderen kant, wanneer de Godsdienst de Wetten ondersteunt, en een nieuw leeven byzet aan de vlytige en oplettende oeffening der deugden van neederigheid, trouwe, ingetoogenheid, gehoorzaamheid en eerbied voor de Overheden, en liefde voor het Vaderland en deszelfs Vryheid en geluk; het Volk gewisselyk des Hemels zeegen kan erlangen, op alle de raadslagen, zorgen, en onderneemingen van de hooge Overheid des Lands, en van een Prins, die niet alleen onder zyne Voorouders zoo veele Helden telt, welker Verdiensten het Vaderland de dierbaarste zeegeningen hebben bezorgt; maar die tevens door de wyze, vroome, en allervoortreflykste Onderwyzingen van eenen boven allen lof verheven *Mentor*, die over zyne Vorstelyke Opvoeding, onvermoeid met weêrgadeloozen vlyt en zorg, gewaakt heeft, alle hunne deugden gewisselyk heeft leeren navolgen, en uitbreiden.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Arnhem by *W. Troost*, Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol* en *E. Boucquet*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra,* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 165.
Den 24. February 1766.

[Het sukkelen der Vrouwen in 't geduurig veranderen van dienstbooden, door haare eige verkeerde behandel nge; en het verneemen naar dezelven, beschreeven.]

Gratis anhelans, multa agendo nihil agens,
Sibi molesta, & aliis odiosissima.

PHAEDRUS.

'**Z**Eker Lid van ons Genootschap schreef den Brief, die het Vertoog van deezen dag zal uitmaaken'.

Myn Heer!

SChoon ik met myne Huisvrouw in liefde en vrede leeve, is 'er egter iets in onze huishouding, dat my gansch niet wel gevalt; hier in bestaande: dat wy telkens, dan om deze, dan om gene reden, onze Meiden moeten laaten verhuizen. Dus heb ik gedurig allerhande vreemde wezens voor myne oogen; dan krygen we eens een bruine, of laat ik liever zeggen een zwarte; dan een lelieblanke, en dan weder zulke nagtleelyke, dat men 'er kinderen mede naar bed zoude jagen. Behalven het verschil in de troniën, is 'er dikwils

nog grooter in het karakter; de eene is Roomsch, de andere Luthersch, de derde wel een waare Gereformeerde van ouders tot ouders, maar weet by toeval noch van God noch van zyn gebod; een vierde weder zoo fyn, dat ze niet alleen, zoo wel door de week als zondags, alle predikatien en oeffeningen, maar zelfs nu en dan gaarn een vromenluide partytje zoude by woonen. Dit veroorzaakt, dat myne Vrouw byna dagelyks, maar voor al tegen Mei en Allerheiligen, bezoek krygt van deze en gene, die naar Meiden, welke by ons gewoond hebben, komen *vernemen*. En dit geloop vermeerdert van dag tot dag, om dat onze vrouwen zig thans niet vergenoegen met by één, of by de laatste daar de Meiden gewoond hebben, te vernemen, maar ze vervolgen haar tot in het derde en vierde gelid, en somtyds nog veel verder.

Ik heb nu reeds verscheide maalen een aandagtig toehoorder geweest van de gesprekken der vrouwtjes, over dit gewigtig stuk der samenleeving; en ik heb opgemerkt, dat de vrouwen zig in het vernemen niet alle gelyk zyn. Anders verneemt, by voorbeeld, eene Diakons vrouw, anders de Egtgenoot van een Predikant. De eerste zal eenvoudig vraagen, *of ze wel gereformeerd is,* maar de tweede met al het *air* van eene geestelyke *Sçavante* of ze *wel Lidmaat is, en naarstig onder de middelen komt?* Kortom zy verschillen hier in zoo wyd van elkanderen, dat men in dit geval de byzondere talenten en leevenswys der vrouwen ras ontdekken kan. Die

egter, welke het allerschranderste zyn in het vernemen, zyn zulke, welke aan het zelfde euvel hinken als myn Ega; te weeten, die gewoon zyn ruim een half dozyn Meiden 's Jaars te hebben.

Het veelvuldig verwisselen van dienstbooden schynt, in den eersten opslag, geen gunstig denkbeeld van onze Vrouwen te geven. Dit begrypen ze zelfs wel; en hebben daarom eene manier van spreeken uitgevonden, die het haatelyke van dit karakter wegneemt. Daaglyks dienstbooden buiten de deur te zetten, en 'er andere in te haalen, noemen de vrouwen *sukkelen*, en weeten met dit woord de pil zoo te vergulden, dat men haar veel eer zoude denken medelyden dan berisping te verdienen.

Maar om tot het *vernemen* weder te keeren, en u een denkbeeld te geven van de manier, op welke het doorgaans geschied, en te laaten oordeelen over de rykheid van gedagten, die onze Vrouwen op dit artikel hebben, zal ik u het gewoone beloop van eene *Verneming* mededeelen.

Vooraf door een Naaister of Styfster (want de Meid die verhuizen moet, gebruikt men zelden of nooit tot deze boodschap) belet gevraagd zynde, komt de Juffrouw vernemen. Indien het op een morgen geschied, moet men vast stellen, dat een groot gedeelte van den voormiddag, maar anders de namiddag, en somtyds nog een gedeelte van den avond, 'er mede door gebragt word.

Na het afleggen der wederzydsche Complimenten, word het toneel geopend, met zedekundige

aanmerkingen over de godloosheid van de wereld in het algemeen, en die der dienstbooden in het byzonder; men doet elkander wederzyds de klagt; en men verhaalt, zonder zelfs de minste omstandigheid over te slaan, verbazende gevallen van het slegt gedrag der dienstbooden, en hoe voorzigtig de Juffrouw zig in die netelige omstandigheden gedragen hebbe.

Na deze inleiding maakt men eindelyk den overgang tot den text met te vraagen:

Hoe lang heeft ze by de Juffrouw gewoont? en

Hoe veel huur heeft ze gewonnen?

Deze vraagen beantwoord zynde, volgen 'er doorgaans een menigte andere van verschillenden aart, die ingerigt zyn, naar dat het een Keukenmeid, Kindermeid of Werkmeid is, daar men naar verneemt. Sommige vrouwen houden zig maar alleen met *Generalia* of algemeene vraagen op; by voorbeeld:

Heeft ze geene grove gebreken?

Is ze in staat voor haare zaaken?

Weet ze een yder zyn fatsoen wel tegeven?

en nog eenige andere van dit soort, die egter wederom haar byzondere onderdeelen hebben. Anderen daarentegen houden voor een stelregel, dat men niet genoeg kan vraagen, en gaan daarom veel nauwkeuriger te werk. Ik heb een groot aantal der vraagen aangeteekend, doch zal UEd. om de kortheid maar alleen de volgende mededeelen, die meest gebruikt worden door vrouwen, die zig van ééne meid laaten bedienen.

Kan ze wel met een pot omgaan?
Is ze wel zuinig?
Is ze wel onderleid?
Is ze niet aan den drank?
Is ze wel trouw en eerlyk?
Is ze wel gezond?
Kan ze wel met kinderen omgaan?
Is ze wel goed kinders?
Is ze niet loop? (versta 'er door loopt ze niet gaarne op de straat?)
Is ze niet praatachtig?
Is ze niet assurant?
Is ze niet koppig?
Heeft ze geen ongedierte?
Heeft ze geen vryer?
Is ze niet manachtig?
Is ze wel zindelyk?
Heeft ze ook zweeterige voeten?

Wanneer deze vraagen meer of min voldoende beantwoord zyn, bedankt men elkander voor de trouwhertige onderrechting, en belast de Meid om 's anderendaags om bescheid te komen; die gewoonlyk door haare aanstaande Juffrouw, by het geven van de steekpenning, met dit compliment ontfangen word: *Nu, Meisje, ik heb redelyke goede getuigen van je gehoord, wy zullen het dan eens probeeren*. Het Meisje beantwoord doorgaans dat compliment met te zeggen: *Ja, Juffrouw, ik twyffel niet of het zal wel gaan*; gaat daar op vergenoegd heen, en komt op den tyd in haar huur. Zie daar, Myn Heer! de

wyze, op welke onze Vrouwen gewoon zyn zig hedendaags van Meiden te voorzien. Het fraaiste van de geheele historie is, dat de Vrouwtjes met alle haare naauwkeurigheden nog bedot worden. De reden, dunkt my, is natuurlyk te begrypen. Zoo dra eene Meid finaal is aangezegd, dat ze moet verhuizen, begint de Juffrouw voorzigtig te bedenken, dat heeft de Meid gebreken, zy ook niet zonder vlek of rimpel is, en vreest derhalven, dat de Meid niet spaarzaam zal zyn, om by alle gelegenheden het gedrag van de Juffrouw, haare manier van huishouden, levenswys en bestaan, kortom al wat zy gehoord of gezien heeft, weereldkundig te maaken. Dit geeft aanleiding, dat welhaast de vrede getroffen word. Men preekt samen af, om te zeggen, dat geringe woorden de oorzaak van het verhuizen zyn. De Juffrouw belooft goede getuigenis te zullen geven; en de Meid van haar kant, dat zy het zal erkennen, en altyd met lof van de Juffrouw spreeken; en dit is genoeg om de gansche kunst van het *vernemen* te verydelen.

Ik zeg *de kunst van vornemen*, om dat onze hedendaagsche Vrouwen het niet alleen als een zaak van gewigt, maar ook van behendigheid aanmerken. Een jong getrouwde Vrouw, voor de eerstemaal uit *vernemen* gaande, bevind zig in het zelfde geval als een jong Predikant, die voor de eerste reis een Proponent moet examineeren. 't Is hier van daan, dat de Moeders, welke een Dogter staan uit te huwelyken, nooit toelaaten, dat zy voor de eerstemaal al-

leen naar een Meid gaat vernemen; maar onder het een of ander voorwendzel mede gaan, of het zelfs alleen doen, deels om het gewigt, dat zy 'er in stellen, deels om dat zy niet willen, dat men haar Dogters bekwaamheid zal beoordeelen, in een tyd, dat de ondervinding haar het fyne van die weetenschap nog niet geleerd heeft.

Ik geloof egter dat de meeste mannen zullen moeten bekennen, dat alle de historiën met de Meiden ruim zoo lastig als plaisierig zyn, en hen daarom, even gelyk my, geweldig verveelen. Ondertusschen hebben de Vrouwen, zy mogen het *sukkelen* noemen zoo veel zy willen, 'er een zeker vermaak in. Het gaat met haar, als my geheugt eens van de Algerynen gelezen te hebben, die, hoe ongaarn zy ook zien, dat hunne slaaven ontvlugten, egter het grootste vermaak stellen in de vlugtelingen na te zetten en overal op te zoeken. Als de Vrouwen op een Thee-gezelschap zyn, praaten ze toch meestal van haare dienstbooden; en die dan niet eenige vertellingen, ter materie dienende, doen kan, word ligtlyk als een goedbloed, of een Vrouw, die geen verstand van huishouden heeft, aangemerkt.

De bekende *Simon de Vries* schreef voor eenige jaaren (mooglyk ten gevalle van zyne Huisvrouw,) een Tractaat, waar in hy de meeste gebreken der Dienstmeiden van dien tyd doorstreek, onder den tytel van *Zeven Duivelen regeerende de hedendaagsche Dienstmaagden*; maar die thans de Vrouwen naar Meiden hoort vernemen, moet haast gelooven, dat, zoo

'er in dien tyd maar *zeven Duivels* gebruikt wierden om de Meiden te bederven, 'er thans vry meer in het spel moeten zyn.

Ik weet maar één middel om de Vrouwen omtrent haare Dienstbooden geduldiger te maaken; te weeten, dat men ze trachte menschlievender omtrent dezelve te doen denken. Laat men maar eens overweegen, dat de meesten door haare geringe opvoedding zekere onheblyklieden bezitten, die, schoon ze met de puntigheid van de Juffrouw niet simpatiseren, egter gene gebreken zyn, die men niet gemaklyk kan overstappen. Hoe gering is ook het loon der Dienstboden, indien men aanmerkt, dat zy, haar leeven lang gedient hebbende, egter nooit bereekenen kunnen, dat zy, oud en gebrekkig geworden zynde, uit haare overwinst zullen kunnen bestaan? De bezitting van de meesten, behalve dat zy niet zelden Ouder- en Vriendeloos zyn, is doorgaans zoo gering, dat zy in ééne ziekte meer verliezen, dan zy in veele jaren hebben overgehouden. Zulke en veele dergelyke bedenkingen zouden de Vrouwen haare Dienstbooden gemaatigder en gunstiger doen behandelen, haar meer menschenliefde inboezemen, en geneigd maaken, om ligter de misslagen te vergeven; en dus zouden zy haare Bedienden ook langer behouden, en derzelver liefde en agting winnen, waardoor zy haare eige rust, gemak en vergenoegen zouden bevorderen, en by alle verstandige en gematigde menschen haare agting vermeerderen.

De Denker.
N°. 166.
Den 3. Maart 1766.

[De nuttelоosheid vin onderlinge liefde en tedere vriendschap in aen Huwelyken staat, spottender wyze aangetoond]

Lite fugant nuptaeque viros, nuptasque mariti.
OVIDIUS.

DAt 'er zoo veele kwaade en ongelukkige Huwelyken zyn, ontstaat zekerlyk daaruit, dat 'er zoo weinig opregte liefde en tederheid plaats heeft tusschen menigte van getrouwden. Niets is gemeener, dan Man en Vrouw te zien leeven, als of wederzydsche genegenheid en vrindschap dingen waren, die tot den egt niet behooren, en men zig daarin niets meer, dan de vryheden, welken buiten deezen staat ongeoorloofd zyn, hadde voor te stellen. Dewyl nu zulk eene manier van leeven het Huwlyk onbekwaam maakt, om eenig genoegen van belang aan te brengen, en daarentegen het zelve ontaarden doet in eene heillooze oorzaak van veel verwarring,

ongeregeldheid, en elende, niet alleen voor de getrouwden zelven, maar ook voor anderen, kan het niet ondienstig wezen, dat myne Leezers daar over eens onderhouden worden. De volgende brief loopt over dit Onderwerp. Hy is spottender wyze geschreeven. Eene ernstige behandeling zou misschien by 't gewigt der Stoffe al zoo wel voegen. Sommigen nogthans zal de spottende trant beter behaagen. Hoe 't zy, ziet hier denzelven, gelyk ik hem ontfangen heb.

Heer Denker!

IK heb eene ontdekking gedaan, die der wereld van groot nut kan zyn, dat de vleeschelyke werkingen, die 't Huwlyk eischt, en de dierlyke vermaaken, waar toe het zelve gelegenheid geeft, alle de pligten behelzen, die men in deezen staat volbrengen, en alle de voordeelen, die men in denzelven zoeken moet.

't Is zonderling, dat de meeste verstandige en braave luiden, noopens dit stuk, zulke misselyke begrippen hebben. Nog maar korts geleeden ging ik, met mynen uitmuntenden vrind, den Ouden *Aristus*, om drie uuren na den middag, een bezoek afleggen by een zyner Neeven, die onlangs getrouwd, en wiens Voogd hy geweest was. Dewyl wy in de kamer traden zonder aangediend te zyn, verrasten wy de jonge luiden in eene gestalte, waarin wy hen niet zouden gevonden hebben, zoo zy ons verwagt hadden. *Damon* zat naast zyne *Philida*, hebbende zynen regter arm om haar hals geslagen, met zyne linkerhand de haare streelende, en haar aanziende met oogen, die van verliefdheid tintelden, terwyl hy eenige woorden sprak, die ik niet verstond. Zoo draa zy ons gewaar wierden sprongen zy beiden op, in een soort van verbaasdbeid, en met eene hoogroode kleur in 't aangezigt. De goede oude Man kon niet voorby hieruit gelegenheid te nemen tot eene aanmerking, die

hy van gewigt oordeelde. ‘Waarde Neef en Nigt’, zeide hy, ‘gy behoeft u niet te schaamen over 't geen wy gezien hebben. De natuur zelve leidt ons tot deeze liefkoozingen, en zy hebben niets, dat onbestaanbaar is met onze pligten. Doch vergun my Ul. te zeggen, dat 'er iets anders is, waarin men de Deugd en de Voordeelen des Huwlyks voornaamlyk zoeken moet. Opregte genegenheid, tedere liefde, hartelyke vrindschap is de groote zaak, die 'er vereischt wordt, om wel en gelukkig in deezen staat van vereeniging te leeven. 't Geen ik onder meenigte van getrouwde luiden heb waargenomen, doet my deeze leere van zoo veel belang schatten, dat ik verlof verzoeke, om my daarover een weinig uit te breiden’. Hierop deedt hy eene vry lange aanspraak, bestaande uit redeneeringen, doormengd met voorbeelden. De jonge luiden hoorden hem met aandagt, en zeiden, toen hy uit hadt, dat zy 't volkomenlyk met hem eens waren, dat zy hem bedankten voor zyne lessen, en van dezelven een goed gebruik hoopten te maaken. Ik zweeg stil, om den Gryzaart het verdriet te bespaaren, van een gevoelen te hooren wederleggen, dat hem zoo zeer ter harte ging. ‘Maar, goede Man’, dagt ik by my zelven, ‘‘t zyn alleen de heerschende vooroordeelen, die u zoo doen spreeken. Gy zoudt wyzer taal voeren, hadt gy de zaak overwoogen met dien ernst, die u van zoo veele andere gemeene doolwegen heeft afgebragt’.

Men lydt altoos, wanneer men zig door deeze of geene inzigten, wederhouden laat van de waarheid te verdeedigen. Dat ondervond ik thans, en om my zelven eenige vergoeding te bezorgen tyde ik, t'huis gekomen, straks te werk, en schreef een historie van myne verlichting, ten deezen opzigte, te gelyk met de voornaame redenen, waar op ik myn tegenwoordig gevoelen vestige. Indien gy zoo onpartydig zyt, als gy betoont te wezen, volgens uw Karakter van Denker, twyffel ik niet, of gy zult gereed zyn de eene en de anderen in uw werk eene plaats te geeven.

De Historie luidt dus; Toen ik jong was, Aristus, dagt en sprak ik over de pligten en 't geluk des Huwlyks, gelyk gy doet. Maar de oogen wierden my geopend by gelegenheid van den gemeenzaamen omgang met zeker paar,

waar toe myne omstandigheden my noodzaakten. Myn Heer R. was een schoon man, Mejuffrouw P. eene schoone vrouw. De schoonheid hadt in beiden die aandoeningen verwekt, welken de voorbooden zyn van een Huwlyk. Toen ik met hun in kennis geraakte waren zy al eene wyl getrouwd geweest. Zy sliepen alle nagten by elkanderen. Doch over dag waaren zy zoo weinig te saamen, als mooglyk was. Myn Heer ontbeet 's morgens alleen. Zyne vrouw hieldt altoos het bed nog een uur of twee, na dat haar man het verlaaten hadt. Zyn Ontbyt genuttigd hebbende ging Myn Heer in de Slaapkamer, om zyne beminde, met verhooging van een halfuur ten minsten, te vertellen, hoe laat het was, en het bywoord *lui*, te gelyk met eenig zelfstandig naamwoord, meest al van het vrouwlyk geslagt, verscheiden reizen voor haar te herhaalen. Hier op begaf hy zig aan zyne zaaken tot den tyd van 't middagmaal. Mejuffrouw was inmiddels opgestaan, hadt ontbeeten in haar nagtgewaad, en hieldt zig nu, in haare kleedkamer, bezig met kleeden. Hier ontfing zy eerst een verzoek om te koomen eeten, door eene meid, die altoos te rug keerde met het antwoord: zeg, dat ik aanstonds kom. Dewyl zy nogthans aan het woord *aanstonds* de eigenlyke betekenis niet scheen te hegten, kwam, vervolgens, Myn Heer zelf, om eene andere handeling met haar te houden over het talmen, die met vry veel vuur van weerskanten wierdt voortgezet, en duuren bleef, terwyl zy aan tafel zaten, behalven dat zy nu en dan voor eene heevige twist over eenig ander punt, of voor een diep stilzwygen verwisseld wierdt. Als zy 't praatende hielden ging Myn Heer doorgaans boos van tafel onder 't uiten van eenige scheldnaamen, die zyne wederhelft altoos met eenige scherpe of versmaadende uitdrukkingen vaardiglyk beantwoordde. Als 'er stilte op den storm volgde ging hy wel schielyk heen, maar evenwel met eene bedaarde houding, en na den Schepper van alles, nevens zyne ega, gedankt te hebben voor het goede, dat zy genooten hadden. Na den middag deedt Myn Heer gemeenlyk een toertje te voet of te paard, terwyl Mejuffrouw dan eenige dingen nazag, in order schikte, of wat naaide. 's Avonds hadt elk eene byzondere party, uitgenomen in eenige weinige gevallen, daar zy niet voorby konden elkanderen te vergezellen. De

Avondmaaltyd was den middagmaaltyd gelyk, en zoo draa niet hadt Myn Heer zyne portie binnen, of hy sprak van naar bed gaan. Was zyne hulp dan terstond gereed zoo scheen alles wel te zyn. Maar nu en dan wilde zy liever nog wat opblyven, en dan ontstond 'er altoos eene kibbelparty, die aanhieldt, tot dat zy onder de dekens waren, wanneer alles wierdt bygelegd. Van eenige deezer byzonderheden ben ik zelf getuige geweest, en de anderen zyn my medegedeeld door persoonen, die ze zeer wel weeten konden. Voorts was 'er geen onderscheid tusschen den dag, die voorging, en den dag, die volgde. Zy leefden heden als gisteren. En om kort te gaan van vriendschap of liefde zag men geene schaduw in dit Huwlyk. Alle deszelfs werkingen en genietingen waren louter zinnelyk.

Ik kan niet ontveinzen, dat het gedrag van dit paar my, in 't eerst, vry wat stootte. Doch de gemeene vooroordeelen hadden my ook onder. In myne verkeering hadt ik nog nooit iemant aangetroffen, die over dit onderwerp naa waarheid dagt. Maar vooral hadt het voorbeeld en de leere myner Ouderen vry wat toegebragt, om mynen Geest, ten deezen aanzien te verbysteren. Zy waren eenvoudige luiden, die elkanderen tederlyk beminden, die dit als den grooten pligt en 't groot geluk des Huwlyks aanmerkten, en die, zoo draa zulks pas gaf, elke gelegenheid waarnamen, om my ook dit gevoelen in te boezemen. Hoe diepe wortels nogthans deeze dwaaling by my geschooten hadde ik zag eindelyk haare ongerymdheid. Op zekeren dag over de leevenswyze van Myn Heer R. en Mejuffrouw P. met verontwaardiging denkende viel my schielyk in, dat ik deeze stoffe nog nooit beredeneerd hadt, en dat ze my, als ik dit deed, misschien in een gansch ander licht zou voorkomen. Dat 'er in deezen inval iets bovennatuurlyks was zal ik niet beweeren. Doch ik zette my straks tot onpartydige overweeging, en welhaast wierd ik gewaar, dat die goede Zielen, die ik zoo lang, in myne gedagten, berispt en gewraakt had, het zeer wel deeden. Ik agtte het toen maar billyk hun te openbaaren, hoe zeer ik hen, by my zelven, hadde beleedigd, en hun daar over verschooning te vraagen. Maar, tot myne verbaasdheid wierden zy beiden zoo geweldig boos, dat het weinig scheelde, of zy hadden my aangevloogen. Zy smeeten my allerhande kwaa-

de kwaade naamen naar 't hoofd. En ik geloof nog, dat het met myn pruik, myn Neus, myne Oogen, myn gansche Aangezigt, en welligt ook eenige andere deelen van myn lighaam deerlyk zou afgeloopen zyn, indien ik de voorzorg niet gebruikt hadt van schielyk heen te gaan. Na dit toeval was ik voorzigtiger. Doch myne denkbeelden over 't Stuk zyn steeds dezelfde. Ja allengskens ben ik 'er meer en meer in bevestigd. En dit ook, meen ik, zult gy niet vreemd vinden, als gy de redenen weet, waarop ik ze vestige. Ik zal u deeze redenen eens kortelyk voorstellen.

En voor eerst zyn 't enkel zinnelyke werkingen en genietingen, die het groote gros naar den Huwlykenstaat doen haaken. Die van vriendschap en liefde hebben onder de voorwerpen van dit verlangen geen plaats, behalven misschien by eenige weinigen. Wat nu is de oorzaak, dat de menschen met zulke en geene andere inzigten naar 't Huwlyk staan? Ongetwyffeld moet men die zoeken in de natuur. En hiermede is de zaak terstond afgedaan, vermits de ingeevingen der natuur het rigtsnoer moeten strekken van 's menschen handelingen.

Toont wyders het onderscheid der Sexen niet duidelyk, dat vleeschlyke werkingen en genietingen de eenigen zyn, die tot het Huwlyk behooren. Dit onderscheid is tot deeze werkingen en genietingen volstrekt noodig. Maar met alle anderen heeft het zelve niets te schaffen. Liefde en vriendschap kan elk onderhouden met persoonen van zyne eigen Sexe. Daar toe behoeft niemant te trouwen. En volgt hier uit niet, dat zy aan 't Huwlyk, dat alleen tusschen persoonen van verscheiden Sexe bestaat, niet weezenlyk eigen zyn?

Maar zie hier iets, dat nog beter klemt. 't Huwlyk is ingesteld, om het menschelyk geslagt in stand te houden en te vermenigvuldigen. Doch welke andere werkingen en genietingen behooren hier toe, dan zulken, die louter dierlyk zyn? Ik heb menigmaalen een talryk gezin ontmoet by luiden, die de liefde en vriendschap naauwlyks kenden, en menigmaalen heb ik ook luiden aangetroffen, die de grootste tederheid voor elkanderen gevoelden, en egter niet een kind hadden.

't Is by de Zedeschryvers gemeen de menschen naar de

beesten te zenden, om te leeren, hoe zy leeven moeten. Doch, zoo deeze manier van doen goed is, heb ik wederom een bewys voor myne stelling, dat niet wederlegd kan worden. Want, is niet alles, wat men in 't Huwlyk der beesten gewaar wordt, geheel en al binnen de paalen van het vleeschlyke en dierlyke beslooten. 'T geslagt der vogelen, en misschien ook sommige anderen, verschaffen eenige uitzondering op deezen regel. Doch behalven dat zy verre het kleinste getal uitmaaken, moogen zy ook in geen aanmerking komen, dewyl zy verre de domste zyn onder de laager schepsels.

Zoo veele redenen heb ik voor myn Gevoelen. Kan iemant nu nog goedvinden het zelve te verwerpen, dan zal ik besluiten, dat hy een slegt mensch is. En dit mag ik met even zoo veel regt doen, als onze Domené allen, die van hem verschillen, voor gruwlyke ketters schelden. Voorleden zondag nog hoorde ik hem de ysselykste vervloekingen tegen de zulken uitdonderen. En nogthans durf ik wel zeggen, dat hy toen zyne stelling niet beter beweezen hadt, dan ik thans de myne gedaan heb.

Wordt nu, voorts, gelyk ik vertrouwe dat geschieden zal, myn gevoelen aangenomen, dan voorzie ik daarvan eerlang groote voordeelen. Veele eenvoudige zielen zullen daardoor bevryd worden van de moeite, die zy nu aan het oppassen, helpen en vermaaken van hunne of haare egtgenooten besteeden. Anderen handelen reeds naar myn voorschrift door een soort van instinct. Zy volgen de waarheid, om dat zy die voelen. Maar zy zien dezelve niet, om dat hun verstand verduisterd is door de inzwanggaande vooroordeelen, 't welk dan oorzaak is, dat zy zig zelven dikwils over hun gedrag beschuldigen Deezen zullen door 't aanneemen van myne leere middel vinden, om hun geweeten den mond te stoppen, en zelfs om 't in hun belang over te haalen, en met hun te doen zamenspannen.

De grootste nuttigheid, ondertusschen, die myn Ontwerp zal uitleveren, raakt de Opvoeding der Kinderen. Indien de menschen eens zoo ver komen, dat zy de tederheid uit het Huwlyk verbannen, en zig eeniglyk bevlytigen tot het voldoen hunner lusten, zal men wel haast in 't algemeen zien, dat de Kinders, van alle bedwang ontslagen, aan de natuur worden overgelaaten. En dit is buiten tegenspraak

de beste wyze van opvoeden, gelyk een groot man(*) zeer klaar beweezen heeft. Zoo zullen, ô gezegende Ouders! zoo zullen de Vrugten uwer vereeniging tot volmaaktheid komen, en den hoogsten trap van waardigheid beklimmen. Want is 'er grooter volmaaktheid, is 'er verhevener waardigheid, dan die van een Amerikaanschen wilden?

Na dat ik dit Historisch en Wysgeerig Stuk voltooid had, dagt ik by geval aan 't Huwlyksformulier agter de Psalmen. Ik ging het eens leezen, op hoope van 'er iets in te vinden, dat myn gevoelen begunstigde. Maar tot myn leedweezen wierd ik 'er nog al vry wat in gewaar van onderlinge liefde. In 't eerst verzette my dit een weinig, dewyl ik vreesde, dat het den voortgang myner leere schaaden zou. Doch ik troostte my eerlang met de erinnering, dat luiden, die trouwen, in 't gemeen wel andere dingen te bedenken hebben, dan de Predikant hun voorstelt, en dat zy, die niet trouwen, zig met geen Huwlyksformulier bemoeijen. Om nogthans meer zekerheid te hebben, zou ik nedrig van gevoelen wezen, dat men de afschaffing van dit Formulier by de hooge Overheid behoorde te verzoeken. De Geestelykheid, vermoed ik, zal zig hier tegen niet aankanten; vooral zoodanigen, die gepaard zyn op eene wyze, dat men hun 't onmooglyke zou vergen, indien men wilde, dat zy naar 't tegenwoordig voorschrift der Kerke met hunne egtgenooten leefden. Ja, dewyl 't getal deezer laatsten vry aanmerkelyk is, dunkt my, dat wy eer hulp dan tegenstand van dit eerwaardig lighaam te verwagten hebben.

Ik ben,
Heer D E N K E R,

UE. Dienaar,

H.K.

(*) *Rousseau.*

De Denker.
N°. 167.
Den 10. Maart 1766.

[De Pragt, Coquetterie Geveinsdheid, Nieuwsgierig eid, Snapagtigheid, en Wispeltuurigheid der schoone Sexe verdeedigd.]

Principibus placuisse viris, non ultima laus est.
HORATIUS.

‘**B**Y het volgende Vertoog, door den Heer SPREEUW my toegezonden, kan ik, om het geheel te geven, thans niets voegen. In 't vervolg zal ik wel gelegenheid hebben, den Leezer wegens zyn Ed. nader berigt te doen toekoomen’.

ZIe hier een Vertoog het welk my lange heeft doen beraaden, om zynen Prys zesdubbeld te verhoogen, op hoop, om daar doorte beletten, dat het in slegte handen koome, of tot Papillotten, of nog onwaardiger einden, gebruikt worde. De Reden, die elk billyken zal, is, wyl ik heden alleen voor myne aanzienlyke Leezers, Lieden van Rang, Aanzien en Vermoogen, en onder dezelven wel byzonderlyk voor de bevallige Sexe, schryve; welke immers met vreugde alles, en dus ook dit Papier tienvoudig boven de Waarde zullen willen betaalen, om zig daardoor van het laage Gemeen te onderscheiden, en deszelfs Onvermoogen te trotseeren. Ik hebbe ervaaren, dat kleine Burgers en geringe wroetende Winkeliertjes, zig nu en dan wel verlee-

digen om een zeedekundig Blaadje te leezen. Ik beken ook, dat zomtyds zulke Schriften aan den veragten Hoop zelfs wel van nut konden zyn, wanneer ze slegts in Straat-taal geschreeven waren: dog hoe 't daarmeede zy, thans ben ik niet voornemens om Roozen voor de Zwynen te strooijen, noch, daar ik de Dames poog te onderhouden, het Graauw van eenigen dienst te zyn. Trouwens wat denkbeeld, wat aandoeningen, kunnen arme en laag-geboorene zielen van de zeeden van voornaame of adelyke Perzoonen tog hebben! Wat overëenkomst is 'er tusschen het galant bestaan eener Salet-Juffer, en de styve eerbaarheid van eene Burgervrouw!

Althans, (om in myne Inleiding niet lastig te worden) ik hebbe eindelyk goedgevonden, den Prys van dit Blad niet te verzwaaren, wyl vaak het Gemeen om iets te willen hebben, geen geld ontziet; maar om zekerer te werk te gaan, en de oogen van gemeene Burgers uit dit Vertoog te weeren, hebbe ik mynen Drukker ernstig bevoolen, volstrekt aan niemand den Denker No. 167 uitteleeveren, dan alleen aan Livery-Bedienden, ofte wel aan Heeren, welke by regen door eenen rooden Mantel, of anders door eenig Zyd-geweer betoonen tot den Inhoud geregtigt te zyn; wel te verstaan, buiten die Blaadjes, die de Drukker door zynen beëedigden Knegt aan de huizen zyner fatsoenlyke Kalanten laat rondbrengen. Gaarne wil ik de schaade draagen, die uit hoofde van minder vertier dan gewoonlyk, hierdoor zoude konnen ontstaan; en vleije ik my, dat die schaade my mildelyk zal vergoed worden, door de geneegenheid en gunst der Dames, welken ik my, in vergelding van dit aan Haar geheiligd Papier, durve belooven.

Men kan de schoone Sexe, of met verliefde oogen in haare uitwendige aantreklykheden beschouwen, of met wysgeerige Blikken haare innerlyke gesteldheid en Zeeden gaade slaan. Wanneer een Schryver zig over de Jufferschap wil uitlaaten, is de eerste beschouwing wel het billykst en vleiëndst; hier vind hy alleen stof, om haare Bekoorlykheid Hulde te bieden, en zig over haare verrukkende Volmaaktheden te verwonderen; hier opent zig een uitgestrekt Doolhof voor zyne oogen en gedagten, waarïn zyne zinnen geheel verbysteren. Wat my belangt, hoe aangenaam deeze verliefde Bespiegeling zy, en hoe groot verwonderaar der bevallige meenigte ik ook moge wezen; myn bestek ver-

eischt, dat ik de tweede en wysgeerige Beschouwing omhelze. Boven dien hebben zo veele braave Minnaars in betragtingen van het eerste soort dus roemryk uitgemunt, dat ik my magteloos bevinde de Zangen dier Helden eenige kragt of luister by te zetten, veel min die door myne doffe klanken te verbeteren. Ik zal de beminnelykste Helft des Menschdoms dan alleen beschouwen als een toegeevend Zeedeschryver, en haare innerlyke hoedanigheden gaade slaan; dezelve daarover bescheiden onderhouden, en naar haare teederheid zagtelyk behandelen.

Wanneer ik op het zeedelyk Bestaan, of de Geäartheid van de schoone Kunne aandagtig lette, bevinde ik die veel volkoomener dan de onze, en van niet weinige gebreken bevrydt, welke ons aanhangen; het zy dat die gebreken uit zwakheid, zagtheid, meedelyden, vreeze, of uit andere natuurlyke neigingen in haar voorgekoomen of verhinderd worden. Dat aanminnig Geslagt zal egter de dwaaze Vleitaal van my niet verlangen, dat ik het als ten eenemaal volmaakt in zyne Bedryven zoude verklaaren: want bestaande uit stervelingen, is de onvolkoomenheid ook nog aan het zelve verknogt. Dog de Dames zullen in my eenen Beschermer vinden, ter verdeediging haarer kleene Gebreken tegens alle kwaadaartige vyanden, welke haar dieswegens te onbeschaamd betigten en lasteren: Ik zal haar regtvaardigen, door te betoogen, dat de geringe onvolmaaktheeden, die zy bezitten, haar veeltyds tot Cieraad verstrekken, ja nuttig worden, en dus niet verdienen, dat men dezelve gestreng heekele.

In 't algemeen ben ik van gevoelen, dat ligte Gebreken met haatelyke verwen aftemaalen, doorgaans veelëer verbittering dan verbetering te weege brengt; maar zulks vooräl, wanneer die van de Jufferschap begunstigt zyn. Daar zyn gewislyk eenige Gebreken, die men in 't byzonder vrouwelyke zoude konnen noemen; als by voorbeeld.... dog ze zyn zo zeldzaam, dat my schier geene in willen vallen vallen: Neem eens... *Pragt... Coquetterie... Geveinsdheid... Trotsheid... Nieuwsgierigheid... Snapagtigheid... Wispeltuurigheid*..- en al zulke Beuzelingen meer; maar deeze onschuldige Gebreken, zo ze dien naam al verdienen, misstaan de Sexe niet; en daar ze geenen merkelyken hinder in de t'zaamenleeving veroorzaaken, zoude het onbillyk zyn die als Ondeugden van den eersten rang te

keer te gaan, en poogen uitteroeijen. Immers, wil men zig uitslooven, men besteede zyne heekelzugt aan wezentlyke Ondeugden, welke om derzelver grofheid voor mannelyk mogen geboekt worden. Laat men zig toeleggen ter beschaaming der *Verkwisting, Wellust, Valschheid, Hoogmoed, Onbeschaamdheid, Lastering* en andere booze *Dwaasheden*, die ik nu niet in ordre zal optellen. Ik voorzie wel, dat naauwgezette Tuchtmeesters my hier zullen tegenwerpen, dat *Pragt* eene *Verkwisting* is, en zelfs geene van de minste; dat *Coquetterie*, als een bastaardwoord, op goed Neêrduitsch *Wellust* kan vertaald worden; dat *Geveinsdheid* sterk naar *Valschheid* ruikt; dat *Trotsheid* en *Hoogmoed* twee Benaamingen van de zelfde zaak zyn; dat *Nieuwsgierigheid* eene onrustige *Onbescheidenheid* of *Onbeschaamdheid* is; dat *Snapagtigheid* niet zelden een *lasterend* hart open legt; en dat *Wispeltuurigheid* het kenmerk van waare *Dwaasheid* is. Dog deeze lieden, welker galryke gesteldheid hen zo heftig doet redeneeren, zyn juist die Vyanden der Jufferschap, welke ik haar beloofd hebbe te zullen bestryden; en deeze haatelyke Gevolgtrekkers voere ik op myn beurt, uit naam der Dames, weder te gemoet, dat zulke beuzelagtige vergelykingen zeer naarby hairklooveryen koomen.

Wyl ik nu, uit onvoorzigtigheid, zo men wil, eenige dier geringe jufferlyke onvolmaaktheden my voor de vuist hebbe laaten ontvallen, zal ik dezelve (die gewis reets der voornaamsten zyn) zo als ik die ter neer gesteld hebbe eens kortelyk naspooren, en ter verdeediginge betoogen, dat ze haare schoone Bezitsters van geen weezentlyk nadeel zyn, maar in tegendeel veeltyds vleijen en opcieren.

Men schryve eene Juffer de kleine foute van *Pragt* toe; straks ziet men hierin myn zeggen bewaarheidt, dat dit gewaande Ondeugtje zyne Bezitster verciert: want wien is niet bekend, wat voordeel een' *pragtige* opschik aan eene middelmaatige Schoonheid toebrengt? hoe vaak trekt het optooisel ons gezigt aandagtig tot zig, wanneer Natuur te veel magteloosheid in de oogen der Getooide gelegt heest? ja, hoe menigwerf was de *Pragt* eener jonge Dame voor haar de grondslag van eenen gelukkigen Echt? Immers is een luisterryk en prykend voorkomen zeer verre van voor schandelyk gekeurd te konnen worden; noch kan men eenen Schilder, opdat hy zyne Tafereelen ten duursten uitvente, beschuldigen, dat hy die in hun voordeeligst

licht plaatst, en op 't behaaglykste ten toon stelt. Terwyl nu alle de wilsneigingen eener Vrouw het behaagen ten doel moeten hebben, zo vordert haare pligt ten dien einde alle Zeilen van Bekoorlykheid by te haalen; en wat kan haar hiertoe van meer nut zyn, dan de *Pragt?* Zal men deeze dan nog eene Ondeugd noemen! Een nors Zeedeknaager mag hier JA op uit schreeuwen, en zig sterk willen maaken zulks te bewyzen; maar ik zal hem ligtelyk zodanig beschaamd uit het Veld slaan, dat hy de vermetelheid niet hebben zal, ooit wederom op eenige jufferlyke onvolmaaktheid te vitten. ‘Ja’, zegt die stuursche Wysgeer, ‘de *Pragt* is eene weezenlyke Ondeugd, wier verderflykheid door haare Liefhebbers veeltyds te spade bespeurd word; zy word uit Overdaad gebooren, doch teelt zelve in 't einde Armoede....’ Houd op, ontydig Zeedemeester, wiens verblind oordeel de zeeden van aanzienlyke en geringe Persoonen niet weet te onderscheiden! Wat betrekking, wat vat heeft de Armoede op de Magtigen, op den Adel, op de Grooten, en op de schoone Sexe onder hun? Arme Beuzelaar, deel uwe Lessen aan het slegte Graauw mede, zo gy daarvan vrugt wilt wagten; maar leer tot uwe schande, dat de gebreken van het veragt Gemeen geen invloed hebben op een ryk, magtig of adelyk gemoed. Dog, Dames, we mogen dien blinden Vyand maar in 't zand laaten leggen; hy zal ons niet meer deeren.

Beschouwen wy eene *coquette* Juffer, wat kwaad bedryft zy tog? Haaren pragtigen opschik, dien men in haar veelal laakt, hebbe ik onmiddelyk geregtvaardigt; hoewel zy in verscheide opzigten de voor verkwisting verketterde Pragt zelfs verlaat, om zig meer en meer naar de neederige Natuur te schikken. Wanneer zy eenen bevalligen Boezem gaat openleggen, verzaakt zy immers klaarblykelyk de Pragt eens zwierigen Halsdoeks: wanneer ze zig in een lodderig Deshabillé vertoont, worden door haar de kostbaarste Stoffen bespaard; ja dikwils bezuinigt zy de overtollige lengte haarer rokken, om twee welgemaakte voetjes te laaten zien. Inderdaad eene *Coquette* bezit veele aangenaame Eigenschappen; is vriendelyk, minzaam, gezellig, openhartig, toegeevend, vrolyk, leevendig, en haar gedrag en manieren hebben gewis niets zeldzaams, stuursch of onaangenaams in zig. Immers is het behaagen, gelyk ik reets aanmerkte, het algemeene oogpunt der Juf-

ferschap, zelfs van die Leden derzelve, welker Geboortestar hen van Schoonheid ontërft heeft: men onderstelle nu eene Juffer, die, boven de gewoone Behaagzugt, eene heete en verliefde getempertheid bezit; moet dan deeze volkomener en bloedryke gesteldheid in haar juist eene Ondeugd zyn? Mag men het doorstraalen derzelve *Wellust* noemen? Geenzins; en nogtans het geheele wanbedryf eener *Coquette* bestaat hierin, dat zy Natuur schynt gehoor te verleenen, zonder egter derzelver inspraak te volgen; zo dat zy dus, van de ongunstigste zyde beschouwt, alleen dat geene in schyn is, 't welk eene *fyne Wellustige* inderdaad is. Zy geeft haare Aanbidders slegts hoop, en laat hen kwynen, terwyl de laatste daadelyk genot schenkt. Dat de *Coquetterie* ook in verre na niet doorgaans haatelyk en ondeugend aangemerkt word, blykt; wyl de meeste jonge Heeren van een goeden smaak dit troetelgebrek bovenal in eene Juffer beminnen.

Wat de *Geveinsdheid* in de schoone Sexe betreft, zo die al mede voor een gebrek te houden zy, is het één, dat haar zeer noodwendig is, ten aanzien haarer natuurlyke gesteltenisse; welke aanloklyk en tevens weerloos voor veele gevaaren en laagen bloot staat. De *Geveinsdheid* in eene Dame komt my voor als een zeer nuttig Schild ter bedekking en verweering haarer Eerbaarheid, ja voor haar het eenigste Wapen, om de Aanvallen van woedende Vyanden te konnen wederstaan; zy is eene Krygslist om dezelven te verschalken: en daar magt ter verdeediging ontbreekt, kan het niet ongeöorloofd geägt worden, den Vyand door list te bestryden. Ik staa toe, dat hierin, gelyk in alle bedryven, misbruik plaats kan hebben; dog zal men dat in de beminnelyke meenigte vooronderstellen? Wel verre van daar; men moet van derzelver zagtheid en onschuld alleen het gebruik, niet het misbruik verwagten. Indien dierhalven de *Geveinsdheid* door eene Juffer behoorlyk gebruikt word, kan die haar in veele omstandigheden, te menigvuldig om hier op te tellen, tot een strydbaar geweer verstrekken, niet tot verrassing van anderen, maar alleenlyk ter haarer verdeediging en bescherming, wanneer zy door Geweldigen word aangerand, en haare zeedigheid, geenen tegenstand konnende bieden, zoude moeten bezwyken.

Het geen men *Trotsheid* in eene Dame noemt, is niet meer, dan eene regtmaatige Kennis en Gevoelen haarer

Verdiensten; het is een rang dien zy billyk zig mag aanmaatigen. Zy, die Schoonheid, Vermogen, of andere Uitmuntendheden bezit, en daarvan door haaren Spiegel, door haare Geboorte, of getrouwe Vleijers, overtuigt is, kan en mag zonder misdaadig te worden, daarop prys stellen en moedig zyn; hier door kwetst zy niemand, maar voldoed slegts aan 't geen zy zig zelve is verschuldigd. En buiten dit alles, zal elk beschaafde onzer Sexe, die de Bekoorlykheid der Jufferschap regt waardeert, in dezelve den *Trots*, dien luister haarer Volmaaktheden, gaarne gedoogen, ja zelfs veeltyds door verschuldigde Loftuitingen tragten aantekweeken. Wel is waar, dat de *Trotsheid* kwalyk opgeleid wordende, in *Hoogmoed* zoude konnen ontäarden: maar 't is ongerymd zulke onbillyke Vooruitzigten te hebben.

Nieuwsgierigheid is in zig zelve de onnozelste begeerte die een Sterveling hebben kan; en Hy, welke dezelve, in 't algemeen genoomen, voor eene Ondeugd scheld, moet geheel geen Oordeel of Geweeten bezitten. Maar wat is zy in 't byzonder aan het bevallig Geslagt, dat ze 't meest bezielt, voordeelig! Wat geeft ze al leerzaame Harten te kennen! Immers onderstelt ze eene lust tot Kennis, welke gevoed en niet uitgebluscht moet worden. Wanneer eene Juffer op de alleronwaardigste beuzeling haaren aandagt vestigt, en die driftig naspoort, betoont zy, ook uit de veragtste nietigheid zelve, vrugt te willen trekken. Ik stemtoe, dat deeze *Onrustige Zugt* zomtyds voor haare Omgangers haatelyk en verdrietig valt, en in zulk geval de benaaming van Gebrek verdient; dog is 't niet een' harde zaak, uit bloote Toegeevenheid en om niet gebrekkig te worden, zyne Weetlust te moeten beteugelen?

De *Snapagtigheid*.... Ik moet de Dames honderd werf smeeken my den misslag te vergeeven, waaräan ik zie dat myne onbedagtzaamheid haar schuldig genoemt heeft, door de *Snapagtigheid*, als een gebrek aan haar eigen aantemerken. Na ryper inzigt ontdekke ik klaar, dat de kragt van dit woord te kennen geeft, eene onöphoudelyke Raatelinge des Monds, tot onlydelyke smart voor alle kiesche Ooren; en dewyl deeze verfoeijelyke hoedanigheid alleen aan oude Wyven, en wel van 't slegtste soort (om welken ik thans niet denke) natuurlyk eigen

is, zoude ik van myne jonge Leezeressen nimmer vergifnis durven hoopen, indien ik dezelven door deeze uitdrukking aan één en het zelve gebrek met oude Wyven schuldig stelde: Dit ware veel erger, dan dat ik haar de Ondeugd des Ouderdoms, *de Gierigheid*, toeschreef. Hier van dan geen woord meer.

Met een geruster gemoed durve ik de Jufferschap de *Wispeltuurigheid* toeduiden. Deeze is een blyk van eene leevendige en vlugge Ziel, aan geene moeijelyke bestendigheid verslaaft; Zy verveelt zig zelve buiten Verändering; Zy is het nimmer eens met haare eige Neigingen; het geen zy heden liefkoost, zal zy morgen haaten; Zy is eene verzeekering van Jeugd zo wel als van zwak Vernuft. De uitwerkselen der *Wispeltuurigheid* maaken eene Dame gewislyk eenigzins gebreklyk, dog brengen haar zelden eenigen hinder toe; dus behoorde dit gebrek, als spruitende uit eenen magteloozen Geest, slegts eene *Zwakheid* getyteld te worden: en zo dra de *Wispeltuurigheid* dien naam voert, vereischt zy geene berisping, maar medeleiden.

Voor het tegenwoordige gedoogt myn bestek niet het bevallig Geslagt nader te beschouwen, noch iets verders ter Regtvaardiging van het zelve by te brengen, door dien ik in het billyk ontschuldigen der in 't wild opgenoemde Beuzelgebreken, te breed uitgeweid, ja my zelve vergeeten hebbe: dog hoop ik, door het kortelyk verklaaren dier feilen, de Dames in zo verre vernoegt, en mynen pligt voldaan te hebben. Aangenaam zal het my zyn, indien dus dit Blad, als eene Offerhande myner Welmeenenheid, door de Jufferschap wordt aangenoomen, en dat het strekken moge, tot beschaaming van haare Bedillers, en aankweeking haarer nuttige Onvolmaaktheden.

De Denker.
N°. 168.
Den 17. Maart 1766.

[Twee Brieven ter gelegenheid van de Installatie van den Heere Prinse Erfstadhouder; de eerste over de Eensgezindheid tusschen de Ingezetenen en Overheden; en de twede over het spreekwoord, de Item des Volks is de stem van God.]

Non est hic Dominus, sed Imperator,
Sed justissimus omnium Senator.

MARTIALIS.

'**T**Er gelegenheid van de Vreugde-bedryven, ter eere van de *Installatie* van zyne Doorl. Hoogheid, den Heere Prins Erf-Stadhouder, alom in Holland, met den betaamelyksten yver gevierd, heb ik de twee volgende Brieven ontfangen'.

Myn Heer!

MEt alle de blydschap, die een opregt Vaderlander gevoelen kan, wanneer hy de liefde en eendragt onder zyne Medeburgeren ziet bloeijen, heb ik de Vreugde-vuuren en blyde *Illuminatien* gezien, die ter eere van den Heer Prins Erf-Stadhouder alom ontstoken waren; dewyl ieder ingezeten van ons lieve Vaderland, naar zynen byzonderen staat, vermogen en omstandigheden, die hooge plegtigheid, op de aangenaamste en regtmaatigste wyze, luister tragtte by te zetten. Niemand was 'er, die de eensgezinde Vreugde stoorde; geen dwang, geene stugheid noch wrevelmoed, geene twist, geene teekens altoos van partyzucht, geene de allerminste schaduw van oproerigheid heeft men gezien. Grooten en kleinen, allen vereenigden zig, om hunne Vreugde te toonen over den gewenschten toestand der Hooge Regeeringe van ons dierbaare Vaderland, aan welker hoofd de doorluchtige Spruit van 't Vorstelyk Huis van Orange zyne erflyke Zitplaats nam. Ieder betoonde zig een goed ingezeten, wiens plicht het is, gelyk de *Romeinsche* Jaarboekschryver spreekt, den tegenwoordigen staat van 't Gemeenebest te handhaaven, en naar geene verandering te haaken.

Gelukkige Voorteekens van een gelukkig Bestier van den Jongen Vorst! Hoe zeer is het te wenschen, en hoe groot is derhalve ook de verpligting van ieder ingezeten des Lands, dat men dezelfde Eendragt en Eensgezindheid altoos handhaave, aankweeke en bevordere! Want gelyk het gansche Volk, in 't algemeen genomen, een lichaam uitmaakt, zo kan 't niet missen, of dat lichaam moet welgesteld blyven, wanneer alle de leden, ieder naar zynen aart, eenstemmig medewerken, tot bewaaring van 't welzyn van allen, en dus van den ganschen Staat. Daar in tegendeel partyzucht, tweedragt en 't brouwen van Nieuwigheden, niets dan de gevaarlykste onlusten, of droevigste onheilen kan te weeg brengen.

Men heeft de ongelukkige tyden dikwils in veele Ryken en Gemeenebesten gezien, wanneer sommigen zig in beelden, dan eerst regte Voorstanders van de Vryheid des

Volks te zyn, wanneer zy de Hoofden der Regeeringe het meest dwarsboomden; en de Koningen of Vorsten, die over het Volk gesteld zyn, met allerleie kunstenaryen of gewelddaadigheden hun wettig gezag zelfs betwistten; en derzelver geringe misslagen met de bitterste vergrootinge breed uitmeetten, om het vertrouwen des Volks op hun Bestier en hun wettig Gezag te verminderen. Dwaaze drift, onzinnige Staatkunde of boosheid; want wat nut kan eenig Hoofd aan 't lichaam doen, wanneer het van zyne natuurlyke en eigenaardige vermogens en invloed beroofd is?

Men heeft van den anderen kant insgelyks dikwils, en misschien meermaalen gezien, dat anderen de Koningen, Vorsten, of Hoofden der Volken, door allerleie verleidingen, opstookingen of vleijeryen aanzetten, om zig gezag en magt aantemaatigen, waardoor de Vryheid des Volks, of van de overige leden der regeeringe onderdrukt, verkragt en geschonden worden; waanende dan eerst der Vorsten Eer en Hoogheid voortestaan, wanneer zy derzelver vroomheid misleidden, hunne zucht tot grootheid en om uit te munten misbruikten, en hen verleidden, om hunne verhevenheid hooger optetrekken op de puinhoopen van de voorregten en voorspoed der Volken, door welken voor te staan en te verdeedigen, en dus derzelver geluk te bevorderen, alleen de waare Grootheid wordt verkreegen.

Ongelukkig Land gewisselyk, daar of het Volk der Overheden eer, regtmaatig gezag, en noodzaakelyke magt beknelt en tragt te verminderen of te vertreeden; of waar de Vorsten en Regeerders de Voorregten der Ingezetenen besnoeijen en onderdrukken, om de dwaaze en ingebeelde grootheid te hebben van over onderdrukte menschen en arme slaaven te heerschen! In beide gevallen, is de pooging zo wel der eersten, als der laatsten reeds bitter, naardien de onderlinge tegenkantingen, de wederzydsche aanvallen en verdeedigingen, niets dan misnoegen, twist, wantrouwen, onrust en oproer veroorzaaken: En de uitkomst van zulk een bestaan brengt altyd de rampzaaligste ongelukken te weeg.

Niets dergelyks hebben wy in ons lieve Vaderland te vreezen, wanneer alle de Ingezetenen en alle de Leden der Hooge Regeeringe alleen bedoelen die eendragt, die

eensgezindheid, die bedaardheid en rust te bewaaren, welken de plegtige Inwying van den voortreflyken Vorst aan 't hoofd der Regeeringe van ons Vaderland verzelde; daar geene uitwendige teekens van partyzugt, geene woelige Zoekers van Nieuwigheden in den Staat, en van verbeeteringe van hun berooide fortuin gedoogd, veel min opgemaakt waren, om onder schyn van Vreugde buitenspoorigheid, dwang, onderdrukking en oproerigheid te zoeken; maar daar ieder de verschuldigde Eer bewees aan den Vorst, die zig plegtig en heilig verbondt, om het Volk gelukkig te maaken, door hunne Vryheden, hunne Bezittingen, hun Vaderland, en al wat hen lief is te helpen beschermen en te handhaaven. En gelyk de jonge Vorst alleszins in deze eerbiedige Vreugde-bewyzen de zeekerste voorbeduidingen ziet van de opregte zucht der Nederlanderen voor zyne doorlugtige Persoon en hooge Waardigheden; 't welk Hem met lust en blymoedigheid zyne poogingen kan doen aanwenden tot Heil des Volks: zo ziet 'er ieder opregt Vaderlander ook de gewisse voorbeduiding in van die edelmoedige Betragtingen van den Vorst, die zig tot zyne Vaderlyke Waardigheden niet rekent gekoomen te zyn, dan alleen, om volgens de vastgestelde Regten het heil en den voorspoed des Volks te helpen vermeerderen.

Dus is dan de moed benomen aan alle oproerige Zoekers van Nieuwigheden; dus is alle wantrouwen en vrees verbannen; dus is de Hoop van Nederland op de Deugd des jongen Vorst reeds bevestigd; dus zal Hy, onder 's Hemels zeegen, de Wellust en Steun zyn der vrye Vaderlanderen, en zelfs van het laate Nageslagt, als de Vader des Vaderlands, in gezeegende gedagtenisse worden gehouden.

Zie daar, Heer *Denker*, hoe de Vreugdeblyken van dien plegtigen dag my, en, zo als ik vertrouw, ieder regtschaapen Beminnaar van het Vaderland inderdaad tot Blydschap strekten, en van ganscher harte in de algemeene Vreugde hebben doen deel neemen.

Ik ben, enz.

Amsterdam,
den 11. *Maart* 1766.

‘De tweede Brief is deeze:’

Myn Heer!

IK twyfel niet, of Gy zult de *Illuminatien* hebben gezien die voorleden Zaturdag alom in onze Provintie gedaan zyn. Zy zyn in alle opzigten zekerlyk uitstekend geweest: maar 't geen my inzonderheid aandeedt, waren de Verzieringen of *Decoratien*, die de goede luiden, ieder naar mate zyner vindinge en vernuft by het licht plaatsten. Ik heb 'er klugtige onder gevonden, ook vele onnozelen en kinderagtigen, sommigen inderdaad om te lagchen; doch allen gewisselyk zeer welmenende. Dan, ik zal u niet ophouden met beuzelingen: maar myne gedagten mededelen over een *Spreuk*, die ik wel een dozyn malen heb vertoond gezien; 't welk ook geen wonder is, naardien zy zeer algemeen wordt aangenomen: zo dat ik verbaasd ben, dat zy nog nimmer, zo veel ik weet, onder uwe opmerking is gevallen; waarom ik 'er u enige aanmerkingen over zal voordragen. De Spreuk, daar ik 't oog op hebbe, is deze: VOX POPULI VOX DEI, *de Stem des Volks is da Stem van God*.

Ik pleeg dezelve, gelyk het doorgaans gaat met dingen, die men niet heeft nagedagt, ook voor ene Waarheid aan te nemen; maar by nader onderrigting ben ik van begrip veranderd. Eertyds dagt ik, dat ene zaak, die algemeen van een Volk wordt geloofd of voorgestaan, zo klaar en duidelyk waar moest zyn, dat men 'er niet aan behoefde te twyfelen, of de Bron der Waarheid hadt dezelve voor ieders verstand opengelegd. Maar dit is ene grove dwaling; en wel zulke dwaling; die de allernadeligste gevolgen kan te weeg brengen. Want indien men toestaat, dat de Menigte een blyk van Waarheid is, dan zou men zelfs de schadelykste Dwaasheden van 't gemene Volk voor Ingevingen des Hemels moeten houden. De gevoelens, zei *Seneka*, zyn te pryzen niet om de menigte, die dezelven aankleeft, maar om derzelver gegrondheid. 't Is zeker, dat onder

enen groten hoop Volks de meesten onkundig zyn; en wat staat kan men op 't oordeel van onkundigen maken? Het is te vermoeden, dat de nevels van onkunde, die door een groten hoop Volks verwekt worden, de Waarheid veel eer verhinderen, dan bevorderen; dewyl de meeste stemmen dan zekerlyk voor de Dwaling zyn. Eén verstandig man zal altyd verder zien, dan ene grote menigte van 't domme en onkundige Volk; gelyk een Arend sterker het licht der Zonne kan aanschouwen, dan een gansch leger uilen. De regtvaardige *Focion* hieldt zig hiervan zo zeer verzekerd, dat hy ene redevoering te *Athene* doende, die door het gantsche Volk toegejuicht werdt, aan zyne Vrienden vraagde, waar in hy zig mogte vergist hebben? Hy dagt namentlyk, dat de toejuiching des volks geen regtmatigen grond kan hebben. Dit was, myns oordeels, de zaak te verre getrokken; want ik denk niet, dat het Volk juist noodzaaklyk moet dwalen. Zy treffen somtyds de waarheid, doch dan is het meer geluk dan wysheid; ten zy zy door een verstandigen geleid mogten worden. Zeker Filozoof vergeleek het Volk by de Maan, uit hoofde van hunne veranderingen; maar men mag hen daar ook wel by vergelyken, om dat zy nimmer Licht geven, dan 't geen zy ontleend hebben. Zy hebben geen eigen licht, waar door Waarheid van Valschheid kan onderscheiden worden; en 't geen zy ontlenen is nog maar zeer oppervlakkig, dewyl zy zelven een zeer duister lichaam uitmaaken, dat niet dan flaauw de waarheid kan vertonen.

Men kan nog ene andere Natuurkundige gelykenis in dit opzigte maken. *Epikurus* zotte droom leerde, dat een oneindig getal van Ondelen (*Atomi*) zig vryelyk door de onmetelyke uitgestrektheid bewogen, en in 't wilde by toeval tegens elkanderen botsende, eindelyk dit wonderbare Samenstel des Geheel-als in order bragten, zonder het bestier ener volmaakte Wysheid. Zou men de kundigheden en het verstand van 't gros des Volks niet wel by Ondelen mogen vergelyken? En is 't dan ooit mogelyk, dat 'er uit enige toevallige ontmoeting van zulke ondelen van kundigheid en verstand enige grote en geschikte Waarheid, die een Geest van

Wysheid nodig heeft, om door 't schikken van gegronde denkbeelden gevormd te worden, zou kunnen worden geboren?

Ik vrees ook, dat men, door zo groot een gezag aan de stemme des Volks toe te schryven, zig in menige zwarigheid noodwendig zal inwikkelen. Zal men naar de meeste stemmen dan ook zyn Godsdienst niet moeten schikken? En zullenwe dan Heidenen of Mahometanen gaan worden? Wanneer ik dit overdenk, begin ik byna te geloven, dat het grootste getal van stemmen veel eer een teken van Valschheid is, dan van Waarheid; want zo is 't in de wereld gesteld, dat 'er meer Dwaling dan Waarheid wordt gevonden; dewyl 'er maar een Weg is, die tot de Waarheid leidt, en ontelbare Paden zyn, die op Dwalingen uitlopen: zo dat het niet te verwonderen zy, dat het gros der menschen met hun weinige licht de verkeerde wegen inslaan.

Men heeft niet veel ondervinding nodig, om gewaar te worden, dat het algemene oordeel der menigte een zeer onzeker teken van waarheid is; zelfs wanneer zy over de hoedanigheden der Menschen oordelen. De straks gemelde *Focion* deedt eens ene Redevoeringe te *Athene*, waarin hy zyne Medeburgers streng bestrafte; by deze gelegenheid zei zyn Tegenparty *Demosthenes* tot hem, *bedenk toch, dat het u zal van kant maken, wanneer het onzinnig wordt;* waarop *Focion* hem antwoordde; *zy zullen u gewisselyk ombrengen, zo ras zy by hunne zinnen komen:* gevende dus te kennen, dat het gros des Volks zig nimmer regte denkbeelden van de ware Hoedanigheden van de Menschen weet te vormen. Zyn ongelukkig einde heeft dit ook in grote mate bevestigt; want het woedende Volk van *Athene* maakte *Focion* als een' Vyand des Vaderlands van kant, niettegenstaande hy de eerlykste man van *Griekenland* ware.

En gelyk het gros des Volks zeer zelden wel oordeelt over de hoedanigheden der Perzonen; zo missen zy ook doorgaans in hunne oordelen wegens Wysheid en Deugd. Zekerlyk zyn zy slegte Wysgeren, Natuurkundigen, Godgeleerden, Geneeskundigen, en Staatkundigen. Alle eeuwen leveren voorbeelden uit van de buitensporige dwalingen, die zy begaan in zaken van

Godsdienst, Staatsbestier, Gebruiken en Wetten; waar in vooroordelen het gros der menschen regeren, en blyven regeren.

Ik zou dit alles breder door voorbeelden en redeneringen kunnen tonen; maar verbeelde my dat ieder dit ligtelyk doen kan. Derhalve zal ik 'er alleen maar byvoegen; dat deze Spreuk, *de stem des Volks, is de stem van God*, niet alleen ongegrond is; maar ook in vele gevallen zeer schadelyk; wanneer namentlyk het Hef des Volks, zig voor het gansche Volk opgevende, alle heerschappy zig aanmatigt, en regt en billykheid vertreedt. En deze bedenking, dunkt my, behoort ieder braaf en eerlyk Man te bewegen, om deze zo dikwils verkeerdelyk gebruikte zetregel te bestryden; dewyl men daar door vele misleidingen en onheilen kan voorkomen; wanneer men aan denzelven 't gezag benomen heeft, 't welk de stem des Volks 'er aan heeft gegeven.

Gy ziet, Myn Heer, uit deze weinige aanmerkingen, wat van 't oordeel der menigte te verwagten zy. Ik zal by ene andere gelegenheid tragten te tonen, hoe hoog de goedkeuring en toejuiching van de Verstandigen zy te waarderen; en met hoe veel regt men mag zeggen,

Equitem mihi plaudere sat est!

De lof van aanzienlyke, van deugdzame en verstandige Mannen is de ware glorie, die de Deugd alleen verzelt.

Voor 't overige blyve ik met alle agting, enz.

Rotterdam
den 12 *Maart* 1766.

De Denker.
N°. 169.
Den 24. Maart 1766.

[Over de Edelmoedigheid; of het leeven van Aurelius.]

Sis pius inprimis: nam cum vincamur in omni
Munere, sola Deos aequat Clementia nobis.

CLAUDIANUS.

SChoon het een wonderspreuk schyne, ter oorzaake der verkeerde gewoonten en vooroordeelen, nogthans is het in de natuur zelve gegrond, dat 'er meer Moed en Kragt van Geest vereischt wordt, om geduldig, zagtmoedig en vergeeflyk te zyn, dan in gramschap te blaaken, en geleeden hoon, onregt en mishandelingen betaald te zetten of te wreeken. Die dit doen, volgen slegts de eerste ongeregelde driften van een hart, 't welk zy nimmer door edele beginselen van Reden hebben leeren bestieren; daar de eersten, het gezuiverd hebbende van de heerschende vooroordeelen, trotsheden en ondeugden, een vermoogen over hunne driften betoonen, 't welk de edele Grootmoedigheid en waare Verhevenheid van hunnen Geest op 't uitmuntendste bewyst. Nimmer worden we deeze waarheid duidelyker gewaar, dan wanneer wy die wonderbaare Deugd in de voorbeeldelyke betragtingen van de zulken zien, welker Lot wy tevens met deernis beschouwen. Wy verwonderen ons, 't is waar, in 't leezen der Geschiedenissen, wanneer wy deeze edelmoedige Verhevenheid, in 't vergeeven van ongelyken, gepaard met het oefenen van Weldaadigheid, gewaar worden in groote Mannen. Doch 't doet ons gevoeliger aan, wanneer wy daarvan voorbeelden vinden, niet slegts in Koningen en Vorsten, ‘welker Fortuin grooter is, gelyk SENEKA spreekt, dan dat zy troost noodig hebben, en die te

veel vermoogen bezitten, om hunne magt te toonen, door anderen te bederven’; maar in zulken, die ons eenigermaate gelyk zyn, en welker ongelukken wy niet kunnen nalaaten te beklaagen. Onlangs zodanig een voorbeeld vindende, heb ik hen verhaal daarvan waardig geoordeeld, om het mynen Leezer mede te deelen.

AURELIUS rigtte zyn gedrag naar de strengste voorschriften van waarheid en reden. Nooit hadt hy den zegen eener moeder gekend, alzo dezelve, in 't kraambed van hem bevallende, kort daar na was gestorven. Zyn vader overleefde haar tot hen agttiende jaar des ouderdoms van zynen zoon, en liet hem erfgenaam van een kapitaal van 14000 ponden Sterling. Dewyl hy zyns vaders leerling was, en zyne leerjaaren nog naaulyks half uitgediend hadt, toen dezelve stierf, verkoos hy den bepaalden tyd uit te dienen by hem, die tot zyn voogd was aangesteld; geduurende welken tyd hy hevig verliefde op eene jonge juffer, die in de nabuurschap woonde, van verwonderlyke schoonheid was, en hem in vermoogen niet behoefde te wyken. Zy gaf hem alle betaamelyke aanmoediging, 't welk hem zo verrukte, dat het elken dag zyn eerste en laatste werk was, zig verhevene verbeeldingen van zyn aannaderend geluk voor den geest te brengen.

Ondertusschen gebeurde 't, dat zeker persoon, die zyne leerjaaren met *Aurelius* by zyn oom hadt uitgediend, deszelfs edelmoedige gesteldheid bemerkende, eenen kans besloot te waagen om ryk te worden ten koste van *Aurelius,* die, geen kwaad vermoedende, ongelukkig genoeg was van te gelooven, dat deeze

trouwlooze mensch waarlyk zo veel genegenheid voor hem hadt, als hy voorgaf, en hem, uit dien hoofde, 4000 pond, tegen eene behoorlyke Obligatie, opschoot, ten einde tot zekeren tak van negotie te worden aangelegd. Doch het geheele ontwerp mislukte, en de waarheid der zaake werdt voor *Aurelius* verborgen gehouden, onder voorgeeven, dat het gene 'er van de verkogte goederen gekoomen was, niet eerder dan over drie jaaren overgemaakt kon worden; na verloop van welken tyd het gewisselyk met aanzienlyke voordeelen inkoomen zou. Ook beloofde deeze deugniet alsdan groote vergeldingen voor de ontvangen ondersteuning te zullen doen. Dewyl *Aurelius* tot dezelve niet was aangezet geweest door hoope op eigen voordeel, maar alleenlyk door eene opregte zugt om zynen vriend wel te doen, hadt het zelfde onwederstaanbaar grondbeginsel van edelmoedigheid zo veel kragts op hem, dat hy deezen valschen vriend, het tweede jaar, een kapitaal van gelyke waarde toevertrouwde. De goederen, voor dit geld thans gekogt, beoogde men listiglyk, buiten 's lands, zodanig te doen verkoopen, dat ze binnen korten tyd betaald wierden, ten einde de mislukking van de eerste onderneeminge, welke daar uit voortkwam, dat de goederen met groot verlies hadden moeten verkogt worden, hier door bedekt te houden. Maar deeze tweede afscheeping hadt het ongeluk van in 's vyands handen te vallen; nogtans werdt *Aurelius* in 't geloof gebragt, dat de winst, die op de eerste afscheeping gevallen was, den ongelukkigen uitslag van deeze laat-

ste onderneeming zou vergoeden, zodat zyn vriend, derhalve, in 't stuk van voordeel, waarschynlyk maar wezen zou, daar hy in 't eerst was. De derde laading zou dan afgescheept worden, ten minsten het geld werdt daar toe door *Aurelius* uitgeschooten; maar noch de waare afkoomst van het eerste uitschot, noch van dit, kwam tot zyne kennis, voor den dood van deezen eervergeeten schurk, die binnen vier maanden na den ontvangst van deeze laatste somme, een einde van zyn ondeugend leeven maakte. Toen kwam *Aurelius*, door een eigenhandig geschrift van deezen verraader, te weeten, dat de eerste onderneeming hem in schulden hadt doen vervallen, en dat hy het geld tot de laatste onderneeming ongelukkiglyk verlooren hadt in *White's* Chocoladehuis, by eene wanhoopige pooging, om alles aan de speeltafel weêr te winnen.

Tweeduizend ponden maakten nu het geheele kapitaal van *Aurelius* uit; die toen nog daar en boven het verdriet hadt van zig zelven eerst met koelheid, en vervolgens met de baldaadigste veragting behandeld te vinden door den vader van zyne waarde *Belinde*, die, door deszelfs tirannischen dwang, in haar twintigste jaar werdt uitgetrouwd aan een ouden Suffer van twee-en-seventig jaaren, die veel gelds bezat.

Aurelius hoorde het zielgrievend berigt van zyn ongeluk met eene gemoedsgesteldheid, die waarlyk heldhastig was; schoon hy by deeze gelegenheid alles leedt, dat een alleraandoenlykste ziel kan uitstaan. Nooit liet hy zig een onbetaamlyk woord of vloek ontvallen over de trouwloosheid van zynen verraader-

schen vriend, die een weduw met twee kinderen, in de elendigste armoede en veragting gedompeld, naliet. Hy zondt haar, door een onbekende hand, honderd ponden tot ondersteuning, maar belastte tevens aan den brenger, dat hy haar niet zoude zeggen van wien deeze onderstand kwam, opdat het gemoed van deeze ongelukkige vrouw, door dankbaarheid jegens haaren beledigden weldoener niet te veel te draagen kreege. Eene kwaal, die door geen konst kon verwonnen worden, volgde op *Aurelius* verlies van *Belinde*. Bezorgdheid, om dezelve voor zyne vrienden te verbergen, noodzaakte hem eene vrolyke houding aan te neemen, zo dikwils eene stilzwygende bekommering hunne vreeze te kennen gaf; maar binnen vyf maanden moest hy hooren, dat het gene in 't eerst slegts een geringe ongesteldheid scheen te wezen, als een stuk van gewigt behandeld werdt door een' Geneesheer, dien hy raadpleegde, en die hem eerlang openhartiglyk te kennen gaf, dat hy staat maaken moest om niet lang meer te leeven. Twee andere persoonen, benevens my, waren by deeze treurige samenkomst tegenwoordig, en de eenige bedroefde toehoorders van dit naare vonnis. *Aurelius* ontving het zonder de minste ontroering, en vraagde glimplachgende, *wat onze traanen betekenden? alzo dezelven slegts iemand zouden konnen ontrusten, die van deeze waereld niets te hoopen, en in de toekoomende niets te vreezen hadt*.

Geduurende de laatste zes weeken van zyn lee-

ven, werdt hy alleenlyk door my, en twee andere byzondere vrienden, bezogt, een van welken dikwils zeer gereed was om zyn eigen gemelyk humeur in te volgen, door zig ten nadeele van het Menschdom uit te laaten. Op zekeren tyd zeide deeze Man tegen *Aurelius*, dat hy nu gewisselyk overtuigd wezen moest van 't gene hy nooit voor waarheid hadt willen erkennen; dat zig, naamelyk, eene algemeene verdorvenheid over het menschlyk geslagt hadt verspreid. Onuitwischbaar zy myne geheugenisse ingeprent het antwoord, dat *Aurelius* gaf; die, een lieftaaligheid, welke men eerder zig verbeelden dan uitdrukken kan, in deezer voegen zig uitliet:

'Uwe deugd, *Severus*, zou zig veel bevalliger vertoonen, indien ge wat inschiklyker waart voor de brosheid van de menschlyke natuur; want menige daad, die door eene overmaatig kiesche deugd aan een beginsel van ingewortelde kwaadaartigheid toegeschreeven wordt, koomt uit deeze brosheid voort. Het allerhartelykst vermaak van myn afgaande leven bestaat (naast aan het onuitspreeklyk genoegen van eene zelfbewuste opregtheid) hier in, dat ik zie, hoe het gros der menschen zig als vereenigt om elkanders, zo wel als de algemeene, welvaart te bevorderen. De mishandelingen, die ik ondergaan heb, bewyzen slegts, dat één mensch den geheiligden naam der vriendschap geschonden heeft, 't welk niet meer bewyst tegen het menschlyk geslagt in 't algemeen, dan de ver-

mengde toedeeling van het kwaad aan regtvaardigen, zo wel als aan menschen van het tegengestelde karakter, bewyst, dat de Bestierder van 't heelal een kwaadwillig wezen is. De voorwerpen vertoonen zig in ons oog wankleurig, uit hoofde van de middenstof, door welke wy ze zien; maar 't is de post van het Oordeel, den valschen schyn van vooringenomenheid te verbeteren; en 't is de karakterizeerende aart van den godsdienst, dien we belyden, elke twyfelagtige daad van anderen aan de gunstigste beweeg-oorzaaken, die dezelve hebben kan, toe te schryven. 't Is niet ter goeder trouwe gehandeld, waarde *Severus*, vast te stellen, dat de natuur vermaak schept in wanschapene voortbrengselen, om dat 'er nu en dan monsters gebooren worden.'

Dit was de laatste gelegenheid, die *Aurelius* hadt om de beleedigde voortreflykheid der menschlyke natuure te verdeedigen. Een' tusschentyd van vier dagen tusschen dat tydstip en den dood, besteedde hy aan de dierbaarste pligten der vriendschap, en, in de laatste oogenblikken van zyn leeven, nam hy, my tederlyk omhelzende, nog in deezer voegen afscheid:

'Indien de hemel een plaats van minder gelukzaligheid ware, dan hy is; zou ik 'er uwe aankoomst met ongeduld afwagten, om daar weder vereenigd te worden door dien band van vriendschap, dien de dood nimmermeer kan vernietigen, schoon hy denzelven voor een' korten tyd ontbinden mooge.'

Dewyl *Aurelius* geene nabestaanden hadt, dagten

veelen van zyne vrienden, dat hy zyn goed tot werken van publieke liefdaadigheid zoude weggemaakt hebben: Maar hoe groot was hunne verwondering, toen zy, in zyn testament, na het legateeren van vyftig pond aan ieder van zyne dienstboden, de navolgende woorden geschreeven vonden:

'Ik maak aan Mejuffrouwe -, weduwe van mynen geweezen vriend -(*), het overige van myn kapitaal, het gene ik hoope zo veel te zullen konnen uitmaaken, dat zy het medelyden van die luiden niet behoeve, welken 'er een punt van eere in stellen, (schoon in den hoogsten trap valschelyk) om het wangedrag van den man en vader, de onschuldige weduw en kinderen, smaadlyk te behandelen. Konde ik eenig kragtiger of beter bewys dan dit nalaaten van myne opregte begeerte, dat haare egtgenoots onedelmoedige behandeling van my voor altoos in de vergetelheid begraaven wierdt; Dat zou slegts wezen, de pligten van een' Christen te volbrengen, en aan de sterkste neiging myner natuure te voldoen.'

(*) De persoon, waar van hier voor verhaald is, dat 12000 pond van *Aurelius* kapitaal t'zoek gemaakt en verdobbeld hadt.

De Denker.
N°. 170.
Den 31. Maart 1766.

[Brief van Styntje Welmeenend, en aanmerkingen over het vergeeven en vergeeten van voorige misslagen.]

> *Sic aliorum vitiis irascuntur, quasi invideant, & gravissime puniunt, quos maxime imitantur.*
> PLINIUS.

Men Heer de Denker!

MEn Heer zel het me, hoop ik, niet qualyk nemen, dat ik de vrypostigheyt gebruyk van aan Men Heer te schryven, al bin ik maar een arme dienstmeyt. Ik weet niet wat ik beginnen zel; ik bin bedroeft verlegen, want ik ken geen ordentelyke huur krygen. Overal stoot ik men hooft, en ik wou evenwel graag by brave luy wonen. Dat zel aan je zelve mankeeren, zel je zeggen, Men Heer. Maar zo zou Men Heer niet denken, als Men Heer by de luy, daar ik de leste tien jaar gediend heb, ging vernemen: want Men Heer zou dan hooren, dat ik me wel geconperteerd heb en altyt trouw

en eerelyk gedient, en dat 'er niemendal op myn gedrag te zeggen valt. Wel wat scheelt 'er dan toch an, dat je nou geen ordentelyke huur kent krygen, zel Men Heer vragen. Og myn goeje Heer de *Denker*, ik durf het haast niet schryven, en evenwel het mot 'er nou uyt. Maar hoe ken ik men eigen schande op het pampier zetten! Ik heb, twaelf jaaren geleden, het ongeluk gehad: ik heb.... Men Heer begrypt het nou wel, al zeg ik niet meer. Og ik was jong en wier verleyt; ik zag men onverzigtigheyt toe het te laat was. Og hoe veul tranen het het me gekost! Hoe dikkels heb ik God op men kniejen om vergiffenis gebeden! Want ik heb een goeje opvoeding gehad, en myn Ouders hebben me heel veul goeje vermaningen gegeven. Sedert die tyd heb ik me met Gods hulp wel gedragen, en me zorgvuldig gemyd van al wat na oneerlykheyt en dartelheyt leek. En om dat ik altyt men best gedaan heb om men volk trouw en wel te dienen, bin ik ook wel voortgekommen. Dat ik een kind gehad heb is byna niet bekend geweest, want het sturf toe 't een dag oud was, en weynig menschen wisten 'er van, of altans de luy, daar ik naderhant onder geraakt bin, hebben het niet te weten gekommen tot me groot geluk. Og was ik nog zo gelukkig! Maar hoe het komt, ik weet het niet; de menschen lyken 'er nou allemaal van te weten. Als ze me eerst zien en spreeken, lyken ze zin in me te hebben; ik weet dat ik wel teugen 't vernemen ken by men ouwe volk, en ondertusschen ik word afgezeyt, zonder dat me reden gegeven word. En ik heb nou van de week klaar genog kennen merken waar 't hem zit. Nou bin ik ongelukkig, en weet niet hoe ik deur de wereld zel kommen. Waarlyk, Men Heer de *Denker*, myn dunkt de menschen doen kwalyk dat ze me niet hebben willen in 'er dienst, om dat ik eens een fout gehad heb, zo lang geleden, daar ik zulken grondig berouv van gehad heb, en nog heb, en die ik vast geloof dat onze lieven Heer me vergeven het, om dat ik 'er me van bekeerd heb. Mogt ik Men Heer zo veul vergen, dat hy de menschen eens beduyde, dat ze niet onvergeeflyker motten wezen als God. Ik las Zondag nog in de Bybel, dat de Engelen meer verheugd zyn als een Zondaar hem bekeert, als over negenentnegentig regtvaardigen, die de bekeering niet van nooden hebben. Ik geloof niet dat de luy, die me niet in 'er dienst willen hebben om een zonde, daar ik me lang van bekeerd heb, denken om die Text. Nou ik hoop dat Men Heer over die zaak reys schryven zel, en dat ik dan in 't vervolg by anderen niet zel verstoten wor-

den. Maar hoe 't ook gaat, ik heb goeje hoop dat God me niet verlaten zel, als ik hem niet verlaat, en dat wil ik nooit doen, wat men ook mag overkommen. Ik blyf

Uw Dienares

STYNTJE WELMEENEND.

Indien *Styntje* inderdaad zo opregt en *welmeenend* is als zy zig in haaren brief voordoet; indien zy sedert langen tyd blyken gegeeven heeft van haar berouw, gelyk ze zegt, en wy, naar den aart der liefde, gaarne gelooven willen, verdient zy waarlyk deernis. 't Is hard te moeten lyden om een misslag, die men zo lang geleeden heeft bedreeven, die men van herte verfoeit, en van welks eerste beginselen men zig, sedert dat men 'er eens ongelukkiglyk toe verviel, met zorgvuldigheid gewagt heeft. Evenwel moest het goede mensch de Luiden, die haar niet in hunnen dienst hebben willen neemen, niet beschuldigen als waren ze onvergeeflyker dan het Opperwezen. Die luiden zyn niet door haar beledigd, en 't komt hierom eigenlyk niet te pas dat zy haar vergeeven of niet vergeeven zouden; en daarenboven, zy hebben waarschynlyk niet geweeten dat *Styntje* sedert zo veele jaaren doorslaande proeven van beterschap gegeeven heeft. Zy hadden dit wel misschien door onderzoek te weeten konnen koomen: maar veelligt heeft zig daar toe de gelegenheid niet zeer gunstig voorgedaan. En waarlyk zulk eene volkomene en bestendige verbetering als in deeze dienstmaagd plaats heeft, zo we op haar berigt konnen staat maaken, is zo zeldzaam dat men 't naauwlyks iemant kwalyk neemen kan, daar op geen vermoeden gehad te hebben. Onderrigt te worden dat een Meid een Kind gehad heeft schynt inderdaad eene voldoende reden, om haar niet in huis te neemen. Natuurlyk vreest men dat zulks meer gebeuren mogt, en men is hier omtrent, billyker wyze, nog beschroomder als men Zoons of andere ongehuwde manspersoonen in huis heeft; gelyk 't geval by hen, die onze *Styntje* heb-

ben afgezegt, ligtelyk geweest kan zyn: Om nu niet te zeggen dat een Vrouwspersoon, van wien zulk een zaak bekend is in zynen dienst te hebben zelfs eenen kwaaden naam kan geeven. Schoon nu deeze redenen, grootendeels, vervallen ten aanzien van een mensch, die zo veele jaaren geleeden dat ongeluk gehad, en zig sedert, in dit opzigt, volkomen onberispelyk gedragen heeft; 't groot gevaar nogthans, voor welk men zich blootstelt, als 't mensch zig niet heeft gebeterd, en de zeldzaamheid van zodanig eene volkomene verbetering, schynen 't afzeggen van zulk eene meid genoegzaam te wettigen.

Doch wat hier ook van wezen moge in dit byzonder geval; het is zeker dat men dikwils veel te liefdeloos oordeelt over menschen, die zig eens aan een groven misslag hebben schuldig gemaakt. Het is in dien zin, in welken *Styntje Welmeenend* deeze uitdrukking gebruikte, waar, dat de menschen niet zelden onvergeeflyker zyn dan God. Zy zyn niet alleen doorgaans minder gereed tot vergeeving wanneer zy zelven beledigd zyn dan de Allerhoogste: maar zy blyven menigwerf kwalyk denken en kwalyk spreeken van zulken, wier opregte bekeering en verbetering de Godheid reeds voor lang bevredigd heeft. 't Is niet ongemeen een persoon die eene enkele reis beschonken is geweest *een Dronkaard*, iemant *die de beker te hoog ligt* enz. te hooren noemen, schoon hy in langen tyd niet te veel gebruikt heeft. En heeft een Jongman eens zyne drift zo veel toegegeeven dat hy voor zyn Huwelyk een kind heeft gehad; is hy niet al zyn leeven, by veele luiden, een *slegt mensch*, een *ligtmis*, hy mooge zig vervolgens nog zo eerlyk en ingetoogen gedraagen? Maar wie zegt u, strenge Oordeelaars! dat die zogenaamde slegte menschen minder deugdzaam zyn dan Gy? Wie weet hoe braaf hoe deugdlievend de ziel zy van iemant die, sterk van driften zynde, in de hitte zyner jeugd eenen kwaaden pas beging, of door gezelschap verleid werd om nu en dan eens wat te veel te drinken? De menschlievendste de goedaartigste en inschikkelykste menschen zyn vatbaarst om door kwaad gezelschap verlokt te worden, en ontvangen somtyds ook ligter dan anderen zulke indruksels, die

hen tot wellust neigen. In dit laatste geval inzonderheid behoeft 'er, als zig de gelegenheid aanbiedt, maar één oogenblik toe, waar in de drift de reden overmeestert, om zig ongelukkiglyk stof tot langduurig naberouw te verschaffen. Als nu iemant zig dus heeft laaten vervoeren; als hem dit terstond hertlyk leed is; als hy 'er zig voor God en menschen over schaamt; als hy den Hemel om vergiffenis bidt, en 'er zig in 't gevolg voor wagt; is het dan redelyk, is het dan menschlyk, ik zwyg Christelyk, van zulk een persoon nog ongunstig te denken of te spreeken? Is dit zelfs wel goed te keuren, ten aanzien van menschen, die meer dan eens in zodanig eene zonde gevallen zyn, en 'er zig evenwel naderhand geheellyk van onthouden? ‘Ja maar,’ zal men zeggen, ‘daar komt het op aan, of die luiden zig waarlyk verbeteren. Die eens aan 't ligtmissen is geraakt, wordt niet ligt zo geheel zuiver.’ *Daar dat hair in zit*, hoorde ik eens een fyn Zusje, met een groote bet-wysheid, zeggen, *Daar dat hair in zit, o dat moet men my niet vertellen; ze houden dien aart wel tot het graf toe*. 't Is zo, men ziet dikwils, dat zy, die zig eens in 't kwaade hebben toegegeeven, daar in verder voort gaan. Maar dit is egter niet altyd het geval. En om dat eene gantsche nalaating van 't eens of meermaalen gepleegde kwaad zo zeldzaam en zo bezwaarlyk is, verdienen zodanige Helden onze goedkeuring en lof, die moeds genoeg hebben om zig het juk der zonde van den hals te schudden, en de door involging kragtig geworden drift heldhaftig tegen te gaan. Hier toe wordt, inderdaad, meer dapperheid en grooter Heldenmoed vereischt, dan om zig voor de eerste beginselen des kwaads te wagten; 't welk dan vooral niet moeijelyk is, wanneer onze gesteldheid of onze omstandigheden ons geringe verzoekingen tot zulke zondige bedryven uitleveren. Schaamt u dan, strenge Berispers van de gebreken uwer medemenschen, over uwe liefdeloosheid. Bedenkt hoe veel aanleiding het Temperament, de Opvoeding, de Leevenstrein, waar in men buiten zyn toedoen geraakt, en 't Gezelschap, sommigen jongen Luiden ten kwaade geeven. Overweegt of gy, zo gy hier in met deezen gelyk gestaan hadt, het waarschynlyk wel beter zoudt gemaakt hebben. Gy meent misschien van ja; maar gy moet my niet kwalyk neemen, dat ik 'er sterk aan twyfel.

Wilt gy 'er de reden van weeten; wel aan, ik zal ze u zeggen.

Ik heb opgemerkt, dat menschen, die zo onbarmhertig oordeelen over persoonen, die zig eens of meermaalen aan eenige buitenspoorigheid hebben schuldig gemaakt (indien ze anders zelven geheel vry zyn van zulk kwaad, dat ook niet altyd plaats heeft) doorgaans of iets in hun gestel hebben, dat hen daar van afkeerig doet wezen, of in zulke omstandigheden geplaatst zyn, die 'er hen, uit eigen aart, van afhouden. Somtyds ook loopen beide deze dingen samen. SOPHRONIUS vaart altyd vreeslyk uit tegen de dronkenschap. Een man, die eens een knip weg gehad heeft, is by hem, voor altoos, zyne agting kwyt. Maar SOPHRONIUS heeft natuurlyk een grooten afkeer van sterken drank, en lust geen wyn. VERECUNDUS verwyst allen, die zig ooit met vrouwen te buiten gingen, onherroepelyk naar de Hel. Doch één zyner gemeenzaamste vrienden heeft my verhaald, dat kuischheid in hem geen deugd is, en dat hy zekerlyk nooit trouwen zal; want dat hy zo weinig aandoening heeft van 't gezigt van een schoone juffer, als van dat van *Steenen Roeland*. MODESTUS is ook zo ongenadig in 't veroordeelen van allen ongeoorloofden wellust, en betuigde onlangs zyne verwondering, dat God het land nog bewaart, toen hy vernam, dat een sterk gezond en zeer leevendig jongman van dertig jaaren, die door zynen vader telkens gedwarsboomd is, in zyne verkiezingen van een Huwelyk, met eene Naaister te gemeenzaam was geweest. Maar de vriend MODESTUS is altoos door zyne ouders van gezelschappen, die slegts eenige aanleiding tot kwaad konden geeven, afgehouden. Zeer jong is hy gehuwd met eene bevallige, goedaartige en verstandige vrouw, by welke hy drie lieve kinderen heeft; en die wonderlyk wel met hem *sympathizeert*. Zyne Familie, en goede bekenden, zyn alle luiden van een zeer geschikten en bedaarden leevenstrein. Is het dan wel eengroote deugd in hem, dat hy zig nimmer aan zulke ongeregeldheden heeft schuldig gemaakt? En ziet men niet, dat hy dezelven daarom zo streng veroordeelt, om dat hy 'er zelf nooit verzoeking toe gehad heeft; terwyl hy niet in aanmerking neemt, dat het met anderen, ten deezen aanzien, gantsch anders gelegen is?

't Ergst is nog dat zy, die zo ongenadig oordeelen over hen, die zig in eenige ongeregeldheid verloopen hebben; die zo weinig genegen zyn eenige verschooning te laaten gelden; die zo bezwaarlyk gelooven willen, dat zulke menschen zig gebeterd hebben, schoon 'er goede reden zy om zulks te denken, en by welken hy, *die eens steelt, altyd een dief is;* 't ergst is, zeg ik, dat deezen zig niet zelden aan gebreken van eene andere natuur, op eene somtyds al vry verregaande wyze, schuldig maaken. Men vindt onder hen Gierigaards, Nydigen, Twistgierigen, Hoogmoedigen, Schynheiligen. Zy hebben, doorgaans, vry wat van 't Karakter der Farizeeuwen, die zig veel inbeeldden op hun uiterlyk godsdienstig voorkomen, terwyl 'er 't waare wezen aan ontbrak, en de Tollenaars met de alleruiterste veragtinge beschouwden, die, niettegenstaande derzelver ongeregeldheden, in 't algemeen beter gemoeds-gesteltenis hadden, dan zy, en ligter te verbeteren waren. Ik heb eens een Gezelschap bygewoond, waar in 't gesprek viel op een Persoon, dien ik zeer wel ken, en voor een uitsteekend braaf mensch houde. Hy werd van de meesten gepreezen: doch een Heer, die 'er strak en statig uitzag, bragt ten laste van dien man in, dat hy nog zeer wel heugde van een tyd, toen diezelfde persoon, daar men nu zo veel goeds van zei, verscheidenmaalen beschonken t'huis was gebragt. Ik wist dit ook wel, doch te gelyk, dat zulks in veele jaaren niet meer gebeurd is: om nu niet te zeggen, dat een fatsoenlyk man, in dien tyd, toen men in beschaafde Gezelschappen elkanderen nog meer tot drinken perste, daar toe veel ligter dan nu vervallen kon. Ik bragt zulks in tot verschooning van dien persoon, en voegde 'er eenige staaltjes van zyne strikte Eerlykheid, ongemeene Toegeevendheid, en uitgestrekte Weldaadigheid by: doch 't kon niet helpen om de schuld van dronkenschap uit te wisschen, naar 't begrip van dien gestrengen Zedenmeester. Wat denkt gy, Leezer! dat die Heer voor een man was? 't Was een gemelyke, eigenzinnige en inhaalige knaap, die in eene geduurige rusie en twist leefde. Hy was nooit gemaklyk om meê om te gaan: maar als 'er zyn Intrest in gemoeid was, al was het van nog zulk een klein belang, dan was hy dikwils geheel onverdraagelyk. Veelen verdenken hem van regtstreeksche on-

eerlykheid: doch zulks laat ik daar, om my niet schuldig te maaken aan eene diergelyke liefdeloosheid, als ik, in dit Vertoog, heb tegengegaan.

Men denke, ondertusschen, niet, dat ik eenige soort van ligtmissery of buitenspoorigheid in 't allerminste wil voorspreeken. Die zig daar aan overgeeft, en 'er eene hebbelykheid van verkrygt, maakt zig naar ligchaam en ziel ongelukkig. En zig daar in, zelfs maar eene enkele reis, toe te geeven, is niet alleen in zig zelven ongeöorlofd en kwaad; maar ook zeer gevaarlyk, om dat het zelden by de eerste reize blyft. Doch terwyl wy 't kwaad afkeuren, verfoeijen, en 'er ons zorvuldiglyk van wagten, past het ons over anderen niet streng te oordeelen; 't gene tot hunne verschooning dient, gereedelyk te laaten gelden; en als zy over hunne misslagen berouw hebben en die inderdaad verbeteren, hen niet te schatten of te behandelen zo als zy geweest zyn, maar zo als ze nu zyn.

H.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Arnhem by *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol* en *E. Boucquet*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Hoorn *T. Tjallingii*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 171.
Den 7. April 1766.

[De Gevoeglykheid en 't Nut, en de Ongevoeglykheid of Dwaasheid van zig te laaten uitschilderen, of zyne beeltenis in 't licht te geeven.]

> *Elige itaque* Catonem; - *elige remissioris animi virum* Laelium; *elige eum, cujus tibi placuit & vita & oratio, & ipsius animum ante te ferens & vultus, illum semper tibi ostende, vel custodem vel exemplum*.
> SENECA.

MY onlangs in een gezelschap van Heeren en Juffers bevindende, viel onze aandagt op de afbeelding van den Heer van den huize, die door *Verheiden*, den navolger van den ouden *Netscher*, geschildert was, en volmaakt geleek: ieder van ons gaf het stuk zynen verdienden lof, zoo dat die Heer, in een goeden en vrolyken luim zyn-

de, een Officier van zyne goede vrienden plaagde, om 'er een vaersje op te maaken; die straks een stuk kryt verzogt, en agter op 't Pourtrait schreef:

‘Wien denktge, Aanschouwer, dat gy ziet?
Een Advocaat, en anders niet.’

Een algemeen gelag gaf aanstonds ieders goedkeuring te kennen; doch dien het betrof, hield zich alleen stemmig; 't welk de Officier naauwlyks zag, of hy wreef het vraagteeken, dat hy agter den eersten regel gesteld had, uit, stelde het agter den tweeden regel, en las daar op de beide regels op eenen vraagenden toon:

‘Wien denktge, Aanschouwer, dat gy ziet;
Een Advocaat, en anders niet?’

Deze verandering gaf aan de woorden dezen zin, gelyk hy het ook terstond uitbreidde: ‘Hoe, Aanschouwer! meent gy in deze trekken alléén een Advocaat, en niets meêr te zien? hoe is dat moogelyk, daar de deugdzaame en diepzinnige Philosooph zich zoo klaar en duidelyk in dit achtbaar wezen vertoont?’

Deze vaardigheid verdreef de donkere wolk van myns Vriends gezigt; en zich naar den Officier wendende, zeide hy, al lagchende: ‘Ik verwondere my over uwe vaardigheid, Heer Kapitein; gy weet u wonderlyk wel te redden; en ik moet bekennen, dat uw aardige inval my de gekheid, die ik gehad heb van my te doen schilderen, klaar doet zien.’ ‘Dat is egter myn oogmerk niet geweest,’ hervatte de ander, ‘in tegendeel, een braaf Advocaat, dunkt my, verdient wel, dat zyn naam en gedaante by de nakomelingschap bekend blyven.’ ‘Dat weet

ik al niet,' antwoordde myn Vriend, 'als men de zaak recht inziet, schynt het, dat men zich niet kan doen schilderen, zonder verwaand genoeg te zyn van te denken, dat men zulk een byzonder persoon is, die by het Nageslacht behoore bekend te blyven; en men moest zich derhalven nooit doen schilderen of afmaalen, ten zy wanneer de Overheid iemands verdiensten daar door begeert te verëeren, en aan den Nakomeling ter navolginge voor te stellen. Gaat men ook eens na, welk waar geluk of genoegen 'er in steekt, om na zyn dood. -----. Kom, kom, viel een levendig Juffertje hier in, Wy lusten van daag geen Philosophie, ik heb een *passabel* tronietje, en ik meen het ook wel mooi te laaten uitschilderen; ik kittel 'er my nu al in, als ik denk, dat de *Petits-maitres* van de toekoomende eeuw tegen malkaêr zullen zeggen, *de drommel, jongen, dat moet tog een mooije meid geweest zyn!* Maar een ander praatje; zeg eens Advocaat, zullen wy niet een partytje speelen? Die uitval stoorde het gesprek over het schilderen, daar werden Kaarten gebragt, en het spel werd ras de eenige stof van 't verder onderhoud.'

Doch die koddige gedagten van den Officier my in 't hoofd blyvende speelen, gaf my gelegenheid, na dat ik 's avonds t'huis gekoomen was, eens nader te overpeinzen, of de gewoonte van zich te doen schilderen, beeldhouwen of boetseeren, en dat wel somtyds om zyn beeldtenis algemeen te maaken, overeenkomstig zy met de gezonde reden, dan of dezelve aan eene onbedagtzaame navolging of dwaaze verwaandheid moet toegeschreeven worden. Zie hier hoe ik daar over by my zelven redenkavelde.

Zeker is het, dat al het geen tot nut van 't menschelyk geslacht verstrekken kan, altoos het eenige doelwit van een braaf en deugdzaam man behoort te zyn; indien dan

de Nakomeling door het beschouwen onzer beeltenisse tot eenige Deugd kan worden aangespoort, schynt het in dat geval zeer redelyk te zyn, dat men zich doet afbeelden. Mannen van groote verdiensten, voorzigtige Wetgeevers, die de voornaamste oorzaaken van der Volkeren heil geweest zyn; dappere Veldheeren, die hun Vaderland voor overheersching behoed hebben; zy die op eene grootmoedige wyze hun bloed voor hunne Medeburgeren gestort hebben, verdienen, dat hunne afbeeldingen door de hand van eenen ervarenen Kunstenaar der eeuwigheid gewyd worden.

Wie zoude op het gezigt van eenen eerwaardigen *Solon*, van eenen grooten *Camillus* en grootmoedigen *Regulus* niet met den diepsten eerbied worden aangedaan, en opgewekt, om de voetstappen dier Doorlugtigen te volgen?

Het gebruik der wyze en de dappere *Romeinen* van de Standbeelden der groote mannen ten toon en openbaar aanschouwen van het geheele volk te stellen, was derhalven zeer loffelyk, want terwyl die beelden als zoo veele prikkels ter Deugd voor den Nakomeling waaren, zoo strekten zy ook den Deugdzaamen teffens ter belooninge. Der sterflykheid onttrokken te worden, is immers het voornaamste Voorwerp van aller menschen verlangen; en de bewustheid, dat onze gedagtenis tot by het laate Nageslacht in zegeninge zal blyven, grenst het naaste aan de Hoop op de Onsterflykheid zelve.

Dat de beeltenis eens Leeraars van Gods Kerk, die door zyne geleerdheid, deugd en yver de Godsvrugt en Deugd in 't harte zyner Medemenschen heeft tragten te planten, vereeuwigt word, is dan ook nuttig; maar dat een Predikant in prent uitgaa, alleen om dat hy een Predikant is, of om dat hy enkel in de eene of andere aanzienlyke Stad staat, en 't onkundig gros van 't volk door stem of gebaarden be-

haagt, schynt zeer oneigen te zyn; te meer, dewyl de Godgeleerden, willen zy hunne eigene lessen van zedigheid en nederigheid navolgen, de nederigste aller menschen behooren te wezen.

Een man, die door een overvliegend vernuft en uitmuntenden geest geholpen, de Uitvinder of Bevorderaar is geweest van eenige Kunst, welke noodzaakelyk, nuttig of zeer aangenaam voor het menschelyk geslacht is; of de zulken, welken in eenige Weetenschap of Kunst boven anderen uitmuntten, hebben zekerlyk een ongetwyffeld recht op de achting der nakomelingen; en het beschouwen hunner beeltenissen kan ook tot een spoor verstrekken, om zich met yver en naarstigheid op Konsten en Weetenschappen toe te leggen.

Doch zoo oneindig als de Wysheid, die niets anders dan de verlichte oeffening der Deugd is, zich boven alle Konsten en Weetenschappen verheft, zoo veel grooter is ook de eerbied en hoogachting, die wy aan de Wyzen verschuldigt zyn. Wie, die de Deugd bemint, kan de afbeelding van *Socrates* beschouwen, zonder eene innerlyke ontroering des gemoeds en een vuurig verlangen, om wys en deugdzaam te zyn, in zich gewaar te worden. O Wysheid en Deugd! verhevenste en onwaardeerlykste gaaven, gy zyt vonken der Godheid, en de lust en 't welbehaagen der verlichte Stervelingen! Al wie zonder u in deeze waereld omzwerft, is gewis de rampzaligste aller schepzelen!

Maar, zal men denken, verdient dan een Vader, die zyn leeven doorgebragt heeft met zyn lieve Huisgezin gelukkig te maaken; eene Huismoeder, die altoos de pligten, aan haaren Man en Kinderen verschuldigt, met nederigheid heeft betragt, en alle die stille deugden, die het lot der braave Vrouwen zyn, zonder praalzugt beoeffent;

verdient een teeder en zoo wel in tegen- als voorspoed standvastig Vriend; een braaf Weldoener, die, met agterstellinge van het belang zyner minder deugdzaame of minder bekwaame nabestaanden, eenen ongelukkigen, die door zyne uitneemende hoedanigheden en bekwaamheid zulks waardig was, in 't geheim de hand gebooden heeft; zoodanige luiden, die zonder eenige zugt tot roem, en alleen uit zuivere liefde tot de Deugd, vroom geweest zyn; verdienen die dan mede niet, dat zy in den Tempel van 't Geheugen geplaatst worden?

Het antwoord is ras te geeven, wanneer men slegts opmerkt, dat de Wysheid en Deugd der laatsten in zoodanige omstandigheden zyn geplaatst geweest, dat zy eerder voor eenige byzondere persoonen, dan voor het Algemeen van nut geweest zyn; en dewyl het Algemeen de meeste eerbied en achting heeft voor de genen, die het van eenig wezentlyk nut geweest zyn, gelyk ook van 't zelve, zoo min als van eenen byzonderen persoon, kan gevergt worden, een Deugd hoog te schatten of te beloonen, waar van men geene kennis gehad heeft; zoo volgt, dat de afbeelding dier persoonen voor het Algemeen van geen het minste nut zoude zyn, dewyl de denkbeelden van wysheit en deugd door het zien dier afbeeldingen in den geest van het Algemeen niet zouden worden opgewekt; en vermits de Nakomelingen dus geen nut uit de afbeeldingen der geenen, die alleen in hunne byzondere betrekkingen uitmuntten of de deugd hebben kunnen oeffenen, trekken kunnen, zoo is het gevolg daar van, dat, of schoon de vroomheid van zoodaanige luiden op zich zelve beschouwt wel eene afbeelding hunner persoonen verdiende, hunne beelden echter althans niet voor het Algemeen behooren ten toon gesteld te worden. Op het verzoek nogthans hunner vrienden of huisgenooten

kunnen zy zeer wel toelaaten, dat zy tot derzelver byzonder gebruik, aandenken en navolging worden geschildert.

Zich te doen afbeelden tot het algemeen of tot een byzonder gebruik, is dan een redelyke zaak, wanneer men zulks door zyne uitmuntende hoedanigheden verdiend heeft; doch, zoo men daar mede alleen beoogt, om in het aandenken te blyven, zonder dat men zich zelven eene waare verdienste durft toekennen; schynt 't my toe, aan eene dwaaze verwaandheid te moeten toegeschreeven worden; waar van ik ook niet zoude durven vry spreeken de zulken, die geene uitmuntende daaden ten dienste van het Algemeen hebbende kunnen doen, nog openbaare proeven van Vroomheid hebbende kunnen geven, zich echter door afbeeldingen voor het Algemeen gesteld, gelyk door Graftomben Opschriften of dergelyken, tragten te vereeuwigen, en de oprechting derzelven by hunne uiterste willen gebieden; terwyl zy ondertusschen hun doel ook geenszins bereiken, dewyl het meer tot schande dan tot eer gedyd, indien men den nakomeling de vraage, *Waarom heeft men dien man een Praalgraf opgeregt*? niet kan beantwoorden.

Redelyk kan het dan zyn, zich of voor 't Algemeen, of voor byzondere persoonen te doen afbeelden; grootmoediger is het echter, die zorg aan het Algemeen of aan die byzondere persoonen zelfs over te laaten, welken ons der loflyke nagedagtenisse opregtelyk waardig oordeelen.

Evenwel, zal men zeggen, behoorde de deugd die in eene zedige stilte geoeffent is, nog beter beloont te worden, dan die, welke haar aanwezen aan de zucht tot roem of dergelyke oorzaaken, buiten de vroomheid zelve verschuldigt is: ja, antwoorde ik, zy word ook beter be-

loont; zy word wel niet beloont door de openbaare loftuitingen der menschen; maar wat is die belooning ook? eene ydelheid, een niet, wanneer men ze beschouwt in vergelykinge met die innerlyke vreugde en dat inwendig zielsgenoegen, welken de aangenaame vrugten der vroomheid reeds hier op deeze waareld zyn, en met die heerlyke belooning, waar mede het Oneindig Wyze en Goedertieren Opperwezen die zedige en stille Vroomheid in alle eeuwigheid goedkeuren en volmaakt bekroonen zal.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Arnhem by *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol* en *E. Boucquet*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Hoorn *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 172.
Den 14. April 1766.

['t Geluk der Burgerlyke Maatschappye word gestoord door weelde en trotsheid, die eerlyke huwelyken beletten. Gedicht van afscheid aan Philis.]

Amara Venus est, dira quos premit fames.
Apud ATHENAEUM.

HOe gezegend zyn de voordeelen der Burgerlyke Samenleevinge! Hoe streelt zy de gezellige goedwilligheid, en tederste aandoeningen onzer harten, wanneer wy anderen beminnen, helpen, troosten en gelukkig doen worden; wanneer wy de lieflyke uitwerkingen onzer edelste poogingen van verstand, deugd en vlyt zig zien uitbreiden, over onze Huisgezinnen, onze Vrienden, Bekenden, Medeburgers, Vaderland, ja 't Menschdom zelve; terwyl wy onder haare vleugels de bescherming vinden tegens veele ongeregelde en onbezuisde driften en begeertens van anderen, en tegens de zwakheden van onze eige Natuure! Tot welken hoogen trap van uitmuntenheid heeft zy, door de dierbaare uitvindingen en bevorderingen van ontelbaare Weetenschappen en Kunsten, door de aankweekinge van onze natuurlyke goedwilligheid, en daar uit voortvloeijende beschaafdheid, het Menschdom verheeven! Beschouwt men den wilden *Amerikaan*, die in zyne bossen en moerassen alleen omzwervende, de verlaatene Natuur volgt; met de vernederendste aandoeninge wordt men gewaar, dat de Mensch, van de Burgerlyke Samenleevinge beroofd, byna niets van een Beest verschille! ‘Hy heeft geene denk-

beelden, dan die zig tot zyne onmiddelyke behoeftens uitstrekken', zegt een beroemd Schryver(*), van den Amerikaan spreekende, 'hy vreet tot barstens toe, of wanneer hy geenen prooi ziet, om op te aazen, schynt hy niets te verlangen. Hy is bloode en laf; hy kent de streelende aandoeningen niet van eer, edelmoedigheid of dankbaarheid; een vyand van allen arbeid, doet hem het tegenwoordige alleen aan, zonder vooruitzigt, zonder nadenken; hy brengt zyn leeven door zonder gedagten; hy wordt oud zonder de kindsheid te ontwasschen, en sterft een kind, gelyk hy gebooren werdt'! Zie daar de daadelyke beschryving van een mensch zonder Burgerlyke Samenleevinge, en van dien natuurstaat, welken sommige hedendaagsche Wysgeeren, speelende met hun verstand, hebben begonnen aan te pryzen, om een proef te neemen, hoe groote dwaasheden zy aan onkundige Waanwyzen en zoogenaamde Filozoofjes konden diets maaken, of om allen Godsdienst te verbannen, en door redeneeren den mensch in een redeloos schepsel te veranderen!

Wat mag doch, zal men ligtelyk denken, tot zulke ongerymde grillen den ongelovigen Wysgeeren aanleiding gegeeven hebben? Niets anders, dan de Misbruiken der Burgerlyke Samenleeving. De gansche grond hunner fraaije Wysgeerige Bespiegelingen, om ons zonder denken, zonder redeneeren, zonder Burgermaatschappy, te doen leeven, rust op die Misbruiken; en zy zouden met even veel verstand en geleerdheid hebben mogen onderneemen den Mensch te leeren, dat hy, zyne Natuur volgende, om van alle ongelukkige moeilykheden en arbeid toch vry te zyn, geheel moet ophouden van zaaien en maaien, of zelfs van eeten en drinken; dewyl de overdaad meer menschen dan het zwaard heeft doen sneuvelen, en meer rampen te weeg gebragt, dan maatige spys en drank verheevene aandoeningen en gelukkige streelingen ooit aan den smaak verschaften.

Inderdaad! de Middelmaat te bewaaren, schynt de moeilykste zaak der wereld voor 't gros van 't onbedagtzaam Menschdom: Men moet bekennen, dat de Burgerlyke Sa-

(*) Mr. DE LA CONDAMINE.

menleeving, in veele opzigten, verbasterd en ontaard is van 't eerste oogmerk, waar toe zy eigenlyk is geschikt. De Wyze en Goede Schepper en Vader des Menschdoms gaf ons den trek tot Gezelligheid, opdat wy in eene Samenleevinge veilig en zelfs gelukkig zouden leeven; maar de ongeregelde begeertens, die maat noch paalen kennen, hebben Trotsheid, Weelde en Geldzugt, drie snoode medegezellinnen, ingevoerd; en alle de weetenschappen en kunsten der Samenleevinge tot derzelver dienst gaan misbruiken. Ontelbaare zyn de ondeugden en rampen, die uit deze Hoofd-ondeugden voortvloeien, en niet slegts de byzondere Ryken en Gemeenebesten, maar zelfs het Menschdom, schoon langzaam, doen kwynen en verwoesten.

Ik zal, ten voorbeelde, dit alleen en zeer kort tragten op te helderen met een aanmerking over de Huwelyken. Hoe veelen worden 'er niet uitgesteld of geheel nagelaaten, uit de ondeugende beginsels van hoogmoed? Terwyl men zig met geene vrouw, noch kinderen wil belasten, omdat men in dien luisterryken staat, in die weelde, in die overdaad niet zou kunnen leeven, welken men hoognoodig voor zyn Fatsoen rekent. Men wil zig liever aan wellustige ongebondenheden overgeeven, en een fatsoenlyk Heer schynen, dan in vlytige nederigheid een trouw en deugdzaam Man, een tedere Vader, doch gering Burger wezen. Dwaaze trotsheid, snoode wellusten, zotte denkbeelden van Eer en Fatsoen! 't Is waar, de onderscheiden rang moet in de samenleeving bewaard worden: maar niet ten koste van Deugd, en by gevolg der samenleevinge zelve, die altyd door ondeugd lydt. Dan, hier uit volgt echter geenzins, dat ieder jongeling zig onbedagtzaam in de armen van 't Huwelyk moet werpen, en de elende van armoede met een kuische vrouw gaan deelen, en over onnozele kinderen verspreiden; want daardoor wederom zou de Burgerlyke Maatschappy beleedigd en benadeeld worden. Hier moet de Reden, gelyk allezins, de driften en neigingen bestieren en bedaaren. Doch op een ander tyd hoop ik dit onderwerp op zig zelve naauwkeuriger te verhandelen, en zal voor het tegenwoordige den Leezer den volgenden Brief en Veers mededeelen.

Myn Heer Denker!

DE Waereld is thans reeds zoo gewoon aan 't gezigt van Wanschepsels, dat de grootste Kenner naauwlyks meer de geslachten en soorten weet te onderscheiden; en de drift om iets nieuws te doen of uit te vinden, heeft bereids het onderzoek der nuttigheid voor eeuwig doen zwygen. In 't gebied der Dichtkonste ziet men, niet minder dan elders, allerleie tweeslachtige en mismaakte gewrochten. Weenende Kluchtspelen, zingende Treurspelen, Harderszangen zonder vee, zonder staven, nappen of fluiten, en vooral zonder verdichte Godheden, om ons een staat, voor lang van ons verbannen, met des te meer moeite voor den geest te doen brengen, door denzelven 't gene daar aan eigen is te ontneemen. Ik schroom, op deezen grond, niet om u eene plaats in uw weeklyks Blad voor deezen *Burger-helden-brief* te verzoeken; welke tytel my dunkt zoo eigenaartig te zyn, als eenig met-vyf-streepjes-gekoppeld-woord, dat in den tyd van een half dozyn Jaaren uitgevonden is. Dat het heldhaftig is de Min voor de Reden te doen buigen, zult gy gewislyk niet ontkennen. Dat het teffens *du dernier Bourgeois* is opregt te beminnen, arm te zyn, en te denken, is eene waarheid, die door alle fatsoenlyke lieden wordt toegestemd. Maar, zie daar het Stuk zelf. Ik ben, enz.

Aan Philis.

De Broodzorg had my naauw ten rustbedde uitgedreeven,
Toen my die waarde Brief, door uwe hand geschreeven,
Die Brief, dien ik veel meer dan Koningsschatten acht,
In 't stille Schryfvertrek, des morgens, werd gebragt.
'k Bekeek het zegel niet, noch zogt ik, uit de trekken,
Den naam van wien hy kwam zorgvuldiglyk te ontdekken.
De ontroering van myn ziel en myn opregte Min
Ontdekten, dat hy kwam van u, myn Zielsvriendin!
Nu klom het vlugge bloed; dan kon men op myn wezen
De kille en naare schrik, in doodsche trekken, leezen.
Driemaalen aarzelde ik, eer ik het zegel brak,
Driemaalen greep ik moed; maar telkens veel te zwak.

Om door myn oog my van de waarheid te overtuigen,
Moest driemaal, eerst, myn moed voor bange vreeze buigen.
Zoo ziet de Vlootvoogd, by het daalen van den dag,
Door dikke schemering van verr' de ontrolde vlag
Van zynen Landaart, op de hooge stengen waaijen,
Terwyl hy 't schip nu wendt, dan weder by laat draaijen;
Onzeker of het ook mogt, onder valschen schyn,
De Vyand van zyn Volk, of wel hun Vrienden zyn.
Dan sprak ik, ‘dit geschrift zal me, in myn angstig leeven,
Den allerbesten troost, ja waar genoegen geeven:
Myn PHILIS, die heur hart heeft aan myn Min verpand,
Heeft dit gelukkig blad beschreeven met haar hand;
Des kan het, zeker, niets dan myn geluk besluiten’.
Straks kwam de bange vrees my in myn opzet stuiten.
‘'t Is 't laatst vaarwel’, dus sprak ze, ‘en PHILIS leeft niet meer.
De smart, om uw gemis, wierp haar op 't ziekbed neêr.
Wanhoopend' dat gy haar voor eeuwig zoud beminnen,
Vermeesterde die angst haar sterk verliefde zinnen.
Ze is, kwynende van minn', in 't aklig graf gedaald.
Gy word, in 't onderschrift, als trouwloos afgemaald;
Uw wreedheid word u, door heur ouders, bits verweeten,
En hoe gy, schaamteloos, hebt Eer en Deugd vergeeten’.
Dit wekte woede en spyt, wyl nimmer myn gemoed
De hoop op uw genot, uit vreeze, had gevoed.
In 't eind', door hoop en vrees geslingerd en beneepen,
Heb ik, al beevende, het zegel aangegreepen,
Terwyl een traanenvloed van myne wangen vlood.
Ik las, en riep verblyd ‘Myn PHILIS is niet dood.
Zy leeft, en wil alleen om myne liefde leeven.
Nu zal ik nimmer haar, zy nimmer my begeeven;
Nu zal heur zuivre ziel, heur schoonheid en heur deugd,
Myn ziel steeds voeden met een ongemeene vreugd.
Geen Klimop zal zoo vast zig aan den Wynstok hegten,
Als ik my, wen 'k haar zie, zal in haar armen vlegten;
En 't eenig teeken van ons onderling verbond
Zyn duizend kusjes voor myn PHILIS lieven mond,

Dan zal ik, in den drom, van blyde vrienden reijen,
De lust van myne ziel naar 't Huwlyks altaar leijen,
Waar de achtb're Priester ons, door een gewenschten echt,
Voor eeuwig aan den baad van Huwlyks Liefde legt.
Hoe zal heur Vader ons dan, welgemoed, ontvangen,
De gryze Moeder bly ons aan den halze hangen,
En 't gansche Huisgezin ook deelen in 't genot
Van onzen heilstaat, van ons zoo gelukkig lot!
Dan zal ons de Eerbaarheid het zagte dons bereiden,
De Huwelyks pligt myn Bruid naar 't ledikant geleiden,
Terwyl, wanneer het licht den noesten yver wekt,
De kuische Schaamte haar met heuren sluijer dekt.
Wat is uw tooisel schoon, ô eêlste der Godinnen!
De Mode mag, om 't uur, een nieuwen smaak verzinnen;
Gy, Vrouwenschaamte, streeft dien opschik ver voorby.
Door u, door u alleen, zal lieve PHILIS my
Steeds, als op 't Bruiloftsbed, naar heur genot doen haaken.
Nooit zal ik wenschen om myn Huwlyksband te slaaken.
Daar andren, moe gekust, hunne Echtgenoote ontvlien,
Zal ieder ochtendstond myne achting groeijen zien,
En uit die achting zal een lieven eerbied ryzen;
Die Eerbied zal my steeds myn PHILIS keus doen pryzen;
Nooit zullen wy iet doen dan 't gene aan beî behaagt.
Laat trotse ARSINOË, die roem op Minnaars draagt,
En waant dien wuften hoop steeds aan haar vast te binden,
Vry roemen; zy zal zig in 't eind' bedroogen vinden.
Standvaste Liefde woont by waan en valschheid niet,
Noch daar de wellust staâg 't verguld venyn aanbiedt.
Uit zuivrer drift doen we ons in ons geslacht herleven,
Door echte Burgers aan den vryen Staat te geeven.
Hoe zal, wanneer onze Echt met kindren wordt bekroond,
Waar in zig beider min en uwe deugd vertoont,
De stamelende tong u *lieve Moeder* noemen,
Hoe zal, om 't deugdzaam kroost, ons elk gelukkig roemen!
Hoe drukken ze ons, op 't laatst, vol rouw en droef te moe,
Met zwaargeworden hand, de stervende oogen toe!'

Dus was myn schildery van duizend zaligheden,
En 't zou naar 't leeven zyn, werd niet ons heil bestreeden
Door 't norsche en wreede Lot, welk ons geluk benydt,
Terwyl de magrê zorg by my haare uuren slyt,
En, door 't vervallen van den Welvaart, reeds doet vreezen
Dat haast van myn bestaan de bron gestopt zal wezen.
Want schoon het blind Fortuin aan andren gunstig zy,
't Schenkt bloote nooddruft slegts, ter naauwer nood, aan my,
En weigert my 't vermaak van vrouw en kind te voeden.
Ach! waarom leerde ik niet het wollig vee te hoeden?
Waarom ontvlugtte ik niet de Stad op 't zalig Land,
En ploegde een stukske gronds met sterk gespierde hand,
Een stukske gronds, omzet met weelig groeijende Elzen,
Waar onder ik gerust myn PHILIS mogt omhelzen?
Waarom heeft Vader my ter stede voortgeteeld,
En, met de weetenschap, behoeften mêegedeeld?
Gewaande Nooddruft, door de Maatschappy gebooren!
Of waarom konde ik toch myn PHILIS hart bekooren,
Die ik, indien ze nooit myne Echtgenoote word,
In eenen diepen poel van ramp en onheil stort?
Doch kryg ik mynen wensch; wat staat my dan te wagten,
Wat anders toch dan smert en stof tot bittre klagten?
Dan word ik, wen de Nagt het al door rust verkwikt,
Op myne legerstee door naaren angst verschrikt.
Dan zie ik, als de dag verschynt aan de Oosterkimmen,
Vroeg in den dageraad, de bange zorgen klimmen;
En word, daar 't schraal bestaan ons steeds met huiszorg plaagt,
Van uwe zy, myn Lief, voor dag voor daauw verjaagd.
Gelukkig, zoo ik dan de kost konde eerlyk winnen!
Ik schroom geen arbeid, wen ik PHILIS mag beminnen;
En voor uw hart, uw hand, uw schoonheid, en uw jeugd,
Is alles, alles veil; maar ik bemin ook deugd:
Veeleer dan winst gezogt langs kromme en slinksche wegen,
Myn hertenwensch noch nu noch immermeer verkreegen.
'k Zwyg van den invloed, dien de zorg en armoe heeft,
Die dikwils aan de ziel een nieuwen vorrem geeft,

En vaak gantsch anders dan te vooren ons doet denken:
De Hemel wilde u met een teder hart beschenken;
Dat zou steeds 't zelfde hart voor uwen Minnaar zyn,
Het zy ge in voorspoed leefde, of streedt met angst en pyn.
Maar 't past ons echter, zoo wy rustig willen leeven,
De stem der Rede en 't Verstand gehoor te geeven.
Voorzigtigheid behoed den mensch voor ramp en druk,
Maar de Onbedagtzaamheid brouwt steeds zyn ongeluk.
Wanneer een Zeeman, na veel storm en onweêrvlaagen,
De haven van behoud ten laatsten op ziet daagen,
En aan zyn makkers reeds van verr' de daken toont,
Daar 't dierbaar Huisgezin en lieve Gade woont;
Doch dan al te onbedagt de haven in wil streeven,
Kost, dikwyls, hem de hoop zyn allerdierbaarst leeven;
Wen zyne brooze kiel, daar hy de grond niet peilt,
Op strand, of blinde klip, of harde rots verzeilt.
Zoo zoude en gy en ik ook zeker schipbreuk lyden,
Als wy voorzigtig niet de Huwlyksklippen mydden;
En wyl reeds al te sterk ons hart van liefde gloeit,
Is 't noodig dat de Rede ons aan haar ketens boeit.
Vaar wel, vaar eeuwig wel; het hart doet me om u zugten,
En 't Oordeel wil dat ik uw byzyn zal ontvlugten.
O harde Wonderspreuk! ons is geen rust bereid,
Dan door het missen van ons' beider zaligheid.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en wyders, te Arnhem by *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol* en *E. Boucquet*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Hoorn *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 173.
Den 21. April 1766.

[Twee Brieven over het onderwys van den Godsdienst aan een jong Heer.]

> *Dum unusquisque mavult credere quam judicare, nunquam de vita judicatur, semper creditur; versatque nos & praecipitat traditus per manus error.*
> SENECA.

DEwyl het Onderwys van den Godsdienst een zeer gewigtig deel der Opvoedinge is, zullen de volgende Brieven, die ons gezonden zyn, niet zonder nut gelezen worden. De eerste is van een aanzienlyke Dame aan den Gouverneur van haaren Zoon geschreven; de andere behelst zyn antwoord, wegens de manier, waarop hy de Denkbeelden van Godsdienst geoordeeld hadt te moeten onderwyzen.

Myn Heer!

WAs het de Religie alleen, die ik uitzonderde, wanneer ik de *Educatie* van uwen *Eleve* aan u toebetrouwde? of was het een der gewigtigste byzonderheden, met welke ik u chargeerde in de conditie, die ik u heb gegeeven; om alle poogingen te doen, en middelen te gebruiken, om de principes van den Zuiveren Godsdienst, naar het voorschrift der Openbaaring en Rede, den Jongen Heer vroegtydig in te boezemen?

Onderrigt zynde door den Heer P ...., dat gy wel zorgvuldig zyt, om hem, zo door de publique als private Lessen, de kennisse van alle die byzonderheden, die in hem, om den Staat in 't vervolg te konnen dienen, vereist worden, te doen verkrygen; doch tot hier toe hem hebt onthouden de Leermeesters en Lessen in de Godgeleerdheid; als ook verzuimt hem de Predicatien te doen bywoonen; heb ik zedert niet zonder bekommernissen geleeft, dat gy, in uwe wyze van denken en Godsdienstoefeningen, verandert mogte zyn, en smaak gekregen hebben in een Wysgeerte, welke zeer pernicieuse Sentimenten tot haaren grondslag heeft, en de goede Zeden verderft.

De gevolgen zouden te dangereus zyn, dan my daaromtrent

onverschillig te gedragen, en u myne bekommernissen en ongenoegen deswege niet te kennen te geven; waarom ik niet heb konnen afwagten den gewoonen tyd der vacantie; en niet goed vindende u in dit Saisoen zulk een moeijelyke reis met uwen *Eleve* te laaten doen, om in perzoou u hier over te onderhouden, heb ik u door deze Missive willen verzoeken, u deswege in uw antwoord te verklaaren; verwagtende dat gy u naar de gevoelens, die ik altyd van uw Candeur heb gehad, zult gelieven te expliceeren. Ik ben, enz.

Mevrouw!(*)

DAt Gy uit eene plaats, waar de Godvrugt naar de uiterlyke gedaante, en naar een soort van woorden en spreekmanieren, geroemd word, over de verwaarloozing van Godsdienst van iemand, die de woorden en de gedaante van de waarheid en kragt heeft leeren onderscheiden, onderrigt zyt, heeft my niet bevreemt: Maar dat Gy, Mevrouw, die insgelyks den schyn van het weezen der zaaken zoo wel weet te onderscheiden, de berigten van een Man, die zig over zig zelven verwondert, en boven allen, licht en verstand verbeelt te hebben, om Elk, in allen gevallen te bestieren, en die by u als zoodanig een bekent is, als met de wezenlykheid der zaak overeenkoomende aanmerkt; Zulks heeft my, ik beken het, verwondert en getroffen.

't Geen u berigt is, Mevrouw, is in den uiterlyken schyn waar; en het is natuurlyk, dat menschen die de Godsvrugt van anderen afmeeten naar hunne eigene woorden en gedrag, ook dezulken voor onvroom moeten houden, welken van hunne gewoone spreek- en handelwyzen verschillen.

Indien Gy door Leermeesters in de Godgeleerdheid de Catechizeermeesters, en door de lessen de onderwyzing door openbaare en daar toe aangestelde Perzoonen, volgens byzondere Samenstellen van Kerk-leeren, verstaat; dan is het geheel waar, dat ik uwen Zoon dezelven tot hier toe heb onthouden.

Wat zoude uw wil zyn, Mevrouw? immers niet, dat ik een Exter of Papegaay maakte van uwen Zoon, die een redelyke en verstandige Ziel heeft. Gy hebt my zyne opvoeding, de vorming zyner ziele, toebetrouwt; ik wil hem u, als een Mensch, als een verstandig Mensch die Rede heeft, en rede geven kan, waarom hy gelooft en overeenkomstig met zyn geloove spreekt, waarom hy dezen en geenen anderen Godsdienst belydt; weer overgeven.

(*) Deze Brief is oorspronkelyk in 't *Fransch* geschreven, en om den omslag der titelen te vermyden, heb ik daarin den Franschen styl gevolgt.

De gansche wereld onderstelt dat 'er een Wezen is, 't welk men God noemt. De geheele wereld oordeelt, dat dat Ontzagchelyk Wezen door eenigen dienst moet geëerd worden. Zeer verschillende is het Oordeel over de wyze van dien dienst. Zy, die zig Christenen noemen, zyn daar in ook van den anderen onderscheiden. De verschillende Religien houden alleen stand uit de geboorte van Kinderen, welken die Religie mede ter weereld brengen die hunne Ouders volgden; zoo dat men al weete, wat de Kinderen gelooven moeten of zullen, eer ze spreeken konnen, of het gebruik van hun verstand hebben: des worden alle menschen, wel van God met een vrye ziel; doch van de ouders, ten aanzien van den Godsdienst, slaaven gebooren, die niet anders mogen leeren noch gelooven, dan 't gene hunne Ouders van de hunnen overgeërft hebben.

Daar zyn verwonderlyke werktuigen, door welke men verscheide Beelden onderscheide Muzykstukken kan doen spelen, het eene fraaijer en naaukeuriger, dan het ander: maar zal men het eene Beeld daarom verstandiger en beter keuren dan het ander, als of zulks uit het Beeld zelfs oorspronkelyk ware? zoo redeloos kan men het gros der religie-belyderen aanmerken. Wanneer men alle de byzondere Religien over het algemeen beschouwt; kan men derzelver leden wegens hunne onkunde niet anders aanmerken dan de deelen, die Muzykaale Instrumenten uitmaaken, welke in zig zelven werkloos zyn, geen geluid konnen voortbrengen, noch andere klanken geven, dan naar dat de byzondere muzyk-meesters dezelven beweegen. De leden der byzondere Religien zyn gelyk de snaaren en pypen der muzyk-instrumenten; de byzondere leerstellingen gelyk de nooten; de t'zamenstellen der Leere als de muzyk-stukken; en de Belydenissen als de geluiden; laatende een ieder zig hooren naar dat hy geleerd en geleid is. Wat prys is 'er dan te stellen op de Belydenissen van deze of gene Religie?

Elke onderscheide Gezinte houdt haare Kerkleer voor den eenigen waaren Godsdienst; en ieder Belyder van die, was daar van in zyn wieg al zoo redelyk overtuigt als nu; en niettegenstaande de waarheid enkelvoudig is, en de leeren zoo verschillende zyn, zoo twyfelt evenwel byna niemand, of hy de waare Leer in zyne Kerk hoort, maar stelt dat zo vast, dat hy meent een Ongeloovige te zullen worden, indien hy eenigzins daar aan zoude beginnen te twyfelen: ook is dit wanbegrip zoo diep ingeplant, dat niemand onderzoek durft doen, of 't gene in zyne Kerk geleerd wordt wel met den wil van God overeenkome; maar op de daar van losselyk onderstelde zekerheid, leert men de woorden zyner Belydenisse van buiten, zegt die op, en daar mede is men een Lidmaat eener Kerk. Hierin koomen ge-

noegzaam alle de Belyders der byzondere Gezinten over een; des staan ze alle even schoon, en de een heeft den ander niets te verwyten; zoo dat zy door een derden even waardig zyn te houden; want over het algemeen genomen hebben alle de Religien over den ganschen Aardbodem een en den zelven grond, te weeten, het oude gebruik en Geloof der Voorouderen, van welken de Belydenis en Godsdienst overgeërft is. Een Mahometaan, Jood, Christen, Roomsgezinde, Gereformeerde, Lutheraan, Remonstrant, Mennoniet, om van anderen niet te spreken; zy hebben byna allen geene andere rede, waarom zy de zulken zyn, dan hunne geboorte: een Gereformeerde zou zoo vroom Roomsch of Turksch als nu Gereformeerd zyn ware hy van zulke Ouderen gebooren; en op dezelfde wyze staat het met alle anderen. Nogtans zeit ieder, gy moet uwe voor welke ik my, indien ik in dezelve gebooren ware, zoude laaten dooden, voor leugen en dwaling houden; en de myne, van welke ik geene redelyke bevattingen heb, die ik niet ken, en die ik zoude lasteren, ware ik in de uwe gebooren; gelooven en volgen.

Zou uw Zoon, Mevrouw, op die wyze in de Religie des lands, of in die zyner Voorouderen treden? daar toe moest ik zyn Leermeester niet wezen; voor weinig gelds en tyds waren daar anderen, welker handwerk of beroep dat schynt te zyn, toe te gebruiken. Alle de Godsdiensten en Belydenissen van zulke menschen zyn ydel; zy hebben geene waardy in zig; en een die zig op zulke wyze naar de eene of andere Gezinte noemt, is noch in 't Zedelyke, noch in 't Burgerlyke, voor God of Menschen niet waardiger dan hy, die een Heidenschen Godsdienst op den zelfden voet volgt; want beide doen ze het uit geboorte, die hunne schuld niet is; en beide zyn ze eeven redelyk in hunne betragtinge, kennisse en Godsdienstigheid.

Gy hebt begeert, Mevrouw, en te regt, dat ik uwen Zoon *de Gronden en Beginzelen van den Zuiveren Godsdienst, volgens het voorschrift der Openbaaringe en der Rede*, vroegtydig zoude inboezemen. Gy bepaalt eenen Godsdienst door het beminnelyke woord van ZUIVER. Gy onderstelt, dat 'er zoodanige Godsdienst is, en dat die my bekent is; dewyl Gy van Leermeesters en lessen in dezelve spreekt, die ik den Jonden Heer moest bezorgen. Ik twyfel ook niet of gy verstaat 'er uwen Godsdienst door. Verschoon myne vrymoedigheid, Mevrouw, dat ik vraagen durve, wat rede dat gy meer hebt dan anderen, om den uwen of den mynen boven dien van anderen daar voor te houden? Dan laat ons onderstellen, dat onze Godsdienst de Zuivere is, en wy door eige Kennisse en Oordeel daar van overreed zyn; en denzelven niet op het zeggen van anderen overge-

nomen hebben; zoo dat wy, naar ons oordeel, opregtelyk een ander kunnen verzekeren, dat wy geen twyfel hebben, of onze Godsdienst is de zuivere: Zou dat egter met de verhevenheid en redelykheid van eenes menschen ziel, en met de waardigdigheid van God overeenkoomen dat ik tot een ander zeide, *bekommer u niet met eerst te willen onderzoeken, of 't gene ik u zal leeren wel de waarheid zy; onderstel dat maar gerust; geloof my op myn woord, dat het zoo is, en door my alzoo is onderzogt en bevonden; neem myne leere gerust aan, en leer van buiten wat ik u van de Waarheid zal voorhouden*! indien ooit menschen zoo hadden mogen en konnen spreken, het zouden de Apostelen zyn geweest; doch deze spraken anders, *Oordeelt gy 't gene ik zegge*, was hunne taal, en hoewel zy ten aanzien hunner Leere van Godsdienst onfeilbaar waren, prezen zy die onderzogten of 't gene zy zeiden de waarheid ware. Hier uit blykt, dat niet de overtuiging van een ander, maar de eige overreding der waarheid, de grond is van het Geloof eenes iegelyken mensche; dat ieder in zyn eige gemoed ten volle verzekerd moet zyn, zal hy een zaak of leer als waaragtig kunnen of mogen toestemmen.

Uwen Zoon, Mevrouw, moest derhalve, gelyk aan alle menschen, de zuivete Godsdienst ingeboezemd worden. Maar is daar de gewoone wyze toegeschikt, dat is, het t'zamenstel van de leere dier Religie, in welke men gebooren is, op vaste vooronderstelling dat ze niet anders dan zuivere waarheden behelst, van buiten te laaten leeren? en alle de andere Religien in een haatelyke gedaante, en derzelver bewyzen bespottelyk, of ten minsten flaauwelyk, voor te stellen? Doch kan dat *Kennen* genaamd worden? Is dat het verstand overreden van de waarheid? Is dat iemand gegrond en vast te doen staan in de waarheid? Neen; de waarheid is geene waarheid voor iemand, die ze niet by onderzoek en verstandige overtuiging kent! Ontbreekt hem de kennis en de liefde, hy is niet meer dan een klinkend metaal en luidende schelle. 't Is averegts, eer men onderzogt heeft wat Waarheid zy, eene uit de vyf zoogenaamde Christelyke Hoofdreligien te kiezen, te leeren en dan te belyden; en daar na bewyzen voor die onderstelde waarheden op te zoeken. Wil men naar behooren handelen, men moet geene Religie kiezen noch erkennen als waarheid, voor dat men weet, wat God voor waarheid verklaart hebbe. De Religie moet aan de Waarheid, niet de Waarheid aan de opgevatte Religie getoetst worden

Ik heb uwen Zoon geenen Godsdienst willen voorschryven, of eenig t'zamenstel willen laaten leeren, Mevrouw, naar de gewoone wyze; maar heb hem op een geheel andere en zuiverer

manier van beide de gronden en kennis willen doen verkrygen.

Ik versta door GODSDIENST, zoo als die van alle menschen geoefend word, *zoodanige verrichtingen van den mensch, die hy meent verplicht te zyn om het Opperwezen te eeren, en daar door zyn eigen geluk te bevorderen*. En door 't woord RELIGIE zal ik vervolgens kortheidshalve verstaan, *de Leer eener Kerke, naar welke de Belydenis en uiterlyke dienst in dezelve gevormt word*.

Eer ik u open legge de wyze, op welke ik uwen Zoon de gronden en kennis van Godsdient en Religien heb ingeboezemd, zal ik u te kennen geven, hoe ik begryp dat men de menschen moet aanmerken en leiden, in het oordeel en de keuze van eene Religie.

Daar zyn onder die zig naar Christus noemen vyf Hoofdreligien; de Roomsche, de Gereformeerde, Luthersche, Remonstrantsche, en die der Doopsgezinden. Elk een van die zegt, de myne is de beste en de waare, en elk brengt zyne bewyzen by. Alle hebben ze ook in hunne t'zamenstellen waarheden, waar in ze met malkanderen overeenstemmen; in andere stryden ze, en deze heeft die, gene wederom zulke stellingen, die by de overigen niet gevonden worden. Elke Gezinte heeft zyne Aanhangers, en ieder blyft by de zyne, om dat hy vaststelt, dat al wat by dezelve geleerd word waarheid is.

Eén Middel schynt 'er te zyn, waar door omtrent deze vooringenomenheid eenige verbetering zou te wege konnen gebragt worden; naamelyk, wanneer men de menschen uit de Rede eerst de gronden van den natuurlyken Godsdienst; vervolgens de Godlykheid der Openbaaring, en onze natuurlyke en zedelyke afhanglykheid van onzen Schepper bewees, en hen dan niet uit het t'zamenstel der Kerkleere, maar uit den Bybel de waarheden zelfs deede naspeuren, en niemand eene belydenis deede afleggen, dan tot welke de overtuiging der waarheid hem dreef. Buiten dat heeft noch de Gezinte, tot welke een onkundige zig (door zyn zeggen dat hy al wat in dezelve geleerd word als waarheden gelooft) begeeft, aan zulk een aankoomeling, noch deze heeft van die Religie het minste voordeel: want de veelheid van gewoone sleurbelyders is geen kenmerk van de waarheid eener Religie: dewyl dezelve niet beter wordt door de vermenigvuldiging van onkundige sleur- en erfbelyderen, die men nimmer als waardige Leden behoorde aan te neemen, indien men overeenkomstig met het gewigt der zaake en billyk wilde handelen; gelyk ook nimmer eenig redelyk en godsdienstig man op die wyze eene Religie behoort te omhelzen. Men stelle zig het volgende geval voor, en zegge wat de eerlykheid en regtvaardigheid in 't zelve doen moeten.

Een vernuftig mensch, buiten alle t'zamenleving opgegroeit,

door het redelicht, uit de beschouwing van het geschapene, en de order, die 'er in de natuur is, in het begrip gekoomen zynde, dat 'er een Maaker van dit Geheelal moet zyn, die magtig en wys is, en noodzaakelyk voor alle dingen van zig zelve bestaan heeft; deze wenscht dien Maaker te kennen, en verneemt, dat 'er een volk is, 't welk onder zig een Boek heeft, dat zy als van dien Maaker herkomstig houden, en waar in zy zeggen, dat hy zig niet alleen bekend gemaakt, maar ook den weg geopenbaard heeft, om zyne vriendschap en eene eeuwige gelukzaligheid in zyne gemeenschap te konnen erlangen; doch dat dit volk, nopens eenige uitleggingen van dat Boek, de Leerstellingen en de wyze van den Godsdienst betreffende, met elkanderen in verschillende begrippen staan. Dit berigt is hem van zulk een aanbelang, dat hy zyn land verlaat, en na dat volk trekt. Waarom? Om, zonder de minste voorafgaande kennis en beproeving, de eerste Religie, die hem voorkomt, als de waare toe te stemmen en te omhelzen, gelyk dat onder ons byna altyd gedaan word? Niets minder dan dat. Dit was de ydelheid zelve, zal ieder zeggen; hoewel hy zelf dat gedaan heeft, en zyne kinderen ook noodzaakt te doen! Waarom dan? Alleen om zynen Schepper, en den weg tot zyne Gunst en Vriendschap, volgens zyne openbaaring, te leeren kennen. - De Vreemdeling koomt aan het land, werwaarts hy reist; word op de grenzen door een of twee Prelaaten of Leeraars der byzondere Gezintens ontvangen; met de eene hand wordt hy verwelkoomt en met de andere reiken ze hem niet den Bybel, den bron der Waarheid, maar hunne byzondere t'zamenstellen van Kerkleeren toe; ieder noodigt hem, om de zyne aan te neemen, en 'er zig naar te voegen; ieder doet het met verzekeringe, dat zyne Leer de Waarheid, en de anderen dwaalingen behelzen. De Vreemdeling kent noch de Perzoonen, noch hunne Leeren: onderstel dat hy schrander en regtvaardig is; wat zal hy doen? wat oordeelt gy, dat hy moet doen? moet hy de eerste, die het naaste by hem staat, voor den besten aanneemen, en daar door te kennen geven, dat hy dezen voor een geloofwaardig man, en zyne Leer voor de zuivere, maar de anderen voor valsche Leeringen, en derzelver Voorstanders voor misleiders houd, schoon hy noch den eenen noch den anderen persoon, noch het eene noch het andere Leerstelsel kent? Een iegelyk, by wien de minste redelykheid, eerlykheid en regtvaardigheid plaats heeft, zou zeggen, dat 'er noch verstand noch eerlykheid in zulke daad te vinden was. Wat dan? Kan men van den Beminnaar der Rede en Waarheid wel anders verwagten, dan dit billyk antwoord: *ik ben niet gekoomen om verschillende gevoelens, maar om de* Waarheid,

welke ik begryp dat enkelvoudig moet zyn, te zoeken. Myn eerste bedryf zou beledigend zyn, indien ik zonder kennis van uwe perzoonen en gevoelens, door de aanneeming van des eenes getuigenis voor des anderen, den eenen voor geloofwaardig, en den anderen voor misleidend hielde. Ik zou onredelyk handelen, en my bespottelyk maaken, indien ik, zonder alvoorens te weeten, wat waarheid zy, de leer van den eenen als zoodanig toestemde, en die van den anderen verwierp; daar ik over de eene niet kan oordeelen, voor dat ik de andere heb verstaan. Welk is de Grond der Godlyke Waarheid? is het 't oordeel en getuigenis van ulieden? dan kryg ik nimmer zekerheid; want gy strydt met den anderen! *Geef my die Goddelyke Openbaaring, waar uit gy te zamen zegt, dat ieder zyne Gevoelens heeft gehaald. Myne ziel is vry; het Licht der Natuure, de Rede heeft my voor langen geleerd, dat 'er geen heerschers over de ziele konnen of mogen zyn, die haar gebieden watze gelooven moet. Die myne ziel geschapen heeft, is het alleen, die 'er het gebied over heeft, en haar Wetten kan voorschryven, wat zy gelooven en betrachten moet. Geef my zyn Wetboek, daar ik in een brandend verlangen naar gereikbalst, en om 't welke te vinden ik myn land verlaaten heb; ik zal daar in de waarheid naarspooren, en Hem bidden, dat Hy my zyn Licht en Waarheid zende, dat die my geleiden*. Gelukkige en eenigste staat, waar in men iemand als onbevooroordeeld kan aanmerken; en waar in hy door zyn eigen verstand zig zelven overreeden kan van de Waarheid! Meer prys zou 'er te stellen, en meer staat te maaken zyn op het besluit van zodanig een', dan op dat van alle de overneemers en navolgers der Religien, in welke zy gebooren zyn.

In zulk een staat heb ik uwen Zoon tragten te brengen, Mevrouw. Ik heb noch van zyne vaderlyke, noch van andere Religien met hem willen spreeken, voor dat ik hem de gronden en deelen van den natuurlyken Godsdienst aangetoond had.

Op dat gy, Mevrouw, zult konnen oordeelen, of ik uwen Zoon het onderwys en de lessen in de Godgeleerdheid onthouden, dan gegeven hebbe; en of de wyze, op welke dat is geschied, meer met de eerlykheid, billykheid en de redelykheid van 's menschen geest, dan de gemeene manier van eene Religie te leeren door Catechizeermeesters en Collegien, in welke de egtheid en zekerheid der eige Kerkleeren altyd ondersteld word, overeenkome; zal ik u een schets geven van dewyze, op welke ik in dezen met hem hebbe gehandeld.

't Vervolg hier na.

De Denker.
N°. 174.
Den 28. April 1766.

[Dat de Doctoren in de Medicynen, over 't gene tot de Gezondheid dient, als Predikanten openbaare Leerredenen moeten doen.]

Medicas exercet inaniter artes.
OVIDIUS.

HEt is te verwonderen, daar men zig op het bevorderen van ontelbaare Weetenschappen toelegt, en zoo veele nuttelooze Konsten tragt te volmaaken, dat 'er niet meer vlyt aangewend word ter aankweeking en bevestiging der lighaamelyke Gezondheid. Zy, het kostbaarste Kleinood, dat een Sterveling bezitten kan, behoorde naast den Godsdienst onze voornaamste Betragting te zyn, wyl wy, haar genietende, tot alle werkzaamheden deezes leevens bekwaam gemaakt en opgewekt worden; en nogtans leert de ondervinding, dat zy in 't algemeen zeer verwaarloost, en verre onder haare dierbaare waarde geschat word; althans dat men tot haar onderhoud geen Studie ziet besteeden os oeffenen.

Veelen zullen moogelyk denken, dat ik beuzele en volstrekt onweetend moet zyn van de doorlugte Geneeskonst, en my te gemoet voeren, dat onze Steden van eene toereikende hoeveelheid Doctoren, Heelmeesters, Apothecars, Kwakzalvers en ontelbaare andere geneeskundige Perzoonen, (het geringste oude Besje niet uitgeslooten,) voorzien zyn, om ons overvloedig te kunnen raaden en geryven; ja, dat men door alle beschaafde Landen zelden over het ontbreeken der voorschreeve lieden, maar veelëer over

derzelver overtolligen aanwas en meenigte hoort klaagen. Ik stem dit gaarne toe; doch hoe overvloedig de eigenlyk gezegde Geneeskundigen zelven zyn moogen, besteeden zy egter hunne Konst niet voldoenend, noch maaken zig zoo nuttige werktuigen, als zy wel konden en behoorden: de Gierigheid en Baatzugt, die zoo vaak den voortgang van veele uitmuntende zaaken beletten, schynen hier insgelyks hinderpaalen te zyn, dat de Geneeskonst ter standhouding en bewaaring der Gezondheid geene nuttiger vrugten voortbrengt en de Maatschappy ten besten verschaft. De Heeren Doctoren leggen zig niet toe om ons gezond te houden, 't welk tegens hunne Belangen stryd; maar slegts om ons, ware het mooglyk, van den dood te bevryden, om aldus gelegenheid te hebben van onze beurs meermaalen ader te laaten: zy zitten stil zoo lang hunne pyp te smooken, of een Beestje in de Lugtpomp te pynigen, tot dat men hun de tyding brengt, dat iemand ongesteld van lighaam, of reeds half dood is. Is dit allen betaamelyken yver voor het welweezen der menschen aanwenden, en maaken zy zig, dus doende, naar hun vermoogen nuttig?

Laat my de Praktyk der Theologie met die der Medicynen eens ter loops moogen vergelyken, om myn zeggen klaarer aan te duiden. Wanneer de Heeren Geestelyken zig in hun Beroep even traag als onze Doctoren kweeten, en zig alleen aan hunne huizen met de Studie bezig hielden, zonder daadelyke Leerreedenen, Verklaaringen, Vermaaningen, Bestraffingen openlyk uit te deelen, maar slegts daaröp wilden wagten, dat Kranken naar de ziel by hen kwamen hulp zoeken, wat zouden de eerwaarde Leeraars van weinig nut zyn! Hoe veele zielen zouden ongesteld, hoe veele bedleegerig blyven, die nu in de openbaare Vergaderingen verlicht en naar den geest geneezen worden; hoe veelen zouden, hunne ziels-onpaslykheid niet agtende, of waanende gezond te zyn, geene voorschriften ter hunner behoudenisse willen zoeken?

Ik wenschte dan dat de Heeren Doctoren hunne Studie daar heene wendden, om gezonde lieden gezond te houden, en die dus te bereiden, dat, wanneer ze al onpaslyk wierden, zy (buiten toevallen) ras hersteld konden worden. Indien zy hier in naar plicht handelden, zoude de Oeffening hunner Konst waarlyk allernuttigst, en de Maatschap-

py daardoor regt gelukkig zyn. Doch, gelyk ik reeds zeide, hunne baatzugtige Belangen stryden hier tegen, aan de eene zyde, terwyl aan den anderen kant de Gierigheid en Dartelheid aan gezonde lieden verhinderen, om op de behoudenis hunner Gezondheid bedagt te zyn, en die veeleer zelfs hen doen verwaarloozen. Egter meene ik een middel ter vereeniging deezer twee Partyën bedagt te hebben; een middel, waardoor de Doctoren der Ingezeetenen welstand zullen konnen behartigen, zonder daar by schade te lyden, en waardoor de Gezondheid den menschen ook op geen hooger prys zal koomen te staan, dan anderszins hunne Ziekten; een middel nog eens, dat de Geneeskonst het nuttigst Werktuig, de heilrykste Bronwel, en edelste der Konsten zal doen worden. Zie hier het Ontwerp, dat ik ten dien einde gesmeed hebbe.

Ik wilde dat men een aantal bepaalde Kapellen opregtte, in schikkinge aan de Kerken niet ongelyk, voorzien met een Catheder of Predikstoel en de vereischte Heeren- en laage Banken. In deeze Gestigten moesten daar toe aangestelde bekwaame Doctoren op gezette tyden prediken tot welstand des lighaams, even gelyk de Heeren Geestelyken preeken tot welstand der ziele. Hunne Leerredenen moesten bevatten Verhandelingen over onderscheidene Ziektens en Kwaalen, daar uit spruitende Toevallen, en Voorschriften van daar tegen dienstige Genees- en Huis-middelen; maar boven al behoorden hunne Predikatien de behoudenis en den aanwas der Gezondheid te bedoelen. Zy moesten haare uitste kende waardy elk tragten in te boezemen; op de bewaaring derzelve sterk aandringen, en door de verordening van een maatige Diëet hunne Toehoorders poogen wel gesteld te houden. In 't kort, de Doctoren zouden op deezen voet, in openlyke Vergaderingen, hunne Konst in haare uitgebreidheid belangeloos en openhartig moeten openleggen.

Ik weet dat op Academien en andere daartoe geschikte Plaatsen, het zy in de Illustre Schoolen, of op de Anatomie-kaameren, Reedenvoeringen ten deezen opzigte openlyk gedaan worden; doch om niet te zeggen dat die te schaars geschieden, zyn zulke geneeskundige Verhandelingen meestal geschikt om de doorwrogte Geleerdheid eens Professors te vertoonen, en uit dien hoofde zoo diepzinnig,

en met zoo veel Latyn doorweeven, (indien niet geheel in de Roomsche Taal) dat Ongeletterden, en alzoo het Gros der goede Ingezeetenen, daaruit niet het geringste Voordeel trekken kunnen.

Het stigten dus der voorzeide Kappellen is myn Ontwerp in 't algemeen, waaruit ik my groot Nut durve belooven, 't welk ik vertrouw dat myne Leezers zonder verdere Omschryving reets volkoomen met my begrypen. Het zal egter niet ondienstig zyn, eenige Byzonderheden nopens myne opteregtene Kapellen, en om daarïn eene goede Ordre te doen heerschen, ter neer te stellen; dewyl myn ontwerp anders te raauw mogte schynen.

Tot het oeffenen dan van deezen medicinaalen Predikdienst, moet voor 't minst ééns ter Week een bepaalde Dag afgezonderd worden, op welken het, zoo my dunkt, toereikend ware eene Vroegpredicatie en Avond-Kerk te houden: in de laatste konde zig gevoeglyk het Voornaamste der Stad, en 't Puik der Grooten luisterryk laaten vinden; terwyl de eerstgenoemde voor mindere Perzoonen en Ambagts Lieden wel het geschiktst zoude zyn.

Om de goede Zeeden en den Eerbied voor de Doctoraale Leeraars te bewaaren, moest men onder hun gehoor verschynen even onaanstootelyk als in de Kerken, alleen met Oogmerk om tot Welzyn zyns Lighaams te hooren; zonder den Domine door Vraagpunten lastig te moogen vallen, veel min zig met Urinaalen ter Kapellen te begeeven, om aldaar eenen Wigchel-dienst te pleegen; noch ook die Plaats te gebruiken tot het ontginnen of voortzetten van minnaryen.

De respective Preekheeren, daarentegen, zouden zig wel bepaaldelyk by *Hippokraat* of *Galeen* moeten houden, zonder ooit in het geestelyke of staatkundige te te moogen vervallen, noch zig, schoon zy den hoogen Stoel beklommen, eenig bestraffend Regt aantemaatigen. Hunne Lessen behoorden alleen den Welstand of Herstelling des Lighaams te betreffen en alle hunne aandringende Voorschriften door Bewysplaatsen uit oude beroemde Geneeskundigen gestaaft worden, of op eigene ondervinding gegrond zyn; zonder zig egter met *Grieksche* of *Latynsche* haarklovery op te moogen houden. Of zy volgens zekere symbolische schriften, als keursteenen van regtzinnigheid,

zullen moeten preeken, dan niet, dient nader te worden overwoogen. 't Is zeker dat de Overheid, die voor den lighamelyken welstand haarer onderdaanen mag zorg draagen, regt heeft om voorschriften te laaten maaken; maar de vraag is hier, of 't wel nut zy, de navorsing deezer weetenschap aan den band te leggen? Wat het gedrag nu der preekende Heeren aangaat, 't zelve moet zoo in de Vergaderingen, als ook daar buiten, zeedig en voorbeeldig wezen, om het vertrouwen hunner Toehoorderen te winnen en hen te stigten.

Noodwendig is het ook de Kleeding der preekende Doctoren te regelen en op een vasten Voet te brengen. Om allen Zwier te myden, kon die alleenlyk bestaan uit eenen zwarten Tabbaard, lange zwarte Paruik, en voorts een Bef en Lobben van zwart Floers, om tevens door middel der kleur de naarheid des Doods, zoo klaar als mooglyk, uittebeelden: de Optooming hunner Hoeden zou willekeurig zyn, en niet styf behoeven, ten zy die Heeren daarin eenig Zwak hadden: het Gebruiken van een Rotting, by hun anders zeer bemind, 't zy om dien onder de Kin te houden, of daarop wysgeerig te leunen, ware hen geduurende hunnen Predik-dienst ongeöorlooft; ook zouden zy, als door hunne kleedy deftig genoeg, dat Speeltuig niet eens behoeven: Snuiftabak als meede Klontjes mogten zy vryelyk op den Stoel gebruiken, indien zy niet stelden dat de eerstgenoemde schadelyk voor Harsens en Oogen is, en de laatsten te veel slym verwekken. Want hun gedrag behoort met hunne Leer overeen te stemmen.

Men zal ligt bezeffen, dat myne geneeskundige Preekheeren billyk eene toereikende Jaarwedde behooren te trekken, wyl uit hoofde deezer Vergaaderingen (althans zoo zy zig daarin naar behooren kweeten) hunne Practyk grootelyks versterven, en men schier geene byzondere Advysen van hun behoeven zoude; naardien elk vlytig Kapelganger en oplettend Toehoorer, zig zelven zoude weeten gezond te houden en allerlei Ziektens te geneezen. Wat dan het Amptgeld der Doctoren betreft hier toe denke ik een bekwaam Fonds te hebben gevonden. Zie hier, hoe ik zulks begrype. Men onderstelle dat alle Jaaren in Amsterdam, by voorbeeld, om slegts een Som te bepaalen, Viermaal honderd duizend Guldens verdocterd word: indien nu dit Capitaal door de ge-

zaamentlyke Ingezeetenen, elk naar zyn vermoogen geschat, jaarlyks wierd opgebragt, zouden daarvan vyftig preekende Doctoren eene behoorlyke Jaarwedde kunnen genieten, om ruim en gemaklyk te leeven; vooräl wanneer men aanmerkt dat zy alsdan geen Koets en Paarden noodig hadden. Deeze op te brengene Somme zoude voor het algemeen eene geringe en blymoedige Schatting zyn, in overweeging der Behoudenisse zyner Gezondheid: doch zouden de Doctoren ook verpligt zyn, voor dit hun toegelegt Tractament, over alle voorkoomende Kranktens te practiseeren, zonder daar voor de Lyders iets verders af te moogen vorderen; alleenlyk zoude het eenig onderscheid maaken, wanneer zy aan de Huizen van voornaame Lieden ontbooden wierden, die het Kapelgaan voor te laag hadden geagt, en om uit te munten, by haaren gezonden Tyd, der Geneesheeren heilzaame Lessen verwierpen, of verwaarloosden.

Wat het opbouwen van de Kapellen zelfs nu aangaat; dit moest door ieder Stad in de haare verrigt worden, en het stigten van een Twaalftal in Amsterdam, by voorbeeld, dat aanvangkelyk genoeg ware, kon haare Inkomsten weinig krenken; terwyl het Onderhoud deezer Gebouwen zou worden opgebragt, door middel van eene Collecte onder ieder Predikatie, even als in de Kerken: welk Liefdewerk zeer gevoeglyk aankoomende Apothecars kost toevertrouwt en opgedraagen worden.

Van de Bouworder myner Kapellen zal het niet noodig zyn breedvoerig te handelen, wanneer ik alleen zegge, dat ze even gelyk verdeeld, en met dezelve Gemakken voorzien wierden, als onze Kerken. Dit egter wil ik wel herinneren, dat boven alle Overëenkomsten die de voorschreevene Kapellen met de Kerken zouden hebben, ze ook vooral met diepe verwulfde Grafsteden moesten voorzien zyn; hiertoe zouden ze, immers, zelfs meerder geregtigt zyn dan de Kerken; wanneer men de Kostwinning der Leeraars in aanmerking neemt; en moesten alle Toehoorers, die volgens de Lessen der preekende Doctoren om 't leeven kwamen, onder hun Gehoor begraaven worden, terwyl men allen, die moedwillig, zonder op de Lessen der Doctooren te passen, haaren eigen dood stierven, slegts in de Kerken behoorde by te zetten.

De Nuttigheid van het stigten en gebruik zulker Kapellen, zal een verstandig Leezer, uit deeze ruuwe Schets straks begrypen: niet alleen zullen die Oeffeningen strekken ter Volmaaking van onkundige Beunhaazen in de Geneeskonst, maar tot byzonder Voordeel van 't algemeen, en van een ieder van wat Bestaan, Staat of Religie; dus is het te voorzien, indien myn Ontwerp ter Uitvoer gebragt word, dat ons Land eenen schat van Gezondheid verkrygen zal, zoo dat men naar menschlyke Gissingen, en buiten Toevallen, zelden Lieden aan Krankheden, maar schier allen van Ouderdom verwonnen, zal zien sterven: Ook is het ontwyffelbaar, dat nabuurige Steden en Landen de gelukkige Uitwerksels dier openbaare Leerreedenen ter Bevordering der Gezondheid, in ons met nydige Oogen aanschouwende, ons eerlang in het bouwen van Kapellen zullen navolgen.

Buiten de reets aangetoonde Voorregten, zouden veele byzondere Perzoonen, uit myne ontworpene Kapellen voordeel trekken kunnen en aan het Brood geraaken. By voorbeeld; Lieden van Geboorte of Qualiteit, daar het meede verloopen was, konde men om haar fatsoen staande te houden, eene Kostersplaats verëeren. Aan gryze Doctoren, die zig door het Kerkhof wel te beplanten vermaard hadden gemaakt, en hunne overige korte Leeftyd boetvaerdig wilden doorbrengen, aan deezen ware het Doodgravers-Ampt wel besteed. Bejaarde Baardscheerders, die door Beevinge en een zwak Gezigt, tot het oeffenen hunner Konst buiten staat gesteld zyn, konden in de Kapellen de Voorleezers plaats bekleeden, en gewaapend met een Bril, voor de Predikatie, eenige Bladzyden uit *Cheyne's Proeve om gezond te leeven*, aan de vergaaderende Gemeinte voorleezen, om dus zelfs voor de Verschyning des geneeskundigen Leeraars nog eenigzins te stigten; al was het slegts om alle nuttelooze t'zaamenspraaken, door tusschenkomst van een schorre Keel af te snyden. Voorts konden Kruidmengers Groentjes gevoeglyk voor Hondeslagers spelen, terwyl ervaarene Kwakzalvers en Kiezen-trekkers een Klokkeluiders-plaats verdienden, en bezaadigde Chirurgyns Knegts het Kaars-opsteekers-Ampt mogten vervullen: In middels konden deeze Byamptjes, als zynde Kerk-

of Kapel-diensten, niemand tot veragting strekken, maar moesten alle in 't vriendelyke onderling waargenoomen worden; dus zoude, by exempel, in cas van nood geen Groentje op zyn Post staande, een Kwakzalver het zig niet behoeven te schaamen, in 't Hondeslagers Ampt te treeden, en zo voorts van den minsten tot den meesten toe.

Meer voordeelen zouden natuurlyker wyze uit het invoeren der voorschreevene Medicinale Predikdiensten voortvloeijen, welke ik niet behoeve aan te wyzen, wyl ieder by ernstige Overweeging die ras ontdekken kan. Het is dierhalven te hoopen, dat dit myn Ontwerp alom in aanmerking mooge koomen, en op algemeene Goedkeuringe, tot Bevoordeeling der Maatschappye en volmaaking der heilzaamste Weetenschap, eerlang ten uitvoer gebragt worden.

NB. De Heer, die zig *Spreeuw* heeft getekend, zal in den Boekwinkel der Erven van den Heer *Houttuin* eenen byzonderen Brief kunnen laaten af haalen, tot Antwoord op zyne geëerde Letteren.

De Denker.
N°. 175.
***Den* 5. Mey 1766.**

[Over het Onderwys van den Godsdienst aan een jong Heer; Vervolg van No. 173.]

> *Error se ostendit in modo tradendi doctrinam, qui ut plurimum est imperiosus & magistralis, non ingenuus & liberalis; ita demum compositus, ut potius fidem imperet, quam examini subjiciatur*.
> BACON DE VERULAM.

Vervolg van N°. 173.

LEeringen van zulk een aanbelang, als die den dienst van God en den staat onzer zielen, in en na dit leeven, betreffen, en die ons, als van God geopenbaard, voorgelegd worden; zonder onderzoek en bewys aan te neemen, is een onredelyk en roekeloos werk. Zoodaanig egter is het doen van allen, die de Religie, waarin zy gebooren zyn, voor de eenige en waare Leer der zaligheid houden, zonder dezelve met alle onzydigheid en yver onderzogt te hebben. 't Gevolg daarvan is ook, dat die Godsdienst, in 't geheugen doch niet in 't harte geprent, den Belyder geen voordeel, en de Gezinte, waarby hy zig voegt, geene eer byzet.

Zal men hier tegenwerpen, dat men op eene andere wyze geene Belyders kan bekoomen; 't welk tegens het belang der Religien is: wat zou dat willen zeggen? daar men het getal niet behoeft, om 'er mede te stryden, en anderen door geweld en wapenen zig geveinsdelyk te doen onderwerpen. Ook heeft men de meenigte niet noodig, om daar uit de waarheid op te maaken, dewyl de *Mahometaanen* het dan van de Christenen zouden winnen; en de onkundige meenigte nimmer tot bevestiging der waarheid kan dienen. Maar 't is ook ongegrond te vreezen, dat al wie waarlyk godsdienstig is, zig niet zoude bevlytigen, om op goede gronden van de Goddelyke Waarheden overtuigd te worden, indien de menschen maar goede handleiding hadden, om zig met de wezenlyke waarheden van den Godsdienst bezig te houden, en niet met de bespiegelingen en twisten van partyzugt.

't Is waar, men zou dan, om zyne Belydenis te leeren,

gelyk het genoemd word, zyne Rede en Oordeel meer moeten gebruiken, dan zyn geheugen; doch 't was ook myn oogmerk, Mevrouw, uwen Zoon eenen redelyken Godsdienst in te boezemen; en dat behoorde altyd by allen het oogmerk te zyn. God zelf beroept zig op der menschen verstand en oordeel wegens de Billykheid zyner handelingen en de Waarheid zyner Voorschriften. De Rede is de grond van allen Godsdienst; want hadden we dezelve van God niet ontfangen, Hy zou ons zoo min als 't redelooze vee zyne zedelyke Wetten voorschryven; en op dien grond ook alleen berust de Regtmaatigheid van de straffen, en de Wysheid der belooningen. 't Is de Rede alleen, waardoor wy van het aanwezen van God, en van onze verpligting jegens Hem, onzen Schepper, overtuigd kunnen worden; welk beide daarom in de Openbaaring, die God ons geschonken heeft, alom ondersteld word; 't welk niet zou geschied zyn, indien de mensch niet in staat ware de bewyzen daarvan door de Rede op te maaken. Zonder de Rede zouden we van de Waarheid en Goddelykheid der Openbaaringe ook niet kunnen overtuigd worden: zonder Haar zouden we den zin van Gods leeringen en bevelen zelfs niet kunnen begrypen.

Dit dan ook voor den grondslag myner onderrigtingen neemende, heb ik uwen Zoon, Mevrouw, als een redelyk wezen, volgens de leidinge van God zelven, den Godsdienst willen leeren. Hy moest eerst van 't bestaan van God en van de voornaamste Volmaaktheden des Allerhoogsten bezef hebben en overtuigd zyn. Daartoe bragt hem de eerbiedige Beschouwing van 't Geheelal en deszelfs wonderbaare Orde, dewyl hy begreep, dat dezelve noch van een blind geval, noch van zig zelve oorspronkelyk was. Vervolgens handelden wy van de wyze en goede oogmerken, die de geduchte Schepper met het maaken van dit wonderbaar gebouw moet gehad hebben, en wy begreepen daar uit, dat zyne *Voorzienigheid* alles bestieren moet, om die oogmerken te bereiken. De Bedeelingen dier aanbiddelyke Voorzienigheid ten aanzien van den mensch leidden ons op tot de Bespiegelingen van onze plichten, als den Wil van onzen Schepper en Bestierder; en 't Bezef, dat Hy deze wereld niet enkel geschikt hadt tot een toneel van verwarring, verongelyking, laster, roof en verwoesting, om onnozelen ongelukkig te maaken, bragt ons tot een Begrip van een Leeven na dezen, daar Vergelding naar een ieders werk zou worden uitgedeeld.

Dan hier werden de nevelen van onzekerheid, die ons nu en dan reeds hadden doen twyfelen, dikker, en belemmerden het gezicht onzer Zielen. - Waar, of wanneer; welke Belooningen? voor hoe langen? Belooningen! Helaas, wie kan iets verdienen? Dit waren de vragen van uwen Zoon, Mevrouw! Hy zag, dat dit heilige Toneel der zaaken hier de scherpte van's menschen doorzicht ontwykt. Op dien tyd ontstont 'er toevallig een schriklyk Onweder, dat ysselyke verwoestingen dreigende, ons aanleiding gaf, om op de nog uitgestrekter rampgevallen des Menschdoms door Watervloeden, Aardbeevingen, Oorlogen en dergelyken te denken; en te besluiten, dat zy dikwils de blyken van 't Ongenoegen des Albestierders zyn over de misdaaden der menschen. - Wy spraken zoo even van Belooningen, zei hy; Ach, zeg my liever, hoe wy de gramschap des Allerhoogsten over onze Misslagen en Zonden kunnen verzoenen, op dat we zyne regtmaatige straffen ontvlieden; want wie leeft 'er zonder zonden? Hier zweeg de stem der Rede, en zyne Twyfelingen veranderden in eene bedaarde doch angstige Bekommernis. De Natuurlyke Godsdienst, dus ging hy voort, laat ons, dunkt my, hier onzeker; wy mogen van Gods goedheid en barmhertigheid het genadigste hoopen; maar zonder zyne onmiddelyke Verklaaringe leeven we in eene bittere onzekerheid! Laat ons onderzoeken wat de Christelyke Godsdienst leere.

Zie daar, Mevrouw; is dit het onderwys van den Godsdienst omtrent uwen Zoon verzuimen? Zyne gegronde en heilzoekende bekommernis wekte myne ziel op tot de ootmoedigste dank zeggingen aan den Allerhoogsten, die myne poogingen en zyne onderzoekingen dus zeegende. Wat moest ik nu verder doen? zou ik hem de Religie, waarin hy gebooren was, maar voorgehouden, en dus hem vooroordeelen en opvattingen ingeboezemd hebben? Neen voorzeker; zonder op eenige begrippen der byzondere gezinten agt te slaan, antwoordde ik hem, dat de Christenen eene Goddelyke Openbaaring meenden te hebben, welke zy oordeelden alle twyfelingen en onzekerheden weg te neemen, en den weg tot eene volmaakte Gelukzaligheid te behelzen: Doch dat niet alleen de Jooden, maar ook sommige hedendaagsche Wysgeeren de Goddelykheid dier openbaaringe ontkenden. Dit onvonkte in

hem eene edele zugt tot onderzoek; en wilde ik zyn Geloof niet op onderstellingen vestigen, moest hy ook van de Waarheid zelf overtuigd worden. Het oneindig aanbelang der zaak vereistte dat; en vooral in een tyd, waarin onze Godsdienst zoo wild bestreeden wordt; en ons Geloof derhalve, zal het niet wankelen, op eene ontwyfelbaare overtuiging door onbetwistbare redenen moet rusten.

Het eerste werk was dan de Egtheid, Waarheiden Goddelykheid der Heilige Schriftuure na te spooren. Wy stelden ons in 't geval van den voorgemelden Godvrugtigen Vreemdeling, die het Boek, waarin hem gezegd was de Openbaaring van Gods welbehaagen vervat te zyn, op dat bloote voorgeeven als zoodanig niet aannam; maar 't zelve met de opregtste zugt tot waarheid, en de heiligste omzigtigheid ging onderzoeken. Doch hoe behoorde zulk een man te werk te gaan? en wat deed en wy, die ons in zyn geval stelden? Wy lazen met alle oplettenheid; - wy overdagten den inhoud en bragten denzelven onder hoofdzaaken van Verhaalen der Gebeurtenissen, van Leerstellingen, en van Wetten of Geboden. Vervolgens gingen we de waarheid der Gebeurtenissen na, en vergeleeken de Leerstellingen en Geboden met de leere der Rede, voor zoo verre ons dezelve hadt kunnen leiden. Daar uit maakten we het besluit op; in alles te werk gaande, als of de waarheidlievende Vreemdeling in dit onderzoek ons vergezelde.

Wat de Wetten of Geboden, en de Leerstellingen, betreft; uw Zoon kon niet nalaaten zig over derzelver uitmuntende voortreflykheid te verwonderen: welke volmaakte Zeedeleer, welke heerlyke onderrigtingen wegens God en zyne volmaaktheden, inzonderheid zyne oneindige Goedheid; welke wyze behoedmiddelen tegens dwaaling en goddeloosheid; welke gepastte overeenkomst van de Leerstukken en Instellingen met de gesteltenisse des Menschdoms, waar aan zy gezegd worden gegeven te zyn! welke overeenstemming in alles onderling, en welke wonderbaare overeenkomst van de verhaalde bovennatuurlyke gebeurtenissen met de Leer en de Openbaringen, die voorgedraagen worden! Inderdaad, riep hy, uit; dit Boek is der Goddelyke Goedheid, Magt en Wysheid waardig! Laat ons onderzoeken, of 't waarlyk van God zy?

In 't onderzoek naar de Geloofwaardigheid der Gebeurtenissen bevonden we, dat dezelve genoegzaam geheel afhangt van die twee allergewigtigste; de *Wetgeving op Sinai*, en *de Opstanding van* JEZUS CHRISTUS *uit den dood*: indien dezelve waaragtig zyn, dan is al het overige waaragtig en goddelyk. Doch deswege kon de Rede ons geen licht geven, en hadden we de onderrigtingen van anderen noodig; in 't byzonder de kennis der Historien, en van de gesteltenisse van dat Volk, aan wien de Wet was gegeven, en 't welk dezelve nog onderhoudt. Hier stelden we ons voor, dien Vreemdeling by ons te hebben, en de vraag was, hoe wy zekerheid konden krygen wegens de waarheid dier Gebeurtenissen? Op dezelfde wyze, gewisselyk, gelyk wy van de waarheid van eenige oude gebeurtenis overtuigd zyn. 't Geen ons genoegzaam- is, om te gelooven, dat 'er ooit een *Alexander, Cesar* of *Mahomet* geweest is, dat zy groote overwinningen gemaakt hebben, en dat de laatste zig voor een Profeet heeft uitgegeven; moet, indien wy redelyk handelen, ons ook geloof doen geven aan andere vroege gebeurtenissen. Op dien voet bevonden we ook, dat de verhalen der Evangelien, en met name *Opstandinge* JESUS KRISTUS, niet alleen zoo veel geloof verdienden, dan eenige Geschiedenis der wereld; maar zelfs op ongelyk veel gewisser gronden steunden, dan eene meenigte van andere waaragtige gebeurtenissen. En het *Joodsche* Volk is nog een spreekend bewys voor de waarheid der Wet, der Profeeten en van het Evangelie.

Ingevolge van zoodanig onzydig onderzoek, Mevrouw, had ik het blyde genoegen van gewaar te worden, dat uw Zoon, gelyk hy de Goddelyke waardigheid der H. Schriften gezien, en zig daar over verwonderd hadt, nu op de zekerste gronden van derzelver Goddelykheid overtuigd was, en dezelve erkende. Hy was een Christen, en hy was het door de vlytigste en opregtste onderzoekingen op de redelykste en onwankelbaarste gronden. Indien ik de sleur gevolg hadde, zou ik hem nu, volgens de gewoone wyze van aankoomelingen te maaken by de Religien of Gezintens, een formulier-boek van zyne vaderlyke Kerkleere in de hand hebben gegeeven, met de vermaaning, om het van vooren af aan van buiten te leeren. Maar ik handelde met hem op eene regtvaardiger wyze; en my het geval van den meergemelden Vreemdeling voorstellende, rekende ik my

verpligt, hem te vermaanen tot het Onderzoek, wat GOD hem hadde voorgeschreven, als waarheden te gelooven, en in zyn gedrag te betragten. Gy hebt Zyne Openbaaring, zei ik, gelyk gy by de redelykste bevinding weet; zie daaruit, wat Hy, wat uw Goddelyke Leermeester, en zyne Apostelen, u leeren. De Menschen kunnen missen in hunne Leerstellingen, en misschien is 'er onder de menigte verschillende Religien, die zy zoo driftig en partydig tegens elkander staande houden, als of zy allen onfeilbaar waren, geene, die in alles de waarheid heeft getroffen; ten minste het is onze plicht, in eene zoo heilige en gewigtige zaak, als de Godsdienst en deszelfs Belydenis is, eerbiedig de Goddelyke Waarheden natespooren, en dezelven met de onbevleklykste opregtheid aan te kleeven. Ik drong dan, Mevrouw, uwen Zoon geene Religie op; noch wilde zyne opregtheid en vertrouwen op my misleiden, dewyl ik my verzekerd mogt houden, dat hy myne gevoelens met vooringenomenheid ligtelyk zou hebben gevolgd. Ik weet wel, dat men anders gewoon is te handelen, en dat ieder, in de voorbeeldinge dat zyne gevoelens de waare zyn, dezelven aan anderen als zoodanige zoekt in te boezemen: Maar ik heb reeds aangemerkt, hoe verkeerd zulke handelwyze zy; gelyk ook ieder toestemt, dat zelfde in zulken veroordeelende, welken van zyne Religie verschillen, doch zig van de hunne niet min verzekerd houden.

Wy hadden de H. Schriften geleezen, om over derzelver Waarheid en Goddelykheid te kunnen oordeelen. Thans, daarvan, overtuigd, gingen wy dezelven andermaal onderzoeken; zonder uwen Zoon met eenige menschelyke Voorschriften van Religie op te houden. Hy teekende vlytig aan, wat God den mensch gebied of verbied te doen of te laaten, en maakte eene afzonderlyke verzaameling van de Leerstukken, die ons geopenbaard zyn, en van derzelver natuurlyke gevolgen, zoo verre hy die kon afleiden. Op deze wyze maakten wy voor ons zelven een klein t'zamenstel, als of wy de eerste menschen waren, aan wien God die Schriften gegeeven hadt, om 'er zynen Wil en Welbehaagen tot een regel van ons Geloove en onze Betragtinge uit op te maaken. Na dit noodig en voor ons nuttig werk, begaven we ons nu tot het onderzoek van de Leeringen der verschillende Religien; wy vergeleeken ze met ons t'zamenstel, en met elkanderen

onderling. In de gewigtigste Hoofdstukken van den Godsdienst vonden we eene vry algemeene overeenstemming; doch in derzelver uitbreidinge en verklaaringe, en in ettelyke mindere zaaken, zagen we ras verschil, drift, en partyzugt; rampzalige oorzaaken van onchristelyke verbitteringen, scheuringen, en onmenschelyke vervolgingen, die uw Zoon met verbaasdheid, droefheid en verontwaardiging troffen! Hy had geene partyzucht ingezoogen; hy had in een bedaard, opregt en godsdienstig onderzoek de Goddelyke Waarheden eerbiedig en ootmoedig nagespoord; en des te meer troffen hem de oneerbiedige, de trotsche, de bittere en onchristelyke Partydigheden, de stoute bepaalingen, en onderlinge veroordeelingen en mishandelingen. Helaas!, zei hy, die Menschen gelooven niet den Godsdienst, dien zy schynen te leeren; of zy vergeeten althans de gewigtigste Bevelen van onzen Goddelyken en zagtmoedigen Meester! Neen, zei ik, zy gelooven, en zy verbeelden zig voor hunnen God en Heer te yveren; Maar zie daar de ongelukkige uitwerkingen der Vooroordeelen, die hen onbedagtzaam zyn ingeboezemd, en die zy zonder onderzoek hebben opgevat! Hadden ze onbevooroordeel den Godsdienst uit de Rede en Gods Openbaaringe eerst nagegaan en geleerd; hadden ze opregtelyk en onzydig vervolgens elkanders stellingen onderzogt; zy zouden zoo verre onderling niet verschillen; zy zouden van elkanderen over en weder leeren, en overneemen; en in eene godsdienstige zagtmoedigheid elkanderen te gemoet koomen en de onderlinge zwakheden of misvattingen dulden. Maar de vroeg opgevatte vooroordeelen; de zugt, om 't geen men eerst zonder onderzoek geloofd had, naderhand met bewyzen of den schyn daar van te staven; de kinderagtige liefde voor zyne eige begrippen; trotsheid en verwaandheid, veragting en vyandschap omtrent anderen, die van verschillende gedagten zyn, als of zy van God veragt en gedoemd waren; en de Vreze in sommige meer verlichte verstanden voor Verketteringen, smaadheden of wraak der Yveraaren onder hunne Gezinte, zyn de redenen van de aanhoudende en bittere verdeeldheden.

Ik heb reeds gezegd, Mevrouw, dat uw Zoon in de gewigtigste zaaken met de Christelyke Gezintens in gevoelen overeenstemt; Ik kan 'er byvoegen, dat hy het met de Protestanten, over het algemeen genomen, eens is; Maar hy

vreest de Partyzucht en Bitterheid, dewyl hy het met geene byzondere Gezinte *in alles* eens is; en duidelyk ziet, dat men gehaat, beschimpt, vervolgd, en met bittere scheldnaamen overgehaald word, zoo ras men, uit de overtuiging van zyn Verstand, en de opregtheid van een godvreezend gemoed, edelmoedigheid en eerlykheid genoeg bezit, om te belyden 't geen men gelooft van God geleerd, en van groot belang voor Godsdienst en Deugd te zyn, doch daar door slegts in het eene of andere Leerstuk van de overigen verschilt. Daarom weet hy nog niet, tot welke Religie of Gezinte hy zig zal vervoegen, of liever by welke Gezinte hy zoude toegelaaten worden; dewyl zy allen, of meest allen, veel eer als een goed Lidmaat hunner Kerken erkennen en aanneemen, die zonder kennis en oordeel het weinige, dat hy heeft van buiten geleerd, indien 't maar voor rechtzinnig word gereekend, weet op te zeggen, dan een godvrugtig en verstandig Belyder van den Christelyken Godsdienst, die in de Belydenis der Kerke niet wil zweeren, of heimelyk zyne verschillende begrippen ontveinzen; 't welk eene onopregtheid en laagheid is, die uw Zoon voor God of Menschen oordeelt nimmer te kunnen verantwoorden. Daar zyn misschien Gezinten, die hem zouden erkennen voor een waardig lid der Kristelyke Kerke, maar hy weet, wat zyne Geboorte en uwe Oogmerken met zyne Opvoedinge zyn, en zal de eer hebben U deswegen nader te onderhouden; 't zy briefswyze, 't zy mondeling. Doch indien hy by zoodanige Gezinte zig niet zou kunnen vervoegen, zal hy genoodzaakt zyn, in dezen beklaaglyken toestand der verdeelde Christenheid, op zig zelven te blyven, tot dat die Staat en Stad word opgericht, daar de Vooroordeelen, Onkunde en Heerschappy omtrent den Godsdienst worden verbannen, en daar de zagtmoedige Wysheid en Christelyke Verdraagzaamheid de Leeraars en 't Volk bezielen, en de oprechte Leerlingen en Onderdaanen van *Christus* vereenigen.

Zie daar, Mevrouw, dus vertrouw ik aan uwe begeerte, overeenkomstig met de gevoelens, die Gy wegens myne opregtheid geliefde te betuigen, beantwoord te hebben. Gy kunt oordeelen, of ik verzuimd hebbe uwen Zoon in den Godsdienst te onderwyzen. De gevoelens die ik van uw verlichte en billyk oordeel heb, doen my vertrouwen, dat Gy myne leerwyze zult goedkeuren. Uit 't gene ik meermaalen de eer gehad heb U te ontvouwen, wegens myne begrippen nopens de vereischte opregtheid in de Belydenis van 't geen een eerlyk gemoed voor godsdienstige Waarheden houdt, zult gy kunnen opmaaken, dat Ik niet in staat ben, Myn' Heer uwen Zoon andere onderrigtingen te geeven; dewyl ik, om den gelukkigsten staat in de Weereld, niet zou kunnen of moogen veinzen in zaaken van zulk allergewigtigst aanbelang. Ik ben altoos met de diepste eerbied, enz.

De Denker.
N°. 176.
Den 12. Mey 1766.

[Brief van M.P. om te toonen, dat het leezen van boeken en beoefenen der geleerdheid, alleen voor de lieden van Studie, en voor geene anderen goed of doenlyk is.]

Etiam illud adjungo, saepius ad laudem atque virtutem naturam sine doctrina, quam sine natura valuisse doctrinam. Atque idem ego contendo, cum ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quaedam, conformatioque doctrinae; tum illud nescio quid praeclarum ac singulare solere existere.
CICERO.

Myn Heer Denker!

BUiten twyfel zal een Man van uw verstand en geleerdheid beweeren, dat het leezen van goede Boeken één der nutste zaaken is, die men kan betragten, dewyl men daartoe de gewigtigste Beweegredenen heeft; 't vermeerderen, naamlyk, onzer Kundigheden, het oeffenen en uitbreiden van ons Verstand en Oordeel, en het vercieren van onzen Geest. Ik wil dit geenzins ontkennen; maar ben nederig van gevoelen, dat zo te leezen een geheel mensch vereischt, en geenzins Bywerk zyn kan: en daarom lees ik alleen maar tot Uitspanning, en om den tyd dood te doen; uitgenomen, gelyk gy denken kunt, wanneer ik de Heilige Schriftuur, en met naame de Evangelien, Handelingen der Apostelen en Psalmen lees, of eenige stigtelyke Predikatie. 't Zou niet genoeg zyn u blootelyk te zeggen, dat ik dus voor enkel amusement lees, om dat ik hier in het voorbeeld van verre het grootste getal Leezeren voor my heb; want gy hebt my onlangs nog klaar getoond, dat het *grootste* getal der stemmen dikwils het

beste gedeelte te boven gaat, en geenzins een bewys van Recht en Waarheid uitlevert. Ik zal u derhalve openhartig berichten, wat my beweegt, om, in het leezen, genoegzaam van alle de zo hoog gepreezen Voordeelen af te zien, en enkel myn vermaak en uitspanning te zoeken. Indien ik dwaal, zult gy, die het Karakter van eenen Menschenvriend of *Philanthrope* niet geheel hebt afgelegd, wanneer gy *Denker* zyt geworden, my wel te regt helpen; althans dat neem ik de vryheid u zeer ernstig te verzoeken, dewyl ik, inderdaad, het nuttige zeer gaarne boven het vermaakelyke wil stellen.

Wanneer ik, in vroeger tyd, my eerst tot leezen begaf, bekoorden my de beroemde Naamen der oude Wysgeeren; en zy trokken allen mynen aandacht tot zig. Al wat ik in 't Fransch of Nederduitsch kon krygen van de Werken van *Plato, Cicero, Xenofon, Plutarchus*, en anderen, kogt ik, en den Roem, dien deeze oude Heeren verworven hebben, nam ik op voor een getuigenis der Geleerden, dat by hen boven allen de Wysheid te koop was. Ik las hen met een soort van ontzag en eerbied, en vleidde my daar uit eene wonderbaare Kundigheid en de ontwyfelbaarste zekerheid te zullen verkrygen ten aanzien van alle Wezens, geschapene en ongeschapene. Maar ik zag my geheel bedrogen, en ontdekte eerlang, dat zy zig zelven en elkanderen onderling byster tegenspreeken; en dikwils op de onnozelste en ongerymdste onderstellingen hunne bewyzen bouwen; dat hunne Leerstellingen en Gevoelens wegens het Volmaakte Opperwezen, de Schepping van 't Geheel-al, den Oorsprong des Mensche, en inzonderheid zyner Ziele, geheel ydel, verward, en onzeker of valsch zyn: zo dat zy zelden iets uitnemends zeggen, dan alleen by toeval, en meer door de eerste opwellinge van 't gezond verstand, dan door redekaavelinge, of volgens verstandige beginsels. En wat hunne Zeedekundige Lessen, en de Onderwyzingen der Deugd betreft; schoon dezelve nu en dan treffende zyn; egter is dat insgelyks aan den zelfden bron meestal toe te schryven, en schiet voor 't overige oneindig te kort by 't geen ons in de H. Bladeren geleerd wordt. Zo dat ik de Aanmerking van *Cicero*, die ik te vooren al te gestreng oordeelde, zeer gegrond bevonden; *dat niets zo ongerymd is, of het is van den een of anderen Filozoof gezegd*.

In 't leezen derhalve van deze schriften te leur gesteld, begaf ik my tot die van Historieschryveren; en in den beginne vond ik daar zeer aangenaam onderhoud in. Maar hoe verder ik voortginge, des te min vond ik 'er my in voldaan. Ik zag, dat de gebeurde zaaken niet alleen door Schryveren van verschillenden Landaart zeer verschillende verhaald worden, maar dat zelfs die van 't zelfde land elkander vierkant tegenspreeken. Hunne voorafgaande vooroordeelen en wyze van denken, hunne Liefde of Haat, hunne zugt tot hun Vaderland of Godsdienst, hunne Belangen en Vooruitzigten, enz. hebben zo grooten invloed op hunne verhaalen; dat de Gebeurtenissen in zo veele verschillende en dikwils strydende gedaanten voor den dag koomen, als 'er Schryvers zyn, die dezelven vertellen. Dus zag ik my weder te leur gesteld; en ik begon te denken, dat ik, met even veel of weinig nut, *Romans* en *Verdigtsels* kon gaan leezen, als Historien, op welker waarheid men niet kan aangaan, en die ons geene zekerheid geeven. Uit deeze myne Lecture echter meende ik opgemaakt te hebben, dat men uit de Karakters der Mannen, waarvan gesproken wordt, en uit hunne Hertstochten en Gemoedsgesteltenisse, zou kunnen oordeelen over de Waarheid of Waarschynlykheid van de daaden en oogmerken, die hun worden toegeschreeven. Maar hier was ik het spoor geheel byster. De Schryvers verschillen niet min in de opgaave der verschillende Karakteren, dan in 't bericht der Gebeurtenissen: Zy vertoonen ons denzelfden Man als Godsdienstig, Dapper, Deugdzaam, als Verdeediger en Handhaver der Vryheid van zyn Vaderland, enz. welke by anderen wordt beschreeven, als zonder Godsdienst, zonder Deugd, en vol van Heerszucht, list en eigenbaat, en overgegeeven aan allerleie wellusten. Ja dezelfde Schryver laakt en pryst den zelfden Man voor deeze en gene Daaden, welken onmogelyk kunnen voortkoomen uit de Deugden of Gebreken, die hy aan hem toeschryft.

Men zou, dunkt my, een goed Boekdeel moeten schryven, om ieder gedeelte van myn zeggen met voorbeelden op te helderen: maar ik schryf een Brief, dien ik wenste, dat Gy beantwoordde; en derhalve kan ik dit onderwerp maar even aanroeren. Onder de Ouden, die ik geleezen heb, behaagde my de *Romeinsche* Historie van *Titus Livius* best; Maar hy is geenzins vry van de gezegde gebreken. In zyne beschryvinge, by voorbeeld, van *Hannibals* Karakter, schil-

dert hy dien *Karthaagschen* Held en grooten Veldheer, als geweldig Gierig, Trouweloos en Wreed af; en nogthans ontdek ik, in de Historie zelve der Gebeurtenissen van dien grooten Man, zulke duidelyke teekens van die Ondeugden niet, dat men hen voor zodanig kan houden; want die zelfde beroemde Historie schryver verhaalt veele daaden van hem, die uit geenen anderen bron, dan Edelmoedigheid, Rechtvaardigheid en Menschenliefde kunnen voortvloeijen. Hy regtte plunderingen en verwoestingen aan; 't is waar; Maar 't was onder zyne geslagene en openbaare Vyanden, en naar 't krygsgebruik van dien tyd. Hedendaagsch hoort men wel van Krygslieden, die hunne Vrienden en Bondgenooten niet min lastig vallen en mishandelen, dan de Vyanden zelven doen. De *Karthaagsche* Veldheer schreef geene schattingen uit, noch plunderde de Ingezetenen, om zig zelven te verryken (gelyk sommige Generaals in onze eeuwe beschuldigd worden te doen;) maar alleen om zyne Krygsmagt te onderhouden. En wat zyne *Afrikaansche* Trouweloosheid aangaat; men weet, hoe de kunsten van dien aart dikwils loflyke Krygslisten heeten: en ik vind nergens dat *Hannibal* de *Romeinen* met verzekeringen van Vriendschap in slaap wiegde, om hen des te gemaklyker te overvallen; noch dat hy zyne Bondgenooten aantastte, en hunne Steden in nam, of hunne Vlooten plunderde en weg sleepte, in tyden van diepe Vreede.

Hoe Staatkundigen draai de schrandere en diepdenkende Romeinsche Raad ook wist te geeven aan hun Gedrag jegens den Burgemeester *Terentius Varro*, een' Man, uit het hef des Volks oorspronkelyk; nadat hy schandelyk was gevlooden, door *Hannibal* geslagen, en door zyne lafhartigheid en koppigheid dien smaad te *Kannen* op den *Romeinschen* halze zou gebragt hebben; 't komt my echter waarschynlyk voor, dat hy zulk een slegt mensch niet zal geweest zyn, noch zo veel schuld aan de onteerende nederlaag gehad hebben; dewyl ik my niet wel kan verbeelden, dat de Raad hem dan het beleid en bestuur over een Leger en Wingewest op nieuws zou hebben toebetrouwd, en dat wel voor zeer langen tyd zelven.

Doch keer ik my van de *Romeinsche* Historie tot die van ons Vaderland; wat zekerheid kan ik daarin vinden? Hoe oneindig verschillen de berigten van de Schryveren wegens de Deugden en Daaden der voornaamste Helden, en Man-

nen, die aan 't hoofd der zaaken geweest zyn? Lees ik de Daaden van Dapperheid, van Beleid, Standvastigheid en Voorzigtigheid van den Grondlegger der Vaderlandsche Vryheid, den grooten Vorst WILLEM den I. ik kan niet nalaaten de eerbiedigste en dankbaarste gevoelens voor de nagedagtenisse van dien Held in myne Ziel te gevoelen: en ondertusschen zal een *Bentivoglio* my van zyne oogmerken een haatelyk denkbeeld tragten in te boezemen; en sommige oude Nederlandsche Godgeleerden zelven my van zynen Godsdienst zeer ongunstige gedagten opgeeven. 't Is waar, ik weet het, *Bentivoglio* is een Vreemdeling en was partydig; en de gemelde Godgeleerden waren driftig en niet geheel vry van oproetige en vervolgzieke begrippen; waarvan die doorluchtige Verdeediger van Vryheid een afgryzen hadt. - Wien is onbekend, hoe zyn Opvolger, de Prins *Maurits*, die groote Veldheer, verscheidenlyk gelaakt en gepreezen wordt? hoe de Oude Staatsdienaar, die op 't Schavot zyn leeven liet, van den eenen als een Landverraader, van den anderen als een Heilig wordt beschreeven? Om van volgende Staatsdienaaren niet te spreeken, welker Karakters, niet lang geleeden aan onze schranderste Schryveren zo veel voor - en tegen - spraak verschaften. Lees ik van de tyden van *Leicester*, wat moet ik denken van de oogmerken der Leeraaren van den Godsdienst in dien tyd; en vergelyk ik *Uitenbogaarts* en *Triglands* Kerkhistorien, wat kan my dan van de Schuld of Onschuld der wederzydsche partyen verzekeren?

De Gesschiedenissen my derhalve geweldig afgevallende, wendde ik my tot de Godgeleerdheid. Hier, dagt ik, zullen myne kundigheden wegens de allergewigtigste Waarheden uitgebreid en opgehelderd worden. Maar ik heb ook al gezien, dat zy onze onzekerheden veeleer vermeerderen, dan wegnemen. 't Is waar, de gewigtige Waarheden vindt men by allen voorgedragen en gestaafd; by den eenen echter ongelyk veel beter, dan by den ander. Maar koomt men wat verder, hoe onbegrypelyk groot is hun onderling verschil, en wat al kundigheden worden 'er vereist, om 'er over te kunnen oordeelen? Wil men naar zyne vooropgevatte gevoelens, die men vroeg heeft ingezoogen, te werk gaan, zeer ras zal men in zyne dwaalingen bevestigd worden, en men belet dus zelfs, dat men onze kundigheden niet vermeerdert of

verbetert. Zo dat ik my ontelbaare reizen verwonderd hebbe, dat menschen van geene kundigheid ter weereld, die alleen wat Godgeleerde Schriften van hunne eigene Gezinte geleezen hadden, met eene Katechizeermeesteragtige stoutheid over de meest betwistte verschil stukken oordeelden. Ik zag derhalve, dat niets waaragtiger kan zyn, dan die Stelling, dat de Noodzaaklyke Waarheden van den Godsdienst weinige, en zeer duidlyk zyn; dewyl de Godsdienst tot den plicht van alle menschen behoort, en alle menschen echter onmogelyk alle Godgeleerde waarheden kunnen weeten, of 'er met eenige zekerheid van oordeelen.

Indien ik niet vreesde, dat deeze Brief te lang zoude worden, zou ik u. Heer *Denker*, op den zelfden trant wegens andere deelen van Letteroeffeningen onderhouden. Ik zou u vertellen, hoe ik door de hedendaagsche Filozoofen wegens de gevoelens van *Newton* en *Clarke*, en van *Leibnitz* en *Wolf* in den war ben gebragt; hoe de Schryvers der Natuurlyke Historie, door hunne tegenstrydige vertellingen en giffingen, my verveelen: En hoe ik derhalve het leezen hebbe afgeschaft, ten zy nu en dan voor enkele tydkorting. Thans verwissel ik myne bezigheden met het wandelen op myne buitenplaats, met het ryden en beschouwen van myne rytuigen en paarden, met een spelletje op de billard of de kaart; en 's Winters ook wel met een praatje, waarin ik, als of ik een oud Akademist ware, door myne geduurige twyfelingen, zonder de minste partyzugt, voor te dragen, gelegenheid heb het onderhoud te rekken.

Het leezen, Myn Heer *Denker*, is goed voor luiden, welker beroep dat medebrengt. Maar wat weet zulk een Koopman, Burger of Amtenaar, die inderdaad drukke bezigheden heeft, van goede boeken? Wie zal hem zeggen, welke boeken goed zyn? Overal zal hy zoodaanigen hooren aanpryzen, welken het Vooroordeel van den aanpryzer begunstigt, en die dikwils te laat bevonden worden van geene waarde te zyn. Waar zal hy daarenboven leeren die regels van Oordeelkunde, die zo volstrekt noodig zyn, om 't waare van 't valsche, het waarschynlyke van 't onwaarschynlyke te onderscheiden? waar en hoe zal hy die voorafgaande kundigheden krygen, die volstrekt vereist worden, om van de oude Schryveren,

van wat soort ook, te kunnen oordeelen? Kortom, in dit alles is geene zekerheid voor ons Ongeleerden te vinden; en wy behooren derhalve nimmer zo dwaas te zyn, van onze gewigtiger en nutte bezigheden te verwaarloozen, om als halve geleerden mede te praaten, en onze bedroefde kundigheden door stoute verzekeringen voor gewisse weetenschappen op te dringen. Het voegt ons derhalve alleen voor tydkorting te leezen, en met zulk een oogmerk lees ik uw Blaadje, en heb dit Briefje geschreeven; betuigende dat ik met agtinge ben,

UE. zeer Dienstv. Dienaar,

M.P.

Het is onmogelyk in dit blad den geleerden Brief van den Heer M.P. te beantwoorden, zo als dezelve my toeschynt te verdienen. Ik zal 'er slegts eenige weinige aanmerkingen over maaken, die ik hoop dat zyn Ed. my niet kwaalyk zal nemen. De eerste is, dat zyn Ed. myns oordeels, zig zelven wederlegt door zynen eigen Brief: want daaruit blykt zeer duidelyk, dat hy zyne kundigheden wel deegelyk, door het leezen, heeft vermeerderd, en zyn Verstand en Oordeel geoeffend en uitgebreid, en zynen geeft vercierd, om zyne eigene woorden te gebruiken. Hy verwondert zig over de Katechizeermeesteragtige stoutheid van sommige luiden, die over Godgeleerde verschillen oordeelen; en te regt: hy kon 'er bygevoegd hebben, dat die zelfde meesteragtige toon dikwils in alle andere deelen der Letteroeffeningen gehoord wordt, uit den mond van zulken, die voor geleerd willen doorgaan, en hunne zotte verwaandheid en onkunde te gelyk verraaden. Maar waar aan heeft deze onze geëerde Correspondent toe te schryven, die uitmentende deugden van voorzigtige Twyfelinge en Zeedigheid? is 't niet aan zyne Beleezenheid zelve? Wat heeft hem zo bedreeven gemaakt in 't oordeelen over de Karakters der Menschen en 't vergelyken van dezelven met hunne daaden; dan alleen zyne oplettende oeffening? En daar dit het lot der Menschelyke zaaken en Natuure is, dat wy allen, min of meer door vooroordeelen, liefde, of afkeer, belangens, enz. geleid worden, waar door derhalve noodwendig alle Schriften, min of meer, hunne onvolmaaktheden en gebreken hebben; wat kan dan deze onze Briefschryver toch klaagen over de onzekerheid, waarin hy blyft? Is 't niet een groote zaak te

weeten, wanneer men behoort te twyfelen? En is hy tot die kundigheid zelve niet gekoomen, door zyne oplettenheid in 't leezen? Of wilde zyn Ed. van alles zekerheid hebben? dan gelieve hy maar te bedenken, hoe onmogelyk de vervulling van zynen wensch zy voor ons menschen. Hy zelf is derhalve, naar myne gedagten, een zeer fraai voorbeeld van de Nuttigheid en Noodzaaklykheid der Letteroeffeniugen.

Doch hieruit vloeit eene andere aanmerking voort; te weeten, dat zyn Ed. zeer verkeerd zoude doen, indien hy, voor zo verre zyne gewichtiger bezigheden het toelaaten, niet voortginge met leezen van nutte werken; en maar enkel voor tydkorting, een boekje of Roman inzage. Hy is reeds veel te verre gevorderd, om in den loophaan der Weetenschappen stil te staan. Hy heeft reeds die kundigheden en gemoedsgesteltenis, welken volstrekt vereist worden, om al het nut, welk Letteroeffeningen verschaffen kunnen, te verkrygen. En ik durve zyn Voorbeeld van zeedige twyfeling aan allen wel aanpryzen, en dezen raad geven, dat zy nimmer zig schielyk door de schryveren van den eenen of anderen kant laaten voorinnemen; en toch nimmer op eene stoute wyze iets bevestigen, 't geen zy niet *verzekerd* zyn van alle kanten onderzogt te hebben.

Eindelyk, wat de Vraag betreft, ‘hoe weet een Koopman, Burger of Amtenaar, die drukke bezigheden heeft, welken de goede Boeken zyn’? enz. Ik beken, dit is voor veelen eene zeer moeilyke zaak, en daarom behooren zy, zig des te zeediger in hun oordeel te gedraagen, naardat zy minder gelegenheid hebben, om veel te leezen, of van wederzyde, indien 'er eenig geschil is, enderzoek te doen: want men krygt de vereiste kundigheden niet, dan na zig vry wat geoeffend te hebben. Het besluit is en blyft derhalve, hoe minder Oeffening des te minder Kundigheid en meer Dwaaling.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Arnhem by *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*. Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol* en *E. Boucquet*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Hoorn *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 177.
Den 19. Mey 1766.

[Lentezang; Dichtstuk.]

Nam cum dispositi quaesissem faedera Mundi,
Praescriptosque Maris fines, Annique meatus,
Et Lucis Noctisque vices; tunc omnia rebar
Consilio firmata Dei, qui lege moveri
Sidera, qui fruges diverso tempore nasci,
----- *Jusserit*.

CLAUDIAN.

Lentezang

GEen angstig zorgen doet my vroeg het bed verlaaten,
Maar 't al verkwikkend Licht: Hoor ik niet reeds het blaaten
En 't loeijen van het vee? Is niet het pluimgediert,
Dat, vrolyk en vol min, door boom en takjes zwiert,

Reeds bezig om aan ons de komst der Zon te melden?
Geeft niet het jeugdig groen der pas ontlooken velden
Aan onze ziel een drift, die 't ak'lig duister vliedt?
Of is de Lente, die in elk, wen ze in 't verschiet
Van verre zich vertoont, begeerte doet ontsteeken
Om haar te ontmoeten, niet reeds zichtbaar in deez' streeken?
Het teder Gras, hos kleen, is malsch en eêl en groen.
Het Boterbloempje, nu beveiligd voor het wôen
Van 't barre Noorden, siert al 't veld met gouden glanssen;
De zilv'ren Morgendaauw ryst zagtkens naar de transsen
Des blaauwen Hemels, die het schoonste azuur nu tart.
Natuur herleeft en juicht; Natuur gevoelt geen smart,
Maar opent mild haar schoot, en koestert zelv' haar' vruchten.
O heuglyk Landvermaak, wat teelt ge een reeks genuchten,
Die vrolyk, heilzaam, vry, een leevensbalsem zyn!
De Stedeling, bekoord door held'ren Zonneschyn,
Gaat in het ruime veld zyn zorgen nu verdryven.
Men zoude, als met een pen, op 't vlak der wat'ren schryven;
Terwyl de gloênde Zon haar in kristal verkeert.
De Waart en 't Eendje, door geen glazig ys geweerd,

Doorkruissen sloot by sloot, en floddren met hun wieken,
En duiken hier en gindsch. Het jong gepikte Kieken,
Terwyl de Moederzorg haar ted're kleenen hoedt,
Rust onder 't donsig dak; de trouwe Klokhen voedt
Haar talryk nageslagt, en yvert voor haar kind'ren.
Wie durft de fiere Zwaan, wie durft haar broedplaats hind'ren?
Daar zelfs geen and're Zwaan het hart heeft of vermag
Te nadren by den grond, daar zy door 't hoog gezag
Beschermd wordt van haar Gàe, die kloeke trouw doet gelden.
De Leeuwrik, die zyn vreugd, in ryke klavervelden,
't Gevederd Zangkoor meldt, en vrolyk tiereliert,
Behoudt den bovenzang; en klimt, en dryft, en zwiert
Veel hooger dan ons oog hem in die vlucht kan kennen.
Het schigtig Zwaluwtje scheert op zyn vlugge pennen
Van 't nestje en af en aan; en gaêrt voor 't jonge kroost
De kleene wormkens op. Natuur, zo ryk in troost
Voor al 't behoeftig heir der schepz'len, zorgt voor allen;
Geen muschje hoe gering, kun dood ter aarde vallen,
Zo 't niet de wil zy van den Schepper der Natuur.
Al is het één Geslacht des andren prooi; 't houdt duur,

En blyft beveiligd voor het algeheel vernielen.
De Schepzels tuigen dit, waar van de Wat'ren krielen,
Die zweeven door de Lucht, en die op de Aarde zyn.
Wiens hart verkwikt niet, als de heldre Zonneschyn
Het prille groen beglanst, en windjes 't boomloof streelen?
Als Rooze- en Ambergeur van Bloemperk en Priëelen,
Door Zonnegloed gestoofd, door Zefyrs mild verspreid,
Ons met het lachend groen der lieve Lente vleidt
En streelende verrukt? als de ed'le Lentegeuren
Den reuk vergasten; 't Oog op duizend schoone kleuren
Blyft staaren heinde en veer, nooit door het groen vermoeid?
Als 't Oor door 't zang'rig heir al zingende geboeid
Aan zagte Melody, welks invloed 't hart kan streelen,
Verk wikt wordt door den toon dier zang'rige Orgelkeelen?
Terwyl de Ziel, gevleid door al dit schoon en zoet,
Met zang en lof en prys der Godheid hulde doet
Voor deeze ryke bron van aardsche Zaligheden.
Zie 't witgewolde Vee den ruimen grond betreeden;
Het Zuiglam dartelt, springt, is tierig, wel te moê,
Zuigt knielende aan de pram, loopt speelende af en toe,

Terwyl de kudden gras en vette klaver scheeren;
Het wilde Kalf, dat leed noch kommer schynt te deeren,
Loopt woest en onbesuisd den Landman achteraan,
Die met zyn dierbre vracht van nutte melk belaân,
Nu hy zyn waardig vee heeft van den last ontslagen,
Dien zuivelschat met Vreugd, al zingende, in gaat draagen,
Waar boersche Eenvoudigheid en Huisgezin en Stal
Plaatst onder 't Rietendak. De groenbezoomde Wal,
Gestreeld door golfjes van de klaare zilvren vlieten,
Die, kabblende aan den kant, zagtvloeijend heene schieten;
Die groenbezoomde Wal, met Wilg of Els beplant,
Verleent aan vischgraag rust. Gindsch zien we 't flodderend want,
Voor 't dartlend windje, tot vermaak of nut van 't leeven,
Aan mast en steng gehyst; de kiel, snel voortgedreeven,
Of langzaam, ploegt den rug van 't vloeijend Stoomkristal.
't Schuimbekkend briesschend Paard, dat, moedig van den stal
Al steigrend, trippelend en vrolyk, uitgereeden,
Door 't sterk gebit bestuurd, zyn vaste onwankle treden
Tot vreugd zyns Meesters rigt, op kunstpas afgeleerd,
Spoeit slappend naar de plaats, alwaar 't zyn Heer begeert,

En in dit schoon Saizoen behaagen zal te rusten.
De lente schenkt een bron van duizend zoete lusten,
Zet mensch, en vee, en plant, en 't gantsche groeijend ryk,
De zachtste schoonheid by; een luisterryke blyk,
Hoe 's Werelds uchtenstond het eerste Paar moest treffen.
Wie kan de Majesteit, 't verruklyk schoon beseffen,
Daar de Almagt zelf haar hand en ordening gebruikt?
O zalig Landvermaak! O Lente! als gy ontluikt,
Ontluikt het al met U, als 't leeven van ons leeven.
Het Tortelduifje, 't geen in gindsche groene dreeven,
Daar 't beekje fluistrend vliet, zyn lieve gaaike mint,
En kirrend volgt, 't zy waar hetzelve zig bevindt,
Noopt ons te rusten; daar 't gevederd koor met zangen,
Die vol van liefde en vreugd elkanders toon vervangen,
Schoon des onkundig, roemt de Bron van hun bestaan.
Ik volg hun voorbeeld, en hef dus myn Lofzang aan.

*

Eeuwig, eeuwig lof zy Gode!
Die door zyne Hemelbode,
   Door de Zon, die 't al verkwikt
Met haar koesterende straalen,
Alles weêr doet ademhaalen,
   En nieuw leeven heeft beschikt.

*

Bron van heil en zaligheden!
Die ons door uw gunst doet treeden
   Op dit grootsch en schoon Toneel;
Hoe onmeetbaar is 't genoegen,
't Gene uw Liefde ons toe wil voegen,
   Als de Lente ons valt ten deel!

*

Eeuwige Oorzaak aller dingen!
't Lust ons tot uwe Eer te zingen;
   Al wat ademt heft uw lof.
't Ziet zich als op nieuw herbooren;
Planten, Boomen, Vruchten, Kooren,
   Alles geeft thans vreugdestof.

*

Zou dan 's Hemels goedheid blyken,
En wy in Gods lof bezwyken,
   Doof voor 't geen, met luider stem,
De edle Lente, en haar gespeelen
Vrolyk aan ons mededeelen?
   Neen gewis; wy looven Hem.

*

Neen, onze afkomst uit den hoogen
Kan die laagheid niet gedoogen,
   Zo veragtlyk en ontaard.
Hem, dien we onzen Vader noemen,
Op wiens gunst 't Heelal kan roemen,
   Achten we alle Lofspraak waard.

*

Lof dan, eeuwig lof zy Gode!
Die door zyne Hemelbode,
   Door de Zon, die 't al verkwikt
Met haar koesterende straalen,
Alles weêr doet ademhaalen,
   En nieuw leeven heeft beschikt.

De Denker.
N°. 178.
Den 26. Mey 1766.

[De algemeene Pligt van alle Menschen aangetoond, om zig te oefenen, opdat ze zo nut mogen zyn, als in hunnen kring mogelyk is.]

- Deus ille fuit, Deus, inclyte Memmi,
Qui Princeps vitae rationem invenit eam, quae
Nunc adpellatur Sapientia.

LUCRET.

DIkwils heb ik my het zeggen van eenen der schranderste en vernuftigste Wysgeeren der voorige eeuw te binnen gebragt, wanneer ik de gewoone verontschuldiging voor Onkunde en Traagheid hoorde, waarmede sommigen zig tragten te verschoonen, dat ze naamentlyk *voor hun doen al genoeg wisten*, en zo veele kennis en geleerdheid niet noodig nadden: ‘Geen ding, zei hy, is onder de

menschen gelyker verdeeld, dan het goed Verstand; want ieder meent daarvan voor zig zelven genoeg gekreegen te hebben’. Inderdaad de meeste menschen, (allen dwaalen zy zo grof niet) zyn in dit opzigte zo wel over zig zelven voldaan, en houden zig zo overtuigd van die grondstelling der eige Liefde, ‘dat ze immers niet gek zyn’; dat men zig 'er over moet verbaazen. Ik zal niet in geschil treeden met de Heeren Filozoofen, of 't waar zy, dat de Vermogens van Verstand gelykelyk onder de Kinderen van Adam zyn uitgedeeld, of ongelyklyk; en of al het verschil, dat men onder hen gewaar wordt, alleen zy toe te schryven aan de meerdere of mindere oeffeninge en 't beter of slegter gebruik der verstandige Vermogens; maar heb thans voor iets aan te toonen, waarvan ik twyfel, of de meeste menschen wel overtuigd zyn: te weeten, ‘Dat wy allen onder de *onvermydelyke Verpligting* leggen, om zo veel Verstand te verkrygen, als ons mogelyk is, en onze Zielsvermogens tot zo verre te volmaaken en uit te breiden, als onze natuurlyke gesteltenis en omstandigheden des leevens, waar in wy gesteld zyn, toelaaten’.

't Is waar, alle menschen kunnen niet even verstandig worden, om met juistheid over alle zaaken te kunnen oordeelen, en het waare van 't valsche, het zekere van 't onzekere, te onderscheiden; want het Verstand, 't geen als de opperste Bevelhebber en Leidsman de hoogste plaats onder de natuurlyke Zielsvermogens bekleedt, heeft de andere Vermogens als zyne bedienden of raadslieden noodig; de Verbeeldingkragt, het Geheugen, de Oplettenheid, en Leevendigheid of vlugheid, om de denkbeelden onderling te vergelyken; en die Raadslieden bedienen hunnen Prins somtyds zeer gebrekkelyk: dikwils door onze eige schuld; maar ook niet zelden door gebrek onzer natuurlyke gesteltenisse; of door gebrek aan gelegenheid en middelen, om dezelven tot bekwaame bedienden van 't Verstand te maaken; schoon anderzins onze natuurlyke gesteltenis al zeer gelukkig mogte zyn: by voorbeeld, wanneer iemand geene andere opvoeding heeft, dan onder de onkundigste en ruwste menschen. Om dee-

ze rede beweer ik ook alleen, dat ieder verpligt is, zyne verstandige Zielsvermogens zo verre te volmaaken, als zyne natuurlyke gesteltenis en omstandigheden des leevens toelaaten.

Sommigen zullen misschien denken, dat ik te veel wil bewyzen: dat het al genoeg was, wanneer men wilde toonen, dat het fraai, loflyk en aangenaam is, dat men zyne Verstandige Vermogens tragt te verbeteren; maar dat men de zaak te verre trekt, indien men beweert, dat ieder daar toe *verpligt* is, zo verre het in zyne macht is. Ja misschien zyn 'er wel, die de Onkunde voor de Moeder der Godsdienstigheid houden, en voorwenden, dat alle die bespiegelingen en kundigheden, wel verre van pligtelyk te zyn, de waare Deugd en Godsvrucht maar benadeelen. Althans het Bygeloof en de Geestdryvery heeft dat nu en dan voorgegeeven; en 't geen koddig is, een Filozoof van onzen tyd heeft ook, met alle de vermogens van zyn verstand, ons zoeken te overreeden, dat wy 'er beter aan zouden zyn, wanneer wy dom en gek waren: trouwens dit deedt hy volgens beginsels, die den mensch tevens van alle verpligting omtrent zynen Schepper zelven ontstaan zouden; en dus regtuit strydig tegens de beginsels, waarop het Bygeloof of Geestdryvery hunne verdeediging der Onkunde bouwen.

Maar hoe byster men zig vergisse, wanneer men meent zyn verstand te mogen verwaarloozen, blykt hieruit; omdat men zelfs niet regt godsdienstig en deugdzaam zyn kan, zonder zyne verstandige Vermogens, zo veel ons doenlyk is, aan te kweeken en te volmaaken. Dan immers is men eerst regt godsdienstig en deugdzaam, wanneer men zo veel goed doet, als ons mogelyk is, alle zyne pligten betragt en dezelven oeffent uit het Bezef, dat het de wil van onzen Schepper is, zulks te doen. Maar nu, dit Bezef is geenzins een wilde en verwarde indruk of opgevatte verbeelding van onze pligten; maar in tegendeel eene juiste en gegronde kennis van dat gene, 't welk de natuur van onze pligten uitmaakt, en van de rede, die ons tot derzelver waarneming noopt- Het is te vergeefs ons hart en ons gedrag te willen verbeteren of volmaaken, zonder ons Verstand te verlichten; 't is in 't midden van eene duisteren nacht eenen uitgang te willen zoeken uit een woest

bosch, vol van doolwegen. Hoe dikwils gebeurt het, dat gebrek van licht zelfs welmeenende menschen deerlyk heeft doen doolen in dat gene, 't welk zy zig inbeelden hunnen plicht te zyn? hoe dikwils dwaalde hun welmeenende yver van 't spoor, wanneer zy Gode meenden eenen dienst te doen; of wezenlyke Deugden te betragten, terwyl zy tot ongerymdheden, zotheden, ja volstrekte ondeugden vervielen?

Helaas! zal men misschien uitroepen, dit is de zwakheid der menschelyke natuure! Maar waarop, bidde ik u, steunen die klagten over onze zwakheid, die dikwils zo wild en ongegrond gedaan worden? Men heeft immers geen recht om over dezelve te klaagen, ten zy men eerst zig verzekerd hebbe, hoe verre onze Vermogens zig uitstrekken. Doch wie kan daarvan verzekerd zyn, dan alleen hy, die alles heeft in 't werk gesteld, om zyne verstandige Vermogens te verbeteren en te versterken? Daar zyn menschen, die ter goeder trouwe gelooven, dat zy hun Verstand en Deugd zo verre reeds hebben uitgebreid, als zy kunnen; maar verre de meesten, schoon beter weetende, zyn te traag, of al te zeer aan hunne vermaaken en driften overgegeven, om verder te willen vorderen.

Men zal misschien (want het oeffenen van het Verstand laat zig niet ligt aanpryzen, omdat het nut en geluk daarvan onbekend is aan allen, die zig 'er nimmer op toe leiden;) men zal misschien zeggen; dat het niet noodig is zynen Geest en Oordeel zo veel op te scherpen om zynen Pligt te kennen, en dat ieder daartoe verstand genoeg heeft verkreegen. Maar dan brengt men my wederom 't zeggen in 't hoofd, waarmede ik dit vertoog begon; en dat waarlyk meest op verwaandheid en traagheid gegrond is. Ik zal niet aanmerken, dat onze Pligten zo verscheide en menigvuldig zyn, als de voorvallen des menschenlyken leevens, en de voorkoomende gelegenheden om goed te doen, dewyl het betragten van onzen Pligt gelegen is in de toepassing van de algemeene regels van Godsdienst en Deugd op de byzondere omstandigheden, waarin wy ieder oogenblik koomen; en dat het Verstand al vry wat geoeffend moet zyn, op dat een godvreezend Mensch in alle die omstandig-

heden zig zo gedraage, als zyn pligt vereist: maar liever aanmerken, om toch niemand ten aanzien zyner Kundigheid in zyne pligten te beleedigen, dat het niet genoeg is volkoomen zynen Pligt te weeten; Maar dat men ook een leevendig bezef moet hebben, van de Rede, van de Aanmoedigingen en Beweegredenen, om denzelven standvastig in alle voorvallen te betragten; en ik hoop, dat men niet zal ontkennen, dat 'er dikwils zeer kragtige aanmoedigingen zyn, welken, indien ons Verstand genoegzaam geoeffend ware geweest, ons tot meer en beter verrigtingen zouden hebben opgeleid. Daarenboven is 'er zodaanig verband tusschen alle Pligten, en derhalve ook tusschen onze Kundigheden van dezelven, dat men zekerlyk in zeer vaele opzigten onkundig, althans zeer onvolmaakt blyft, wanneer men ze maar gedeeltelyk kent. 't Is waar, zo als de Zedekunde dikwils beschouwd wordt, zou men mogen denken, dat niemand tot alle Deugden verpligt is, of alle zyne pligten zonder uitzonderinge moet behartigen: want men spreekt dikwils van de Deugden of Pligten, als van de posten der verschillende Amptenaaren; als ware de Regtvaardigheid, by voorbeeld, de Godsdienstigheid en de Kuisheid van een Koopman, van een Staatkundigen, van een Krygsman, en van eenen Geestelyken van zeer verschillende soorten, of ten minsten van zeer verschillende trappen. Men maakt zig wonderlyke begrippen van de Deugden, en kiest voornaamlyk die wat byzonderer uit, waarin men 't meeste genoegen vindt, terwyl men de anderen van ganscher harte aan anderen overlaat; doch dit zelfs is een bewys, hoe zeer de menschen noodig hebben, hun Verstand te beschaaven en uit te breiden, om hunne Pligten deegelyk te kennen, en zig door geene schynredenen, die hunne verkeerde driften of inzigten alleen vleien, te laaten bedriegen.

Om tot zekeren trap van Volmaaktheid in 't menschelyk leeven te vorderen; om het oogmerk van onzen Schepper te beantwoorden, en zo goed te worden, en zo nut te zyn in de weereld, als in ons vermogen is, 't welk zekerlyk onze Pligt is; kunnen we nimmer ons Verstand te veel aankweeken en beschaaven; en bygevolg, is ieder, die daarin traag en nalaatig is, verantwoordelyk voor zyne gebreken

verzuimenissen en onvolmaaktheden, welken daar uit voortspruiten. Gebreklyke Kundigheid en bekrompenheid van Verstand hebben ten allen tyde de schriklykste wanorders in de zeden der menschen veroorzaakt. Ik zal niets zeggen van het uitschot des menschdoms, 't welk geheel onkundig, veelal beestagtig leeft: maar zelfs zyn de in andere opzigten kundigste, geleerdste en schranderste menschen, die dit gedeelte hunner verstandige vermogens niet hadden aangekweekt, de gevaarlykste en schaadelykste leden der menschelykste Maatschappye geworden: hunne Staatkunde veranderde in verfoeilyke loosheid; hunne Krygskunde in de verderflykste roovery en het snoodste geweld; hunne Geleerdheid in vergif; en hunne Kundigheid in Koopmanschap of Hanteering in Bedrog; hoe zeer het onkundig gemeen, door hunne schitterende vorderingen misleid, hen ook mogte toejuichen. Inderdaad dan is 't Verstand schaadelyk, wanneer het zig bepaalt tot eenige byzondere zaak, zonder zig tot de kennis van onze Pligten, die wy ieder in onzen kring te betragten hebben, uittebreiden: Zo min als een Man, die zyne Verstandige vermogens in 't algemeen verwaarloost aan te kweeken, zo nut kan zyn, als anderzins in zyn vermogen zou wezen; zo schaadelyk kan hy egter zyn, wanneer hy zyn Verstand op eene zaak toeleggende, de Kundigheden wegens zyne pligten niet volmaakt.

Hoe zeer het derhalve de Pligt van ieder mensch zy, zyne Verstandige vermogens zo verre uit te breiden, als hem mogelyk is, nogthans moet men, om dat te doen geenzins zyne tegenwoordige wezenlyke Pligten verzuimen. Een Koopman, by voorbeeld, of een Krygsman of Landbouwer, die zyn Kantoor, of Post, of Hoeve wilde verwaarloozen, onder voorwendsel van zyne Kundigheden uit te breiden, om vervolgens nutter te kunnen zyn, zou elendig doolen, en zynen pligt schandelyk verzuimen. Zy zelven, die tyd over hebben, en nog hun huisgezin of post behoeven te verwaarloozen, om hun verstand te beschaaven, zyn te beschuldigen, wanneer zy van hun bywerk hun hoofdwerk gaan maaken. Maar beide die gevallen zyn zeldzaam. Men heeft doorgaans eenigen tyd en vermogens over, die men tot verbetering van zyn

Verstand kan besteeden, en egter dikwils verwaarloosd. Hoe veele uuren worden onnut doorgebragt, of zelfs in verdrietige leedigheid gesleeten; zonder dat men iets by de hand neemt, om zyne Zielsvermogens uit te breiden? Een Koopman, een Landman en duizend anderen zitten dikwils halve dagen leedig, daar zy zig door eene aangenaame oeffeninge uit eene diepe onkunde zouden kunnen verheffen. Een Officier zou in zyne tent, of op zyn wacht ligtelyk een zeer geoeffend Man kunnen worden, ten minste in al wat tot zyn beroep en zeden behoort, indien hy aan geene vatsige leedigheid verslaafd ware, of zotte en ongerymde vermaaken, om niet erger te zeggen, gewoon ware na te jaagen. Zelfs zulke menschen, die men doorgaans door hunnen geduurigen arbeid het meest bezet oordeelt, hebben zo veele tusschenpoozen, dat die byeen gereekend zynde eenen veel aanmerkelyker tyd uitmaaken, dan men zig zou verbeelden. Maar 't gene het dierbaarste is, en eens verlooven zynde nimmer kan herwonnen worden, is juist dat zelfde, 't welk meest verwaarloosd en veragt wordt. De tyd snelt heene, en laat ons aan het einde van onzen loopbaan met zo weinige Kundigheden en zulke bekrompene Zielsvermogens, als of wy pas begonnen. En ondertusschen, wat is Leeven? wat anders dan denken, opmerken, den kring zyner denkbeelden uitbreiden, en zig in staat stellen, om in alle voorvallen goed en nut te kunnen zyn, voor zo veel ons doenlyk is?

Maar waartoe, zal een Voorstander van traagheid, verwilderde Vermaaken en Onkunde zeggen, waartoe zal toch zo uitgestrekte Verstand en Kundigheid dienen, daar wy daaglyks ondervinden, dat de Kundigsten en Verstandigsten geenzins altyd de besten zyn, dewyl zelfs onkundige Volken de Ondeugden niet kennen, welken de beschaafden met alle hunne kennisse niet vlieden. Doch men moet het misbruik niet verwarren met het gebruik, dat van de beste zaaken kan en behoort gemaakt te worden; en men gelieve wel deegelyk aan te merken, dat we niet beweeren, dat het uitbreiden van onze verstandige vermogens tevens de uitgebreidheid van Deugd noodzaaklyk ten gevolge

heeft; Maar dat 't zelve een middel, en wel een noodzaaklyk middel is, om naar de Volmaaktheid in Deugd te kunnen streeven, indien men zig daarop wil toeleggen, 't welk de Pligt van ieder Mensch is. Zyn 'er die hunne Kundigheden en Verstandige vermogens misbruiken, gelyk'er zekerlyk, ten smaad des Menschdoms, niet dan te veelen zyn; dit moet niet toegeschreeven worden aan de uitneemenheid van hun Verstand, maar aan de verkeerdheid en ontaardheid van hunnen wil, driften, en begeerlykheden; of gelyk we reeds zeiden aan de bekrompenheid hunner zedelyke kennisse zelve.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Arnhem by *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol* en *E. Boucquet*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Hoorn *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 179.
Den 2. Juny 1766.

[Brief van Antje Dirks wegens de zitplaatsen der Vrouwen in de Kerk, en de ongerymdheid van gezette en bevoorregte zitplaatsen.]

Laat alle dingen eerlyk en met order geschieden.
Ap. PAULUS.

DE volgende Brief, onlangs aan de Uitgevers gezonden, zal waarschynlyk stoffe van nadenking en tot verdere opheldering en aandrang aan de Vrouwlyke en Maagdelyke Geesten, die 'er betrekking toe hebben, kunnen verschaffen; en aan hun, wier post het mag zyn het misbruik, waar over hier geklaagd wordt, te herstellen, kan dezelve doen zien dat de Schryfster de zaak van een ernstige natuur doet worden, zo dat zy redres verdiene, indien de stichting en vrede onder elkander zal worden behartigt. Zie daar den Brief;

Weldenkende Vriend!

VErmits ik geen kans zie, om door myne particuliere poogingen, welken ik reeds hebbe aangewend, myn belang in de zaak, waar over my bezware, ter behoorlyke plaatse te doen gelden, en, bovendien, de belediging, over welke my beklage, my en veelen myner Medezusteren in 't openbaar aangedaan wordt, en, om zoo te spreeken, elk eenen in 't oog loopt, vinde ik 'er niets onredelyks noch onbescheidens in, indien ik trachte, in een uwer blaadjes, mede openlyk, op eene ernstige en te gelyk zedige wyze, onze bezwaarnis voor te stellen, en de onbillykheid en onvoegzaamheid te vertoonen van eene nieuw ingevoerde mode, of liever van een schandelyk misbruik door 't veranderen eener alleszins gepreezen Gewoonte, 't welk telkens by de oeffening van den openbaaren Godsdienst in onze Kerk plaats heeft. Dit kan voor u, Vriend DENKER, die ongetwyfeld een Broeder moet zyn, voor zoo verre ik uit uwe Vertoogen, die ik stipt leze, kan opmaken, van dien beroemden Zedemeester der Kerkelyken, wiens welbesneden en fyne pen zeer veele in 't oog loopende feilen der Bedienaren en Bezorgeren des Autaars voor de geheele waereld ten toone ge-

steld heeft, geenszins onbetamelyk zyn; te minder nog, zoo gy zelf of de een en ander uwer Mede Correspondenten, gelyk ons verzekerd wordt, mede tot ons Kuddeken behoort; welk, zoo zynde, elk onzer reden hebben kan, om over uwe nalatigheid in dit opzicht te klagen, dewyl het niet anders wezen kan, of ieder, die maar nu en dan eens by ons ter Kerke komt, moet met verontwaardiging de onorder, die 'er in de zitplaatsen der Vrouwtjes heerscht, opgemerkt hebben.

Het sta my dan, die zelf eene Lydster in deze ben, vry om te beproeven wat myne zwakke vingers, die, tot de naald meer dan tot de pen geschikt, maar tot beiden niet ongeneigd noch geheel onbekwaam zyn, in dezen kunnen uitvoeren; dewyl het hier zoo zeer niet aankomt op ingewikkeld redenkavelen over 't onzedige, welk in dit misbruik gelegen is, het gene ik voor u overlate, dan wel om voor de vuist en naar waarheid, maar te gelyk klaar, ordentelyk, en zonder drift en vooroordeel, het stuk zelve voor te stellen en de onsgeregeldheid aan al de waereld te doen zien. - Weet derhalven dat de genen, voor welke of uit wier naam ik, als voor my zelve, dezen schryve, Vrouwlyke Ledematen zyn van eene aanzienlyke Gemeente, onder de weerelooze Christenen hier te Lande; Christenen, van welken ik wenschte met den *Nederlandschen Spectator*, in zyn 178ste Vertoog, ('t gene ik u ter herlezing aanpryze,) dat men als nog in 't algemeen zeggen mogt, dat ze in nedrigheid en strafheid van zeden hunnen roem stelden; daar nu, helaas! by dezelven zoo veele verbastering van de voorouderlyke eenvoudigheid, deftigheid en ingetoogenheid plaats heeft, dat men zeggen mag, derzelver plaatsen nu bykans ten eenemaal door al te verregaande pracht en zwier, grootsheid, hoogmoed en zucht naar ydele eere en waereldsch aanzien en luister ingenomen te zyn! Doch, dit in 't voorbygaan!

By deze Christenen was het alhier, over weinige Jaaren nog, gelyk uw geachte Confrater zeer wel aanmerkt, de gewoonte, *dat iedere Vrouw, die 'er den Godsdienst begeerde by te woonen, maar met kennis van den Koster een stoel, gelykvormig met de anderen, by dien stapel te leveren hadt, die zich ter wederzyde van de Gallery bevindt, waar op zy dan het recht hadt, om 'er een af te nemen, en dien te plaatsen, daar zy 't goedvondt, of daar zy, naar mate van haar vroeg of laat in de Kerk komen, plaats vondt, zoo dat zy die van daag vooraan zaten, misschien des volgenden Zondags op de laatste Ry moesten zitten, indien 't een of ander toeval baar beletten mogt om even vroegtydig ter Kerke te komen. Eene order, waardoor alle gelegenheid tot oneerbiedig gesnap van luiden, die malkander op vaste plaatsen vinden, weggenomen, alle onderscheiding, zonder iemand te verstoo-*

ren, belet, en de gelykheid onder de Christenen bewaard word. Een order, zoo behaaglyk (en met reden ook) aan dien Schryver voorgekomen, dat hy wenschte dat men, na 't verbannen van de Afgodische en plaatselyke heiligheid uit de Kerken, deze eenvoudige geschiktheid alomme hadt nagevolgd; waardoor de Vergadering, groot of klein, altyd welgeregeld byeen gevonden en gehouden, minder aanstoot gegeven, en in een goede order bewaard zoude worden.

Maar ach! myn Vriend, dit loffelyk gebruik is tegenwoordig niet alleen afgeschaft geworden; maar zelfs in een schandelyk misbruik veranderd; en men heeft, in 't Ruim der Kerke, nu een goed aantal van Stoelen, voor een tamelyk, en daar wel op te letten staat, uitstekend grootsch, en, zoo zy zich verbeelden, het aanzienlykst soort der Leden van onze Kunne, die tot deze Stoelen in 't byzonder, om dat ze met hare merken of naamletters geteekend zyn, een eenig recht waanen te hebben, al behaagde het haar lieden om dezelven slechts drie of viermalen in 't Jaar te gebruiken, als welken zy uitdruklyk gewild hebben, dat ten haren eigenen gebruike alleen aldaar gezet worden en blyven staan zouden; op dat zy, by het komen in de Kerk, van de moeite, om ze te dragen, ontheven mogten blyven. Werd dit enkel gepractizeerd van zulke stipte Kerkgangsters, die naauwlyks ooit misten, die stoelen te komen bezetten, 't zou eenigermate verschoonlyk kunnen zyn; gelyk men het ook in oude, zieklyke, zwakke en doove Vrouwen toegeven kan en mag, dat ze zich van dat zonderling voorrecht bedienen, om de digtste plaatsen by den Predikstoel te bezetten, welken men haar buiten dat, uit bescheidenheid, gereedelyk zoude toestaan. Maar gelyk deze Stoelen nu voor veele zulke Vrouwen geplaatst zyn, die ze maar zeer zelden komen betrekken, en die uit glorie zich welhaast het Kerkboek door een bedienden zouden laten nadragen: zoo zyn veelen nevens my in die verbeelding geraakt, dat dezelven, zo veel mogelyk, ten einde 'er niet voor ledige stoelen gepreekt worde, door de overige Vrouwlyke Ledematen, en wel door elk der eerstkomenden, zonder onderscheid van rang, gelyk ook te vooren plaats hadt, niet alleen mogten, maar moesten bezet worden. Dan, zo dra was dit niet begonnen, of zie, wat gebeurt 'er? De eene en andere dezer rangzieke en stoelkundige *Dames*, (*Zusters* durven wyze, als een te lagen eernaam voor haar, niet noemen, dewyl het ook eene te groote gemeenzaamheid zou uitdrukken) komt na de gene, die hare vermeinde plaats ingenomen heeft, ter Kerke, en gebiedt op een heerschenden toon, of verzoekt, zoo ze overbodig vriendlyk is,

met een deftige houding, of geeft door een min of meer harden duuw of stoot te kennen, dat men deze hare plaats en stoel te ontruimen hebbe, en een andere moet beslaan; 't gene dan door de andere beschaamde, verlegene, en bloozende, of van schrik verbleekte Zuster zoo dra niet gedaan, en zy wat verder op gezeten is, of een tweede van dat soort van grillige Juffrouwen, (of moet ik Mevrouwen zeggen?) want als een ongeluk wezen wil, komt het zelden alleen, stapt ook half trippelende en danssende toe, wylze sedert een vierendeel jaars niet te Kerk geweest zynde, misschien denkt dat ze de Zaal van de *Opera* ziet, en doet de nog onthutste Vrouw of Vryster, met een spytig wezen, ook den pas ingenomen Stoel ruimen. Zulke ontmoeting, die maar enkel behoeft te wezen om de lydende party geheel in wanorder en verbystering te brengen, de gantsche Preek door, en welke niet kan nalaten, in de eene en andere de driften gaande te maken, en daarbenevens min of meer geraas, onorder en ontroering, ook in de andere omzittende Ledematen te verwekken; is my meermaalen overgekomen, en van die uitwerking geweest op myn teder Gestel, dat ik alle bedoelde stichting 'er door verloor, en van schaamte myn hoofd niet wist te bergen; Terwyl de Eisscheres van den stoel, preutsch op den behaalde zege, met een soort van stilzwygende zelfs toejuiching, hare onbeschaamde oogen hovaardig genoeg rondom liet weiden; welke my en anderen dan zoo verbystert, dat ik wel hondermaalen op zulk een tyd wenschte in myn binnekamer een Kapittel in den Bybel te mogen lezen, 't gene ik verzekerd ben, dat my meer stichting geeft, als zulk te Kerkgaan. Verscheide myner medezusteren zyn in 't zelfde geval; betuigen even hetzelfde, en zyn 'er zeer door ontsticht en over geërgerd. Allen zyn wy nu genoodzaakt, willen we niet weder op gejaagd en van de eene naar de andere plaats gedreven worden, om, niettegenstaande de overvloedige openstaande Stoelen, als nog met andere Stoelen in de hand ter Kerke te komen, en dezelven in diervoegen om en by de eerstgemelden te stellen, dat die op de Galleryen zitten, in den eersten opslag zouden zeggen, dat de Vrouwen om en niet op de Stoelen zaten: terwyl veele zoo bedeesd en beschroomd zyn voor deze eerwaardige en gewyde ledige Gestoelten, dat zy ze op Voeten en Vaamen na niet naderen durven, en liever uit schaamte tot achter de Mannen banken, by den Stoelbewaarder in het Hok, en in de door en toegangen, ter belemmering van den doortogt gaan zitten, dan zich aan trotse en verachtelyke bejegeningen en begluuringen bloot te stellen: maar het welk toch niet nalaat zulk een verward gezicht te geven, dat

de Broeders zelven 'er dikwils om glimlagchen, en Vreemdelingen 'er den draak mede steken; 't gene sommigen onzer al meermalen overgekomen, en een voorname reden is, dat ettelyken myner bekenden onze byeenkomslen reeds verlaten, en zich naar de openbare Kerken der *Hervormden* en *Lutherschen* begeven hebben, en eenigen nu altoos by de *Remonstranten* gaan; welk laatste ik mede dikwils doe; ten einde door myn geduurige komst, (gelyk ik anders gewoon was) niet te toonen, dat ik zulk eene ongerymdheid en wanorder in de Kerke met goede Oogen aanzien en billyken wilde; en konde ik overal myn by uitstek gesmaakten Predikant C.F. vinden; ik zou, denke ik, onze Vergadering mede geheel vaar wel zeggen. Want waarlyk, leefde de H. Apostel *Paulus* nog onder ons, geenezins zoude hy het pryzen, dat wy, *niet tot hetering* der Zeden, maar tot ergernis van elkander, en tot *verergering* in ons zedelyk gedrag *by een kwamen*; en dat men zich *maar toeleide om de genen te beschamen die niet hebben, of arm zyn*, daar *alle de Leden te saamen* nogtans *maar één Lichaam uitmaken, en het hoofd tot de voeten, noch het oog tot de hand niet zeggen kan, ik heb u niet van noode;* terwyl zy integendeel, *die ons de zwaksten toeschynen, veel eer noodig zyn*.

Hoe strydig is zulk een gedrag met de voortreflyke Eigenschappen der heilige Liefde, welke het echte kenmerk van 't waare Christendom uitmaakt, en welke *nooit ligtvaardiglyk noch ongeschiktelyk handelt, niet kwaaddenkend, zelfzoekend, opgeblazen, noch afgunstig is*!

Wat strydt meer met de nedrigheid en ootmoedigheid, die kostelykste en beste sieraden van de Ledematen der Christelyke Kerk, dan dus ieverig en hoogmoedig naar *de Voorgestoelten en Voorzittingen in de Vergaderingen der gelovigen te staan*, en dezelven zoo driftig te beminnen, dat men zelfs die plaatsen, al komt men niet in de Kerk, door anderen wil geëerbiedigd hebben, en het schandelyk rekenen zoude, indien ze door eenige geringere gewaden, dan van blinkendende Zyden en andere kostbaar geborduurde Stoffen aangeraakt werden; ja het al zoo verre gebragt heeft, dat de overige verachte Zusterschap deze heilig verklaarde Zetels niet dan van verre naderen en dezelven vooral onaangeroerd laten moet.

Wat kan 'er meer tegen de Orde en Welvoeglykheid, en tegen eene burgerlyke Vriendlykheid en Gezelligheid aanlopen, dan op deze wyze, in eene deftige en minzame byeenkomst, (ten minste zoo behoorde ze te zyn) alle order en regel om verre te stooten, en zyne Medezusters te verpligten, om als

verworpen Schaapkens van eene en dezelve Kudde, hier en gints verstrooid of in eenen hoek verschoven te zitten, en haar niet waardig te achten, den zoom harer Klederen aan te raken? Zeker is het, dat men door 't invoeren van dit vreemd en laakbaar misbruik, en door het aanmatigen van den voorrang, en de verachting en smaad aan het meestte Kerkkomende overige Zusterschap toegebragt, dezelve met verdriet den openbaaren Godsdienst t'elken Zondage doet by woonen; dewyl men haar dus om die Zitplaatzen *wille bedroeft*; terwyl men, in byzonder ook in de Kerk, veel eer behoorde *na te jagen 't gene tot de Vrede en tot de Stichtinge onder malkander dient, en niet zich zelven, maar zynen naasten te behagen ten goede tot stichtinge*. Ik sta wel toe dat het billyk en noodzakelyk zy, aan Lieden die het bestier van de Zaken der Kerke in handen hebben, eenen onderscheiden rang te geven; maar vinde geene reedelykheid noch noodzaakelykheid dat die voorrang ook tot derzelver gemalinnen, of tot andere Vrouwen uitgestrekt worde, even weinig als tot de overige Broederschap, die alom zonder eenigen rang, zo beneden, als boven, hare plaats naar Willekeur in onze Vergaderingen neemt: want laat men deze verkeerde rangneming doorslippen, zoo zal de waan en laatdunkenheid, onze Sexe in 't byzonder eigen, deze begunstigde Zusters ligt tot nog erger buitensporigheden vervoeren; en weg dan niet alleen met alle orde, maar ook met alle stichting en deugd: 't welk ik bidde, dat GOD, die *geen God van verwarringe, maar van vrede is, in alle Gemeinte der Heiligen*, gunstelyk verhoeden wil!

Laat ik hier, om de nalatigheid der Kerkbestierderen van ter zyde in deze te doen opmerken, ook eens mogen vragen, waarom deze Heeren zulke tastbare, dikwils luidrugtige, en by Vreemden zelfs gelaakte onorder van binnen in de Kerke, onver. schillig blyven aanzien, terwyl ze in tegendeel zoo gereed geweest zyn, om eene prysselyke orde te beramen omtrent de Koetzen, met welke de gemaklievende aanzienlyke Lieden dezer Gemeente zich, met hunne zagt en teder opgebragte moedige Vrouwjes, naar onze nedrige Kerken laten voortrollen. Of stooren deze Heeren zich niet aan de billyke verdenkingen van sommigen, dat ze liever de geregeldheid en welvoeglykheid buiten, dan binnen de Kerke bewaren en bevorderen willen? Meer anderen Bedenkingen konde ik hier byvoegen, doch wil dezelven liever aan uwe Aandacht bevelen; en 'er uw beter oordeel over inwachten.

Werp my ondertusschen niet tegen, dat ik zulk of diergelyk Vertoog aan onzen Kerkenraad eerder behoorde over te leveren, den 'er uw Oordeel en dat van het *Publicq* over te raadplegen:

want wees verzekerd, dat ik tot dezen stap niet zou gekomen zyn, had ik den eersten niet al vruchteloos beproefd, door van ter zyden den Kerkenraad een Brief te laten toekomen, met mynen naam even als dezen ondertekend; in hope, en half ook moet ik zeggen in vreeze, dat men van den Predikstoel zoude bekend gemaakt hebben, zyne geneigdheid om ANTJE DIRKS in dezen nader te hooren, in welk geval ik my gewisselyk in gezelschap van mynen Broeder, die my in deze zaak ondersteunt, (en aan wiens hulp ik in 't opstel van dezen Brief ook eenigzins verpligt ben) nevens verscheide myner Vriendinnen en Zusteren ter Kamer begeven, en de redelykheid van myn Protest tegen deze onordentlykheid in onze Gemeente. bescheidenlyk en ernstig zoude beweerd hebben.

Maar neen, men schynt myne en myner Medezusteren klagten voor beuzelary te houden, of ze in den wind te slaan; en het schynt dat niemand onzer Predikanten, die op den Stoel'er zelfs geen enkel woordje tegen kikken, onze bezwaarnis gelieft of durft over te nemen, of zich tegen deze ongeregeldheid te verzetten. Hebben nu sommigen van onze Prekers hier en elders, zoo als ik wel eens gehoord heb, aan uwen Broeder nu en dan verscheide gebreken onder henlieden, en onder de Geestlykheid der publieke Kerke en van andere Gezinten, met een geestigen en Satyriken zwier naar 't leven afgeschilderd, zoo denke ik dat men de slofheid, lafhartigheid of zucht om Menschen te behagen, in onze Leeraars ten dezen opzichte, zoo ik meene, te sterk doorstekende, wel eens door uwe welschryvende pen, met een goed oordeel en bondige redenen, mogt gegispt zien, op dat zy daar door eindelyk zoo geprikkeld mogen worden, om zoo lange tegen deze wanorder te prediken en te yveren, tot dat ze weder afgeschaft, en de oude geprezen gewoonte hersteld worde. Welk doende ten hoogsten stichten en verblyden zoude,

Myn Heer en Vriend,

Uwe D.W. Dienaresse,
ANTJE DIRKS;
en uit naam van verscheide harer Medezusteren.
A...m den 6 *May* 1766.

De Schryfster of Schryver van dezen Brief, want Zuster Antje bekent toch de hulp van haaren Broeder, heeft haare zaak, van welke ik slechts eenige byzonderheden nu en dan mede al lachgende heb hooren vertellen, zoo omstandig voorgesteld en met zulke goede reden bekleed, dat, al liet de plaats my dit nu toe, 'er zeer weinig voor my zoude by te voegen zyn, om ze meer klems en krachts te geven. Ik ben het met haar eens dat, zoo men de Trotsheid (indien 't daar uit voor-

komt) der geenen, die haare stoelen voor zich hebben laaten zetten en dezelve onaangeroerd willen gelaaten hebben, bot gelieft te vieren, wel dra meerdere buitensporigheden van dien kant zullen te vreezen zyn. Ligtelyk zullen sommigen dan begeeren dat men met een verguld hek haare stoelen van de anderen afsluite; en boven dezelven een pragtig verhemelte optrekke; anderen zullen dan eischen dat haare stoelen by uitstek fraai bekleed en met kunstig gestikte Wapens haarer familie versierd worden. Eenigen kunnen tot de *Caprice* vervallen om den Stoelbewaarder te gelasten, in haar afzyn dezelve met welgekleedde wassche beelden, hem toe dal einde mede te deelen, te bezetten, op dat men haar niet verwyte dat ze den *Domine* voor mooije ledige Stoelen laaten praaten. Beelden, die misschien vry net het Karakter van veele rangzieke Juffrouwen zouden uitdrukken. Kortom, ik zie hier nog eenen bitzen en bitteren Stoelen kryg, met der tyd uit te gemoete, zoo men de twistende Partyen niet schielyk bevredigt.

Doch om ernstig te sluiten over een zaak, waar aan de openbaare stigting in den Godsdienst gelegen legt of mede verbonden is; zeg ik met mynen Medebroeder, den Nederlandschen SPECTATOR, in het aangehaald Vertoog ‘dat zoo de voorrang een betwistbare zaak is in den ommegang met de gemeene Waareld, daar over ten minste geen geschil behoorde te wezen in de Gewyde plaatsen, daar al het Menschdom als een gering stof der Aarde, ja als niets, te rekenen is by de uitnemende grootheid der heerlykheid, die alle kracht van denkbeelden doet schemeren, en in welken, als het Zinnebeeld des Hemels hier beneden vertoonende, geen onderscheid van rang of Staat behoorde plaats te hebben; en daar alle drift van onderscheiding en afzondering, meestal met kracht voorgestaan van zulken, die op verrena het beste gedeelte van de Gemeenschap der Heiligen niet uitmaken, zorgvuldig moest tegen gestaan en geweerd worden’. Ik voege 'er, (terwyl ik het berispen der Predikanten, 't gene Vriendin *Antje* verzocht, noodeloos achte) myn hertelyken wensch by dat de Zusterschap in 't gemeen *hare bescheidenheid aan alle Menschen wil doen bekend worden*, en zich bevlytiqen *om alles wat eerlyk, rechtvaardig, rein, lieflyk, welluydend, deugdelyk en loffelyk is, te bedenken en te betragten*; en dan kan het niet anders zyn, of de Hemelsche *Vrede, zal haare harten en zinnen bewaren*, en zoo veel invloeds op al haar gedrag maaken, dat ze in 't byzonder de onderlinge liefde, en eendragt, of onder elkander herstellen, of zorgvuldiglyk bewaaren, en zich tot het gezellig en liefderyk samenleven in de toekomende Weereld, en het uitbreiden van kennisse en liefde aldaar, des te meer bekwaam maaken zullen.

De Denker.
N°. 180.
Den 9. Juny 1766.

[Eenige Brieven wegens verwyten, nadeelen, en afkeerigheden, die men ontmoet om de misdaaden of ongelukken zyner Naastbestaanden.]

Nec vero me fugit, quam sit acerbum, Parentum scelera Filiorum poenis lui.
CICERO.

DE volgende Brieven hebben overeenkomst genoeg met elkanderen om ze tevens uit te geeven.

Myn Heer de Denker.

IK word gepretendeert van een braaf jong Heer, en om de waarheid te zeggen, ik heb wel zin in hem, en als ik myn eigen Voogd was, ik zou hem neemen. Maar myn Oom en een Neef van my, die myn Voogden zyn, willen 't absoluut niet hebben; dat me verbaasd spyt. Ik weet wel, dat'er van zyn leven niemant om my uitkomen zal, die me in alle opzigten zo wel lykt: want hy heeft een goed verstand; hy is deugdzaam; hy heeft een mooije stuiver geld, en (want waarom zou ik het één zo wel niet zeggen als het ander? de meisjes hebben toch ook oogen,) hy ziet 'er heel wel uit. My dunkt ten minsten zo. Vraagt gy nu, Myn Heer, waarom ik hem niet hebben mag; och het is alleen om dat de Vader van myn Galant, die reeds overleeden is, voor veertien jaar bankroet is gespeeld. Onder onze Familie, zeggen myn Voogden, is dat nog nooit gebeurd,

en zou ik nu met de Zoon van een Bankroetier gaan trouwen, dan zou ik een schande brengen over de geheele Familie. Of het aan my scheelt, ik weet het niet: maar ik kan niet begrypen, dat dit een goede reden is. Als 'er op de Jongman wat te zeggen viel, als hy niet wel van gedrag was, of zelfs als hy geen geld had; ik zou myn Oom en Neef gelyk geeven: maar ze zeggen zelfs dat dat allemaal heel wel is. Ze erkennen dat hy naarstig is en zeer ordentelyk leeft, en hebben me zelfs gezegt, dat hy door zuinigheid en wel op te passen, en door een Lot van twintigduizend gulden, dat hy uit de Lotery heeft getrokken, 'er tegenwoordig warmpjes in zit; hoewel zyn Vader hem niets nagelaten heeft. Zy stemmen me ook toe, dat hy 't niet helpen kan dat zyn Vader bankroet is gegaan. Is het dan wel redelyk, dat de arme hals daarom lyden moet? Wat zegt gy daar van, Myn Heer DENKER? Doen myn Voogden wel, met, om zulk een reden, myne verkiezing tegen te gaan? My dunkt dat ze myn vriendelyken Oppasser en zyn Beminde alle bey ongelyk aandoen. En als ik myn best doe, om op een bescheiden manier myn Voogden te overtuigen, dat ze geen goede reden voor haar zaak hebben, dan zeggen ze dat ik al te veel met hem ingenomen ben, en 'er daarom niet onpartydig over kan oordeelen. En 't komt geduurig daar op uit, dat het een eeuwige schande zou wezen voor onze Familie. Ik kan 't niet helpen, maar ik kan daar geen schande in zien voor de Familie. Dat zei ik voorleeden week ook

tegen myn Oom, en verzogt te mogen weeten in wat opzigt dat toch schande was. Maar toen ik daar wat sterk op drong, wierd de oude Man kwaad; ‘ik was een kleuter, die eerst in de weereld kwam kyken, en nog niet wist wat eer of schande was’. Eylieve, myn goede Heer DENKER, beslist gy dit verschil eens, en als ik gelyk heb, daar ik niet aan twyfel, schryf dan toch eens een Vertoog, om myn Voogden te overtuigen, dat ze qualyk doen. Hier mede zult gy zeer obligeeren

Uwe gehoorzaame Dienaares,

KLARA MINNENS.

Heer Denker.

IK ben, een Jaar of anderhalf geleden, getrouwd met een Dame, die 'er wel genoeg uitziet, en my een mooije stuiver heeft aangebragt; maar die verbruid lastig is. Ik weet waaragtig niet wat ik met het Wyf beginnen zal; hoe ik het maak of niet maak, 't is altyd verkeerd; en als ze 't al op my niet geladen heeft, dan heeft ze het op een ander verzien, die haar, zo ze meent, wat in den weg gelegd heeft; waar van ik dan toch de weêrstuit kryg. Ik denk waarlyk dat ik gantsch geen kwaad man ben voor een vrouw: maar dat onophoudelyk gepruttel en gemor en geknor en getjank kan geen mensch verdraagen. Enfin, ik ben 'er deerlyk meê aangehaald, en, om 'er maar geen doekjes om te

winden, kon ik ze verruilen, ik wagtte geen dag. Maar dat zit 'er niet op. Doch ik zou wel vergeeten wat ik eigenlyk zeggen wilde. Myn oogmerk was u te vertellen, hoe ik aan dat zoete Wyfje gekomen ben. Gy moet weeten, Heer DENKER, toen ik het trouwen in 't hoofd kreeg, waren 'er twee Juffers, die voornamelyk in aanmerking kwamen, myne tegenwoordige Huisvrouw en nog een andere Dame. Ze waren beiden gantsch niet leelyk, en ze hadden beiden geld. Ik had gelegenheid om meer dan eens in 't gezelschap van de eene en de andere te komen, en, schoon my het tronietje van myn tegenwoordige Vrouw niet het minst beviel, had ik wel dra in de neus dat de andere Juffer goedaartiger was. Evenwel dagt ik niet, dat myn Vrouw zo kribbig en ongemakkelyk van humeur was, als ik naderhand bevonden heb: want dan had het my zeker in den bol moeten schorten, toen ik 'er om uitging. Zo veel zag ik wel, dat de andere my beter leek, en ik zou ook zekerlyk by haar my geaddresseerd hebben, indien myn oude Heer 't had gelieven te permitteeren. Doch die wilde daar maar niet van hooren, om deeze zeer gewigtige en bondige reden, dat twee Oomen van het Meisje, en nog een Over-oud-oom, geloof ik, gefaillieerd hadden. Wat dunkt u, Heer DENKER, is 'er wel iets tegen zulk eene klemmende reden in te brengen? Ik meende toen van ja; ik meende dat ze niets ter weereld om 't lyf had, en ik meen het nog. Doch Papa geliefde niet toe te staan, dat ik met eene Juf-

fer uit zulk eene geschandvlekte Familie trouwen zou. *Waarom ga je niet om Willemyntje van S.*? (zo heet myn tegenwoordige Egtgenoot,) was 't geduurig. Bragt ik hier tegen in, dat ik niet veel goede gedagten van haar humeur had, dan was myn Vaders antwoord, dat haar humeur hem zo kwalyk niet was voorgekomen; doch dat ik haar niet behoefde te neemen. 'Er waren meer jonge Juffrouwen in 't land; en in allen gevalle wat haast had ik, ik kon nog wel wat wagten. Ondertusschen, ik kende zeer weinige Meisjes, die in consideratie konden komen; en, zo ik al deze of gene opnoemde, de oude Heer had tegen elk ook al wat in te brengen. Ik bleef zeer neigen tot Juffrouw *O.*, met bankrottische Familie met al, dat waarlyk een goedaartige Meid was, en die zo wel capitaal had als Juffrouw *van S.*; want Juffrouw *O.'s* Vader had wel zorg gedraagen dat zyne Broeders hem niet kaal geplukt hadden, en was dus, toen zy braken, niet veel aan hun te kort gekomen. Maar ziende dat dit, met myn Vaders genoegen, nooit lukken zou; en absoluut willende trouwen, besloot ik eindelyk, zeer naar den zin van den ouden Heer, amours te manken by myn tegenwoordig Huisvrouwtje. Ik resolveerde hier nog al te gereeder toe, om dat zy 'er wel uitzag; maar waaragtig, ik zou 't niet gedaan hebben, zo ik my by die andere Juffer had mogen adresseren, Nu zit ik 'er elendig toe, en 'er is niet anders op dan dat ik myn lot zo goed draag als ik kan. Maar uit lief-

de tot myn medenmensch verzoek ik u, Heer DENKER! eens aan te toonen, hoe zot het is in een Huwelyk te zien op omstandigheden van de Familie, die niets tot de zaak doen, in plaats van op 't humeur en de merites van de party zelve, waarmede men eene verbintenis voor zyn leeven zal aangaan. Ook wilde ik wel eens weeten of eene Familie, naar uwe gedagten, wezenlyk *geschandvlekt* wordt, door 't wangedrag van één of meer Leden derzelve. Strekt dat inderdaad tot schande van zulken, die 'er zo weinig schuld aan hebben als een eerstgebooren Kind! Dat zou waarlyk ongelukkig wezen; maar 't zou my al zeer duidelyk moeten bewezen worden, eer ik het geloof. Ik blyf met veel agting

U W. Dienstbereide Dienaar,

JACQUES CREVECOEUR.

Myn Heer Denker.

IK heb een Man, die gantsch de quaadste niet is. Hy is zeker niet quaad van humeur; hy is altyd wel te vreden als hy 't na zyn zin heeft, en hy heeft het doorgaans vry wel na zyn zin. Een groot verstand heeft hy juist niet; maar hy heeft verstand genoeg om zyn dingen waar te neemen en in gezelschap niet voor een anders gek te zitten: zo dat hy zeker geen quaad man is. Maar daar is één ding daar hy my veel chagrin meê aandoet, en daar ik wel wenschte dat hy de verkeerdheid van begreep. Gy

moet weeten, Myn Heer DENKER, dat ik 't ongeluk heb van een broeder te hebben, die aan den drank is, en tot myn leedwezen, dikwils, met een nat zeil loopt. Als myn man nu eens boos op my is (en waar komt niet wel eens een woord tusschen getrouwde lui?) dan heeft hy doorgaans voor een mode my te verwyten dat ik zulk een broeder heb. En ik kan dat immers niet helpen. Ik heb al verscheidemaal myn best gedaan, als hy in een goede luim is, om hem de onredelykheid van zulk een behandeling onder 't oog te brengen; maar 't heeft geen vat op hem. Hy wil 'er dan niet graag van hooren, en zegt, *laaten we liever wat anders praaten, dat is maar oude koeyen uit de sloot haalen*. Daarom zoud gy my vriendschap doen, Myn Heer, met in uw papier eens te toonen dat niemant te beschuldigen is over 't gene een ander doet, daar hy niet over te zeggen heeft, al bestaat hem die na in 't Bloed. Dit hoop ik zal myn lieven man overtuigen; want hy leest uwe blaadjes precies alle Maandagen als wy Thee drinken. In deeze verwagting heb ik de eer van my te noemen

Uw Dw. Dienaares,

JOZINA ZAGTAART.

Men Heer de Denker.

NEem me tog niet qualyk dat ik u me nood regt uit klaag. Daar kreeg ik van de week rusie met myn buurvrouw om een onnozel wisjewasje; 't

eene woord haalde 't aar uyt; we raakten aan 't keyven. Ik bleef men party niet schuldig; maar is dat niet inpertenent, die feeks, om me spyt an te doen, verwyt me dat me Nigt veur hoer speult. *Loop na de Leydse dwarstraat*, zeyze, *na je mooije Nigt*. 't Is waarentig droefheyd genoeg veur me; maar God weet dat het myn schult niet is. Al wat ik 'er tegen gezegt en gedaan heb, het niemendal kennen helpen. Is dat niet een vervloekt ding dat ze myn ververwyt dat ik niet gebeteren ken, en dat me in me Ziel leet is? Myn dunkt altans zo; wat denkt gy der van? Myn Heer de DENKER.

ANTJE DE GRAMME.

In myn volgende vertoog ben ik voorneemens eenige aanmerkingen, die tot Antwoord op alle deeze Brieven zullen konnen strekken, voor te dragen; dewyl my de plaats hier ontbreekt; en zy echter gewisselyk van genoegzaam belang zyn, om naaukeuriger overwoogen te worden

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Arnhem by *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*. Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol* en *E. Boucquet*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Hoorn *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 181.
Den 16. Juny 1766.

[Aanmerkingen van den Denker over het onderwerp der voorgaande Brieven; zynde een vervolg van No. 180.]

Nihil est iniquius, quam aliquem heredem paterni odii fieri.
SENECA.

Vervolg van N°. 180.

HEt is eene zekere waarheid, dat niemand te beschuldigen is om eens anders Gebreken of Ondeugden, dan voor zo veel hy die Gebreken in een' ander veroorzaakt, gevoed, of, daar hy kon en behoorde, dezelven niet verhinderd en voorgekoomen heeft. Wanneer men zynen

medemensch door woorden of daaden ten kwaade heeft verlokt, of hem eerst op eenen verkeerden weg gebragt; schoon hy naderhand verder daarop voortga, dan de toeleg was hem te brengen; is men verantwoordelyk voor het wangedrag van zulk een mensch, en kan met geen recht over ongelyk klaagen, wanneer men wegens zyn wangedrag beschuldigd wordt. Ook zyn ons de Gebreken van anderen min of meer te wyten, wanneer wy die hadden behooren of konnen te voorkoomen; wanneer we de zaaden van dwaasheid of ondeugd hadden konnen verstikken en smooren, doch zulks niet gedaan hebben. Zo kan 't geval zyn, als zulke persoonen aan ons gezag en bestiering onderworpen zyn of geweest zyn; en ook, als wy wel niet over hen te gebieden, maar egter, uit hoofde van zekere betrekkingen of omstandigheden, invloed op hen hadden, en verpligt waren hen, zo veel wy konden, te rug te houden van het kwaade. Ouders en anderen, welken de opvoeding en 't bestier van kinderen is aanbevoolen, mag men, hierom, dikwerf met reden de ongeregeldheden der jonge luiden wyten; hoewel niet altyd, om dat 'er gevallen zyn, waar in de grootste oplettendheid en zorg, ter regeling van het voorzigtig of zedenlyk gedrag der Jeugd, vrugteloos bevonden worden. Die gevallen zyn egter, misschien, zo menigvuldig niet, als veelen denken, want meermaalen zyn de Ouders in één of ander opzigt te beschuldigen, als de kinderen eenen kwaaden weg bewandelen; maar men kan nogthans niet ontkennen dat ze 'er zyn. Deeze uitzondering dan toestaande, is het een algemeene Regel, dat Ouders en Bestierders van kinderen, min of meer, met reden beschuldigd konnen worden over de gebreken van zulken, die hunner zorge waren aanbevoolen. Tevens is het waar, dat men ons de fouten van hun, tot welken wy, uit hoofde van Bloedverwantschap, of uit andere oorzaaken, eene byzondere betrekking hebben, en op wier gedrag wy behooren agt te geeven, verwyten mag, indien we 't onze niet doen of gedaan hebben, om hen van die ongeregeldheden te rug te houden. ANTJE DE GRAMME begrypt dit ook; *God weet*, schryft ze in haaren Brief, *dat het myn schuld niet is; al wat ik 'er teugen gezeyt en gedaan heb, het niemendal kennen helpen*. Zo dat waar

s, heeft ze gelyk: doch zo ze haar best niet gedaan had om te voorkomen dat haare Nigt eene Ligtekooi wierd, mogt haare Buurvrouw 'er haar, met reden, de schuld van geeven; schoon dat verwyt by een dispuut *over een onnozel wisjewasje*, misschien over 't schrobben van de straat, wonderbaarlyk genoeg zal zyn te pas gekoomen.

Buiten twyfel heeft die Vrouw niet naauwkeurig onderzogt, of *Antjebuur* zig, in dat geval van haar Nigtje, van haaren pligt gekweeten heeft of niet. Boos zynde, heeft zy maar alles aangevat wat zy konde, om haar Buurvrouw te grieven; en dit is zulk een gemeen en ruw flag van volk, dat eene slegte opvoeding, en zeer weinig gelegenheid gehad heeft om regtmaatige begrippen van billykheid te bekomen, zo kwalyk niet te neemen. Minder verschoonlyk is de Egtgenoot van Juffrouw ZAGTAART, die, inderdaad, een lief Vrouwtje schynt te wezen. Ik vind het althans zoet in haar, dat zy een goede luim van haaren Man waarneemt, om hem de onredelykheid van zyne behandeling onder 't oog te brengen, in plaats van daar over met hem te harrewarren als hy kwaad is. Zeker, haars broeders slegt gedrag kan men niet denken, dat haar in eenig opzigt te wyten zy. Zeer kwalyk doet dan haar Egtgenoot met haar dat in de neus te wryven. ‘Moet het uwe lieve Vrouw niet hard genoeg vallen, onverstandige en driftige Man! dat haar Broeder zig, zonder uwe bitse verwytingen, zo verloopt? Begrypt gy niet, of zyt gy daar te dom toe, dat het geheel buiten haar schuld is? Hoe zyt gy dan zo onredelyk en zo wreed, dat gy haar 't hert aan stukken breekt met zulk een onzinnig verwyt! Waarlyk, Myn Heer, gy zyt zulk een braave en zagtmoedige Huisvrouw niet waardig’.

Nu wordt, vermoed ik, Mejuffer KLARA MINNENS al ongeduldig, om dat ik van haar geval nog niets gerept heb. ‘Wees maar te vreden, myn goede Juffer! ik vergeet u niet; en als uwe Voogden dit Vertoog leezen en 'er zig naar gedraagen willen, dan zult gy uw mooije vriendelyke Galant wel haast meer hoop konnen geeven. En zo wilde gy 't immers gaarne hebben’. Om dan aan de begeerte van dit zoete verliefde Meisje, en tevens aan

die van den Heer CREVECOEUR te voldoen, merk ik, in de eerste plaats, aan, dat Bankroetgaan wel doorgaans, en in verre de meeste gevallen, moedwillig zedenlyk kwaad is; doch egter niet altyd. 't Gebeurt, eene enkele reize, dat iemant, buiten zyne schuld, onmagtig wordt om ieder het zyne te geeven; 't gebeurt verscheidenmaalen, dat zodanig een ongeluk meer aan onvoorzigtigheid, dan aan ondeugendheid is toe te schryven: zo dat 'er gevallen zyn, waar in een Bankroetier meer te beklaagen dan te beschuldigen is. Indien men dan al stellen wilde, dat de schande, die iemant zig op den hals haalt door bankroet te gaan, overslaat tot zyne Familie, en nederdaalt tot zyne Nakomelingschap, zou deeze besmetting nogthans niet altyd even zwaar wezen, en somtyds weinig te beduiden hebben. Maar is 'er inderdaad zulk eene besmetting? Wordt eene Familie, vraagt de Heer CREVECOEUR, door 't wangedrag van een of meer Leden derzelve wezenlyk geschandvlekt? Strekt het tot schande van een ander Geslagt zig met zulk eene Familie te verbinden, gelyk de Voogden van Juffer MINNENS zig verbeelden? Laaten wy dit wat nader overweegen.

Men moet onderscheid maaken tusschen *Schande* en *Veragting*. Die woorden worden wel, dikwils, door elkander gebruikt; maar 't eerste is niet van zo ruime betekenis als 't laatste. Somtyds wordt men, ten onregte, veragt; en zulk eene veragting is geene schande. *Met reden veragt te worden*, of *inderdaad veragtelyk te zyn*, is alleen *schandelyk*. En deeze onderscheiding kan dienen om de voorgestelde Vraagen te beantwoorden. 't Gebeurt wel, dat onschuldigen, uit hoofde van de betrekking die zy tot eenen schuldigen hebben, deelen in de veragtinge, welke deeze zig door zyn verkeerd gedrag, op den hals haalde: maar indien zy 'er waarlyk geheel geen deel aan hadden, noch 'er immer eenig blyk van goedkeuring aangaven, deelen zy nooit in zyne schanden, nademaal niemant met reden veragt kan worden om iets 't geene niet van hem afhangt. Eene Familie wordt, dierhalve, niet geschandvlekt door 't wangedrag van een of meer leden derzelve. Het strekt niemant tot schande zig met zulk eene Familie te verbinden, mids de ver-

bintenis aangegaan worde, niet met zulke leden derzelve, die zig, door hun verkeerd gedrag, mer reden veragtelyk gemaakt hebben (want dat zou in de meeste gevallen inderdaad schandelyk zyn) maar met andere onschuldige leden. En zo lang het kwaad voorbeeld niet daadlyk besmet, door tot navolging te beweegen, is de besmetting, waar van men spreekt, eene loutere herssenschim.

Zeker is 't, ondertusschen, dat, gelyk in meer gevallen de onschuldigen met de schuldigen moeten lyden, de braafste luiden, somtyds, in veragtinge of kleinagtinge geraaken, om de dwaasheid of 't wangedrag van de geenen met welken zy vermaagschapt zyn. Kan dit dan, mag men vraagen, de handelwys der Voogden van onze jonge Juffer, en van Heer CREVECOEURS Vader niet wettigen? ‘Laat het zo zyn’, zullen deeze Heeren zeggen, ‘dat het geene schande is, zig met zodanig eene Familie, door een Huwelyk te verbinden; veelen egter denken met kleinagtinge over allen, in wier geslagt men bankroetiers heeft; en 't zy die kleinagting gegrond of ongegrond is, maen deelt 'er in als men Huwelyks verbindtenissen met persoonen uit zulk eene Familie aangaat’. Genomen dit was eens zo, is dat zulk eene groote zwaarigheid? Allen die zo denken, zyn in dit opzigt, ten minste, in verkeerde begrippen. En zou een verstandig Man zig aan de begrippen van deezen stooren, in gevallen van die aangelegenheid? 't Mag redenlyk zyn zig hier naar, eenigermaate, te schikken in kleinigheden, die geen invloed hebben op het wezenlyk belang van ons of de onzen: doch 't is ten hoogste onredenlyk zig aan de ongerymde denkbeelden van anderen te stooren, in zaaken van gewigt. Veele dingen moeten 'er by elkanderen komen, in de hoedanigheden en in de omstandigheden van hem of haar die men tot zyn Echtgenoot zal neemen; en meest altoos ontbreekt 'er nog wel iets aan, dat men, met reden gaarne anders zag, doch genoodzaakt is over te stappen. Zo men dan, alleen om de veragting of kleinagting van eenige dwaaze menschen te ontgaan, een Huwelyk wil afkeuren, loopt men groot gevaar van wezenlyke

zwaarigheden over 't hoofd te zien of te gering te rekenen. Dit ziet men in den Vader van den Heer CREVECOEUR, die 't nooit verantwoorden kan, dat hy, door 't wederstreeven van zyns Zoons redenlyke begeerte, de oorzaak geworden is van deszelfs geduurig Huisverdriet. En dit voorbeeld behoorde de Voogden van Juffer Klaartje voorzigtiger te maaken. Is het waar dat zy niets anders tegen haaren Minnaar hebben, dan dat zyn Vader, veertien jaaren geleeden, bankroet gegaan is, 't gene hy niet helpen kan; zyn zyne omstandïgheden anders voordeelig genoeg; en is 'er op 't humeur en 't gedrag van den Jongman niets te zeggen; zo raad ik hun de zoete Juffrouw haaren zin te geeven. Wie weet of zy anders niet een Man krygt, met wien zy ongelukkig is, en veel ligt wel zulk een', in wiens Familie wel nooit eenig bankroet gemaakt is, maar die 'er zelf een zeer ondeugend maakt?

Daar is nog eene reden, ten voordeele van deeze jonge Juffer by te brengen; en ik wil niets agterhouden, dat ik met grond voor haare zaak kan zeggen. De bankroeten, dat te beklaagen is, zyn zo menigvuldig geworden, in ons Vaderland, dat 'er niet zeer veele Familiën geheellyk onbesmet (om deeze uitdrukking ook eens te gebruiken) van gebleeven zyn. Dit vermindert, aan den eenen kant, het denkbeeld van schande, daar aan gehegt, natuurlyk, eenigermaate, en, aan den anderen kant, wordt het daar door zeer bezwaarlyk alle Huwelyksverbindtenissen te vermyden met Familiën, waarin, vroeger of laater, iemant gefaillieerd heeft. Door hier zo precies op te staan, zou men dikwils eenen onschuldigen doen lyden, en zig zelven of de zynen een zeer goed portuur onthouden.

Ondertusschen, gelyk ik gewoon ben de zaaken van alle kanten te beschouwen, zie ik in de wyze van denken dier oude Heeren, welke zekerlyk vry ouderwets is, iets dat egter zyne nuttigheid heeft. Ik zie 'er uit dat het bankroet gaan, hier te lande, nog niet alle zyne schandelykheid heeft verlooren; en dat 'er nog luiden onder myne Landsgenooten gevonden worden, die 'er zulk een afschrik van hebben, dat zy 'er zelfs de bloedverwanten niet om

zetten mogen. Dit gaat, gelyk ik getoond heb, te verre: maar ik twyfel niet of verscheiden menschen zyn daarom te banger over hoop te raaken, omdat het hunne kinderen en naastbestaanden, onder anderen ook in 't doen van een goed Huwelyk beletten kan. Wil men dan niet voorzigtig en eerlyk wezen, om dat men hier toe verpligt is; men zy het om zulke redenen, die uit het verkeerd begrip van anderen spruiten. En waarom 't dan ook geschiede, dat men voorzigtig en eerlyk is; de Samenleeving wint 'er by. In dit opzigt, zal ik hier de aanmerking van CICERO byvoegen, waarvan een gedeelte het opschrift van 't voorgaande Vertoog uit maakte. ‘My is niet onbekend, zegt hy, hoe bitter het zy, dat de Kinderen voor de ondaaden der Ouderen straf boeten: maar dus is het door de Wetten - geschikt, op dat de Ouders uit Liefde voor hunne Kinderen, het Gemenebest des te meer zouden beminnen’. De *Romeinsche* Redenaar keurde het bitter, maar oordeelde het egter nut: doch hier vervoerde hem zyn drift tegens de Vyanden des Vaderlands. En gewisselyk, zo het ooit kan verschoond worden, de Kinderen te onteeren, om de misdaden der Ouderen; 't zou in dat geval zyn; daar 't Vaderland verraaden wordt: hoewel verscheiden der beschaafdste Volken die hardigheid insgelyks hebben afgeschaft; in der waarheid met de grootste billykheid. Hoe edelmoedig, hoe verheven zyn de woorden, waarmede ik dit Vertoog zal besluiten? Men vindt ze in den brief, van Keizer *Markus Aurelius* aan den Romeinschen Raad geschreeven, wanneer *Avidius Kassius*, zig tot Keizer hebbende opgeworpen, van hem was 't ondergebragt. ‘Wat den afval van *Kassius* betreft, zegt die voortreflyke Vorst en Wysgeer, Ik bid en bezweer u, Beschreven Vaders, dat gy uw eigen en myn Karakter met tedere opmerkinge gade slaat; Laat geen Raadsheer ter dood gebragt worden; - laaten zy, die reeds gebannen zyn wederkeeren, ja laatenze haare bezittingen genieten. - *Gy zult ook vergiffenis verleenen aan de Kinderen van* Avidius Kassius, *aan zynen schoonzoon, en aan zyne vrouwe. Maar wat zeg Ik* VERGIFFENIS, *daar zy* GEENE MISDAAD *bedreeven hebben*! Ik bid verder, dat alle de Raads-

heeren en Romeinschen Ridders in 't algemeen, die deel gehad hebben in de Muitery, door uw gezag, van den Dood, Verbanninge, ja ook van Eerloosheid zullen bevryd blyven.' Zie daar zo verre was die uitmuntende en edelaartige Vorst af, schoon zelfs op 't gevoeligst en regtstreeks beleedigd, om Schande en Oneer over veelen of over naastbestaanden te verspreiden, om de schuld van Eenen.

H. *.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Arnhem by *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft. *E.v.d Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol* en *E. Boucquet*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Hoorn *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chaimot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 182.
Den 23. Juny 1766.

[Wegens het regte oogmerk, 't welk men zig in zyne leesoefeningen hebbe voortestelien; en volgens 't welke men over de waardy der hoeken kan oordeelen. Vervolg op No. 176.]

Qui, quid sit pulcrum, quid turpe, quid utile, quid non, Plenius ac melius Chrysippo & Crantore dicit.
HORATIUS.

DEwyl de volgende Brief, my onlangs toegezonden, op zich zelven een zeer uitneemend onderhoud verschaft, heb ik 'er niets by te voegen.

Myn Heer!

MEn heeft mogelyk, met meer gronds van rede dan het vooroordeel wil toestemmen, beweerd, dat Kunsten en Weetenschappen, niet behoorlyk aangelegd of behandeld, wel verre van het menschdom gelukkig te maaken, tot jammerlyke en deerniswaardige springbronnen van onheil gestrekt, en den anders vry gelukkigen sterveling, van den eenvoudigen en bekoorlyken staat der Natuure, vervreemd hebben. Eene stelling, Myn Heer, die 't myne zaak niet is in deezen breeder te ontvouwen en aan te dringen; dezelve te melden voldoet aan myn oogwit, te weeten, om, door deezen Brief, iets aan de hand te geeven, 't welk dienen kan, om een aanmerklyk gedeelte van de onheilen, den mensch berokkend door de zodanigen, die verre het meerendeel voorgaaven zyn heil te beoogen en te bevorderen, weg te neemen.

Gaan wy de oorzaaken naspeuren van de afwyking der menschen kinderen van waarheid en deugd, terwyl de eerste te kennen, en de laatste te betragten, met korte woorden, hun weezenlyk geluk bevat; wy zullen wel dra ontdekken, dat een verkeerde smaak in den voorsten rang zal moeten gesteld worden; een verkeerde smaak, zeg ik, die grootendeels ontstaat uit de verkeerd toebereide geregten, hun opgedischt: en wie twyfelt of de Schryvers der tegenwoordige eeuwe zyn de Opdisschers, naar dien elk bykans in de oude spyze, of wen ze op de ouderwetze wyze zyn toegemaakt, geen' smaak vindt. In deeze oorzaak des kwaads zelve moet de kwaal worden aangetast, zal men eenige hoop voeden van gelukkig te zullen slaagen. Eene

hachlyke onderneeming, in de daad, die veel moeds en niet minder kunst schynt te vorderen, en daaren boven doet de uitgestrektheid van het werk een ieder byna te rugge deinzen van eene zo stoute onderneeming: dan 't zal u, als een rechtaartig Opvolger van den PHILANTHROPE, voegen daar toe de hand te leenen, ten minsten een plaats te vergunnen in uwe weeklyksche Vertoogen aan den Brief van eenen, die het durft waagen, in dit geval, het zyne te zeggen.

't Is my in geenen deele onbewust, Heer DENKER, dat de een en ander, op zeer verschillende wyzen, hier hunne kragten beproeft en hunne poogingen in 't werk gesteld hebben; maar met hoedanig eenen uitslag? - Van veel geluks in dit stuk te spreeken was de ondervinding voor eene leugenaaresse verklaaren; 't heeft lang gekrield en 't krielt nog van Schryvers, wier werken den smaak vervalschen en bederven, of liever noch valscher noch verdorvener maaken.

Geweld en straffe is hier even onnut bevonden als in de zaak zelve onvoeglyk. - Breedvoerige tegenschriften heeft men gezien dat de rechte middels waren om den Schryver, die eerst op het tooneel verscheenen was, te verbitteren, in de dwaaling te styven, en de pen op nieuw te doen opvatten, die niet zelden honderd ongerymdheden op 't papier bragt, om ééne ongerymde stelling met kragt te verdeedigen. Dit is dan oly in de vlamme werpen. - Men kan niet ontkennen, dat de Uittrekzels van, en de vrymoedige oordeelvelling over uitkomende Boeken en Schriften, wanneer ze door verstandige en op de verhandelde onderwerpen gevatte lieden zyn opgesteld, hier eenig nut doen, en zomtyds een' Schryver, zo hy niet steeke blind is voor eigen wanstallen, meer of min zyne dwaasheid onder het gezigt brengen: terwyl ze ook nu en dan de Leezers voor vrugtloos geld uitgeeven en tyd verkwisten waarschuwen en hoeden. Maar ik zie den verwaanden GLORIOSUS, wanneer hy op 't leezen van 't eene berigt zyns werks van gramschap zwelt, en, in recht vaderlyken yver voor zyn harssenkroost blaakende, wenscht zich te mogen wreeken op de mishandelaars zyner doorwrogte Schriften, straks gezust en tot bedaaren gebragt, door het leezen van eene veel gunstiger aankondiging, die zynen hoogmoed streelt. Terstond merkt hy het eerste vonnis aan als voortkomende uit onkunde, vooroordeel, partyschap, en andere laage en snoode inzigten; 't is zyner gramschap onwaardig, hy zal zich des niet bekreunen; en verblyd dat anderen zynen lof uit-

trompetten, streelt hem de opbeurende hoope dat het luidrugtige geschal der losspraake, het geknars van den nyd zal verdooven; hy vaart voort te denken en te schryven als voorheen, agtende der wereld grooten dienst te doen met zynen onvermoeiden letter-arbeid haar niet te onthouden, maar mildlyk mede te deelen. - De Leezers van *Boekzaalen, Republyken der Geleerden*, en *Letter-oefeningen*, die niet op zich zelven af durven, blyven in twyfel hangen wat te denken, wat te zeggen van werken, waar over de *Geleerden*, gelyk zy spreeken, zo onderscheiden, ja zomtyds rechtdraads strydig oordeelen: of zy volgen blindeling de eene of de andere party. Schoon dus, gelyk wy reeds aanmerkten, door middel van zodanig slag van Schriften, de kwaal eenigermaate moge verzagt, ze zal nimmer ten vollen hersteld of in den grond geneezen worden. - Het ontwerp van den Heer CANDIDUS, u, in eenen Brief [No. 60.] medegedeeld, om algemeene *Visitatores Librorum* aan te stellen, is aan veele zwaarigheden onderhevig, en wel onoverkomelyke zwaarigheden. Wie zullen Keurmeesters weezen van deeze Keurmeesters? Wie zal voor hunne onzydig- of onpartydigheid instaan? Wie borg zyn van hunne bekwaamheid? Zal men 'er veel verder mede komen dan evengemelde Maandlyksche Werkjes het brengen? Hoe menig Schryver voer niet voort in zyn oogmerk om de wereld een Boek als op te dringen, van welks uitgaave zyne beste en getrouwste vrienden, door geene reden, hoe sterk en dringende ook, hem konden afbrengen? En zullen de aangestelde *Visitatores* meer vertrouwen vinden, meer invloeds hebben?

Gy agt mogelyk, Heer DENKER, dat ik dus verre niets gedaan heb dan de ongenoegzaamheid van de aangewende hulpmiddelen, met een kort woord, naar myn inzien, te toonen, zonder betere aan de hand te geeven. 't Is waar. Gy verwagt nu het myne te zullen verneemen. Dan ik staa 'er mede even als een *Doctor*, die, by een' zieken geroepen, naa dat verscheide zyner *Kunstbroederen*, langen tyd, vrugtloos bezig geweest zyn om den Lyder langs alle mogelyke wegen der kunst te helpen, zich bykans verlegen vindt om een allereenvoudigst en gereed by de hand zynde huismiddel den kranken voor te schryven. Doch zo min een eerlyk *Arts* zich schaamt in dit geval voor de vuist te spreeken, zo min schaam ik my 't eenvoudige middel, 't geen my onlangs inviel, u mede te deelen, en door u, zo gy het des waardig keurt, aan uwe Leezeren.

Ik veronderstel dat allen, die werken van Geleerdheid, Kunst, Oordeel, of Vernuft leezen, eene zekere maate van *gezond Verstand* bezitten, en niet geheel misdeeld zyn van *liefde tot de deugd* in 't algemeen. Wie deeze beide mist, heeft de menschlyke Natuur uitgetrokken en is zo verre verbasterd, dat zyn staat volkomen hooploos en onherstelbaar moet geagt worden; ten minsten het middel dat ik zal voorschryven, kan den zodanigen niet te passe komen of iets ter wereld baaten; het mangelt hun aan eene gesteltenisse om 't zelve van vrugt te doen zyn. Doch verwerp uit deezen hoofde het middel niet te voorbaarig, zulk eene verwerping zou gelyk staan met de dwaaze afkeuring van de *Kina Kina* tegen de koorts, om dat 'er eenigen gevonden worden, die dit kragtige middel niet helpt. - Doch ter zaake; ik veronderstel dan, dat allen, die lust hebben om een gedeelte van hun tyd te besteeden tot het doorbladeren der werken van Geleerdheid, Kunst, Oordeel, of Vernuft, eene zekere maate van gezond verstand bezitten, en niet geheel misdeeld zyn van liefde tot de deugd in 't algemeen. En 't is op deeze gesteltenis dat ik my beroep, in deeze zit het middel 't geen ik beoog, en dus heeft elk, van zodanig eene gesteltenisse, 't zelve by zich en altoos aan de hand; 't komt alleen op het gebruiken aan, en onder 't leezen van eenigwerk na de inspraaken van een deezer twee algemeene Beoordeelaars of na beiden te luisteren, volgens den aart der onderwerpen, die hy aantreft. - Vergun my, door een en ander voorbeeld, dit op te helderen, en dus den aart der werking van dit middel te doen zien, 't geen ook den zodanigen van zonderlingen dienst kan weezen, die, naa veel leezens, met den Heere M.P., [No. 176.] als van 't leezen den walg steeken.

De Heer LEESGRAAG, myn Boezem-vriend, die zynen Boekverkooper last gegeeven heeft om hem alles, wat hier te lande in de *Fransche* of *Nederduitsche* taale uitkomt, en niet rechtsreeks de Regtsgeleerdheid of de Medicynen betreft, te bezorgen, ontfangt een *Roman*, met een' veel beloovenden Tytel, uit het *Engelsch vertaald*: dit immers geeft hedendaags een goed voorkomen, en doet het Boek *wel aanzigten* (mag ik deeze jufferlyke spreekwys omtrent de Boeken gebruiken); hy doorbladert het, dat weinig tyds kost; maar ontdekt wel dra, dat het overvloeit van minneranken, op zulk eene wyze en in zodanig een licht voorgesteld, dat zy der zedenloosheid voedzel verschaffen,

en lessen ter ondeugd geeven; zo niet de ingevoegde ergerlyke plaatjes den Leeuw reeds uit den klauw doen kennen. De Heer LEESGRAAG bezit eene liefde tot de deugd in 't algemeen, en deeze brengt te wege dat hy dien *Roman* als een slegt Boek verwerpe, den schryver laake, en elk die hem voorkomt van zodanig schandelyk werkje afraade. - Hy neemt een ander op, hem ten zelfden tyde toegezonden, waar in de Natuur met behoorlyke trekken geschetst, en met eigenaartige verven afgemaald wordt, waar in de gevallen, wel aan een geschakeld, te zamenloopen om de ondeugd haatlyk en de deugd beminnelyk te doen voorkomen. Zulk een *Roman* valt in zyn smaak, wordt van hen goed gekeurd en aangepreezen. Gingen alle of de meeste Leezers van dit soort van Schriften op die wyze te werk, raadpleegden zy met hun hart, ik hou my verzekerd, de geringe aftrek van schadelyke en ontugtige *Romans* zou wel ras de Drukkers afschrikken van 'er een op de pers leggen, en 't loopt weinig gevaar dat de Schryvers 't op eigen kosten zouden willen onderneemen.

Die zelfde Heer ontvangt een Werk van Geleerdheid, met een weidschen tytel, door een Man van naam opgesteld; hy hoopt, hy wenscht met al zyn hart hier een ryken voorraad van weetenswaardige stukken te zullen aantreffen, en zyne kundigheden te vermeerderen; maar helaas! onder 't ontbyt, 't zelve inziende, bespeurt hy een *Chaos* van eene groote en tot verbaazens toe uitgestrekte beleezenheid; en ware hy van het tegendeel niet volstrekt verzekerd, hy zou ligt tot de gedagte vervallen of ook de Schriften der Geleerden van vroegere en laatere eeuwen eene verwoesting ware overgekomen, waar van hy eene menigte stukken, voorheen wyd en zyd verspreid, nu by een verzameld zag. Hy leest egter; maar het verstand wordt niet voldaan, het oordeel komt 'er alzins tegen op, en geen vulniskar van zyn geheugen willende maaken, doet hy het boek digt en legt het ter zyde: in twyfel zittende of hy den onvermoeiden Schryver moet belachen of beklaagen. Myn Vriend heeft ondertusschen geen haat tegen de Geleerdheid, gelyk 'er zommigen gevonden worden, in tegendeel hy schat de waare Geleerheid hoog: en toont het met de daad, wanneer hy een weinig daarna weder een Geleerd werk, nieuwling uitgekomen, in handen krygt; een werk op eenen geheel anderen leest geschoeid, waar in de aanhaalingen uit oude

en nieuwe Schryveren, in hoe groot eene menigte ook voorkomende, in eene oordeelkundige orde gevoegd, zamengenomen strekken om eenig stuk van aanbelang op te helderen of te bewyzen. Hy leest en herleest het; weezenlyke Kundigheden worden hem daar in medegedeeld, en hy vindt zaaken anderszins voor hem, als in de oude taalen onbedreeven, geheel verborgen.

De Dichtkunst heeft op den Heer LEESGRAAG die uitwerking, welke zy op alle harten, die niet ongevoelig zyn voor de verrukkende bevalligheden van een geregeld Vernuft, behoort te hebben. Een groot gedeelte van zynen tyd in 't leezen besteedende, vindt hy in de aanvallige Poëzy eene aangenaame uitspanning, die den geest verfrist en tot ernstiger oefeningen bekwaam maakt. De werken der beste *Fransche* en *Nederduitsche* Dichters heeft hy vlytig doorbladert, en is een keurig kender van de weezenlyke fraayheden, daar in zo overvloedig te vinden. Geen dichtstuk van eenig aanbelang of naam ziet het licht of 't wordt hem t'huis gezonden. Hy valt met greetigheid op dit nieuwe onthaal voor zynen geest; het duurt niet lang of hy ontdekt of het hem smaakt dan niet. Eenige lamme en stootende regels, eenige winderige en met een valschen tooy van woorden opgesmukte gedagten, die by de andere laagkruipende verzen, te meer afsteeken, doen hem wel dra den lust vergaan om voort te leezen. Hy neemt, in verwagting om dit te vergoeden, een ander Dichtwerk in handen, waar hy hoopt beter te zullen onthaald worden; maar 't mislukt hem niet zelden, zo hy daar toe eenig stuk dat hedendaagsch voor Poëzy wordt uitgegeeven gebruike, en vindt zich dus dikwerf genoodzaakt, om het verdriet uit deeze te leurstelling spruitende te verzetten, den eenen of anderen Dichter van vroegere dagen, by wien hy weet rechtschaape dichtkunde te zullen aantreffen, voor den dag te krygen, en eenigen tyd zich daar in te verlustigen.

't Kan niet missen of de Heer LEESGRAAG ontvangt, volgens gemaakte afspraake met zyne Boekverkoopers, ook de twistschriften der Geleerden die het licht zien. Hy kent de algemeene natuur derzelvan al te wel, dan dat hy dwaas genoeg zou weezen, zich hier van veel goeds te belooven. De Voorreden alleen in te zien is dikwerf genoeg om hem den bitteren geest van partyschap, die den Schryver aanblaast, te ontdekken; en dien ontdekt hebbende, werpt hy, als een Vriend van Waarheid en van Deugd, en een Voor-

stander der Liefde, het heilloos schrift neder als eener verdere leezing onwaardig. - Omtrent dit soort van schriften heeft hy (zo hy my onlangs verhaalde,) beslooten, de meergemelde afspraak te vernietigen, en ze als geheel onnut uit te monsteren, 'er byvoegende hoe hy met geen gering genoegen eenige jaaren herwaards waargenomen hadt, dat op de verkooping der boeken, die hy niet verkiest te houden, en het jaar om zynde, op eene Boekverkooping werpt, de geschilschriften bykans niets mogten gelden, en noodig hadden, zouden zy aan den man geraaken, met eenig ander boekje vergezeld in één koop aangebooden te worden.

Myn Vriend behoort niet tot dat slag van leezers, die alleen tot tydkortig en vermaak eenige uuren aan die uitlokkende oefening toewyden; maar hy zoekt wel inzouderheid zyn verstand te verlusten en zyn hart te verbeteren; ernstige werken trekken dus boven al zyne aandagt en opmerking. Hy ziet met blydschap een stuk t'zynent komen, 't welk dient ter opheldering van den Natuurlyken of Geopenbaarden Godsdienst. Dan hy bevindt hier te menigwerven de waarheid van het spreekwoord, *'t is al geen Goud dat blinkt*. Een Predikant, wiens predikatien, toen ze gehoord wierden reeds verveelden, en de Toehoorders in slaap zongen, waagt het om ze in druk te laaten uitgaan, of zyne nakomelingen geeven ze, uit agting voor den overledenen, in 't licht, terwyl het daar voor veel beter geweest waare, dat ze in eene volslagene vergetenisse bleeven. Zulk slag van Leerredenen komen den Heer LEESGRAAG in handen. Op 't leezen der eerste ontdekt hy een langdraadige Verklaaring van duidelyke woorden, die met reden den naam van Verduistering zou mogen draagen: hy ziet geen stuk betoogd, geen bepaald oogmerk in de geheele verhandeling: de zogenaamde Verklaaring wordt gevolgd door een opeenstapeling van gemeene plaatsen der Godgeleerdheid en de Toepassing zonder vuur of leeven dient zo min om het hart te raaken, als het voorgaande deel om het Verstand op te helderen of de Kundigheden te vermeerderen. De menigte van zulke armhartige Leerredenen zou hem ligt hebben doen besluiten om ze niet de Geschil-schriften op dezelfde lyst van uitmonsteringe te zetten: maar nu en dan treft hy 'er aan, die hem zo veel leering en stigting verschaffen, dat hy tot nog toe dit vonnis over de Predikatien niet geveld heeft; het sterkt hem tot groot genoegen dat men zints eenige jaaren zich 'er vry veel op uitlegt om werken te vertaalen van uitheemsche

Schryveren over den Godsdienst, werken, die met oordeel geschreeven zyn en strekken om de Waarheid en Godlykheid van den Christlyken Godsdienst, op goede gronden te betoogen, en die allerredelykste Leere in zulk een licht voortestellen, dat ze de aanneeminge van elk onbevooroordeeld en waarheidlievend mensch waardig is.

Op deeze wyze handelt myn vriend LEESGRAAG, Heer DENKER, ook met ander slag van Boeken; hy gebruikt het eenvouwdige middel waar van ik gesprooken heb, en met deezen zoek aan te pryzen.

Men zal mogelyk aanmerken, dat alle liefhebbers van leezen op verre na die gelegenheid niet hebben, welke de Heer LEESGRAAG heeft, noch zo veel tyds aan 't leezen, of zelf aan 't inzien van de uitkomende Schriften, kunnen te koste leggen. Doch deeze zwaarigheid heeft meer schyns dan gronds; de kring der meeste Leezeren is op verre na zo uitgestrekt niet als die van gemelden Heer; veelen bepaalen zich tot een zeker slag van Boeken, die in hunne liefhebbery vallen, en zy zullen, binnen kort, door 't gebruik de nuttigheid van het aangeweezene hulpmiddel ondervinden, een middel 't geen natuurlyk strek om het zeggen vervat in het bekende versje

Een Boek vindt toch hoe slegt en dwaas het moge weezen
Een Boekwurm, die het drukt, en zotten, die het leezen,

onwaar te maaken.

Ter aanpryzinge van dit middel mag ik 'er nog byvoegen, dat eenigen, die, naar de maate hunner Letteroefening, de voetstappen volgden van den Heer LEESGRAAG, zich daarby uitsteekend bevonden hebben. Doch der zodanigen getal moet nog grootlyks toe neemen, zullen zy van zo veel invloed worden, dat de verstandlooze schryfzugt de pen van 't papier houde, en de godloosheid zich schaame haare lessen van ontugt mede te deelen.

In de hoope dat het gemeen maaken van dit eenvouwdige doch, myns inziens, kragtige middel, daartoe mag mede werken, heb ik de eer my te tekenen,

Myn Heer,

U E. D.W. Dr. en Voorstander.

L.S.

De Denker.
N°. 183.
Den 30. Juny 1766.

[Over het borgen en uitstellen van verschuldigde Betaaling, als eene Ondeugd van onregtvaardigheid en onredelykheid.]

> *Multi sunt - segnes & tardi; lenta nomina, non mala; Hos ego non adpellabo, sed commonefaciam, & ad officium, aliud agentes, educam.*
> SENECA.

SChoon 'er overvloedige blyken zyn, dat 'er tegenwoordig hier te Lande veel gelds is, hoort men egter dikwils klaagen over de slegte en traage betaalingen. *De Borg is thans ongemeen groot; ik heb nog zo veel of zo veel in myn boek staan van over drie, vier en vyf jaar, daar ik geen duit van gezien heb; nog heb ik dat geld niet ingekreegen, dat my al over drie maanden vast beloofd was*; en diergelyke klagten verneemt men geduuriglyk, als men zulken, die op den behoorlyken tyd niet betaald hebben, om geld aanspreekt. By andere gelegenheden hoort men insgelyks de menschen zig beklaagen, dat zy zo droevig lang naar hun geld wagten moeten. Bovenal wordt hier over, met veel reden, geklaagd door Leveransiers en Handwerksluiden, en door alle die nuttige Leden der Maatschappye, wier arbeid en bedryf de noodwendigheden en geryflykheden des leevens aan ons verzorgen. Deeze menschen hebben hunne penningen van nooden, en worden by gebrek van geld genoodzaakt hunne Koopluiden, van welken zy hunne waaren hebben, ook naar betaaling te laaten wagten. En wat zyn hier de gevolgen van? Dat groote zo wel als kleine Handelaars in verlegenheid raaken, dat zy, die in staat zyn om zig te redden, hunne winst grootendeels verliezen door 't lang gemis van hun geld, of zig hunne goederen zo duur moeten laaten betaalen, dat de Koopers 'er geen behoorlyk voordeel

aan hebben konnen, en dat zy, die niet veel hebben by te zetten, hun crediet verliezen, en hunne zaaken naauwlyks gaande konnen houden, of ten minste 't verdriet ondergaan moeten van gemaand te worden om schulden, die voor lang afgedaan zouden geweest zyn, indien men hen niet zo schandelyk naar betaaling liet wagten.

Ik was onlangs in een Herberg, waar van de Waard ook Rydtuig verhuurt. Terwyl ik daar een weinig vertoefde, kwam de Knegt in 't vertrek en gaf zynen Meester een hand vol gelds over, bedraagende eenentwintig guldens en een stuiver. Zo ras de Hospes dit geld ontving, eer hy 't nog geteld had, of wel zo ras hy slegts merkte dat de Knegt niet met ledige handen was terug gekomen, veranderde zyn gelaat, en de vreugde straalde hem de oogen uit. Hy was zeer in zynen schik, en zulks verminderde niet, toen hy 't geld nageteld, en gezien had, hoe veel 'er was. Inderdaad, hy kon niet meer verblyd geweest zyn, indien hy, op 't onverwagtst, zulk een sommetje of nog meer hadde gewonnen: terwyl ondertusschen deeze ƒ21: - : - omtrent een derde gedeelte was van 't gene hy van zekeren Heer hebben moest, wegens 't verhuuren van Rydtuig aan denzelven, sedert vyf jaaren. Nu kreeg hy, eindelyk, na dikwils om geld verzogt te hebben, een derde van 't gene hem regtvaardiglyk toekwam, en hy geheel reeds voor lang moest ontvangen hebben. Zo menigwerf te vergeefs zyn best gedaan hebbende om het zyne te bekomen, had hy niet anders verwagt, of zyn Knegt zou wederom met den zelfden uitslag terug gekeerd zyn; en hierom was hy zo verheugd, dat hy den Knegt een fles wyn beloofde, en nu zeer geneigd scheen, om ten aanzien van de overige twee derden op nieuw geduld te oefenen. De Man verhaalde my, by die gelegenheid, dat hy nog wel voornaame en aanzienlyke luiden in zyn boek had staan, die hem geld schuldig waren van 't Jaar 1756 af.

Dit gevalletje strekke tot een voorbeeld, onder zeer veele anderen van diergelyke of nog erger natuur, die in ons Vaderland, bovenal in zulke Steden en Plaatsen, daar weinig Negotie is, en een pragtige staat gehouden wordt, plaats hebben. En, schoon het vreemd schyne, 't is egter waar, dat de Grooten en Aanzienlyken de meeste stof tot klagten in deezen verschaffen. Leveransiers en Handwerksluiden getuigen eenpaarig, dat zy beter van braave Burgers, van

menschen, die niet onder de Ryken worden geteld, betaald worden, dan van de meeste Grooten, en van Heeren, die een' aanzienlyken stoet houden. Men kan hier van twee redenen geeven. *Voor eerst* trekken veelen der Grooten het zeil zo hoog in top, dat zy 't niet voeren konnen, zo zy elk op zyn tyd betaalen. Veelal van hunne Renten leevende, hebben zy geen Inkoomen genoeg om hunne wyduitgestrekte Verteeringen goed te maaken. Ieder jaar nu, dat zy hunne Leveransiers (waarvan de Rekeningen te samen genomen jaarlyks eene aanmerkelyke som bedraagen) laaten wagten, winnen zy een jaar Renten van dat geld, 't gene zekerlyk helpt huishouden. Dit erkende zeker Heer zonder bewimpeling, of laat ik liever zeggen zonder schaamte, toen hy een' Man, die reeds drie jaaren gewagt had en eindelyk de vryheid gebruikte van betaaling te verzoeken, vry norsch te gemoet voerde, *Wagt nu nog eens drie jaar, dan kan ik nog zo lang Intrest van 't geld trekken. Ten tweeden* durven Aanzienlyken en Grooten meer doen dan andere menschen. Een Burgerman zou zweeten van angst als hy eene menigte Nieuwjaarsrekeningen, diep in het jaar, nog onbetaald zag, en zyne oogen naauwlyks opslaan durven, wanneer hy zyne schuldeischers ontmoette. Hy zou vreezen zyn crediet te verliezen, een kwaaden naam te zullen krygen, en om geld te zullen aangesprooken worden. Maar een groot Heer is te ver verheven boven zulk slag van volk, als Winkeliers, Kleêrenmaakers, Paruikenmaakers, Huur-Koetsiers, Timmerluiden, enz., om zig aan hun te stooren. Die menschen zyn van hem afhanglyk, maar hy niet van hun, zo hy meent. Hy bekreunt het zig niet wat zy van hem denken en zeggen. Hy weet wel dat zy de stoutheid niet ligt zullen hebben van hem te maanen; en komt 'er dat toe, hy is 'er niet benaauwd voor. Worden hem dan zwaare Rekeningen t'huis gebragt, en is zyn Kas in 't geheel niet voorzien; wat zwaarigheid? Voor de betaaling behoeft vooreerst niet gezorgd te worden. Of wil men niet gaarne zo een menigte onbetaalde Rekeningen hebben en bewaaren, daar is raad voor. Men kan 'er zig by warmen als 't koud is; gelyk my voor de waarheid is verhaald, dat zeker Heer, by 't vuur zittende, en een vleugje willende hebben, alle zyne Nieuwejaarsrekeningen, die in een doos by hem stonden, dewyl zyn knegt met het brandhout te lang weg-

bleef, opstookte, zeggende; *Toekomende jaar zullen ze wel weer komen*. Deeze Onbedeesdheid en Stoutheid der Aanzienlyken wordt gevoed door den schroom hunner schuldeischeren. Men durft zulke groote Heeren niet aanspreeken om geld, en schynt te denken dat zulks eene vergaande onbeleefdheid zou wezen. Luiden van aanzien vervullen hunne minderen, zo dra zy zig vertoonen, met een zeker ontzag, waar door deezen te rug gehouden worden van hun iets te zeggen, dat zy begrypen hun onaangenaam te zullen zyn. Hier komt by dat Winkeliers en Handwerksluiden, dikwils, voor een groot gedeelte bestaan moeten van de Grooten, vooral in plaatsen daar weinig Koophandel is, en hierom vreezen hunne gunst te zullen verliezen, zo zy om geld vraagen. Deeze beschroomdheid is den Aanzienlyken niet onbekend, en dient om hen des te minder bedeesd te maaken, en hoe dik zy in de schulden steeken, met eene trotsche houding rondsom zig, en zelfs op hunne schuldeischers te doen neder zien.

Wy tellen onder de Voordeelen van het gezegende Land, welk wy bewoonen, dat ider Burger en Ingezeten meester is van zyne bezittingen, en 't zy hy veel of weinig hebbe, 't gene hy heeft, met grond *het zyne* noemen, en daar over, naar welgevallen, beschikken kan. Wy verheffen, hierom, ons Vaderland, boven zulke gewesten, daar de gemeene Luiden, daar de arme Boeren inzonderheid, niet zeggen kunnen iets te bezitten en door den Adel niet anders dan Lyfeigenen behandeld worden. 't Is ook zeker dat de Nederlanders, in dit opzigt, boven veele andere Volken bevoorregt zyn, en dat de onderdrukking der geringen, door verscheiden middelen, elders veel meer dan hier te Lande, in zwang gaat. Doch dat men 'er hier evenwel ook niet van bevryd is, blykt uit de algemeene en gegronde klagten, die my het onderwerp van dit Vertoog verschaft hebben. Is een nyver Winkelier, een yverig Arbeidsman, meester van het zyne, als hy voor 't gene hy geleverd of verdiend heeft geene betaaling kan krygen dan jaaren naderhand? Immers neen; want het gene hem toekomt wordt hem onregtvaardiglyk en geweldiglyk onthouden. Men zegge niet, dat de Man zyn geld niet kwyt, dat zyn geld goed is, en dat hy 'er geen bankroet aan zal hebben. Want behalve

dat hy somtyds hier wel gevaar van loopt; zo lang hy 't niet heeft, kan hy 'er geen gebruik van maaken, ter betaalinge, van 't gene hy schuldig is, en ter onderhoudinge van zig en de zynen. Zyn geld komt hem *nu* toe; *nu* moet men 't hem geeven; en zo men dit eenigen tyd uitstelt, begaat men byna dezelfde onregtvaardigheid, als of men hem het geld uit den huize haalde, daar mede een geruimen tyd mooi wêer speelde, en 't hem eindelyk te ruggaf. 't Is waar de lydende party kan zyne toevlugt tot den Regter neemen; de Schuldeischer kan den Schuldenaar, schoon verre boven hem verheven in Rang en Aanzien, dagvaarden en geregtlyk om betaaling aanspreeken. Maar 't is 'er zo ver van daan, dat Handwerksluiden en diergelyke menschen zouden durven besluiten om dien weg in te slaan, vreezende dikwils niet zonder reden dat men 't hun naderhand wel in de oogen zou doen druipen, dut zy 'er veelal bezwaarlyk toe komen om hunne Schuldenaars te maanen. Wanneer men dan de gesteldheid dier luiden ten opzigte van hunne Aanzienlyke Kalanten in aanmerking neemt, en de omstandigheden in welken zy zig bevinden, moet men erkennen dat zy waarlyk geen Meester zyn van het *hunne*, en groote reden hebben van te klaagen, dat zy door hunne meerderen *onderdrukt* worden.

Zo men meer naar de stem der Reden en des Geweetens dan naar die van Eigenbelang en Grootsheid luisteren wilde, zou men zulke menschen allerspoedigst betaalen, die men kon denken 't beschroomdst te zyn om betaaling te verzoeken, en die doorgaans hun geld het meest van nooden hebben. Men zou dan conscientiewerk maaken van zyn voordeel te doen met de onbekwaamheid van anderen om hunne belangen tegen ons te handhaaven, en zig ten spoedigste ontdoen van penningen, op welken men geen regt heeft, en die de eigenaars reikhalzende van ons te gemoet zien. Men zou veel meer eere stellen in zyne schulden prompt te voldoen, en daar door de hoogagting en liefde van een iegelyk, bovenal van Winkelieren en Handwerksluiden, die men begunstigt, tot zig te trekken, dan in een kostbaar gewaad, pragtige koets en grooten trein. Men zou veel liever zyne overtollige uitgaaven besnoeijen, en wat minder figuur maaken, dan den schamelen Arbeidsman laaten zugten, of een vlytigen Handelaar in verlegenheid brengen.

't Zyn ondertusschen niet alleen de grooten, die in dee-

zen te beschuldigen zyn. Gelyk niet alle de zulken, hier te lande, zo traag betaalen, maar 'er ook onder hen gevonden worden van een edelmoediger geäartheid, en van meer onzigtigheid in het regelen hunner Uitgaaven; zo vindt men, aan den anderen kant, onder luiden van minder rang ook niet dan te veelen, die 't voldoen hunner schulden te schandelyk verwylen. Aan slofheid en vergeetelheid is dit toe te schryven; maar de gemeenste oorzaak is dezelfde, waarvan ik te vooren gesprooken heb, namelyk dat men, ider in het zyne, het zeil te hoog in top haalt. Dit gebrek schynt hoe langs hoe meer de overhand te neemen onder myne Landsgenooten, van den grootsten byna tot de kleinsten; en eene van deszelfs nadeelige gevolgen is schaarsheid van geld en onvermogen om prompt te betaalen, 't geene men schuldig is. 't Onderwerp van dit Vertoog kan, dierhalve, van eene vry algemeene Nuttigheid wezen, indien myne Leezers anders genegen zyn van DEN DENKER eenig Nut te trekken, en zig niet enkel vergenoegen met dien voor Tydverdryf te leezen, en als ze, 't papier nederleggende, gedagt of gezeid hebben, *dat Vertoog is vry geestig,* of *dit is elendig droog*, of *dat is geen Oortje waard*, 'er verder niet meer aandenken.

Ik zal het overige van dit Blad vullen met de woorden van eenen beroemden Franschen Schryver, die hier niet kwalyk voegen zullen, en die op eene geestige wyze vertoonen, hoe een Assurante Knaap, die tot over de Ooren in de schulden steekt, zig weet te redden, wanneer zyne Schuldeischers, het wagten eindelyk moede, in menigte op hem afkoomen.

Zyne schulden onbetaald te laaten kan niet verschoond worden, door den tegenwoordigen behoeftigen toestand, in welken men zig bevindt, zo men daarin gevallen of gebleeven is door zyne eigen schuld, door zyne onagtzaamheid, door zynen luiheid, of door zyne overtollige verteeringen.

Een Schuldenaar bezit niets in eigendom behalven 't gene hy meer heeft dan hy schuldig is: alles wat hy meer verteert, ontrooft hy zynen Schuldeischeren. De Menschlykheid vordert dat men hem laate leeven; doch ook niet meer; en dat nog onder Voorwaarden, dat hy zyn best doe om zo veel afte doen als hy kan.

Men moet zig verwonderen over de *Tranquiliteit* van MI-

SOCHRESTES. Met hoeveel gemak weet hy zig te ontslaan van eene menigte Schuldeischeren, die hem komen lastig vallen? Honderdmaalen heeft hy hen vermyd, en laaten zeggen dat hy niet t'huis was. Nu zyn ze 'er al, eer hy nog by de hand is. Hy houdt zig lang in zyn Kamer: maar zy houden 't uit met hem op te wagten. Hy laat zeggen dat hy niet wel is, en geen mensch spreeken kan: maar zyne onpasselykheid vermurwt hen niet; zo hy langer wagt met open te doen, zullen zy de deur forceeren. Hy laat dan weeten, dat hy komen zal, en met hun in onderhandeling treeden.

'Hoe nu,' zegt hy 'mag men langer niet, met vrede, ziek wezen? Neemt my niet kwalyk dat ik het u zeg; Gy handelt niet als menschen die Welleevenheid verstaan.

Wat had gy te zeggen Myn Heer *Rhédon*? Gy hebt my een Kales gemaakt; dat is nu drie Jaar. Heb ik U niet twintig Pistoolen op rekening gegeeven? Gy hebt waarlyk wel reden van klaagen. Kom kom, ga maar heen, en wees niet bang; geen mensch zal by my een duit te kort komen. Zie daar is een Man, die my, zes jaaren, Brood bezorgd heeft. Die weet hoe men te werk moet gaan met luiden van myn soort. Hy heeft geduld geoeffend, en hy zal zig daar niet kwalyk by bevinden. Adieu Myn Heer *Rhédon*, adieu ik moet deeze Messieurs spreeken. Gy zult wel eens wêerkomen.

Ach, myn waarde *Artopole*! wat u betreft, ik heb agting voor U; gy doet braaf. Hoe kont gy zulk goed brood bakken, als gy aan my levert? Het is uitmund; 'er is niets op te zeggen... Laat eens zien, wat ik u schuldig ben..... Twee duizend driehondert zes- en veertig livres, vier stuivers, negen penningen. Ben ik u die zom schuldig?..... Als gy uw geld maar hebt, tel ik de rest niet. Twee duizend driehonderd en eenige livres..... Dat zal wel te betaalen wezen. Ga gerust heen Monsr. *Artopole*, het eerste geld dat ik ontvang zal voor u zyn; gy zult zelfs de moeite niet behoeven te doen van het te komen haalen: dat is niet meer dan billyk, want gy hebt myn leeven onderhouden.

Ha, zie daar is myn Wynkooper. - Lang heb ik gewenscht, myn Vriend, om U eens ter deeg voor te neemen. Weet gy wel, Heer Kroeghouder, dat gy met myn leeven speelt, en my byna vergeeven hebt met den Wyn dien ge my levert? Wat d..... l. doe je daar in? Ik kan 'er geen drie boutellies van drinken, of ik voel het in myn hoofd. En dat is misschien om dat ik u geld schuldig

ben. Ga heen, ga heen; men behandelt de luiden zo niet, als men betaald wil wezen. Gy zult geen geld krygen, voor dat de anderen niet meer hebben willen, om U te leeren goede waar te leveren.

Wat U belangt, Myn Heer *Guillaumet*; ik ben beschaamd dat ik U nog niet voldaan heb. Ik weet alles wat gy my verwyten kont. Gy hebt my en myn gantsche Huisgezin, nu haast vyf jaaren lang, van Kleeding voorzien; ik heb u nog geen een stuiver betaald; ik had u geld beloofd voor 't einde van voorleeden jaar, en ik heb myn woord niet gehouden. Was het dat niet alles wat gy my zeggen wilde? Gy kent my, Heer *Guillaumet:* gelooft gy dat ik zo hard wezen zou van u om uw geld, dat u regtvaardig toekomt, te laaten naloopen, en dat daar gy zo veel voor my in 't verschot zyt, indien myn Huurders my betaalden? Dan zou ik een groote Schelm moeten wezen. Maar zy zullen my eindelyk betaalen, en gy zult ook betaald worden. Uw Dienaar, Myn Heer! Laat ik tegen die Juffrouw mogen spreeken.

Goeden dag, Mejuffrouw *Peronelle*! Gy hebt my dertien stukken linnen geleverd; is 't niet zo? Ik kan u zo schielyk niet betaalen. Gy ziet wel dat 'er verscheiden luiden zyn, die ik geld beloofd heb. Maar gy zyt in omstandigheden dat gy wagten kont; gy zyt, niet verlegen om geld. - *Och neen, Myn Heer*! *gy zyt kwalyk onderregt, ik heb myn geld zeer noodig*. - Zo veel te slimmer, myne goede Vrouw: als men niet tegen borgen kan, moet men niet onder neemen te verkoopen.

Betreffende ulieden,' vervolgt MISOCHRESTES, zig wendende tot de andere Schuldeischers, die nog geen gehoor gehad hadden; 'ik ben u, geloof ik, niet van belang schuldig. Gy ziet nu dat ik myne dingen zoek effen te maaken. Laat my een weinig adem haalen. Indien ik niet beter kan, zal ik ulieden ten minste in gedagten houden.'

MISOCHRESTES dit gezeid hebbende, maakt zig weg, en vliegt heen als een pyl uit een boog; laatende de Schuldeischers zo verbysterd, door zyn stoute taal, dat hy reeds verre weg is, wanneer zy zig schikken om hem te antwoorde.

H.

De Denker.
N°. 184.
Den 7. July 1766.

[Droom, waarin de Karakters van verschillende soorten zig wonderbaar vertoonden.]

Omnia, quoe sensu volvuntur vota diurno,
Pectore sopito reddit amica quies.

CLAUDIANUS.

IK heb de gewoonte, alvoorens my des nagts ter rust te begeeven, een uurtje of twee te besteeden tot leezen, tot iets te schryven, of om my met eenige andere liefhebbery bezig te houden: dus vermaakte ik my onlangs des nagts met het Mikroskoop, en deed verscheidene aangenaame Waarneemingen, wanneer de slaap my eindelyk geweldig kwam bekruipen, zo dat ik myn licht uitbluschte en my naar bed begave, daar ik myne gedagten nog over de Uitwerkzels van dat vergrootend Konsttuig laatende weiden, eerlang in diepe rust geraakte. De regelmaatigheid myner denkbeelden werd door het luiken myner oogen wel afgebrooken en verdeeld, doch zy werden geenzins vernietigt. Myn geest, zo even met behulp des lighaams zigtkundige Proeven hebbende genoomen, was niet gezint, schoon 't lighaam verflaauwde, zyn voorwerp te verlaaten; maar deed my zyne aanhoudende werkzaamheid door den volgenden Droom ontwaar worden; dien ik mynen Leezeren heden zal mededeelen.

Ik verbeeldde my, dat ik my in eene aangenaame, ja, zo 't my toescheen, betooverde plaats bevond, waar ik de wysgeerige schimme van *Leeuwenhoek* ontmoette, die my een werktuig ter handen stelde, byna van gedaante als een groot Mikroskoop, doch niet alleen veel uitmuntender en fraaijer dan ik 'er immer een gezien had, maar van de allervolkomenste zuiverheid; het was bekwaam de ongemeenste voorwerpen, 't zy groote of kleine, op eene wonderbaare wyze aan het oog te vergrooten, duizendmaalen meer dan het beste Mikroskoop tot heden uitgevonden; zyne eigenschap was, in één stofje of droppel de zaaden, vorderingen en uitgangen der toekoomende tyden volleedig te ontdekken, alles van schyn te ontblooten, en in zyn waar licht te stellen, en dingen voor het menschelyk oog, hoe zeer ook door Konsttuig gewaapend, anderzins volstrekt onzigtbaar, duidelyk te vertoonen; in 't kort, deszelfs gebruik was zeer dienstig tot ontdekkingen, zo vermaaklyk als nuttig. De schimme des grooten Wysgeers noodigde my minzaam, om Proeven van dit Konsttuig te neemen, en wees my te gelyker tyd eene meenigte harten aan, die aan onderscheidene Persoonen toebehoorden, om dezelven tot voorwerpen myner beschouwinge te neemen.

Ik begon dan myne Waarneeming met het hart van een aanzienlyk Man, die uit loutere verliefdheid eene schoone Naaister getrouwd hadt, en waarin ik staat maakte het waare genoegen der Liefde te zullen ontdekken; doch myne verwondering werd opgewekt, wanneer ik daarin een Broeinest beschouwde, bewoond door *Jalouzy*, in de gestalte eener Klokhen, zittende op een half douzyn Eijers, in welker Dooijers ik *Berouw, Verdriet, Schaamte, Vrees, Droefheid* en *Liefde* meende te kunnen onderscheiden. Hierna nam ik het hart van eene jonge Maagd, die als Bruid onder de Geboden zat, tot het voorwerp myner bezigtiging; dit hart was byzonder zuiver en doorschynend, en, voor zo verre ik zien koude, opregt: egter was het zeer ontroerd en in beweeging gebragt door *Liefde, Schaamte* en *Verlangen*, verzeld met *Hoop* en aangenaame doch duistere *Vooruitzigten* Wanneer ik myn oog over de gezamentlyke harten uitstrekte, om uit dezelven weder een ander te kiezen, zag ik in allen drift en werkzaamheid; alleenlyk trok één hart mynen aandagt byzonder tot

zig, dat zonder de minste klopping was en dood scheen; deeze vreemdheid bewoog my om dit hart, alvoorens eenig ander, op den toets te stellen: toen ik het aantaste, bemerkte ik 'er niet de geringste aandoening of teeken van leeven in; naauwlyks hadde ik het egter op de Punt des Mikroskoops geprikt, of ik zag tot myne verbaazing, door eene sterke trilling, die het prikken in dit onnatuurlyk hart veroorzaakte, dat het niet slegts leevend, maar volbooze werkzaamheden, en zyne ongevoeligheid enkel Bedrog was; by naauwer Beschouwing werd ik in dit hart oneindige onvergeeflyke dwaalingen gewaar, ontstaande uit greetig opgevatte vooroordeelen, en verkeerdheid des gemoeds; zo dat ik het klan vour dat van eenen uiterlyk gerusten Vrygeest erkende. Verder was het hart een's Bankroetiers myn voorwerp; hierin zag ik, niettegenstaande zyn voorgewend ongeluk en armoede, de snoodste *Bedriegeryen* en *Schurkestukken*, gepaard met de zotste *Hoope;* het was zo duister en vol vlekken, dat de volkoomenheid van myn Konsttuig naauwlyks toereikte om het wel te doorzigtigen; ook vond ik geen vermaak daarop lang te tuuren, maar wierp het weg als myner Beschouwing onwaardig. Na dat ik een ander hart behoorlyk voor myn Mikroskoop geplaatst had, waande ik, ook dit gelyk de anderen te zullen zien uitbreiden; doch hoe scherp ik toezage, werd ik slegts een klompje vleesch ontwaar, veel kleiner dan ik het hart met myne bloote oogen beschouwd had: zo dat ik hier myn gezigtkundig Werktuig van valschheid begon te beschuldigen, of dat het veelligt door het schelmsche hart des Bankroetiers bedorven was; doch de wysgeerige schimme redde my uit deeze dwaaling, door te zeggen, dat dit zo klein vertoonend hart aan eenen Bloodäart behoorde. Tot myne laatste Hartenproeve koos ik 'er één van eene onmaatige grootte, schoon het my by het opneemen in evenredigheid zeer ligt voorkwam. Wanneer ik dit op de Spits des Wonder-Mikroskoops stak, kwam daar eene meenigte wind en onaangenaame lugt uit voort, waarna het met rimpels in elkander zakte, en niet weinig van zyne aanzienlyke gestalte verloor; ik erkende dus dat het opgeblaazen was geweest: myne Gezichtkundige Schimme zeide my, al lagchende, dat dit hart aan een' Schoolmeester behoorde.

Na dat ik aan de harten myn genoegen gezien hadde, verschafte de gezellige schimme my verscheidenheid van Voorwerpen, die verdienden om door zo Konstryk een Werktuig in hun binnenste bezigtigd te worden. Eerstelyk gaf zy my een glaasje, waarop eenige Traanen eener jonge Weduwe, door eenen ryken Gryzaard nagelaaten, geplengt waren; dit voor myn Mikroskoop geplaatst hebbende, bevond ik deeze traanen zeer verkragt, door de moeite die het Weeuwtje aangewend had, om ze haare oogjes te ontwringen; Voor het overige konde ik de Zaaden van *Vreugde*, van *Lachjes* en *Lonkjes* 'er reets onderscheidentlyk in ontdekken. Een paar droppeltjes die ik voor Azyn hield, op een klein glaasje verspreid, deed my vermoeden, Wormpjes die de Azyn doorgaans onderhevig is, naauwkeurig te zullen beschouwen; doch de vriendelyke schimme waarschouwde my, dat ik zulks niet te wagten hadde, wyl de drupjes, die ik zag, Brandewyn waren: Ik bezigtigde dezelven dan oplettend, wannner ik die tot eene Zee zag zwellen, waarin verscheide Monsters opkwamen, juist zinnebeelden van *Dronkenschap, Twist, Ontugt, Kranktens, Armoede* en veele andere *Onheilen*, gelyk ik duidelyk zien kon. Een ander glaasje, waarop zo 't scheen, eenig stof gestrooit was, toog my in verwondering op; de stofjes veranderden, by nader beschouwing in eenen breeden stroom van zweet, waarop ik in 't verschiet het *geluk* en den *rykdom* dobberend zag speelevaaren, tot dat ik eindelyk (daar ik nog langer staarde) het zweet ten eenemaal weer zag opdroogen, en *Hoogmoed, Trotsheid* en *Onverdraaglykheid*, als Paddestoelen daaruit opryzen: dit gezigt was zo langen voor my onverstaanbaar, tot dat de zeer kundige schimme my leerde, dat dit stof van de Holtsblokken eenes Hankemaaijers geraapt was, die zig in Amsterdam hadt ter neer gezet. Wanneer ik iets voor het Mikroskoop stelde, dat een klein draadje witte zyde scheen, vroeg my de schimme wat ik meende te zien; ik antwoordde haar niet wel te konnen onderscheiden of het eene verdorde Mergpyp, of een vervuilde Buis verbeelde, doch dat ik weinig fraais aan zo mislyk een gezigt kost vinden: waarop zy lachende zeide, dat het een grys hair eener oude Matroone was, die alle moeite in 't werk stelde, om haa-

re Kleindogter te benadeelen, door die haar' Minnaar te ontvreien. Eenige weinige zandjes en een kleine splinter, zo het scheen, die ik te zamen voor vulnis, elks opmerking onwaardig, aanzag, werd my gezegd uit de voetstappen van eenen geldeloozen Ligtmis opgenoomen te zyn; zo dat ik egter nieuwsgierig werd deeze geringe Voorwerpen in hun binnenste te beschouwen; ook werd ik niet weinig verrast, de zandjes straks tot eenen ruimen weg ziende uitdeijen, en, aan het einde deszelven, den splinter tot een' galg opgeregt te vinden: waardoor my zedekundige denkbeelden in den zin kwamen, die ik nimmer in het vulnis zoude gezogt hebben. Ik tuurde op een zeker zwart pluisje niet zo dra door myn Wondertuig, of zag zulks uitspreiden tot eenen breeden Mantel, bekwaam om zig daarmede veilig te konnen bedekken, en waarin ik veel ongedierte zag schuilen en zyn toevlugt neemen; ik giste daarom, zo my dagt op goede gronden, dat dit pluisje van den Rok een's Beedelaars afkomstig was; doch myne schimme verligtte my wederom, zeggende dat het de Wolle was van eenen styven ronde Hoed, en dat ik het ongedierte nader beschouwende, zien zoude, dat het zinnebeelden van verscheide heimelyke ondeugden waren. Vervolgens kreeg ik voorwerpen, vreemder dan men zig kan verbeelden en die geen sterveling immer kan beschouwen. De Filozoofsche Geest vertoonde my verscheidene kleine beslooten Buisjes van het fynste Kristal, die my alle geheel leedig toescheenen; doch de nieuwsgierigheid noopte my om te onderzoeken, of daar in iets te ontdekken mogte zyn, wanneer myn wonderbaare onderrigter my vooruit leerde, dat elk deezer met gedagten gevuld was, en dat bepaaldelyk dat Buisje, het welk ik thans voor het Mikroskoop stelde, de gedagten van een ouden Man beslooten hield: hier maakte ik staat, de overdenking des doods by uitneemendheid in te zullen vinden, doch werd niets dan *Gierigheid* en *Schraapzugt, Verdrietigheid* en *Ongenoegens*, ontwaar, die onophoudelyk door begeertens, door angst en kommer verzeld werden. Een Buisje met de gedagten van eenen verwilderderden jongen Losbol, vertoonde my in alle haare uitgangen overspel en vuile driften; zy klommen en daalden met groote kragt, ja haare onstuimigheid deed my

vreezen, dat zy het Buisje zouden doen bersten. Vervolgens doorzag ik een Buisje met gedagten, welkers Beschouwing my gevoelig ontroerde; Al wat aaklig is vertoonde zig hier leevendig; *Wroegingen, Wanhoop*, naaren *Angst* en *Benaauwdheid* welden daaruit rusteloos voort: ik vroeg aan mynen Onderrigter, terwyl my van schrik het Konstuig schier ontviel, van wien deeze ysselyke gedagten voortkwamen, en kreeg tot bescheid, dat ze van eenen magtigen en snooden onderdrukker op zyn Doodbedde waren! Hierna tragtte ik de gedagten van een Saletpop te doorgronden; doch deezen waren slegts stukken en brokken van gedagten, en zo wispeltuurig, dat ik die onmooglyk in ordre bekennen konde, wyl zy myne Oogen, gesterkt door het wonder Mikroskoop, geenen tyd verleenden, om zig daarop te konnen verstigen; het scheen dat deeze gedagten door haare onophoudelyke beweeging elkanderen tot brokken maalden: nu toonden zy zig als gedeeltelyk tot de Mode, dan tot de Liefde, een oogenblik daarna tot de Eenzaamheid, en byna op het zelfde tydstip tot Gezelschappen te nygen. Eindelyk zag ik een Buisje met gedagten die uittermaaten geregeld, en de zuiverste waren, die ik nog aanschouwd had, zy vloeiden uit een stil genoegen voort, en werden noch door Staatszugt afgebrooken, noch door vreeze beroerd: myn wysgeerige schimme leerde my, dat het de gedagten waren van een verstandig Man, die schoon hy onvermoogend, en van de Fortuin verschopt was, egter genoeg sterkte van Geest bezat om vergenoegt en onschuldig te leeven.

Het was my niet doenlyk van alle Buisjes doorzigtige Proeven te neemen, gemerkt derzelver meenigte; Ik werd daarin zo veel te meer gehinderd, wyl myn Geest my eenen voorraad van doorschynende kristalle Balletjes deed zien, en tevens verzekerde, dat de Holligheid van elk derzelver iets in zig beslooten hield, niet onwaardig om door myn naauwkeurig Instrument beschouwd te worden; niettegenstaande myne Oogen in geen van allen iets, hoe gering, konden ontdekken: Ik begon dan ook deeze Balletjes te onderzoeken, en beschouwde de volgende zeldzaamheden.

Een zugt van een fyn Zusje, zag ik als eenen dikken mist door één der Balletjes zig verspreiden, zo dat het

geene zig op den grond vertoonde hierdoor byna onkenbaar wierd: myn gezigtkundig Werktuig was nogtans te volmaakt, om niet door dien zwaaren Neevel heen te konnen zien, en de *Valschheid, Nyd, Boosheid, Dartelheid, Luiheid* en ontelbaare andere *Ondeugden*, als zo veele afschuuwelyke wormpjes door elkander te zien woelen. De Eeden van een Minnaar deeden zig op als meenigvuldige schakels van een net, ligter dan spinrag, en t'zaamgeweeven van de allerfynste Bedriegeryen; ik verbeeldde my op dit Gezigt, dat zulk een net, door de broosheid zyner stoffe, onbekwaam was om iets daarin te doen verwarren: nogtans verzeekerde my de Filozoofsche Geest, dien ik steeds geloofwaardig bevond, dat het t'zamenstellen en verdubbelen van veele dier schakels, overvloedig in staat was om zwakke Harten te verstrikken. Een wezenstrek van eenen *Petit maître* in zyn behoorlyklicht gesteld, deed my een gansch Register verwyfde Manieren ontdekken, 't welk een laf bestaan inboezemde van den Jonker die hem in eigendom behoorde: Voorts was hy niet bekwaam om my twee minuuten in aandagt te houden. Ik verwisselde dit dan weder met een ander Balletje, dat my een zoet Tooneel opende; het was de lonk van eene schoone Juffer: ik bevond dien t'zaamgesteld uit loutere *Liefde*, welke van allen kant blinkend uitschitterde, en zig als eene Zon in 't rond verspreide; Kwetsuuren en Balsems lagen in deezen lonk opgeslooten. Voorts konde ik in één enkeld woord van eenen geld- en warzugtigen snooden Advokaat, alle het zaad ontdekken, dat tot eene hevige twist en langduurige Proceduuren vereischt word; ik zag daarin zo veel *Dubbelzinnigheid, Bedrog* en slinkse *Arglistigheid*, dat ik, (wat deeze laatste eigenschappen betreft) het woord, dat ik beschouwde, voor de toezegging van een kwaad Betaalder en Bedrieger zoude gehouden hebben, indien de gezellige schimme my niet niet op 't sterkste hadde verzeekerd, dat deeze hoedaanigheden in dien trap van volmaaktheid, alleenlyk by eenen schurkagtige Regtsgeleerden te vinden waren. De verwagting van eenen verwaanden Zot, en die van eenen Alchimist, welken elkanderen zeer gelyk waren, en ik in twee groote kristalle Ballen beschouwde, openbaar-

den my geene zigtbaare stoffe, maar deeden my, van wat kant ik ze ook bezigtigde, alleen eenen zwaaren Rook gewaar worden; waardoor ik egter eene genoegzaame bevatting van den aart dier verwagtingen konde krygen. Laatstelyk zag ik twee ongemeene kleine Balletjes, waarvan 't eene al het oordeel van eenen geleerden Pedant, en het andere de geheele Konscientie van eenen Maakelaar in zig bevatte. Zo als ik meende toe te treeden om deezen naauwkeurig waar te neemen, werd ik (door wat toeval is my onbewust) plotselyk uit mynen Slaap gewekt, en myne oogen openende, was zo wel het wysgeerig Spook als Wonder-mikroskoop en voorwerpen eenpaarig verdweenen.

Sp....w.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by, dezelven te bekomen; en, wyders, te Arnhem by *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol* en *E. Boucquet*, Leiden, *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Hoorn *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 185.
Den 14. July 1766.

[Het laaken en veragten van anderen, als een Ondeugd, ten toon gesteld.]

Habet quendam aculeum contumelia, quem pati prudentes ac viri boni difficillime possunt.
CICERO.

Nlets bykans wordt algemeener en in ruimere maate onder de menschen uitgedeeld dan Lof en Veragting. Elk schynt zich te verbeelden een bevoegd Regter te weezen over de verdiensten zyns naasten, en juist te kunnen oordeelen, waar in hy gepreezen, waar in hy gelaakt moet worden. Ik behoef my, om deeze stelling te staaven, op geen ander bewys te beroepen, dan de dagelyksche Ondervinding. - Wie myner Leezeren, die geen volslaagen vreemdeling is in den ommegang der wereld, en gezelschappen bywoont, hoort niet, by alle gelegen-

heden, hoe de een den ander in de weegschaale legge en het gewigt zyner waardye net opgeeve; als ware hy kundig van alles wat hem betreft van zynen burgerlyken, verstandigen of zedelyken handel. Buiten tegenspraak is dit Pryzen en dit Veragten niet geheel te verwerpen en af te keuren; daar door immers kan lofwaarde braafheid en deugd een gedeelte haarer vergeldinge hier op aarde, eenen goeden naam, wegdraagen; daar door kan laagheid van ziel en snoodheid van inborst den verdienden smaad ontvangen, en dus de eerstgemelde op het kragtigste aangemoedigd en de laatstgenoemde met regtmaatige schaamte overdekt worden. Zo bestaat het in de natuur der zaake; maar gelyk de menschen, hoe groot is hunne verkeerdheid! veelal hier van afwyken, zo verlaaten zy in 't Pryzen en in 't Veragten ook dikmaal het rechte spoor; beidshands gaat men de waarheid dikwils mis, een veragtenswaardige wordt niet zelden gepreezen, en een pryzenswaardige gelaakt. Wanneer, gelyk ieder ziet, het pryzen en veragten den naam van Ondeugd verdient, en als zodanig van alle braaven aangezien wordt.

Ik zal myne Leezers thans onderhouden over de Veragting, als een Ondeugd aangemerkt; en myn Vertoog, hoop ik, zal den zodanigen onder hun, die op iets ernstigs gesteld zyn, niet mishaagen.

De Veragting van onzen medemensch is daar in gelegen, dat men hem de verschuldigde eere niet geeft; laag van hem spreekt; zyne goede hoedanigheden en deugden verbergt, aan verkeerde beginzelen toeschryft en bezwalkt; of kleine misslagen vergroot, ten breedsten uitmeet, en hem zo slegt afmaalt als strekken kan om hem in wanagtinge te brengen. Ziet daar de hoofdtrekken die het weezen van deeze ondeugd schetzen; om ze nader te leeren kennen zal het noodig zyn dezelven op te helderen, en met eigen kleuren af te maalen.

Voor eerst bestaat de veragting des naasten daar in, dat men hem de verschuldigde eere niet geeft en laag van hem spreekt. Door verschuldigde eere moet men in de eerste plaats verstaan die hoogagting, welke wy aan menschen als menschen verschuldigd zyn, in zo verre zy met ons van eenen en den zelfden oorsprong hunne af-

komst rekenen, Schepzels van GOD, eener natuure deelagtig, met eene redelyke ziele begiftigd, aan de zelfde wetten onderworpen, en tot de zelfde eindens geschaapen zyn. - Hoe veele zaaken, zo dikwerf de voorwerpen eener spottende Veragting, hangen geheel niet van den mensch zelven af? Dikwerf moet iemand, om dat hy gebogcheld is, scheel ziet, kreupel gaat, of eenig ander lichaamsgebrek heeft, smaadlyke bejegeningen van de Veragting ondergaan? Zo zal ook iemand, om 't gemis van een scherp en vlug verstand, om zwakheid van oordeel, schoon hy geen eisch op een deezer beide natuurlyke voorregten maakt, niet zelden tot een voorwerp van Veragting strekken; en hier toe is ook by zommigen genoeg, dat men in laagen staat gebooren is, of in bekrompene omstandigheden leeft. Wie ondertusschen ziet niet, dat de gebreklykste van lichaam, de stompste van geest en de armste mensch, neemt hy, naar zyne vermogens en omstandigheden, zynen pligt getrouwlyk waar, onze agting, als mensch, niet min verdiene dan de schoonste, de schranderste en de rykste. Althans in 't gemis dier voordeelen steekt geene stoffe van regtmaatige Veragting.

Doch verdient de menschlyke natuur op zich zelve onze hoogagting, zulks komt iemand nog te meer toe, wanneer hy zyne verheevene zielsvermogens te koste legt, om in kennis te vorderen, zynen medemensch van nut te weezen, en bovenal indien hy daar door zynen zedelyken wandel tragt te volmaaken. - Waar uit volgt, dat de tweede trap van Veragting, bestaande in het bedekken of bezwalken van iemands goede hoedanigheden en deugden, of dezelve aan verkeerde beginzelen toe te schryven, den voorgaanden in boosheid overtreft. Die Kunde, welke een mensch door vlyt en pryslyken yver verkreegen heeft, mag te regt zyn eigendom genoemd worden; en in de Deugd bestaat zyne weezenlyke waardye. Op hoe slinks eene wyze nu gaat de Veragter hier omtrent te werk, wanneer hy deeze versmaadt en geene verkort, door valschelyk aan te merken, by voorbeeld, dat zyne kunde slegts oppervlakkig is en niet tot den grond der zaake indringt; dat zyne deugd niet voortkomt uit goede en Godsdienstige beginzelen,

maar uit andere oorzaaken, die het weezen daar van geheel wegneemen, en ze in 't ongunstige licht van bedrog en geveinsdheid vertoonen. By zodanigen Veragter is de maatigheid des naasten enkel het gevolg zyner natuurlyke gesteltenisse, zyne milddaadigheid oefent hy alleen om van de menschen gezien te worden, en zyn betoon van yver voor den Godsdienst is niets meer dan een momaanzigt, 't welk hy aandoet om dus bedekt zyne tydlyke belangen te beter te bevorderen. Ook verandert de Veragter iemands goede hoedanigheden in ondeugden, die 'er, wat het uiterlyke aanzien betreft, eenige overeenkomst mede hebben, standvastigheid onbuigzaame hardnekkigheid en de stipte waarneeming der Godsdienst-pligten naauwgezetheid en feimelary noemende. Wordt 'er tot iemands lof gesprooken, de Veragter is gereed om dien te verkleinen, en telt eene menigte van goede hoedanigheden op, die den gepreezenen nog ontbreeken, of vergenoegt zich, zulks niet wel mogelyk of raadzaam vindende, het agterhoudend en agterdogt verwekkend woordje *maar* met veel schrooms, zo niet met eene zugt, uittespreeken, om dus, in die hem hooren, het denkbeeld te verwekken, dat 'er nog vry veel aan haapert om de maate des lofs zo gestreeken vol te meeten. Gevraagd zynde wat 'er van dat *maar* is, wil hy 'er niet verder voor uitkomen; en 't gebeurt niet zelden dat men, indiervoege in onkunde gelaaten, het ergste denkt, van een Mensch op deeze wyze veragt; 't moet, denkt men, al zeer slegt wezen, 't geen iemand, anders niet spaarzaam in ten nadeele van anderen te spreeken, bedekt en agter houdt. De onweetende argwaan neemt het onbekende voor bekend, gissingen voor zekerheid en den schyn voor waarheid op: en hier door slaagt de Veragter met deezen trek dikmaal wonder gelukkig in zyn verkeerd oogmerk.

Dan ten hoogsten toppunte van boosheid steigt de *Veragting*, wen zy de misdryven des naasten vergroot, en zulke gebreken, die hy reeds voor langen tyd afgelegd en verbeterd heeft in de geheugenisse verleevendigt en op 't snoodste afschildert. Zodanig een Veragter neemt de algemeene zwakheid der menschlyke natuure niet in aanmerkinge, noch zoekt eenige verschooning in het gebrek van opvoeding, in den aart der omstandigheden, en de kragt der verzoekingen; maar vat alles ten ongunstigste op, en kiest

het slegtste, dat iemand immer pleegde, en hem bekend is, voor het hoofdkenmerk om hem te beschryven. De Heer CONTEMTOR werdt gevraagd na het Character van den Heer S****, in een geval, 't welke zyne bevordering betrof; men wist hy hadt dien Heer van de vroegste jeugd af gekend, en zy hadden langen tyd de vriendschap aangehouden; maar de Heer CONTEMTOR zag gaarne een' ander met die voordeelen begunstigd, de vriendschap tusschen hem en den Heer S**** afgebroken zynde: Wat doet hy? Het zwak waar mede de Heer S**** in zyne jeugd behebt was, doch in zyn verderen leeftyd grootmoedig overwonnen hadt, beschryft hy als zyn hoofdcharacter uitmaakende. Dit is genoeg om hem te weeren en den ander voor te trekken.

De Ondeugd, die wy dus verre in eenige byzonderheden beschreeven hebben, pleegt men in tegenwoordigheid van het ongelukkige voorwerp of in deszelfs afweezen. Roert de Veragter, in het byzyn van den Veragten, zyne smaadende tong; dit is wel het smertlykste, maar 't minst snoode; dewyl deeze als dan, vindt hy zulks geraade, gelegenheid heeft om zich te verontschuldigen, te verdeedigen en zynen goeden naam te handhaven: doch meestentyds schiet men deeze vergiftige pylen agter deszelfs rugge, zich aan agterklap en oorblaazerye by de Veragting schuldig maakende. Nimmer egter treffen zy vinniger, dan wanneer de Veragting gepaard gaat met een zweemzel van vriendschap, en een vertoon van belangneemingin de agting des geenen, wien men smaad op den halze werpt; dit is de overgegeeven snoode handelwyze der zodanigen, die een boos hart onder een minzaam gelaat verbergen.

Veelvuldig en niet moeilyk te ontdekken zyn de oorsprongen van deeze Ondeugd. - Onder dezelven mag men aan den dwaazen hoogmoed en verwaatene trotsheid de voornaamste plaats wel geeven; Zielsgebreken, die, uit eene verkeerde zelfsliefde oorspronglyk, den mensch met gunstige gevoelens van zich zelven vervullen en hem steeke blind maaken om eigen wanstallen op te merken; en die hem aanzetten, om alleen agt te geeven op 't geen hy in zich zelven uitmuntend meent te vinden, en de gebreken van anderen voornaamlyk in aanmerking te neemen; eene zelfverheffing, die natuurlyk Veragting baart.

De snoode Hoogmoed teelt Nyd voort, die weder op zyne beurt Veragting over den naasten brengt; en een andere hoofdoorzaak is van dit gebrek. Nydige menschen, weinig bevorderd, of aan groote ondeugden verslaafd, kunnen niet dulden, dat anderen hen in lof en deugden overtreffen, en poogen over zulks den helderen glans der waare verdienste, die hun te sterk in de scheemerende oogen flikkert, te verduisteren, door de vuile en dikke dampen van veragtende smaadredenen.

En wie, eenigermaate ervaaren in de kromme streeken, naar welken veelen den koers huns leevens inrigten, zal my tegenspreeken, als ik aanmerk, dat dit snoode gedrag by zommigen voortkomt, uit eene pooging om hunne eigene gebreken te bedekken en voor Godvrugtig door te gaan. Menschen van dit helsche beleid, die gaarne den naam draagen van zich geheel en al aan den dienst van GODE gewyd te hebben, en in al het uitterlyke de stipste naaukeurigheid waarneemen, vinden het pad van waare deugd voor hun te steil en te lang; zy zoeken derhalven een korter en gemaklyker weg, om met den naam van Vroomen te mogen pronken; en deezen meenen zy gevonden te hebben, door, by alle gelegenheden, het gedrag hunner mede menschen te berispen, onverschillige daaden als groote en hemeltergende zonden uit te kryten, op het haatlykste te verdraaijen en te veragten, 't geen ze, om te meer ingang te krygen, met melydende klagten over den ongelukkigen, dien zy veragt maaken, gepaard doen gaan.

Speelt dus de geveinsdheid haare snoode rolle in de Veragting des naasten; openbaare Godloosheid druft dit mede bestaan. Van menschen tot dien trap van boosheid opgeklommen, dat zy waarheid en deugd versmaaden, en met voeten treeden, is niet wel iets anders te wagten, dan dat zy de Voorstanders van Godsdienst en Deugd op dezelfde wyze behandelen: deezen zyn toch haatlyk in hunne oogen, als bestraffende door een goed en loflyk voorbeeld, hunnen ongeregelden en laakbaaren wandel.

Ik zal hier niet één woord nog by voegen, hoe eenigen, om, op eene schandelyke wyze gunst te bejaagen, en anderen in ongunst te brengen, de Veragting als een allerbekwaamst hulpmiddel bezigen. - Hoe zommigen zich daar van bedienen om den geenen naar den zin te

praaten, van wien zy veel voordeels ontfangen of te wagten hebben; en hoe de Veragting dus een streek der heillooze vlykunst worde. - Hoe toorn, wraakzugt, en dergelyke heftig ontstookene gemoedsdriften, de tong ter Veragting des naasten scherpen, behoeft slegts even gemeld te worden

Uit zo snoode oorsprongen komt de Veragting voort, en even zo zyn de gevolgen; Gevolgen dikmaal zo nadeelig voor den Veragter zelven, als voor den Veragten, en altoos strekkende om de rust en het genoegen der menschlyke zamenleeving te verstooren. Met deeze kortlyk voor te draagen zullen wy dit Vertoog besluiten.

De Veragter des naasten die rechtstreeks tegen den gulden regel der pligten van zamenleevinge aangaat, en de stem der menschlykheid geen gehoor geeft, als zy ons toeroept, *alles wat gy wilt dat u anderen zullen doen, doet hun ook alzo; en doet anderen niet, wat gy omtrent u zelven niet wilt gedaan hebben*, stelt zich bloot aan de regt. maatige Veragting zyner medemenschen, en wekt hunnen afkeer: ‘want de Veragting heeft’ (gelyk CICERO wel aanmerkt in de regelen boven dit Vertoog geplaatst) ‘een' angel van scherpheid in zich, dien goede en wyze mannen zeer bezwaarlyk verdraagen kunnen’. - Wordt de ongegrondheid zyner smaadlyke redenen ontdekt en aan den dag gebragt, 't welk dikmaal gebeurt; hy verliest zyne geloofwaardigheid, en maakt dat alle braaven en opregten zyn gezelschap schuwen; hy verkoelt de toegenegenheid zyner vrienden, die hem niets vertrouwen; terwyl hy den toorn en grimmigheid zyner vyanden gaande maakt. - Welk eene schaamte (heeft hy deeze niet te eenemaale afgelegd,) moet hem vervullen, wanneer hy zich genoodzaakt vindt, zyn zeggen te herroepen, om, door dat middel de wonde, die zyn smaadende tong toebragt, eenigzins te geneezen? - Welk een knaagend en beschuldigend geweeten, (is dit niet reeds toegeschroeid,) draagt hy met zich om? een Geweeten dat hem, schoon alles bedekt blyve, en hy de beoogde vrugten van zynen slinksen handel plukke, meer kwellings baart, dan eenige tydlyke voordeelen kunnen opweegen: want de jammerlykste en ellendigste gevolgen wagten den Veragter in een ander leeven, gelyk hy zeker weet, slaat hy geloof aan de bedreigingen van het *Euangelie*.

Niemand zal denken dat ik grootspraak gebruik, wanneer ik zeg dat de Veragting den naasten een schreeuwend onregt aandoet, een schriklyk nadeel toebrengt, en het geluk der zamenleeving verwoest. - Wat immers kwetst, wat beledigt de Veragter minder dan de eer en den goeden naam des geenen, dien hy veragt? Een Onregt, 't geen dikmaal van de grootste nadeelen gevolgd wordt: veelen immers verliezen, hunnen goeden naam missende, allen grond van tydlyk welvaaren, en moeten daarom zo arm als ongeagt leeven; de geringste arbeider heeft dien niet min noodig, dan de aanzienlykste en vermogendste mensch; ja 't is veelal zyn eenigste schat. Geen wonder derhalven, dat elk daar op zo zeer gezet en gesteld is; geen wonder, dat het derven van denzelven, naar de verschillende geaardheid der menschen, in eenigen mismoedigheid te wege brengt, die hen onbekwaam maakt ter rustige volvoeringe van hunnen pligt; en anderen tot wraaklust prikkelt, om den geledenen hoon den Veragter betaald te zetten, en de schade op hen te verhaalen. - Is de Veragter onbekend, heeft hy zyn schendig bedryf bedekt gepleegd, dan zal wantrouwen en agterdocht de ontruste Ziel des Versmaaden bekruipen en hem berooven van het streelende genoegen, om in vertrouwen met anderen te verkeeren. - Weet hy wie vuilaartig zyne eer roofde, zo komt twist en vyandschap, met verwarring en allen boozen handel, te voorschyn treeden, de droevigste rampen baarende.

Het is dan zeeker, dat de onregtmaatige en oneerlyke Veragting de algemeene banden der menschlykheid aanstukken scheurt, en de grondslagen van geluk het onderste boven keert. Ja zy is het, die menigwerf boezemvrienden in onverzoenlyke vyanden veranderde, en tusschen huisgenooten krakeelen inwierp; zy is het die vaak tweedragt tusschen Man en Vrouw verwekte, Kinders van hunne Ouderen en Ouders van hunne Kinderen afkeerig maakte. Met één woord; de tong der Veragters is een open graf, met zynen mond pleegt hy bedrog, slangen fenyn is onder zyne lippen, zyn mond is vol van vervloekinge en bitterheid, vernieling en elende is in zyne wegen, den weg des Vredes kent hy niet.

De Denker.
N°. 186.
Den 21 July 1766.

[Brief van Betje Leezens, om te toonen, hoe verkeerd het zy, zyne Diensthooden en geringe Lieden de gelegenheid te henemen, om zig te oefenen.]

Nihil opus nobis ancilla, nisi quae texat, quae molat,
Lignum caedat, pensium faciat, aedis verrat, vapulet;
Quaeque habeat cotidianum familiae coctum cibum.

PLAUTUS.

DE volgende Brief is my deezer dagen toegezonden: 't zal den Leezer zoo min als my kunnen verschillen, of de styl vrysterlyk of vrouwelyk, dan mannelyk te noemen zy; genoeg en voldoende is 't, indien de kenmerken, 'er in voorkomende, eigenaartig zyn.

Myn Heer!

IK leze uwe Vertogen met zeer veel plaisier. Voornamelyk heb ik met lust gelezen uwe Verantwoording voor de arme Dienstboden; en dewyl gy in Menschlievendheid dus uwen Voorganger niet toegeeft, zo neme ik de stoutheid, om u een kort bericht van myne gevalletjes, in den wisselvalligen staat myner dienstbaarheid my overgekomen, mede te deelen, in hope dat gy, na 't voorstellen derzelven, met 'er tyd de ongerymdheid der behandeling van vele Heren en Juffrouwen omtrent hunne en hare gedienstige Geesten, in een behoorlyken dag zetten, en voor al de waereld bespottelyk maken zult, gelyk ik denke dat ze verdient; want misschien is dat de beste weg om de menschen, die doorgaans allen zeer gezet zyn op eere en achting, dus te doen handelen, dat ze dezelven ook by de verstandigen verdienen mogen.

Ik ben maar een geringe Dienstmaagd, op geen onaanzienlyk Dorp ten platten Lande, in een Armen huis groot gemaakt, dewyl ik beide myne Ouders al vroeg verloren had; en daar leerde ik en eenigen myner gaauwste medemakkertjes ook lezen en schryven. De Opzieneressen van dit Huis kwamen van tyd tot tyd naar ons zien, om te onderzoeken, hoe wy aangezet wierden, en in het leren vorderden; en of onze klederen net en zuiver waren. In deze omstandigheden leefden wy gelukkig genoeg, om regt dankbaar te zyn, en wel te beantwoorden aan de goedheid der genen, op welker kosten wy werden opgebragt. Wat my betreft, ik was de gunste-

ling van myne Meesteresse, die gewoon was my in het lerenlezen, daar ik eene groote neiging en graagte toe hadt, sterk aan te zetten, en daarin en in het schryven ook zulk een voortgang maakte, dat zy myn schryfboek aan alle Vreemdelingen liet zien, 't welk my menig steekpenningtje in den zak bragt. Maar, ten lesten gebeurde het, dat eene der voornaamste Opziensters van het Huis, die den Winter in de Hofplaats had gepasseerd, weder landwaarts kwam, met het hoofd vol van vreemde en nieuwe gedachten, die 't gantsche Dorp verwonderd deden staan. Zy beweerde, namelyk, dat het weinig minder dan strafwaardig was, de arme Meisjes te leren lezen en schryven. Zulken, zeide zy, die tot armoede geboren zyn, zyn ook tot onkunde geboren; en zullen, hoe minder zy weten, dies te beter en harder leren werken. Zy vertelde ook aan hare Vriendinnen, dat geheel de *Haag*, door de ondeugende en baldadige Dienstboden, als op stutten stond; dat er naauwlyks een Meid te vinden was, bekwaam tot allerlei werk, sedert dat de Opvoeding eene zo grote menigte van fyne en beschaafde Juffertjes gemaakt hadt, van welke niemand een minder tytel dan dien van *Staatjuffer, Kamenier*, enz. of ten minste van zulk een rang begeerde, die haar in staat stelde om geboorde schoenen, fraaije lange lubbens, en een Samaar of Sak des Zondags te dragen, en dagelyks voor een venster of in een zykamer te zitten naaijen, of liever den tyd te verkyken. Maar wat haar betrof, zy was geresolveerd gene Meisjes meer te laten bederven; en zulken, die nu nog uit hare handen aasden, zouden nooit op hare kosten leren lezen of schryven, (want gy moet weten, dat zy, als een weldadig mensch, te vooren eenige kinders daar toe, buiten het Armenhuis, op hare eige beurs hadt laten optrekken): de Waereld was al boos en ondeugend genoeg, en zy wilde voortaan zorge dragen, on ze niet erger te helpen maken.

Deze Mevrouw werdt, door de Medebestiersters van hat Huis, een tyd lang, yverig tegengegaan; maar zy bleef nogthans by hare denkbeelden en gevoelens, en maakte het bedreigde omtrent die genen ook werkstellig, die van hare byzondere gunste afhingen. Velen begonden toen te luisteren naar haren raad; en haar voorbeeld vermogt zo veel, dat, in den tyd van twee a drie jaren, op dit Dorp zelden een arm Kind te vinden wis, welk men leerde lezen of schryven; want bykans elk was nu overtuigd, dat het gantsche Land ten gronde zoude gaan als men de Kinders of Wezen van behoeftige lieden in 't lezen en schryven onderwees.

Dus geraakte het Lees- en Schryf-School in ons Huis ook

welhaast in verval; en alles, wat myne Meesteres verder omtrent my deed, was dat ze my, by myn vertrek, welk kort daar na gebeurde, een afscheidskus gaf, betuigde dat zy te oud en zwak was, om my ergens meer in te helpen, en my raadde eenen dienst te zoeken, doch vooral my vermaande, dat ik toch niet vergeten moest 't gene ik nu geleerd had. Maar dat was inderdaad de weg niet om daar ter plaatse voort te geraken; want myne achting voor 't lezen en schryven, en de grote vordering, die elk wist dat ik daar in gemaakt had, waren genoeg in staat, om my by de Aanhangeressen van de nieuwlings ingevoerde mening als een ydeltuit te doen aanzien, en my overal den voet dwars te zetten, zo dat, als ik myn dienst by de eene of andere ging presetsteren, nergens eenig ander antwoord my toegebeten werd, dan dit: *Hoe*! *kind, jy werken*! *dat wilt jy, en dat kunt jy ook niet doen Hard werk past ook voor zulke schryvende vingertjes niet, als jy heht; en een schrobber of boender, Meisje maat, zou je handen maar zeer doen, of schaven en bederven; neen, ware Kind, ga liever naar Amsterdam, en zoek daar op een Kantoor of in een Brouwery te komen.*

Wat zou ik nu doen! Nu ik op ons Dorp geen drenst konde krygen en niet in staat was om, zonder huur, aan de koft te geraken, wist ik geen raad wat te beginnen; en zou in grote belemmering en verlegenheid geraakt zyn, was een van myne oude Kornuitjes niet omtrent dezen tyd van *Amsterdam* by hare Vrienden gekomen. Deze, met een zyden Japon gekleed, vertelde my en andere harer Kennissen, hoe gelukkig zy aldaar leefde, wat al fraaije dingen zy 'er zag, en hoe groot een huurloon zy 'er won. Dit verhaal deed my besluiten, om aldaar ook myn fortuin te gaan zoeken, en ik begaf my in de volgende week met de Pakschuit derwaarts. Ik ging aldaar met een Kennis van dat gemelde Speelmakkertje naar de zuster van myn oude Meesteresse, die ten eersten uitzag, om my ergens te plaatsen. Deze Vrouw nu had gene andere kennissen dan Handwerkslieden; en ik liet my op myne bekwaamheden ook niet voorstaan, dat ik naar hoger rang van menschen mogt uitzien; zo dat ik zeer happig de eerste gelegenheid aannam, die zich maar voordeed.

Eerst geraakte ik in dienst by de Vrouw van een Horologiemaker, die alle weken meer kon winnen dan vereischt werd om met Vrouw en Kinderen overvloedig te bestaan: maar vermits zy samen gewoon waren alle Zondagen in een Chaisje, dan eens naar den *Uithoorn*, dan eens naar *Haarlem*, dan eens naar *Loenen* en elders op den dril te gaan, verteerden zy aldaar meer dan de helft van de weekelykscheinkomsten; de eene helft van

den Maandag sleten ze te bed, en de andere in vreugd en slempery, en 't kon zelden Woensdag avond worden, of men zat al met ledige handen; zo dat men de drie overige dagen van de week weinig te bikken, en veeltyds honger te lyden had; terwyl de Meester onderwyl in de eene of andere Kroeg 's avonds op de pof ging zitten drinken. Gy moogt u wel verzekerd houden, Myn Heer, dat onder de genen, die hier by te kort kwamen, de Meid het meeste leed, en dat ik, om niet van honger te vergaan, dezen dienst, na verloop van drie Maanden, verliet.

Daar op geraakte ik in dienst van een Hoedemakers Vrouw, alwaar ik geen gebrek altoos had te vreezen: want men leefde 'er in eene geduurige weelde en overvloed. Myne Meesteres was een zeer vlytig Wyf, die 's morgens vroeg opstond om de Knechts aan 't werk te zetten. Maar de Meester, een liefhebber van de fep, en een olyke Kittebroêr zynde, bleef alle nachten tot twee uuren uit; en ik was genoodzaakt op te blyven zitten tot dat hy te huis kwam; en te gelyk om te vyf uuren weder op te staan en aan 't werk te gaan, als de Vrouw op kwam; zo dat ik 's nachts pas twee of derdehalf, of als het op 't hoogst liep, drie uuren te bed mogt liggen om te slapen. Zonder de nodige rust nu kon ik zo min leven, als zonder eeten; dies verzocht ik dat ze zich van eene andere Meid wilden voorzien.

Myn volgende dienst was ten huize van een Linnenkoper, die zes Kinderen had. Zo dra ik daar in huis kwam, onderrichtte my de Juffrouw, dat ik de Kinderen nooit moest tegenspreken, noch hen laten schreeuwen; 't welk ik, die niet geneigd was om ze eenig leed toe te brengen, gereedlyk beloofde te zullen opvolgen. Maar, als ik den eenen een boterham gaf, wilden ze allen te gelyk geholpen worden; en speelde ik met den eenen op myn schoot, zo wilden ook de anderen zitten; en, die ik niet begunstigde, of maar met uitstel zogt te paaijen, zetten een luide keel op, en schreeuwden vervaarlyk, tot dat de Moeder binnen kwam, en dan de zoetertjes gezuikerde Amandelen gaf, en my heftig bekeef. Het was my derhalven ondoenlyk om zes Kinderen te gelyk, die men de handen vulde, om ze te doen fchreeuwen, in rust en stil te houden; waarom ik ook ontslagen werd als een Meisje, die wel trouw en eerlyk, maar van geen goeden aart en inborst was.

Van hier kwam ik by een paar Lieden, die een kleine winkel van restantjes en goed koop Linnen ophielden, en daar ik verpligt was, om Brieven te schryven, en boek te houden; en als het druk was, ook in de winkel de klanten te helpen geryven. Hier begon ik al te hopen, dat myn geluk zou toe-

nemen, naar mate ik 'er noodzaaklyk was of werd. Maar myne Meesteres, gewoon zynde, dagelyks voor haar eigen byzonder gebruik, een gedeelte van de winst zich heimelyk toe te eigenen, ging op 't laatst zo stout en grof in hare dieverytjes te werk, dat de Meester zich begon te verwonderen, hoe hy zo veel verkocht, en zo weinig overwinst vond. Zyne Vrouw gaf voor, dat zy hem in 't onderzoek naar de oorzaak hier van wilde helpen, en durfde hard en duidelyk genoeg zeggen, *dat zy hoopte aan Betje een eerlyk Meisje te hebben, maar wel wist, dat die handige Meisjes doorgaans bekwaam waren om*, kip ik hebje, *met de vingers te spelen*. Denk niet, myn Heer, dat ik, na het horen van zulk eene taal, aldaar lang bleef wonen. Neen zeker, ik verliet schielyk en in allerhaast eene plaats, daar men my met Dievery beschuldigde, of 'er van verdacht zogt te maken; en, dewyl ik my nog van geen anderen dienst verzorgd had, was ik verpligt om een tyd lang, in een Achterstraat, op een Kamer myn verblyf te gaan nemen. Ik was toen al wel voorzien geraakt van eenige Klederen en Linnen, maar, ten einde het, met eere en zweet verkregen goedje niet te verliezen, moest ik toezien, om wel haast weder een andere huur te bekomen. Terwyl ik hier toe by myne Kennissen rond ging, en by de Besteedsters liep, was de Vrouw, die op de kamer tegen over my woonde, zo minzaam en gedienstig voor my, dat ze onderwyl myne kamer schoon maken en bewaren wilde; 't welk zo verre ging, dat ik geen reden voor deze ongemene vriendlykheid begrypen, en dezelve ook niet naar verdienste, zo ik meende, vergelden konde. Maar dit ontdekte zich ook weinige dagen daar na, toen ik eenig Linnengoed miste, waar op ik terstond van daar verhuisde, een ander Logement nam, en besloot, my voortaan, voorzichtig van zulke nieuwe Buurkennissen af te houden, en beter toe te zien.

Na verloop van zes weken, werd ik, als tweede Meid, gehuurd by de Vrouw van een Grossier op de Prinsegracht, wiens Zoon by zyne Ouders in de leerjaren stond. Deze jonge knaap was gewoon, buiten weten van zyn' Vader nogthans, laat in de Herberg te zitten, en ik had bevel van myne Juffrouw, om hemstil in huis te laten, en voorts wel op vuur en licht te passen. Ik rekende den tyd, dien ik verpligt was, in dit opwachten te besteden, als overtollig, en dat ik denzelven derhalven wel op myne manier met lezen in een goed boek mogt doorbrengen; 't gene my dan ook dit gedeelte myner dienstbaarheid dies te ligter en vermaaklyker maakte. Maar eindelyk vind de andere Meid myn Boek, en liet dit terstond, als wat nieuws, aan onze Juffrouw zien; die my, daarop, met zeer vele ge-

voeligheid kwam vertellen, dat Meisjes, als ik, haren tyd, vry wat beter behoorden te besteden; datze gene van zulke leesgraage Nufjes kende, die een goed hair op het hoofd hadden; dat men altyd wel wat anders kondete doen vinden, dan te zitten suffen in de boeken; en dat het haar ook niet geleek zulk eene neuswyze Juffer te gebruiken, om haren jongen Meester te blyven opwachten. Kortom, dit was nu de eerste reis, geduurende myne dienstbaarheid, dat ik het voor strafbaar en gevaarlyk hoorde uitkryten, als iemand lezen konde, of daarin eenigen tyd besteedde. En ik werd ook, onmidlyk, doch met fatzoen, op dat ik, zeide men, geen sprookjes zou leren vertellen, ontslagen, en behaalde dus, weinig danks, boven myn verdiende loon. Niet lang daarna kwam ik ter woon by een Juffrouw van geringe middelen, maar by welke ik vervolgens den gelukkigsten tyd van myn leven had; want, myne Meesteres voor welke de openbare vermaken en gezelschappen te kostbaar vielen, besteedde haren tyd meest in de Boeken, en was vry wel in haren schik met eene Meid, die deel kon nemen in hare uitspanningen. Ik stond des morgens vroeg op, om myn werk af te doen, om des namiddags te meer tyd te hebben, om te lezen, of te lusteren, als myn Juffrouw las; die my dan ook vergunde, om myne gedachten over het gelezene, of het genoegen, welk ik daar in vond, aan haar medetedeelen. Dus vervlogen vyftien Maanden tyds, eer ik het byna wist, en, zonder dat ik gevoelde tot dienstbaarheid geboren te zyn. Maar helaas! eene hete koorts overviel toen myne Juffrouw, en rukte haar binnen weinige dagen, in het graf; waar door ik van een geliefd voorwerp beroofd werd, welks verlies ik met hete tranen beschreidde.

Dus, eenen tyd lang mag ik zeggen, als in weelde geleefd hebbende, was ik genoegzaam onbekwaam geworden, voor eenigen anderen dienst, en haast al te zeer verlekkerd en te kiesch, om my met eene Keuken-konversatie te bemoeijen; zo dat ik, gehuurd zynde in de familie van een *Oostindisch Directeur*, myn gedrag en houding, naar men zeide, zo zeer verschilde van dat der andere Dienstboden, dat men vaststelde, ik was eene Juffer, in Meiden gewaad vermomd. Dit vermoeden was ook reden genoeg, om, binnen drie weken, my myn afscheid te geven; dewyl men my van eenige geheime oogmerken verdacht hielt, welken men voor als nog niet begrypen konde. Toen nam ik myn toevlugt tot het andere einde van de stad, daar ik hoopte gene verhindering in het bekomen van eene goede huur te zullen ontmoeten; gelyk ik aldaar ook wel haast by een deftig Logementhouder kwam, die eene zeer talryke familie

had. Maar hier was ik te wys voor de Meiden; en te keurig en te vies voor de Knechts en Lakeyen; doch ondanks deze knibbelaryen zoude ik het aldaar nog wel een tyd lang uitgehouden hebben, hadde myne Juffrouw, die my tot het inkopen der behoeften gebruikte, niet op zekeren tyd een briefje gevonden, waar op ik de uitgave van den dag had aangetekend, en waar op zy, onderstellende dat dit niet volkomen met haar boek mogt overeenkomen, vinniglyk verklaarde, dat 'er geen Pen noch Inkt, voortaan, behalven hare eigene, in de keuken gebruikt zoude worden; en toen ik my kort daar na daar toe van Potlood bediend had, gaf zy my myn afscheid; maar was evenwel zo billyk of voorzichtig myn goeden naam niet te benadeelen.

Toen werd ik in de buurt aldaar in een ander hnis gehuurd, voornaamlyk om de Kamers te vegen, en de Bedden te maken. Hier was ik, een tyd lang, de gunsteling van Juffrouw *Amarentia*, de Kamenier van Mevrouw, die geen zin hadt in de gemene Meiden, en zich gelukkig noemde, om dat ze eene Vryster van eenige opvoeding, zeide zy, tot hare gezellinne verkregen had. Deze Juffer was een liefhebster van de Kouranten en Nieuwspapieren, maar konde derzelver vreemde woorden niet wel lezen, zo dat, als Mevrouw uit was, ik haar in dezen ten dienste stond, en wy dan samen de neuzen telkens in de boeken hadden. Ten langen leste werden myne bekwaamheden zo vermaard, dat Myn Heer zelf my in het schryven zyner Rekeningen begon te gebruiken. Maar toen wist Juffer *Amarensje* looslyk uit te vinden, dat myne baldadigheid ten hoogsten trap geklommen, en 'er nooit eene Kamer schoon geveegd was, sedert dat *Betje Lezens* daar in dienst gekomen was; en dit nydig aanbrengen, hoe valsch ook, was genoeg, om my myn Paspoort te doen geven.

Sedert ben ik gehuurd geweest by eene Juffrouw, die in *Victualien* handelde, en eene Dienstmaagd zogt, die lezen en schryven kon. Hier bleef ik vier jaren lang, doch kon haar nooit ten volle behagen; en niettemin, toen ik sprak van verhuizen, begon zy te wenen en te klagen, dat ik haar niet behoorde te verlaten, maar hare kribbigheid aan hare onpaslykheid moest toeschryven, en haar wat verdragen en inschikken, dewyl ze als dan my by haren uitersten wille gedenken zoude, daar zy toch op geen lang leven meer konde staat maken. Deze redenen bewogen my te blyven, en haar, zo goed als ik konde, in hare ziekte op te passen. Zy maakte ook haar Testament, en gedacht myner by het zelve, volgens hare belofte; maar geen week daar na, of zv wierp de Codicil in 't vuur, om dat ik haar lepel op de slinker zyde van haar bord gelegd had. De tweede uiterste

wil, drie dagen daar na gemaakt, ging denzelven gang, om dat ze niet in staat was, haar Kuiken soupe alleen te nuttigen, en ik die haar te heet aanbood, zo zy zeide. De derde werd ook verscheurd, om dat 'er een Muis achter het beschot geritzeld hadt, door welk dier zy waande, dat ik haar levendig wilde doen wegslepen; zo dat ik een tyd lang uit hare gunst geraakte: doch toen de ziekte nu begon toe te nemen, weken de wraakzucht en kribbigheid voor zagter en gematigder denkbeelden; en zy hernieuwde haar *Codicil* kort voor hare dood, my daar by eene somme van 4000 Gulden legaterende; met welken ik my nu op myne Geboorteplaats heb nedergezet, na dezelve wel bezorgd te hebben, in goede handen tegen 4 percent in 't Jaar, waar van ik, met wat naaijen en breijen tusschen beiden, genoeg kan leven; en nu nog eenige uuren daags besteden, om arme Meisjes in 't lezen en schryven te onderrichten.

Ik ben,
Myn Heer,

Uwe Dienares
BETJE LEZENS.

Men ziet uit deezen brief, dat de wisselvalligheid der dienstbaarheid of 't geduurig verwisselen van Dienstbooden, alzo dikwils aan de grilziekte, veranderlykheid van aart en onheuschheid der Vrouwen, als aan de ongeregeldheid en ongehoorzaamheid of stugheid en spytigheid der vrouwlyke Dienstelingen te wyten zy. *Betje Lezens* strekt ten bewyze dat men onder deeze laatsten ook goede Geestgesteltenissen aantreft, en zulke, die zeer gezet zynde op de verkryging van nutte kennisse en uitbreiding of beschaaving van haare Verstanden zich gaarne, by eenige uitgekochte, en met haar zweet rykelyk te vooren betaalde oogenblikken, met een goed Boek daartoe willen bezig houden; welk te meer pryswaardig is in de zulken, en door de Heeren en Vrouwen te gereeder behoorde toegestaan en ingeschikt te worden, hoe minder deeze Dienstbooden gelegenheid hebben, haare kundigheden, door middel der onderlinge verkeeringe, en redeneering te vermeerderen; dewyl men dezelven toch gemeenlyk buiten allen gemeenzaamen ommegang met zich zelven sluit, en hen op eenen, dikwils al te verren, afstand beneden zich rekent. Schoon ik dan de order en welvoeglykheid niet verachten, en de al te groote familiariteit met de Dienstboden niet pryzen wil; Men behoort echter altoos te denken dat zy Menschen zyn van dezelfde beweegingen, aandoeningen, en driften, als wy, die gediend worden; en dat zy zoo wel eenen eisch op onze vriendelykheid, inschiklykheid, en in veele opzichten op ons onderwys, goed voorbeeld, en zorge hebben, als onze kinderen, welken wy veel al, in derzelver jeugd, aan haar toezicht vertrouwen.

De Denker.
N°. 187.
Den 28. July 1766.

[Dorus, Kuning van Lydie; of onverwagte Vervulling der Godspraake.]

Tu ne quaesieris scire, nefas, quem mihi, quem tibi
Finem Dii dederint; - nec Babylonios
Tentaris numeros, ut melius, quidquid erit, pati.

HORATIUS.

DORUS, Koning van *Lydie*, hadt een Gebied, 't welk zig zeer wyd uitstrekte; en de Liefde, welke zyn Volk hem toedroeg, kende geene paalen. Niets ontbrak derhalve aan beider geluk, dan een Erfgenaam en Opvolger, die, door het voorbeeld en de onderwyzingen van den Vader, de glorie en 't geluk des Volks aan de Nakoomelingen zou

mogen bevestigen. Deeze zeegen, vuurig gewenscht, doch lang gemist, werdt eindelyk verkreegen. De vreugde ter gelegenheid van de geboorte van den jongen Prins was onuitspreeklyk; doch de openbaare vermaaken weeken eindelyk voor de heilige plegtigheid, om het Kind, op eene luisterryke en eerbiedige wyze, in den Tempel de Goden op te draagen, en hen wegens zyne volgende Lotgevallen raad te pleegen. Alles was hier toe in gereedheid gebragt, en de toegangen tot den Tempel opgevuld van eene meenigte, die allen het hoogste belang in deeze plegtigheid namen. De Koning, van zyn gansche Hofgezin gevolgd, kwam tot de deur van 't Heiligdom, nam het Koninklyke Kind uit de armen zyner Voedster, en gaf het aan den oppersten Priester over, die het op den Orakel stoel plaatste. Na dat men eene offerhande van honderd Runderen gedaan hadt, klom de Priester op de trappen van 't gewyde altaar, en gaf deeze Godspraak: ‘De Goden, ô *Dorus*! hebben in u een welgevallen, en gaaven u deezen zoon als een teeken hunner liefde. Maar welke duisternis bedekt het toekoomende? Ik zie een gedeelte daar van, en 't is vreeslyk! Eene beminde hand dreigt zyn leeven; en wie zal hem voor den doodelyken slag behoeden’? Zoo ras deeze noodlottige woorden gesproken waren, was de gansche menigte in verwarringe en bedeesdheid; en de Koning keerde, met droefheid en angst overstelpt, naar zyn Paleis.

Wanneer de Vorst van zyne hevigste ontroerenisse een weinig bedaard was, begon hy bedagt te zyn op middelen, om den gedreigden slag te voorkoomen; en beraadde zig daar op met zyne Gemalinne. Zy was reeds van de Godspraak onderrigt, en in eene bezwyminge, die haar leeven in gevaar bragt. Na ryp overleg besloot de Koning zynen geliefden zoon verre van het Hof en van alle naastbestaanden op te laaten voeden, in de vleiende hoop, dat de tyd of gunst der Goden de gedugte uitkomst ten goede zoude keeren. De Koningin bezweek van droefheid andermaal, wanneer zy dit besluit hoorde; en de Geneesheeren bewoogen *Dorus* haar vertrek te verlaaten. Zyne zorgen waren tusschen zyne Gemaalin en Zoon verdeeld; doch de eerste niet kunnende helpen, en geen tyd willende verspillen om zyn Kind te behoeden, ontboodt hy *Orixus*, een' man van de diepste kundigheid en uitgestrektste vooruitzigten; die eertyds nevens hem de Legers hadt geboden, en thans aan 't hoofd van 't Staatsbestier was. Hy hadt eenen staatzugtigen geest, doch

was onberispelyk van gedrag: nogthans hadt hy, in vroeger tyd, eens of tweemaalen blyken gegeeven, dat hy in staat was de wegen van regt te verlaaten, om zyne oogmerken te bereiken. Aan deezen man verklaarde de Koning zyne bekommernissen, vraagde hem zyn oordeel; en zy besloten eindelyk, dat *Orixus* den jongen Prins met zyne Voedster en twee andere vertrouwde Vrouwen der Koninginne, zoo ras het duister was, naar eene afgelegene plaats in een digt bosch zou geleiden; waar een Kluizenaar, zei hy, zyn verblyf hadt, en die hem alleen bekend was.

Naauwlyks was dit besluit genomen, of de Koning kreeg berigt, dat zyne Gemaalin in eene bezwywinge was everleeden, hebbende haare laatste oogenblikken met den Opperpriester doorgebragt, waarby niemand dan het Kind met zyne minne tegenwoordig was geweest.

De Koning volvoerde terstond de schikking, welke tusschen hem en *Orixus* beraamd was; en het kind bleef verscheide jaaren in het afgelegenste van 't bosch, met geen ander gezelschap dan zyne Zoogvrouwe en haar' Zoon, die met hem van gelyke jaaren, en *Agenor* genaamd was, en de twee vertrouwde Vrouwen. Dikwils ging de Koning hem heimelyk zien, en bespeurende de groote genegenheid, die de twee kinderen elkander toedroegen, beminde hy ook den jongen *Agenor*, om zyns Zoons wille.

De jonge Prins bereikte in deezen staat zyn vyftiende Jaar; en de tyd hadt eenigermaate de levendige indrukfels, die de Godspraak gemaakt hadt, uitgewist; zoodat de Koning het besluit name, om den Prins aan 't hof te brengen; dewyl het Ryk eene volmaakte rust genoot, van onlusten binnen 's lands, en van buitenlandsche vyanden ten eenemaale bevryd.

Wanneer de Koning zyn voorneemen aan den jongen Prins bekend maakte, ontfing deeze het bevel met alle mogelyke betuigingen van liefde en gehoorzaamheid; alleen biddende, dat zyn *Agenor* hem mogte verzellen, werwaards hy ook ginge. De Koning stont dit gereedelyk toe, en de Prins en *Agenor* werden in staatsie uit het bosch naar 't hof geleid, onder de blydste toejuichingen van eene ontelbaare meenigte. Zy werden vervolgens beiden te gelyk opgevoed, maakten groote vorderingen in de Weetenschappen, en eene onderlinge nayver vergoedde ras den tyd, dien zy in hunne voorige jaaren in 't bosch verlooren hadden.

De Koning, ondertusschen bedagt, om zynen Opvolger

bekwaam te maaken tot den troon, dien by hem hoopte na te laaten, stelde hem onder 't opzigt van den schranderen *Orixus*, zynen eersten Staatsdienaar; die door deeze nieuwe eer en blyk van vertrouwen bekoord, niets verzuimde, 't welk zyn huis en onderrigtingen kon aangenaam maaken voor den jongen Prins, die altyd door zynen boezemvriend *Agenor* verzeld werdt.

Orixus hadt een eenig kind, *Ismene* geheeten. Zy was in den bloei der jeugd, en uitmuntende in alle schoonheden en bevalligheden zoo wel van geest, als van lichaam. De jonge Prins vergat ras het voornaam oogmerk, waarom zyn Vader hem by *Orixus* zondt; en *Agenor* werdt niet min getroffen door de bekoorlykheden van *Ismene*, schoon hy dat met de zorgvuldigste oplettenheden voor haar en zynen Prins verborge. De groote Staatsdienaar ontdekte ras 's Prinsen liefde, en zyne Staatzugt bewoog hem de ontvonkte genegenheid aan te kweeken; geevende hem, op veelerleie wyzen, gelegenheden om zyne Dochter te zien, zoo meenigmaalen als 't hem behaagde; zoo dat de Prins ras geheel van liefde t'haarwaards blaakte.

Onmoogelyk was het hem, in dien staat, de gesteltenis van zyn harte niet open te leggen voor zynen Boezemvriend: ‘Hoe beminnelyk, zei hy, is *Ismene*, en hoe gelukkig zal Ik wezen, wanneer Ik haar myne zielsgenegenheden kan inboezemen! Zy schynt thans in die diepe rust en ongevoeligheid, waarin myn hart tot nu toe ook gesluimerd heeft. Ach, indien ik het haare, door de uitstortingen myner tederheden, niet kan ontvonken, ben ik verlooren, geheel verlooren; en wat zal Ik doen? Wat dunkt u, Myn Vriend? Zou zy gevoelig zyn voor myne Liefde; zou ik 'er haaren of mynen Vader over onderhouden; of zal ik aan *Ismene* den staat myner verliefde ziele eerst openbaaren; zou ik haar door 't een of ander ook beleedigen’? Het is onmogelyk, Myn waarde Prins, antwoordde *Agenor*, die nu duidelyk gewaar werdt, dat zyne eigene Liefde hoopeloos was; het is onmogelyk, dat *Ismene* voor eene Liefde, als de uwe, ongevoelig zyn zou. ‘Wel, zei de Prins, Myn getrouwe Vriend, laat ons dan by haar gaan, laat ons vliegen, opdat ik haar terstond myne liefde ontdekke; Gy moet my daarin ondersteunen, en de Liefde zal een gedeelte van haare gelukzaligheid aan de Vriendschap zyn verschuldigd.’

In deeze blaakende gemoedsgesteltenisse van den jongen

Vorst, gingen zy *Ismene* zien; terwyl *Agenor* ondertusschen den bittersten stryd tusschen Getrouwheid en Tederheid in zyn harte gevoelde: Hy aanbadt *Ismene*, en 't was volstrekt noodzaaklyk voor eeuwig van haar af te zien! Hy oordeelde zelfs, dat dit te doen ten gevalle van zynen dierbaaren Vriend, met vermaak zyne edelmoedige ziel zou kunnen vervullen. Ook hadt de Prins veele voordeelen boven hem, die het geluk van *Ismene* konden verheffen: schoon hy niet konde nalaaten zig te vleijen met de gedagten, dat hy in haare oogen zekere teekens ontdekt hadt, die hem te kennen gaaven, dat de gesteltenis van zyn harte haar niet geheel onbewust was. Haar gezigt, dagt hy, scheen te zeggen; ô Agenor, *Waarom zyt Gy de Prins niet*? *Hoe teeder, hoe gelukkig zouden wy te zaamen leeven*? In 't vertrek van *Ismene* gekoomen zynde, wierp zig de Prins voor haare voeten neder, verklaarde haar, hoe zyne ziel van 't eerste oogenblik af dat hy haar gezien hadt, door de volmaakste liefde geheel vervoerd was, en dat zyn noodlot van haar afhing. Zy betuigde haare verbaasdheid, en scheen zig te willen onttrekken. Hy herhaalde zyne betuigingen; en Zy erinnerde hem zynen rang. ‘Ik verwagt alles, aanbiddelyke *Ismene*, zei hy van de liefde en toegevenheid des Konings, mynen Vader; zoo dat myn leven en geluk van u, van u alleen afhangen’. Myn waarde *Agenor*, zei hy, bepleit toch de zaak der liefde voor my: ‘*Agenor*, Dierbaare *Ismene*, kent alle de gevoelens van myn harte; hy is myn andere zelf; hy is volmaakt overtuigd van uwe onschatbaare waarde, en de opregtheid en tederheid myner liefde’. Deeze woorden bragten *Ismene* in eenige verwarringe van geest; een blos verspreide zig over haar aangezigt; en haare oogen waren op den grond gevestigd. *Agenor* was niet min met zig zelven verlegen; maar herstelde zig in zoo verre, dat hy *Ismene* van 's Prinsen opregtheid verzekerde: ‘Ik weet, zei hy, en zyne Liefde en zyne oogmerken; en ben volmaakt bewust, dat uwe Deugden die eer verdienen, welke hy u aanbiedt’. Waarop *Ismene* alleen antwoordde, dat zy hoopte, dat de uitzigten van grootheid haar nimmer zouden doen vergeeten, wat zy aan haaren Pligt verschuldigd ware; en daarop vertrok zy onmiddelyk.

Zy liet den Prins in de grootste verwarring en mismoedigheid; en schoon *Agenor* zeer gunstige gevolgen, uit haare houding, voor zig zelven kon hebben opgemaakt; nogthans was hy over de ontroering en smert van zynen Vriend der-

maate bewoogen, dat 'er voor eenige andere gevoelens geene plaats in zyn harte ware. ‘Myn waarde Prins, zei hy, ik kan niet zien, dat gy regtmaatige redenen hebt voor zoo bittere ontroerenissen: Misschien heeft het begrip van Pligt de overhand op haare genegenheden; en bewust van den afstand tusschen eene Onderdaane en den Vorst, verbergt zy misschien haare neiging, op dat zy naderhand mogelyk zig niet behoeve te schaamen over haare belydenis. Zoek derhalve haar eerst van den Koning te verkrygen; zyne Liefde voor u zal hem uw Geluk boven alles doen stellen, en zyne Grootheid heeft hem reeds boven alle de uitzigten van Staatzugt verheven. *Ismene* zal min beschroomd zyn, wanneer gy uw Vaders toestemming by de verklaaring uwer tederheden kunt voegen; en zy zal u gereedelyk van eene liefde verzeekeren, die zy waarschynlyk reeds gevoelt, wanneer zy dezelve zonder gevaar kan belyden’. De Prins keurde den raad van zynen getrouwen Vriend goed, en begaf zig onmiddelyk naar den Koning.

Dorus was verzet over den voorslag van den Prins, doch stont hem, na eenige zwaarigheid gemaakt te hebben, zynen wensch toe. Onmiddelyk begaf zig de jonge Vorst naar *Orixus*, en berigtte hem zyn aanstaande geluk. *Orixus* hoorde hem met blydschap, die hy egter, onder de betuigingen van nederigheid en pligtmaatigheid, wist te verbergen; en ging terstond naar zyne Dogter, om haar eene tyding medetedeelen, die hy niet twyfelde, of zy zou haar ten hoogste verblyden.

Dan, tot zyne grootste verwondering en verdriet, vondt hy zig daarin bedroogen. Zy ontving zyn berigt met eene houding, die haare te loorstelling en smert terstond verraadde, en borst vervolgens in eenen vloed van traanen uit. Hy bestrafte haar, doch met tederheid: en haar antwoord was vervuld van eerbied en onderwerping: ‘Vergeef het my, Myn Heer, zei zy; Maar een Koninklyk Minnaar, wanneer andere pligten en belangen zyne liefde doen verdwynen, verandert ligtelyk in een Dwingeland’.

Juist op dit oogenblik werden zy, door 's Prinsen komste in 't vertrek, gestoord; hebbende hy zyn ongeduld niet langer kunnen wederhouden. De verwarring van *Orixus*, en de traanen van *Ismene* lieten hem geene gelegenheid over om wegens de gesteltenisse van haar harte te twyfelen; hy drukte zyne te loorstelling en wanhoop uit met eene hevigheid, die de grootte zyner liefde evenaarde, en zou dus vertrokken

zyn, hadde *Orixus* hem niet weerhouden. ‘Myne Dogter, zei hy, hoe ondankbaar en ongevoelig zy ook moge wezen, kent haaren pligt, en zal 'er aan voldoen’. Neen, antwoordde de Prins, ‘de onderwerping van pligt zal men haar, ten mynen gevalle, nimmer vergen: dit zou my voor eeuwig haatelyk maaken in haare, en veragtelyk in myne eigene oogen: de tyd en myne tedere oplettenheden zullen haar misschien toe myne wenschen beweegen. Zyt gerust, Myne waarde *Ismene*, uw Vader zal nimmer zyn gezag misbruiken; en indien hy het deede, wees verzekerd, dat Ik u met al myn magt zal beschermen’. Dit gezegd hebbende vertrok hy, en gevoelde, voor een oogenblik, dat edele vermaak, 't welk de deugd en edelmoedigheid altoos verzelt, en thans de smerten eener te loorgestelde liefde stilde; die egter ras wederkeerden, gelyk de duurzaame en wezenlyke staat des leevens na de haast voorbygaande en schaduwagtige beeltenissen van eenen droom.

De staatzugt van *Orixus* kreeg ondertusschen de overhand op zyne Vaderlyke liefde, en hy verliet zyne Dogter met de gestrengste bedreigingen en bitterde verwyten. Het menschelyk hart was hem te wel bekend, om niet te begrypen, dat de Prins nimmer zou geweigerd worden, ten zy uit liefde voor een' ander; en hy hieldt zig verzekeid, dat zyne Dogter niet kon beminnen, of zy zou eene vertrouwde hebben; waarom hy zig derhalve by haare vrouwen vervoegde, waar onder hy spoedig vondt, aan wie zy het geheim vertrouwd hadt. 't Was *Agenor*, om wiens wille de Prins geweigerd werdt; en van dit oogenblik af, besloot *Orixus* zynen ondergang.

De jonge Vorst verviel middelerwyle in eene stilzwygende droefgeestigheid, die hem van al wat naar vermaak of uitspanning zweemde afkeerig maakte. Zyn eenig gezelschap was *Agenor*, en deeze kon hem alleen beweegen, om in 't vermaak van de Jacht nu en dan deel te neemen. Op zekeren dag gebeurde het, dat hy met zynen Vriend, van het overige gezelschap afgeweeken, door vier mannen, vermomd en sterk gewapend, aangevallen werdt, roepende één derzelven; Agenor, *'t is om uwent wille; staa ons by*! Maar *Agenor*, die voor alles behalve 't gevaar van zynen Vriend blind en doof was, stelde zig oogenbliklyk voor hem, viel de schelmen met ongelooflyke snelheid op het lyf, en verdeedigde hem met zoo veel dapperheid, dat hy dezelven eerlang op de vlugt dreeve, en den Prins veilig naar het Paleis geleidde.

Helaas! Myn getrouwe Vriend, zei de Prins, gy hebt Vyanden, heimelyke en egter magtige Vyanden; want het gebeurde is 'er een onloochenbaar bewys van; en ik vrees oneindig meer voor uw leeven, dan voor het myne. Naauwlyks hadt hy deeze woorden gesprooken, of eene bende soldaaten kwam *Agenor* gevangen neemen. De Prins vloog op, om hem te verdeedigen; maar de Hopman, die 't bevel hadt, zei hem, dat hy door 's Konings last was gezonden: ‘Schoon *Agenor* nu mag onschuldig zyn, voegde hy 'er by; door weerstand te bieden zou hy schuldig worden’. De Prins omhelsde dan zynen waarden Vriend, gaf hem met een diepe zugt over, en vloog onmiddeiyk naar den Koning.

Het overige in 't volgende Vertoog.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Arnhem by *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol* en *E. Boucquet*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Hoorn *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 188.
Den 4. Augustus 1766.

[Vervolg van de zelfde Vertellinge.]

Ὁράτε - τόνδε μηχανâιςι μὲν
Θανόντα, νῦν δὲ μηχαναῖς σεσωσμένον.

SOPHOCLES.

Vervolg van N°. 187.

ZOo ras de Koning den Prins zag, riep hy uit; O! Myn Zoon, de Goden hebben u aan uwen Vader wedergegeeven, en hem thans van uw leeven verzeekerd; de Verraader, die u wilde vermoorden, is in zyne eigene strikken gevangen. De Godspraak is vervuld, welke by uwe geboorte voorspelde, dat een beminde hand tegens u zou worden opgeheven; deeze rampzalige hand was die van den Broeder uwer keuze, den Deelgenoot van uw hart, den Metgezel uwer kindsheid, gekoesterd in uwen boezem, en door zulke banden aan u verbonden,

die niet dan door de schendinge der natuure konden verbroken worden. Maar laat de schuldige omkoomen, en dit gevaar vergeeten worden'.

'Helaas, Myn Koning en Vader, antwoordde de Prins, Gy wordt misleid. Geen aanslag is 'er op iemands leeven, dan alleen op dat van *Agenor*; want de aanval op my was ontwyfelbaar eene list, om hem te verdelgen. Hy waagde zig aan klaarblykelyk gevaar ter myner verdeediginge; maar de strikken des bedrogs hebben hem gevangen. Ik ken de verdiensten van mynen Vriend; en zy zyn aan den een of anderen rampzaligen insgelyks bekend, in wiens boezem zy geene andere aandoeningen, dan die van Nyd ontstoken hebben, en die daarom zynen ondergang zoekt'.

Terwyl de Prins dus voor zynen Vriend pleitte, was het gerugt van *Agenors* vermeende Ondaad reeds door de gansche stad verbreid. Het Volk liep te zaamen, stoof naar 't paleis, en vorderde regt en wraak, met wild en dol geschreeuw. De Koning, in zyne eerste ontroeringe en gramschap, koos het middel om het oproer te stillen, door den eisch des Volks toe te staan; en gaf bevel om *Agenor* terstond en openlyk ter dood te brengen

Ismene, welker vertrekken in 't afgelegenste gedeelte van 't paleis waren, was de laatste, die van net geval hoorde, waar in zy boven allen zoo groot een belang hadt. De eerste tyding beroofde haar van haare zielsvermogens, en bragt haar leeven in gevaar; maar de schrik en angst zelven bragten haar terstond weer tot zig zelve. Zy vermoedde ras, welke de hand ware, die deezen slag toebragt, eu twyfelde derhalve geenzins, of *Agenor* zou binnen weinige uuren van kant gemaakt worden: dies beschuldigde zy zig bitterlyk als de ongelukkige oorzaak zyner rampgevallen; hebbende eene Min ontdekt, welke zy nimmer hoopen kon haare wenschen te zullen erlangen, en die zy derhalve hadt behooren te verbergen; en besloot, wat 'er ook van mogte worden, alles te beproeven, om den slag te voorkoomen, waaraan zy alleen hem hadt bloot gesteld. Zonder op rang of sexe, op gevoeglykheid, pligt of wet agt te slaan, vloog zy naar de gevankenis, waarin haar Minnaar besloten was; en van haars Va-

ders naam gebruik maakende, werdt zy by hem toegelaaten. ‘'t Is in dit vreeslyk oogenblik, *Agenor*, zei zy, dat ik u verpligt ben myne Liefde te belyden. Uw ongeval eist dit van my als eene schuld, en de snoode misdaad myns Vaders vordert dit van my als ter verzoeninge. Zyne staatzugt heeft u ter dood gedoemd, om my op eenen troon te plaatsen, waarvan ik een afgryzen heb. Hy gebruikte de rampzaalige snooden, die kwanswyze den Prins zouden vermoorden; en hy heeft hen bewoogen, om u te beschuldigen, als hadde Gy hen daar toe gezonden. Zyn lot is nu in uwe hand; maar gedenk, *Agenor*, dat die wreede verraader egter altoos myn Vader blyft! Dat, zei *Agenor*, zal myne ziel gedenken, zelfs wanneer al het overige vergeeten wordt Als uw Vader moet ik allezins zyn leeven boven het myne stellen; en dewyl de ontdekking van het geheim, waardoor myn onschuld den Koning zou blyken, hem tevens het leeven zou kosten, en u met smert en oneer overstelpen; zal ik het zelve in mynen boezem besluiten, en met my ten grave draagen. Laat my dus uwe onschatbaare zielsgenegenheid mogen erkennen, die my oneindig dierbaarer is dan het leeven; maar laat ik u tevens mogen smeeken, eene Liefde uit uwen boezem te verbannen, welke de Goden nimmer kunnen zeegenen: Laat *Ismene* leeven om te regeeren en gelukkig te wezen met eenen Prins, wiens deugden de haare waardig zyn’.

De Prins intusschen, met groote moeite, een uitstel tot den volgenden morgen voor *Agenor* verworven hebbende, liep terstond naar de gevankenis; daar zyn Vriend alle poogingen aanwendde, om *Ismenes* wanhoop te bedaaren, en haar te dringen, eene plaats te verlaaten, waarin zy zig noch met betaamlykheid noch met eenige voorzigtigheid langer kon ophouden. Zoo ras de deur geopend werdt, vloog hy in de armen van zyn en Vriend; maar werdt eensklaps, op 't gezigt van *Ismene*, zoo onbeweeglyk als een beeld. Eene koude, als die des doods, verspreidde zig oogenblikkelyk door zyne aderen; zyne tong was spraakeloos, en zyn gezicht werdt duister: een diepe en naare stilzwygenheid vermeerderde de verschrik-

king, die hen omringde; tot dat de Prins, met eene zwakke en gebrokene stemme, uitriep - ‘*Agenor! Ismene!* met welke pooken doorgrieft gy myn hart! wat reden ter wereld kan toch de Dogter van *Orixus* hier, in deezen kerker, gebragt hebben! wien zogt gy in deezen vreeslyken spelonk van wanhoop en duisternis! Hebt gy dan beide my verraaden! en moest ik dus allleenlyk trouwloosheid vinden, daar ik zogt een Vriend het leeven te behouden, of met hem om te koomen’! - Ach, antwoordde *Agenor*, ‘laat my Rampzaligen aan myn noodlot over, zonder my met smaad en oneer te overlaaden; en ik zal zonder weerzin sterven. Helaas, thans zie ik, hoe vreeslyk de dood zy, wanneer men onder aantyging van schuld moet sterven. Ja, inderdaad ik bemin *Ismene;* dat is myne misdaad, doch zonder schuld en tegens mynen wil; maar binnen weinige oogenblikken hebt gy van deezen ellendigen Medeminnaar niets te vreezen, dien gy misschien voor uwen Moordenaar zult houden. Maar de dag zal aanlichten, waarop gy zyn rampzaalig lot met mededoogen zult betreuren; Gy zult ten laatsten de snoode listen zyner vyanden ontdekken: Maar myn noodlot is beslist; Ik moet de verdeediging van myne onschuld en eer aan den tyd overlaaten!’

Geduurende deeze ontmoeting hadt de Koning, die zelf door allerleie aandoeningen in de grootste verwarringe van geest was, berigt hebbende gekreegen, hoe zyn Zoon en *Ismene* by *Agenor* in de gevankenis waren, ten spoedigsten eenen bedienden gezonden, om hen met of tegens dank te doen vertrekken. Deeze kwam op 't oogenblik, wanneer de Prins zig in de amen van zynen Vriend hadt geworpen, en hem om vergiffenis wegens zyne onregtvaardige vermoedens smeekte. De Minnenyver, door de tegenwoordigheid van *Ismene* verwekt, was geweeken voor de gevoelens van teederheid en smert, die het oogenbliklyk gevaar van *Agenor* inboezemde. Hy kon deeze aandoeningen zyner ziele, die zynen boezem prangden, alleen door traanen uitdrukken; en vroeg aan *Ismene* met eene staamelende tonge, wat mogelyk middel 'er wezen mogte, om zynen Vriend te redden. *Ismene*, door wanhoop en ver-

warringe overstelpt, was buiten staat, om iets te antwoorden: en 's Konings afgevaardigde drong ondertusschen geweldig, om 't bevel des Konings te doen gehoorzaamen; ook perstte hen *Agenor* zelf, om zig daar aan te onderwerpen. ‘Verlaat my, zei hy, Ik zal ras buiten het bereik der rampen zyn. Niets verlaat ik met weerzin, dan u; en myne laatste bede is, dat gy zorg draagt van uw geluk niet in gevaar te stellen, door den Koning eenig misnoegen te geeven’.

Den volgenden dag was het moordtoneel, om *Agenor* te doen sterven, vervaardigd. Het volk vloeide van alle kanten derwaards, en was reeds ongeduldig, om den Verraader te zien verschynen. Hy kwam eindelyk in een open rytuig, dat traaglyk door den drang der meenigte voort reedt, en van de bedienaaren des doods omringd was. Aan 't schavot gekomen zynde, klom *Agenor* het zelve op met een vasten tred en heldere en bedaarde houding. Thans volgde een doodelyk stilzwygen op 't wust en oproerig geschreeuw van 't gemeen, en ieders oog was op den veroordeelden gevestigd; wanneer 'er, op 't onverwagtst, een verward gedruis gehoord, en een groote bende ruitery, als in een oogenblik, zonder 't gedrang te ontzien, toeschietende gezien werdt, die de wagt, welke het schavot omringde verstrooide, den veroordeelden in vryheid stelde, en met zig wegvoerde. Doch zy werden terstond ontmoet door eene bende van de lyfwacht des Konings, die met *Orixus* van verre, op 't hooren der eerste verwarringe, alles beschoude. 't Gevecht duurde zeer kort; want de Bevelhebber der oproerige party viel in den eersten aanval, en alle de overigen gaaven zig toen onmiddelyk over, in den bittersten angst en verwarring schreeuwende: ‘Wat doet gy, Rampzaligen, 't is de Zoon des Koning, die dood voor uwe voeten ligt!

Sommigen der bevelhebberen liepen terstond naar 't lyk, ontdekten den helm, en te gelyk de waarheid van het schrikkelyk bericht. Een verward geroep, schrik en droefheid verspreidden ras alom 't gerucht van 's Prinsen dood, 't welk den Koning terstond ter ooren kwam. - ‘Het is de hand des Hemels, zei hy, die

ik heb zoeken te ontwyken! Hoe verschrikkelyk is het misnoegen der Goden! Ik heb niet alleen myn eenigen Zoon verlooren; maar ben zelf het werktuig, dat hem doet omkoomen'! In den eersten aanval der driften, die thans zynen boezem bestormden, vergat hy alle plegtigheid en rang, vloog van zyne zitplaatse op, en liep bleek en beevende naar de plaats, daar het gevegt was voorgevallen; wordende van zyn ganschen hofstoet gevolgd, terwyl *Orixus*, wiens snoode heerszugt de onmiddelyke oorzaak was van dit doodelyk ongeval, zyne zyde bekleedde. Op des Konings komst ontstont 'er onder 't volk wederom eene diepe stilte; en zy drukten hunne ontroering en droefheid alleen door traanen uit. By het lyk koomende, wierp zig de Koning op 't zelve, met stof en bloed bemorst. - 'O Myn Zoon! zei hy; noodlottige Vriendschap! door 't leeven van uwen moordenaar te willen behouden, hebt gy het uwe verlooren!'

In 't midden deezer wanhoopige klagten kwam de Opper-Priester te voorschyn, en trok de aandagt der gansche menigte tot zig. Hy wenkte met zyne hand, dat ieder zig stil zoude houden, en sprak den Koning in deezer voege aan. - 'Wederhoud uwe traanen, *o Dorus*, want uw Zoon leeft. Hy, wiens lyk gy omhelst, was een Vreemdeling, dien de Goden in des Prinsen plaatse hebben aangenoomen'. - Daar op haalde hy een Geschrift uit zynen boezem; *kent gy deeze Letters?* zei hy, 't Geschrift overgeevende. De Koning, de hand zyner overleedene Gemaalinne ziende, opende onmiddelyk het papier, stondt eenige oogenblikken verbaasd en verstomd, en las vervolgens deeze woorden. - 'De laatste zugt, die mynen borst bezielt, is de vrees voor myn Kind, mynen Zoon. Ik heb derhalve zyne Voedstervrouwe bevolen, eenen Vondeling, verlaaten van zyne Ouderen, in deszelfs plaatse te stellen, en myn' Zoon als den haaren, onder den naam van *Agenor*, op te voeden. Dit papier beveel ik aan de zorge van den Opper-Priester, dien ik belast 't zelve te bewaaren, tot dat de Goden de ontdekking noodzaaklyk maaken!' - In gevolge van den last der Koninginne, zei de Opper-Priester, heb ik het tot deezen

tyd toe bewaard. Ik wist, dat uw Zoon onschuldig was; ik zag uwe hand, ô Koning, die beminde hand, welke door de Godspraak voorspeld was, tegens hem opgeheven; en ik zou hem voor den slag behoed hebben: maar op dat zelfde oogenblik kwamen de Goden myn voorneemen voor: uw Zoon wordt u thans wedergeschonken in veiligheid; de Godspraak is vervuld.

Agenor, dien dit berigt veeleer met verbaazing en ontroering dan vreugde overstelpte, wierp zig voor de voeten des Konings neder. ‘O, myn Vader, zei hy, indien ik inderdaad regt hebbe, om u met dien teederen naam te noemen; laat ik u mogen toonen, dat ik niet onwaardig ben uw Zoon genoemd te worden. Hoor my, om uw Volks en u zelfs wille, en om den wille der zaalige schimme van mynen dierbaaren Vriend. Ik zou gaarne onschuldig zyn gestorven, om zynent wille; maar ik kan niet leeven onder het vermoeden van schuld. Indien ik ware omgekoomen, zou ik als een slagtoffer van Wreedheid en Staatzugt zyn gesneuveld. Maar laat de schaamte alleen de straf van *Orixus* zyn. Ik beminde *Ismene*, wanneer myne geboorte nog onbekend was; en haare eenzydige liefde verkoos my boven mynen Vriend, dien men voor uwen Zoon hieldt, en die zyne hand en den troon, met uwe toestemming, haar aanboodt. Dit was myne misdaad, en daarom besloot *Orixus* mynen dood. Hy kogt, ten dien einde, sommige ellendigen om, die zyn besluit uitvoerden, en my als 't hoofd der gewaande Moordenaaren noemden; en zyne verwaatenheid heeft zelfs grooter gruweldaad bestaan te onderneemen; hy ontheiligde uw gewyde charakter; hy durfde u, zynen Koning, tot het werktuïg zyner misdaad maaken, en hief zelfs uwe hand op, ô Vader, om 't onschuldig bloed te plengen!’.

Op deeze woorden wendden zig ieders oogen naar *Orixus*, die weinige oogenblikken roerloos stont, en geen woord uitte; hebbende zyne oogen op den grond geslagen: waar na hy, op 't onverwagtst een pook trekkende, en met een verhaasten tree den Koning naderende, - ‘*Dorus*, zei hy, myne Dogter is onschuldig, en

ik straf den schuldigen’. Hy hadt deeze woorden naauwlyks gesproken, wanneer hy met den pook zyn hart doorstak.

De Koning beklaagde *Agenors* trouwen Vriend, verloor met leedwezen een en Staatsdienaar, die, schoon schuldig, zulk een edel afgryzen van zyne misdaad hadt; en de blydschap van in *Agenor* eenen Zoon te vinden, zyner opvolginge waardig, wischte ras de droevige denkbeelden uit, welken de ontdekking verzelden.

De Prins rigtte een heerlyk Praalgraft op, ter gedagtenisse van zynen waardigen Vriend; troostte de droefheid van *Ismene* door al wat de teederste liefde hem aan de hand gaf; en zoo dra de gevoeglykheid het toeliet, stemde zy toe in eene vereeniging, welke de bron eener langduurige gelukzaligheid was, zoo voor hen, als het Volk van *Lydie*.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Arnhem by *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol* en *E. Boucquet*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Hoorn *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 189.
Den 11. Augustus 1766.

[Over eenen schielyken Dood, en of dezelve te wenschen zy.]

Χρύσεον μὲν πρώτιςα γένος μερόπων ἀνθρώπων
ἈΘάνατοι ποίησαν. ---
Θνῆςκον δ' ὡς ὕπνῳ δεδμημένοι. -

HESIODUS.

TWee zeer schielyke sterfgevallen, het eene van een aanzienlyke Vrouwe, het andere van eenen der welspreekendste Leeraaren, die men thans ergens kon hooren, gaaven ons gezelschap onlangs aanleiding, om op meer dergelyke gevallen te denken; en 't werdt ras 't onderwerp onzer redeneeringe, of zulk een schielyk en plotzelyk afsterven te wenschen ware; dan of het voor ongelukkig moest gereekend worden. De gevoelens, gelyk het gaat, waren in den beginne verdeeld; maar, na eenige onderscheidingen, kwaamen we allen in het zelfde begrip. Ik hoop, dat een kort verhaal onzer redeneeringen over zoo ernstig een Onderwerp mynen Leezeren niet mishagen zal.

Ik las toevallig, zei de Heer, aan wiens huis wy waren, in *Montagne's* Voorbereiding tot den Dood, wanneer de droeve maare van 't overlyden van den laatstgemelden my ter ooren kwam; en was juist tot deeze zinsneede gekoomen, die ik u zal voorleezen: ‘Om den Dood deszelfs voordeel af te winnen, zegt hy, moet men eenen gansch anderen weg verkiezen, dan men gemeenlyk houdt. Wy moeten hem al het vreemde ontrukken, goede en gemeenzaame kennis met hem maaken, ons aan hem gewennen, zeer meenigmaalen aan hem gedenken, en hem geduurig onder alle mogelyke gedaanten aan onze verbeelding voorstellen. Wanneer ons paard struikelt, of 'er een pan of steen van een huis valt, of wy ons zelven toevallig kwetzen, behooren we te denken; *Dit hadt ons het leeven kunnen kosten!* of, *Wat zoude het zyn, indien wy hier ons leeven by hadden ingeschooten!* In onze gastmaalen en verlustigingen moeten wy altyd de gedagten onzer sterflykheid blyven bewaaren, en nimmer onze zinnelyke vermaaken zoo zeer najaagen, dat het ons niet nu en dan te binnen koome, op hoeveelerleie wyzen deeze uitspanningen zelven oorzaak van ons einde zyn kunnen; en van hoe veele zyden de Dood ons dreigen en naderen kan. Want het is onzeker, waar, wanneer en hoe dezelve ons zal ontmoeten. Daarom behooren we hem altyd en overal te wagten, en gereed te zyn, om hem wel te ontvangen, en gerust tot onzen uitgang de hand te geeven. Hiertoe zig voor te bereiden, is de regte Voorbereiding tot de waare Vryheid. Wie het Sterven geleerd heeft, heeft afgeleerd een Slaaf te zyn. Die het behoorlyk heeft ingezien, dat het verlies deezes leevens geen ramp of ongeluk te noemen is; weet in zyn leeven van geen ongeluk altoos. De kunst van sterven bevrydt ons van alle dienstbaarheid en dwang’. Ziet daar, Myne Heeren, zei onze Vriend, voor iemand, die dit geleerd heeft, is het, naar myne gedagten, onverschillig, of hy eenen schielyken of langzaamen Dood hebbe. Inderdaad, werdt 'er bygevoegd, voor een regt Christen, die van ganscher harte het Evangelie gelooft, en opregt wil beleeven, is het zeer mogelyk wel te leeren sterven, en *dus af te leeren een Slaafte zyn*, om met *Montagne* te spreeken. Sommigen zyn

door verwaandheid, zotte beginsels en geestdryvende inbeeldingen wel zoo verre gekoomen, dat ze bedaard den Dood te gemoet zagen: By voorbeeld, Keizer *Juliaan*, de *Afvallige* toegenaamd, verzekerde dus zynen vrienden, dat hy, als een gewillig Schuldenaar, blymoedig de schuld der natuure betaalde; zynde door zyne Wysbegeerte, gelyk hy zyne dwaaze inbeeldingen noemde, overtuigd, dat de Ziel dan eerst regt gelukkig is, wanneer zy van de banden des Lighaams is ontslagen. Hoe veel te meer kan de Christelyke Godsdienst, op onwrikbaare gronden gevestigd, ons van de Vreeze des Doods ontheffen, en zoo grootmoedig, gerust en blyde leeren sterven, dat men zig van alle slavernye en vreeze vrymaake? Die Godsdienst leert ons, dat wy door onzen Hemelschen Leeraar en Verlosser, die voor ons gestorven is, en door zynen Dood den Dood overwonnen heeft, van allen schrik voor het sterven verlost zyn; zoo dat wy, zyne goddelyke Leer getrouw aankleevende en tragtende te beleeven, den Dood als den overgang ten eeuwigen leeven, en ingang tot de plaatse der opperste gelukzaligheid kunnen aanmerken. Het verlies van 't tydelyk leeven, dus beschouwd, kan een Christen zelfs gewin en een groot geluk reekenen, als waardoor hy de Onsterflykheid wint, en van alle zwakheden deezes aardschen tabernakels en van alle zwakheden der ziele, van allen angst en bekommeringe bevryd, tot de grootste kragt, volmaaktheid en gelukzaligheid overgaat. Wy zyn, derhalve, in staat gesteld, om, zonder vreeze, ons alle de mogelyke wyzen van onzen dood voor oogen te stellen, en in alle de wegen, langs welken Gods Voorzienigheid ons uit de wereld mogt gelieven te haalen, gelykmoedig te berusten.

Het is zoo, zei een ander; doch zou egter een langzaame Dood niet min wenschelyk zyn, dan een schielyke? 't Is bekend, hoe groote Mannen en sommige Geleerden eenen schielyken Dood wenschten. *Cesar*, 's avonds voor dat hy den volgenden morgen vermoord werdt, by *Lepidus* ten eeten zynde, daar insgelyks over dit onderwerp gesprooken werdt, verklaarde zeer sterk, dat hy een schielyken Dood voor den besten hieldt. *Augustus*, van zulk een sterfgeval hoorende, was gewoon 't zelfde aan zyne vrienden en zig zelven toe te wenschen. Waarlyk; de

gedagten van den Dood, dien wy langzaam zien naderen, is hard: de zugt tot zelfsbehoudenis is door den goeden en wyzen Schepper, dewyl zulks noodzaaklyk is in dit leeven, ons zeer diep ingeprent; zoo dat wy eenen natuurlyken afschrik van den dood hebben. Op dat ik niet spreeke van de smerten, die eenen langzaamen Dood doorgaans verzellen.

Zou het zeggen van *Cesar* en *Augustus*, liet een ander van ons gezelschap daar op volgen, hier wel van eenig gewicht mogen zyn? Zy waren niet alleen Heidenen, maar leefden ook, wanneer de Romeinsche zeden reeds geheel bedorven waren; en, overeenkomstig met die verdorvenheid, heerschte toen onder de meeste Grooten de Leer van *Epicurus*. 't Was dan geen wonder, dat zy, al wat hun streelde en lief of waard was, zonder hoop op het toekoomende, door den Dood verliezende, geen moeds genoeg hadden, om denzelven bedaard af te wagten, en de vernietiging, zoo als zy rekenden, te gemoet te treeden. Want de Vrees voor den Dood moest gewisselyk in zulke menschen groot zyn, hoe zeer zy denzelven in 't veld uitdaagden, daar hy maar onzeker, of ten minste onverwagt treft. *Horatius*, die vernuftige Dichter en Gunsteling van *Augustus*, spreekt byna nimmer van het sterven, dan met woorden, die zyne ontroerenis aanduiden: Veel natuurlyker, en met ongelyk veel meer oordeel, gewisselyk! dan sommige hedendaagsche Vrydenkers, die zoo dwaas, als onnatuurlyk, eene valsche gerustheid voorwenden. - Maar wat die Vrees en Angst aangaat, of de schroom voor de smerten des Doods, en alle andere bittere omstandigheden, die denzelven kunnen verzellen; Een Christen, een waaragtig Christen, die door zyne godvrugtige overpeinzingen en welgegrond Geloove vast bevestigd is in 't vooruitzigt op de Hemelsche Goederen, en die zig opregtelyk heeft bevlytigd, om 'er namaals deelgenoot van te worden, overwint ligtelyk die vrees en angst, door 't vertrouwen op de vervulling der beloften van zynen God en Zaligmaaker. Hy heeft derhalve geene groote reden, om ten aanzien van Gods weg en schikking wegens zyn einde iets te wenschen: hy onderwerpt zig aan den wil van zynen Hemelschen Vader, en berust met alle gelaatenheid in de genaadige schikkingen

van deszelfs Voorzienigheid; getroost om geduldig, kloekmoedig en standvastig alles te lyden, wat God hem gelieft toe te zenden; als wel verzekerd dat dat alles ter eere van zynen Schepper, en ter volmaakinge en zaligheid zyner ziele zal strekken. En volgens deeze grondstellingen, dunkt my, behoort een regtschaapen Christen hier omtrent niets sterk te wenschen; maar alles aan Gods goedheid en wysheid eerbiedig over te laaten, of alleen, met onderwerpinge aan zynen wil, om eenen zagten uitgang te smeeken.

Allen kwamen wy in dit begrip overeen: maar toen werdt de Vraag een weinig veranderd; en men stelde voor, of dan een schielyke Dood gelukkig of ongelukkig moest gerekend worden. Zou dit niet afhangen, zei iemand onder ons, van de Gesteltenisse des Stervende? 't Is zeker, dat een schielyke Dood, zeer ongelukkig is, wanneer de Mensch niet geleerd heeft wel te sterven, noch bereid is, om deeze weereld te verlaaten, en naar de eeuwigheid te gaan. Ik weet wel, dat men, volgens de Goddelyke leer des Evangeliums, den Hemel door zyne stervende zugten niet zal winnen, dewyl we naar 't geene wy gedaan hebben zullen worden geoordeeld; maar my dunkt, het is nog een dierbaare zegen, wanneer aan zulk een onbereid mensche vergund wordt, zig met de diepste verootmoediginge voor God te mogen vernederen, en aan zyne Genaade aan te beveelen: want hoe zeer ik hem van de beloften der zaligheid niet zou durven verzekeren; deeze Boetvaardigheid is egter eene gelukkige en wenschelyke Gemoedsgesteltenis; Ja, een zegen, durf ik wel zeggen, om dus althans *eenige* Genaade by den Regter van de gansche Aarde te vinden. Wie weet, of dit niet misschien eene der wyze en goedertierene redenen is, waarom de Voorzienigheid aan veelen eenen langzaamen Dood vergunt, om hun dus nog eenigen tyd te geeven, om op de eeuwigheid te denken, en zig, zoo veel als dan mogelyk is, te bereiden. De angsten des doods zelven zyn dan nog Vermaaningen, de laatste Vermaaningen der Goddelyke Genaade, om zig tot Hem te wenden. Voor menschen derhalve, die geduurende hun leeven de zaligheid hunner ziele, niet naar behooren behartigden, zou een schielyke Dood zeer rampzalig

zyn; en de zulken zouden met reden een langzaam verscheiden mogen wenschen: of liever; zy behooren, want het is hun pligt en oneindig belang, zig terstond te gaan bereiden, om op een goeden en vasten grond eenen zaligen overgang te kunnen hoopen, en dien volgens te kunnen berusten in Gods aanbiddelyke schikkingen, wegens de wyze, om hen tot de zalige Onsterflykheid over te neemen.

Wanneer men nu zig dus tot dien laatsten aftogt bereid houdt, gelyk ieder regtgeaard Christen behoort te doen; dan kan een schielyke Dood geenzins ongelukkig geagt worden; maar veel eer voor een geschenk der Goddelyke liefde; en ik ben zeer geneigd te gelooven, dat God zyne byzondere Gunstgenooten, somtyds, met zulken vaardigen uitgang, genaadig zegent. De Opperste Goedheid is meermaalen gewoon aan haare Lievelingen uitstekende blyken van goedkeuringe en tedere zorge te geeven; blyken van gunste, die niemand kan eischen! By sommigen zyner kinderen schikt onze Hemelsche Vader zig misschien naar hunne zwakke of tedere gemoedsgesteltenis, en verligt, naar hunne denkenswyze of aandoeningen, de omstandigheden van hunnen Dood; welker verligting by anderen, of onnoodig, of om wyze redenen niet oorbaar is. De zagtmoedige *Joannes*, 's Heilands boezemvriend, bleef misschien om deeze reden zyner tedere gesteltenisse van den Marteldood verschoont, dien verscheide andere der Apostelen ondergingen. Gewisselyk voor zulke zagte geäartheden kan een langzaame en smertelyke Dood zeer hard vallen; en dewyl zy bereid zyn, om tot de Eeuwigheid over te gaan, heeft een haastig overlyden groote voordeelen. Ik zal 'er twee of drie van aanwyzen.

Door denzelven worden zy voor alle omstandigheden bewaard, die dikwïls den Dood, zelfs den zaligen Dood van een waardig Christen, zeer bitter kunnen maaken. Langzaam stervende ziet men de droefheid en angst der zynen; de benaauwdheden en bekommernissen eener tedere Huisvrouwe, de droeve traanen zyner kinderen, de verslagenheid van vrienden en naastbestaanden, de smerten van allen, die ons omringen. Een aandoenlyk hart, zoo veele anderen met zig ziende lyden, voelt deswege de grootste smerten, niet min

dan zyne eigene pynen. Hoe dikwils zag men langzaam stervende, 't zy Man, Vrouw, Vader of Moeder, hun naderend einde voor de hunnen bedekken, opdat zy door de traanen en 't gekerm in hun uiterste niet meer gedrukt en bezwaard mogten worden? hoe meenigmaalen putten zy hunnen verzwakten geest uit, en vermoeiden zig pynelyk, om hen te troosten en te bedaaren? Veele andere omstandigheden loopen niet zelden hier te saamen, om de smerten des Doods te vermeerderen; 't Vooruitzigt eener hulpelooze weduwe, onnoozele kinderen, en wat dies meer zy. Aan alle deeze smerten, aan alle onnoodige bekommernissen, aanvegtingen en angsten, die den verzwakten Geest van eenen langzaam stervenden kunnen treffen, ontrukt God de zulken, die hy door eenen schielyken Dood in genaade wegneemt.

Dus worden zyne altoos bedagtzaame en op het eeuwige vooruitziende Gunstgenooten ook bevrydt van de smerten eener langduurige krankheid, en van alle de moeilykheden, die het ziek- en sterf-bedde gewoon zyn te verzellen. Hoe pynlyk, hoe groot en zwaar is somtyds het laatste lyden, eer deeze aardsche tabernakel verbroken is? Veele zwakke en teerhartige, schoon opregte en godvrugtige Christenen vreezen daar voor meer, dan voor den Dood zelven, welken zy als eenen doorgang tot het volmaakste Geluk aanschouwen, terwyl hunne zwakke natuur tegens die pynen ziddert en beeft. De goedertieren God neemt hen derhalve door eenen spoedigen Dood weg, dewyl zy geene beproeving of tugtiging meer noodig hebben, om hen van alle die angsten en smerten te bevryden.

Zulk schielyk overlyden van een waaren Christen is slegts een snelle overgang tot de weereld der Geesten; en die dus in Gods gunste sterft, is zeer gelyk aan Hem, van wien de gewyde Schryver zegt; *Hy wandelde met God, en was niet meer; want God nam hem weg*. Men mag zynen uitgang vergelyken by den zaligen overgang der genen, die ten jongsten dage leevendig overgebleeven, opgenoomen zullen worden, om altoos met den Heere te wezen. Dit leevert derhalve geen gering bewys uit, dat God ook somtyds de zulken, die hem hier getrouw gediend

hebben, uit byzondere gunste, dus spoedig weg wil neemen.

Wie zou zig dan niet onderwerpen aan den wyzen wil en altoos goedertierene schikkingen des Allerhoogsten? wie zou Hem niet looven en danken, als hy ons of de onzen, wel bereid zynde tot de eeuwigheid, dus spoedig tot zig roept; verkortende de dagen des lydens, wanneer men aan 't einde van zynen togt gekoomen is, en zig reeds vermoeid bevindt, om ons in een oogenblik over te brengen in eene weereld daar geene vermoeijing, onrust, leed of smert te vreezen is, maar alle Geluk en Heerlykheid, Vreede en Blydschap ons inwagten, om genooten te worden tot in eeuwigheid.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Arnhem by *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol* en *E. Boucquet*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Hoorn *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 190.
Den 18. Augustus 1766.

[Brief van Pieter Spaarer over de weelde en overdaad van Burgerlieden, die de groote wereld navolgen.]

Quondam nec vitiis contingi parva sinebat
Tecta labor, sommique breves, & vellere Thusco
Vexatae duraeque manus. --
Nunc patimur longae pacis mala; saevior armis
Luxuria incubuit.

JUVENALIS.

Goede Heer!

IK ben een oud man, en niet veel gewoon te schryven; maar, myn Heer, dewyl ik zie, dat ge zo beleefd zyt omtrent anderen, dat gy hunne gedagten en klagten aan de waereld mededeelt; durf ik zeggen, dat gy de mynen ook wel zult gemeen maaken.

Ik heb veele jaaren in Amsterdam gewoond, schoon ik een Gelderschman van geboorte ben; doch een ouden Oom in 't Jaar 1729 stervende, en my een tamelyk Landgoed in Gelderland nalaatende, verkoos ik het gemak en buitenleeven boven den overvloed en winsten, en begaf my uit het gewoel en de beslommering in rust en stilte.

Onder myne vrienden in de Stad was een zekere Heer *de Laage*, een Laakenkooper in de Warmoesstraat. Hy was een goed, eerlyk en nyver man;

een stuk vleesch en wat voorspys maakten het voornaamste traktament uit van zyn tafel. Wyn kwam 'er nooit in zyn huis, behalven op Kermis, of op de Verjaardagen van hem en zyne Vrouw, en op dien van hun huwelyk. Wy dronken een glas goed bier, wanneer we by elkander eens aaten, en na den eeten ging ieder aan zyne dingen; maar wy zaten geen drie of vier uuren aan tafel, gelyk gy nu doet. Hy hadt het grootste gedeelte van den dag zyn muts op het hoofd; en schaamde zig geenzins met bezem of schrobber de straat voor zyn deur somtyds wat schoon te maaken. Hy bezat een goed verstand, en was een wonder van eerlykheid: ik vrees, dat ik zyns gelyken nooit weêr zal zien. Hy is nu dood, arme man, zynde gestorven in July 1750, en nalaatende omtrent honderd en dertig duizend gulden, met overleg en naarstigheid gewonnen; welken aan gelyke deelen onder zyne vyf kinderen verdeeld werden.

Vermits ik dit Voorjaar in de Stad iet te verrigten had, betreffende het huwelyk van myne Dokter, goede Heer, als ge 't dan moet weeten; besloot ik eens te verneemen naar de familie van mynen ouden Vriend. Hy hadt drie zoons. De oudste hoorde ik, dat zig met de harddraavery bedorven, en vervolgens te *Smirna* nedergezet hadt. De tweede zoon, *Jan*, ging in 't Jaar zestig bankroet, enkel en alleen door zyne ondeugende en buitenspoorige leevenswyze, en begaf zig vervolgens naar Oost Indie; daar wy toch altemaal, ten minsten onze jonge luiden, naar toe zullen moeten. De jongste, *Kornelis* genaamd, was een hoedestoffeerder; en met vraagen vond ik hem, woonende niet verre van de Oudenbrug steeg. Ik ging hem op een Woensdag morgen bezoeken. Vraagende, of hy t'huis was, werd ik tot myne groote verwondering

ingeleid by een Heer, die zo schoon als Jonker Pronk van Paauwenburg, en niet minder net gekapt, en wit gepoeijerd was. Ik verzogt excuus, en gaf hem te kennen, hoe ik dagt, dat ik by den verkeerden man was; waar op hy, zig te binnen brengende wie ik was, my by mynen naam noemde, en met een sprong van 't een tot 't ander einde van de kamer loopende, my omhelsde; de D...l haale zyne Fransche Modens! Inderdaad, hy toonde zig zeer verheugd dat hy my zag, en drong 'er sterk op, dat ik het middagmaal by hem zoude houden op zyne Buitenplaats. ‘Myn koets, zeide hy, zal terstond voor de deur wezen; de jonge Juffer Koksmeer en haar Papa, die een der voornaamste Logiementhouders van de Stad geweest is, zullen ons met hun gezelschap vereeren; en gy moet mede van de party zyn’. Niet verzeid zynde, bewoog my de nieuwsgierigheid, om een plaatsje in de koets te neemen, en met hun naar buiten te ryden; want hy hadt, gelyk ik vervolgens zag, een fraaije plaats aan den *Amstel*. Ik zal u niet lastig vallen met alle de byzonderheden van ons reisje en middagmaal; maar nu alleenlyk zeggen, dat het my aan het hart ging, toen ik zag, dat de Zoon van myn ouden Vriend zulk een regt tegenbeeld was van zyn Vader zal[r]. Onder weg onderhielden ze my met alle nieuwtjes, die in de Stad waren voorgevallen: myn gezelschap waren leden, gelyk ik wel draa vernam, van een aanzienlyk Concert. Zy hadden verbaazend veel op met zeker voornaam Muzikant, zo het scheen, wiens naam ik niet heb willen onthouden, want wat legt my aan zulk volk geleegen? Den verleeden winter hadden ze stipt den Schouwburg bygewoond, teekenden ook altyd in; en waren vooral driftige Voorstanders van de Fransche Comedie, die ze hemelhoog verhieven.

Juffer *Koksmeer* zong een Italiaansch air voor ons; die onbeschaamde Meid! ik wou haar ledig harzenvat wel eens tegens haar Vaders groeten kop gebotst en geschuurd hebben! Wanneer wy eerst aan de Buitenplaats kwamen, werden we by de Vrouw van den huize ingeleid. Goede Hemel! wat was ze opgeschikt met goud en juweelen; en haar hair gekruld, of in een geward, wel zes duim van haar hoofd af! God vergeeve 't my, indien ik haar onregtvaardig verdenke; maar ik geloof waarlyk, dat het een pruik was. Toen vervolgens het eeten werdt opgedischt; hoe stond ik versteld, een tafel te zien met zeven geregten; en nog veel meer, toen ik vernam, dat 'er nog zo veel agter de hand waren! De Tarbot kostte een pond groot, en de jonge Kalkoen een dukaat, gelyk de Dame ons vertelde; want zy stelde eer in haare schande.

Ik vraag vergiffenis, Myn Heer, dat ik u zo lang met zulke beuzelingen heb opgehouden; maar gy weet, dat oude luiden gaarne praaten. 't Gene ik eigenlyk voorhad u te zeggen, was ons gesprek na het eeten. Dewyl ik uit Gelderland kwam, en wegens den prys van sommige eetwaaren en andere zaaken tot onzent sprak, vielen Myn Heer *de Laage* en Myn Heer *Koksmeer* my aan over de duurte van alles te Amsterdam. ‘Is 't geene schande, zei de eerste, dat wy, arme Amsterdammers, zulke buitenspoorige pryzen moeten besteeden, daar wy in een Stad leeven, daar alles naar toe vloeit? Huishuur, Vleesch, Gevogelte, Visch, Wyn, Rytuig, Buitenplaats, Kleeding, en wat D.....l niet al? alles kost zesmaal meer, dan over dertig of veertig jaar: en ik heb in ééne maand meer noodig, dan myn Vader in één, ja in twee jaaren. Ik zal my nog, in plaatse van voor myne kinderen een ton of twee over te gaa-

ren, genoodzaakt vinden bankroet te gaan; indien 'er niet weer een oorlog, of wat anders ontstaat, dat de Negotie doet herleeven, en my gelegenheid geeft, om, boven myne gewoone affaires, eenige andere winsten te doen: of 'er moest order gesteld worden tot vermindering van den prys op alle dingen, gelyk ze thans in Engeland zoeken te doen'. Myn bloed begon te zieden van verontwaardiging, en ik antwoordde heel schielyk: ''t Mag gaan zo als het wil, en gebeuren wat 'er gebeurt; gy moet wel bankroet gaan, Heer *de Laage*, als ge dus voortleeft. Spreek niet van uwen braaven Vader: zyn tafel zou een geheele week hebben konnen voorzien worden voor 't geld, dat u die eene Tarbot en Kalkoen gekost hebben. De huishouding en eetwaaren, en al het andere, zegt gy, waren in uw Vaders tyd zesmaal minder in prys, dan nu: maar waarom was dat? Om dat de menschen toen spaarzaamer leefden, en oneindig minder verteerden. Een Winkelier, een Laakenkooper, Hoedestoffeerder, en dergelyke luiden zouden, in die dagen, gedagt hebben, hunne vrienden treffelyk te onthaalen met een stuk gebraade rundvleesch en graauw erten; maar in deze overdaadige tyden, zie ik, dat veertien geregten naauwlyks voldoen. Indien uw Vader, zelfs in de bestkoop tyden, zyn tafel hadt voorzien, gelyk de Verkwisters in deze dagen doen; hy zou, in plaatse van een groote ton schats na te laaten, nog als een beedelaar in zyne laatste dagen geleefd hebben en gestorven zyn. Uw Vader hadt geen buitenplaats; maar zeide dikwils, dat

'*Zy, die zig aan twee huizen vergaapen*,
'*Veel moeten waaken als andren slaapen*.

Schoon dit veersje slegt mag zyn, de Zedenleer daarvan is egter goed. Hy hieldt geene koets en paarden; hy teekende niet in tot Comedien of Operaas, noch verbeuzelde zynen tyd met Concerten en Danspartyen; en liep geene kaale Muzikanten na, om hen te verryken en zig te verarmen. Ik mag tot u wel zeggen, 't geen Vader *Kats*, zo als ik meen, ergens zegt; *Gy zelve maakt het kwaad, waar over gy nu klaagt*. In myne jonge jaaren was 'er geen een winkelier in Amsterdam, die een koets hieldt; nu is 'er ter naauwernood één te vinden, die zig vernederen wil, om te voet te gaan; Makelaars, Boekhouders, en zelfs Schuitenvoerders moeten ten minsten een Chais houden: Ja Comedianten, Dansmeesters, en Hoeren hebben eigen rytuig. Gy gebruikt nu wel honderdmaal zo veel wyn, boter, vlees, enz. al 'er in myn jonger tyd gebruikt werdt; en uwe vreemde kostjes, met uwe fricassées, saussen, en ik weet niet wat al, bederven u. Uwe grootsheid heeft nu tot kleeding, pronk, zotte opschik en aaperyen wel honderdmaal meer van nooden. Gy vernielt meer van Gods goede schepselen op eenen middagmaaltyd, dan daar uwe Voorouders een geheele maand lang meê zouden feest gehouden hebben; en niet tegenstaande alle deze buitenspoorigheden en overdaadigheid houdt gy u, als of gy verwonderd waart, dat alle dingen duurder zyn, dan voor dezen. De een volgt den ander na, of zoekt hem te boven te gaan in verkwisting, en trotsheid; en dat hiet men de Leevenswyze van dezen tyd, die ieder volgen moet, om zyn fatsoen te houden'. Ik zou nog meer gezegd hebben, maar Monsieur Koksmeer begon te geeuwen, en zei, 'dat hy hier niet gekoomen was, om eene predikaatsi te hooren'; en eer ik

hem kon antwoorden, zei die Quibus van een Hoedestoffeerder, ‘Koom, Myn Heer Koksmeer, laat ons in den tuin eens rond wandelen, en dien ouden gryn zig met zyn eigen geteem laaten vermaaken’. Dit zeggen maakte my te boos, om langer by die verwaande Uilskuikens te vertoeven: Ik kreeg myn hoed en rotting, en ging naar de deur; wanneer de oude Kok my toeriep, ‘Gy zoudt veel liever met de Koets van Myn Heer de Laage te rug gaan, want het is voor u te laat, om te voet te gaan; en 't zou uw zuinig hart maar zeer doen, indien gy vragt in de een of andere schuit moest vervaaren. Neen, Meester Windpastei, gaf ik ten antwoord, schoon ik een vyand van overdaad ben, geef ik nogthans myn geld zo blymoedig uit, als iemand, wanneer myn gemak of nooddruft zulks vereisschen. Al kan ik zo kostelyk niet leeven, als gy een van beiden; ik geloof evenwel dat ik nog in staat zou geweest zyn, indien ik in de Negotie gebleeven was, om eerlyk zo veel of meer te winnen, dan gy beiden zult te kort koomen; en ik ben nu nog ryk genoeg, om de gansche hoedekraam van de Laage te koopen. Maar ik meen stil en geschikt te leeven, en myne kinderen by myn dood iets natelaaten; maar gy lieden zult uwe overdaadige leevenswyze niet lang uithouden. Onze fraaije Traktant zal wel draa bankroet gaan, en zyne Schuldeisschers voor negen en negentig ten honderd opligten; en na ik aan U en die opgeschikte Juffer kan zien, zult gy het niet veel beter maaken: dan zult gy ligtelyk teeren moeten op lang nat, en plaatse van lekkere en vreemde schotels, en eindelyk in de gevangenis uwen rol besluiten; of gy zult nog varkens hoeden en draf eeten, gelyk uw broeder Doorbrenger in het Evangelie’.

Hier liep ik uit de kamer, en zo nam ons gekys een einde.
Ik ben,
Myn Heer!

UE. Dienstw. Dienaar,

PIETER SPAARER.

Het is zeker, gelyk Heer *Spaarer* schryft, dat de oude luiden zuiniger leefden, en dat zeer veelen in deezen tyd zig aan trotse Verkwisting of Overdaad schuldig maaken: Maar 't is ook zeker, dat de verandering van omstandigheden thans eene andere leevenswyze schynt te vereischen, die, schoon een weinig kostbaarer, egter nog geene Overdaad moet genoemd worden. Onze oude Heer zal niet kwaalyk neemen, dat ik dit onderscheid wat duidelyker aanwyze; want in zyne redenen tegen den verspilzieken en zotten Winkelier, dien hy met het grootste recht heekelde, trekt hy misschien de zaak wat al te verre. Dat is eigenlyk OVERDAAD, wanneer men, 't zy uit trotsheid, 't zy uit weelde, en overmaatige Vermaak-zugt, boven vermogen kostbaar of pragtig leeft; zo dat men daar door te kort doe aan anderen of zig zelven en de zynen, zig buiten staat stellende, om de pligten van regtvaardigheid, behulpzaamheid, ondersteuning of weldaadigheid aan anderen te bewyzen, die wy altoos behooren te betragten. Ontelbaare menschen maaken zig thans daar aan schuldig; en gelyk zy dus schuldig en misdaadig leeven, zo bevorderen zy ook hun eigen ondergang en het ongeluk hunner kinderen, en van anderen, die eenige betrekking tot hen hebben: zo dat Pligt en Belang hen deugdzaamer, zediger en ingetogener moesten maaken, en de navolging van Dwaazen voorzigtig doen vermyden. Zy zouden dus hunne eer en fatzoen, gelyk men het noemt, ook by alle braave lieden, daar door veel beter opbouwen, dan door trotsche praat en overdaadige leevenswyze; en den voorspoed voor zig zelven en hunne Familien bevestigen, door zig denzelven waardig te maaken.

De Denker.
N°. 191.
Den 25. Augustus 1766.

[Over het Leeven in de Stad, als niet min aangenaam, dan het Buitenleeven.]

Oh Happiness! our being's end and aim!
Good, Pleasure, Ease, Content! whate'er thy name;

Plant of celestial seed; if dropt below,
Say, in what mortal soil thou deign'st to grow;
Fair op'ning to some Court's propitious shine,
Or deep with di'monds in the flaming mine?
Twin'd with the wreaths Parnassian laurels yield,
Or reap'd in iron harvests of the field?
Where grows? where grows it not? If vain our toil,
We ought to blame the culture, not the soil:
Fix'd to no spot is happiness sincere,
'T is nowhere to be found, or ev'ry where.

POPE.

Myn Heer Denker.

VErscheiden Zedenmeesters, uw Voorzaat *de Philanthrope*, en gy zelf, zo ik meene, hebben meer dan eens met grooten ophef gesproken van het geluk, 't geen in het eenvoudige Landleeven te vinden is. Om de Menschen te leeren, dat zy, om regt gelukkig te worden, in geene Paleizen behoeven te woonen, geene Koets met zes Paarden te houden, of geen groot figuur in de weereld te maaken; zyt Gyl. overgegaan om het Boerenleeven hemelhoog te verheffen, en daar zo van te spreeken, als of in het zelve het

hoogste heil hier op deeze weereld alleen te vinden ware. *In stulpen! Hemel! ja, daar is het zalig! Op het Land, by de geringe Huisluiden, daar geniet men een volmaakte gezondheid! daar smaakt de spyze ongelyk beter dan die der Stedelingen! Zoude men daar, door afgunst, ontrouw, hebzugt, of laster van anderen gekweld worden*? *Neen zeker*; *daar heerscht niet dan Vrede, Welvaart, Vergenoegen*. Gyl. zyt de Dichters gevolgd, Myn Heer! Die hebben niet alleen alle zaligheid, maar ook de waare eenvoudige Deugd, zekerlyk de regte bron van geluk en genoegen, als het erfgoed der Landluiden opgegeven. Immers, de vereelde vuile hand eens Landmans is veel zekerder onderpand van vrindschap en trouwe, dan de plegtigste verzekeringen en dierbaarste betuigingen van eenen beschaafden Stedeling; en wie durft de Dichteren vraagen, of zy, om eene schetze van eene edelaartige liefde eens Minnaars te geeven, ook beter Voorbeeld zouden konnen gebruiken, dan eenen Knaap, die agter de Koeijen loopt?

Doch ondertusschen, Myn Heer! moet ik u betuigen, dat ik door de schoonste schilderyen hier van, door de kragtigste aanpryzingen om waar geluk daar te zoeken, dit gevoelen nog niet kan omhelzen. Ik zoude zeer gaarne, zo veel mogelyk is, op deeze weereld regt gelukkig wezen, en my niet bekreunen waar, of door welke geoorlofde middelen dit te bejaagen was; en zo ik dagt dat de voorgemelde stelling proef hield, ik geloof in staat te zyn om zeer spoedig het besluit te neemen, om my naar 't Land te begee-

ven. Maar, gelyk ik begon te zeggen, het Landleeven is my zo zalig tot nog toe niet voorgekomen. Ik beweer niet, dat daar geene Menschen zyn, die regt vergenoegd leeven, en het zeer wel naar hunnen zin hebben; ik denk dat, in sommige opzichten, het zelve vry aanleidelyk is, om den Mensch hier zyn verblyf aangenaam te maaken. Maar dit heeft het gelyk met verre de meeste of misschien alle omstandigheden, waar in men zich geplaatst kan zien; en dit is geheel iet anders, dan dat het by uitsteekendheid, en in tegenstelling van alle andere standen, geschikt zoude wezen, om ons bestendig genoegen te verschaffen. Ik geloof, Myn Heer! dat men te onbekend is aan het geen op het Land voorvalt, aan het geen daar verrigt wordt, aan de smaak, gesteldheden en zeden der Landluiden; en dat dit dikmaal den Stedelingen te gunstig van het Charakter, en te hoog van het geluk der Boeren doet denken. Uit hoofde van myne omstandigheden moet ik meenigmaal met veele Landsluiden omgaan, en meen nu en dan gelegenheid gehad te hebben om op te merken, dat het by hen even als by ons in de Steden gesteld is. Zy zyn min of meer, bestendiger of kortstondiger gelukkig, naar maate hunne omstandigheden hier toe min of meer medewerken, en hun hert beter of slegter gesteld is. Wy Stedelingen gaan ons buiten verluftigen; men maakt een pleizierparty; men begeeft zich een dag naar een Dorp; men komt daar om zich te vermaaken; het toneel is nieuw en daar door aangenaam; men verkiest doorgaans het schoonste van het Jaar; de natuur

werkt kragtig mede; men verkrygt het geen men begeert; de Landluiden, door verwondering en nieuwsgierigheid opgetogen, gebruiken meer beleefdheid en vrindelykheid dan zy gewoon zyn, en stellen, uit zekere verwondering en eerbied, zich zo beschaafd aan als zy kunnen; en zie daar, dit geest ons zeer aangenaame denkbeelden van het geluk, en zelfs van de Charakters dier menschen. Maar zoud gy wel meenen, Myn Heer! dat die luiden op dien zelfden tyd zo hoog van het geluk hunner omstandigheden denken, als wy doorgaans dan doen? Ik niet; ik kan niet gelooven, dat, wanneer men, van 's morgens vroeg, in hitte en koude sterk arbeidt, maar gewoone, somtyds zeer geringe voedzels gebruikt, met zorg voor de welstand van een talryk gezin beladen is, en daar tegen zich weinig gesterkt ziet door verstandige overdenkingen; dat dan alle die aangenaamheden van het Land zich in het zelfde licht vertoonen, als wanneer wy Stedelingen daar komen om ons te vermaaken. Ik heb de Boeren dikwerf over het geluk, 't geen in de Steden te vinden is, eveneens hooren redeneeren, als sommige Zedenmeesters over het heil van het Landleeven. Wy meenen dat zy in hunne omstandigheden het wonderlyk naar hun genoegen hebben, en Zy gelooven op hunne beurt dit weder van ons. Veele Landluiden worden ook, in hunne omstandigheden, door de zelfde gemoedsbewegingen gefolterd als alle andere Menschen; en de zelfde aandoeningen en neigingen, die ons waar genoegen stooren, beletten ook hen op den duur gelukkig te wezen, alleen met dit onderscheid

dat zy doorgaans ten opzichte van andere voorwerpen werkzaam zyn. Eerzugt, begeerte tot geld, afgunst, zorg, en veele andere Gemoeds-bewegingen, kwellen by gebrek van behoorlyke bestuuring, den Boer, zo sterk als den Stedeling. Waarlyk, Myn Heer! men vindt op het land ook *Petit maîtres*; en de Boere-meisjes hebben met haaren opschik meestal zo veel te stellen als onze Steedsche juffers. Die zelfde smertlyke aandoeningen, welken de Heeren *a la Mode* gevoelen wanneer hunne pas gecoëffeerde lokken door den wind wat te veel geschud worden, ondervinden ook de Boeven pronkers, wanneer zy hunne Gouden hemdsknoopen niet op zulk een wyze tusschen hun das in vlegten konnen, als hunne welleevenheid vordert. En ik kan, somtyds, my naauwelyks van lagchen onthouden, wanneer ik, in myn Winkel, een Boer die een Sergien-rok moet koopen, met den grootsten ernst, terwyl hy zyn hoofd schudt en met zyn voeten stampt, hoor zeggen, '*jea het moest een heartje grizer, of een heartje bleeuwer wezen*; *het is zo niet, lyk ze et in onze pleats allemeal dregen*.' En wat de Boerinnen belangt; indien zy by het koopen van een Peldert-kleed, of een Damaste-schort, maar half zo veel zielssmerten hebben, als zy my meenigmaal veroorzaaken, eer haare keuze gevestigd is, gelyk ik wel denke; zo neemt het stuk der kleeding alleen vry wat van het genoegen weg, 't geen het veld en de verdere aangenaamheden van het Landleeven hun mogten bezorgen. De Landlieden zyn veel al ook zeer geneigd tot klaagen. Zodra hun-

ne velden niet by uitstekenheid voordeelig staan, en geen ryken Oogst belooven, of de pryzen der gewassen zo hoog niet loopen, als zy gaarne wenschten, hoort men hen terstond hunne bekommering betuigen, of hunne onvergenoegdheid te kennen geeven; schoon dikwils de ondervinding van agteren leert, dat zy tot het een noch tot het ander genoegzaame reden hebben. In het begin van deezen Zomer, vroeg ik aan verscheide fyne Boerinnen van Hillegondsberg en Kralingen, wat zy van het Hooy dagten, 't geen toen stond gewonnen te worden; waarop de meesten met een zelfden teemigen toon als D^{nus}..... my toen dienden, '*jea het Hooy zel ven het jear al wêer schears wezen*; terwyl een Ridderkerksche Vlasboer, op de vraag 'hoe staat het gewas Huig H.!' met eene groote eer waardigheid antwoordde, *slegt, man, slegt*; *noch eenige dagen regen, of wat te harde droogt den is het allemeal weg*; daar ondertusschen de eersten, gelyk in voorige jaaren, waarschynelyk veel voeder tegen de aanstaande lente zullen over hebben, en de laatste, deezen winter, zeer ligt weder niet minder geld zal winnen dan in eenigen der voorgaanden. Het gaat ook op het land altyd zo effen niet, als men voorgeeft. Daar vallen mede al kibbelpartyen voor. Tryntje en Maartje buur verwyten by gelegenheid elkander hunne gebreken wel eens zo significant in goede Dorpstaal, dan de bedekte termen, hoe vinnig ook, met welke beschaafde Stedelingen dit gewoon zyn te doen, niet zo klaar de zwakheden zouden aan den dag

brengen. De Baas en de Knegt, de Boerin en haar Dienstmeid, hebben nu en dan ook al een Woordje, is het niet om gebreken, die men aan de Koets of aan een Ragou ontdekt, het mag om eenige mishandeling van de Mestkar of de Karnemelkspot voortkomen; terwyl de Domine het den Voorzanger, of deeze beide het den Schout meenigmaal vry bang weeten te maaken; en de Kerkenraaden, of andere Collegien, ook al niet minder dan in de Steden door lomperts of styf koppen ontrust worden.

In 't kort, het komt my om dit alles voor, dat het Landleeven niet zo by uitsteekendheid geschikt is, om ons gelukkig te maaken. Daar vallen zaaken genoeg voor, die, even als in de Steden, onrust en kwelling veroorzaaken. Men blyft daar voor dezelfde aandoeningen bloot staan; men behoudt dezelfde driften, het zelfde hert, en dezelfde neigingen, zo die niet behoorlyk verbeterd en bestuurd worden; het welk in de Stad misschien zelfs ruim zo goed als op het land geschieden kan. En schoon het waar zy, dat de eenvoudige vortbrengzels der natuure, bekoorlyke gezigten, en andere dingen, in sommige opzichten geschikt zyn om ons vermaak en genoegen te bezorgen; zo is het aan den anderen kant ook waar, dat men op het land zich van veele gerieflykheden versteken ziet, die men in de steden bekomen kan; en het 'er veelal hapert aan goed gezelschap, een allerwezenlykst vereischte om regt gelukkig te leeven. Men mag elkander veele mooije dingen belooven van die eenvoudige vermaaken, van erwten of zaaden te ver-

leezen, of by het vuur, in gezelschap van vyf zes Boeren, sprookjes te hooren vertellen; het kan misschien sommigen Menschen op den duur behaagen; doch het dunkt my, in nedrigheid, dat een Man van eenigen smaak hier niet lang door voldaan kan worden; en het is my ten hoogsten waarschynlyk, dat zo men gelukkig kan worden door gestadig aartigheden te hooren zeggen, veelen onzer geestige Saletjonkers al zo goed hier toe bekwaam zyn, dan de meeste Boeren gasten. Laaten wy dan elkander, om regt gelukkig te leeven, juist naar geene stulpen verwyzen. Laaten wy liever, elk in de omstandigheden, waarin men zich geplaatst ziet, of door eerlyke middelen geraaken mogt, dit einde poogen te bereiken, door ons van de vermaaken, die wy aantreffen onzondig te bedienen, die niet te sterk te begeeren, als wy dezelve eenigen tyd missen moeten, en vooral door ons hert en onze driften naar de regels der rede en Godsdienst te bestuuren. En men zal, naar myne gedagten, 't zy in een kostbaarer of geringer Wooning, door veel of minder dienstbooden gediend, ja in verre de meeste, mooglyk in alle omstandigheden, hier door gelukkiger worden, dan men met een bedorve hert en onbetoomde driften, in den zaligsten oord des Lands, by de deugdzaamste huisluiden, immer zoude konnen wezen. Ik blyf,

Heer D E N K E R!

U E. Hoogachter
J. S T A D L I E F.
B.R.
R.....
30 *July* 1766.

De Denker.
N°. 192.
Den 1. September 1766.

[Beschouwing der Pligten, noodzaaklyke Bezigheden en Oefeningen van jonge Jufferen.]

----Femina primum,
Cui tolerare colo vitam tenuique Minerva
Inpositum, cinerem & sopitos suscitat ignis,
Noctem addens operi; samulasque ad lumina longo
Exercet penso; castum ut servare cubile
Conjugis, & possit parvos educere natos.

VIRGILIUS.

't IS eene klaare en algemeen erkende waarheid, dat de vrouwen, door de opperste Wysheid, geschikt zyn tot moeders en vormsters der eerste zeden van eene redelyke en onsterflyke nakoomelingschap; tot een soort van zagtaartige gezellinnen, die, door aantreklykheden, waar aan men geen naam geeven kan, onze vermaaken verlevendigen en onze smerten verzagten konnen; dat ze geschikt zyn om den last der huislyke zorgen op zig te neemen, en ons daar door meer gelegenheid te geeven tot zwaarder arbeid of strenger oeffeningen van geest; en eindelyk om eene zekere bevalligheid en sieraad over het menschlyk leeven te verspreiden.

Ik denk, dat de onvolmaaktheden der vrouwen dikwils veroorzaakt worden door ledigheid van gedagten en gebrek van bezigheid, welken den geest aan allerhande verleidingen bloot stellen; en dat, in veele gevallen, al dit kwaad gelukkiglyk zou konnen worden voorgekoomen, door zig vroegtydig en vlytig toe te leggen op het verkrygen van kundigheden en begaafdheden, die eigenaartig voor de vrouwen mogen gereekend worden.

Hoe zeer het huishoudlyke, in onze dagen, door veele vrouwen ook moge verwaarloosd worden, als te laag om zig daar mede te bemoeijen, egter kan zulk een gedrag door geene hoogheid van rang of overvloed van middelen

gebillykt worden. In alle eeuwen en onder alle volken is de zorg voor de huishouding eenstemmiglyk aangemerkt als een taak, die tot het werk der vrouwen onscheidbaar behoort, in alle zodanige omstandigheden, die daar toe gelegenheid geeven. Wat moeten groote huisgezinnen dagelyks niet al lyden door de onbekwaamheid of onagtzaamheid van die vrouwen, welken alles ten eenenmaale aan huishoudsters en andere dienstboden overlaaten! Hoe veele aanzienlyke bezittingen zouden voor eenen volstrekten ondergang bewaard gebleeven zyn door een verstandiger gedrag! Geene vrouw in de waereld moet het, derhalve, beneden haar fatsoen agten over haare huishouding het opzigt te neemen. Eene goede huishoudster verdient inderdaad alle hoogagting, in welken rang of staat zy zig ook bevinden moge. Te zien, dat de tyd, die behoorde besteed te worden aan het naarzien van rekeningen, het verdeelen van 't huiswerk, en aan het waaken voor de belangen van een huisgezin, dat misschien talryk is; - te zien, zeg ik, dat die tyd verkwist, ja erger dan verkwist wordt met zig op te tooijen, of te laaten optooijen, met bezoeken te geeven en te ontvangen, met het spel, en andere nuttelooze en dikwils schadelyke tydkortingen, is ten uitersten aanstootelyk. Ja het is aanstootelyk, al zyn de inkomsten zo zeker, aanmerkelyk, of overmaatig groot, als men wil; schoon dezelven, om dit in 't voorbygaan te zeggen, naauwlyks ooit zo groot in de daad bevonden worden, als ze den meesten tyd schynen. Maar daar de inkomsten slegts maatig, of los en onzeker zyn, is een gedrag van dien aart zo onverantwoordelyk, dat we geene woorden hebben, om het zelve naar verdiensten te brandmerken.

In deeze eeuw verstaat men zig vry wel op de orde of opschik van huis of tafel, in zo ver het 'er op aankoomt om dezelven luisterryk en pragtig te maaken. Maar zou het voor een jonge Juffrouw niet wel der moeite waardig zyn, dat ze zig hier in op eenige verbetering toeleide, door zuinigheid met fraaiheid te leeren paaren? Dit is zeker, dat het den meesten mannen ten hoogsten aangenaam is, wanneer zy zulke huishoudelyke talenten in eene jonge Dame bemerken; en deeze talenten zullen in eene, die gehuwd is, naauwlyks ooit missen de genegenheid van den man te verleevendigen, zyne edelmoedigheid aan te prikkelen, en zyn vertrouwen te doen toeneemen. Maar een tegenge-

steld gedrag maakt den man boven maate moedeloos en afkeerig; dan, naamelyk, wanneer hy voor de maatigheid is, alle dwaaze trotsheid veragt, of eenige voorzigtigheid bezit. Ik zal niet onderneemen alle de dwaasheden, die onscheidbaar zyn van de overdaad, noch de onheilen en elenden, die daar door dagelyks worden te weeg gebragt, op te tellen. Eene korte overweeging zal ons overtuigen, dat dezelve altyd onverstandig is, en in 't algemeen in verderf eindigt.

Naast aan eene regtstreeksche overdaadige verteering koomt die ongeschiktheid tot huislyke zaaken, welke maar al te gemeenlyk volgt op eene hebbelykheid tot verkwisting, die zig al vroeg gezet heeft. Een jonge Juffrouw, die in het huis van haaren Vader, of in eenen anderen post, daar zy door de Voorzienigheid in gesteld is, haare gedagten vroegtydig over deeze dingen heeft laaten gaan, en gewend is in het geringe, dat haare zorge was toevertrouwd, zig wel te kwyten, zal naderhand, wanneer haar taak merkelyk vergroot wordt, zig met bereidvaardigheid en vermaak, naar alle de verscheidenheden, die in de huishouding voorkoomen, schikken. De byzonderheden daar van zyn haar alreede bekend, en de verschillende tooneelen, die 'er zig in opdoen, zullen haar niet verlegen maaken. Want dewyl zy de voorschriften, daar ze zig naar gedraagen moet, verstaat, en eenige gelegenheid heeft gehad om dezelven te werk te stellen, of ze werkstellig gemaakt te zien, zal haar eigen gezond verstand haar de overigen leeren, en de zelfde dingen ligt en aangenaam maaken, die eene Dame van de mode, in alle deden, vreemd zyn, verbysteren en lastig vallen. Wat is het onderscheid tusschen deezen groot! En wie begrypt niet, aan welke men hier den voorrang behoort te geeven?

't Is opmerkenswaardig, 't gene zeker beroemd Schryver, die een goed kenner van menschen, en byzonderlyk van handeldryvende persoonen schynt geweest te zyn, over dit stuk heeft aangedrongen, in dat gedeelte zyner onderwyzingen aan zyn zoon, waar in hy hem den volgenden raad, wegens de verkiezing eener vrouwe, geeft: ‘Houd dit altoos in gedagten, dat, indien ze niet zuinig is, indien ze geene goede huishoudster is, indien ze niet vry wat op heeft met haare kundigheid in huislyke zaaken, en met haar geld op de zuinigste wyze te besteeden, zy geene

goede vrouw voor een Koopman, of eenig ander Man ter wereld wezen kan, zy mag dan zo goedaartig, schoon, bevallig en welleevend zyn, als men wil., Ja, hy voegt 'er by:' alle deeze anders beminnelyke hoedanigheden zullen slegts zo veele wegen zyn tot uw bederf. En, na eene korte, doch leerzaame historie, ter zaake dienende, verhaald te hebben, gaat hy dus voort: ‘om kort te gaan, gedenk aan uwe moeder, die in deeze konst zo wel bedreeven was, dat haare kleeding, tafel, en alle andere byzonderheden een luisterryk voorkoomen hadden, en egter was een goed huisbestier de grondslag van alles; en haare rekeningen bedroegen, gelyk ik zeer wel weet, een vierde gedeelte minder, dan die der meesten van haare bekenden, die zig daar tegen voor alle haare onbevallig ingerigte overdaadigheid, ter nauwernood, op eenige netheid konden beroemen.’

Doch om deeze bekwaamheid te verkrygen, behoort men zig op eenige byzonderheden toe te leggen, die niet moeilyk zyn; maar eenigen tyd vereisschen. De voornaamsten, die ik bedoele, bestaan hier in, dat eene Juffrouw een goede hand schryve, en met gemak rekene; dat zy de gesteldheden en bedryven der dienstboden gade slaa, en onderzoek doe naar de pryzen van allerhande noodwendigheden voor een huisgezin, midsgaders naar de beste manieren, en geschikste tyden om hetzelve daar van te voorzien; dat zy alles in agt neeme, wat betrekking heeft tot zindelykheid en netheid in de huissieraaden en de vertrekken; dat zy weete, hoe met dienstboden, neeringdoende en andere lieden om te gaan; en vooral, dat zy alle mooglyke kundigheid tragte te verkrygen ten aanzien van de behandeling en opvoeding van kinderen. Deeze en dergelyke stukken zullen een ruim veld van voorwerpen opleveren ter oeffeninge van de verstandelyke vermogens eener jonge Dame in kundigheden die de huishouding betreffen, waar uit zy, met eenen dikwerf ongevoeligen overgang, zig kan begeeven tot het geene fraai staat en vermaaklyk is; 't welk my aanleiding geeft, om vervolgens van zodanige begaafdheden te spreeken, die tot de welleevendheid behooren.

In alles, waaromtrent de Zedeleer niets bepaaldelyk voorschryft, of eenigermaate betrokken is, mag men zig meer of min naar de mode schikken. Wat my betreft, ik wil wel bekennen, geene reden te konnen zien tegen *een maatig en bescheiden gebruik* van het dansen. Wanneer deeze

konst *met gemaatigdheid en voorzigtigheid* wordt geoefend, is ze zekerlyk zeer geschikt tot bevordering van de gezondheid en van een goed humeur, van eene gezellige geestgesteldheid en vriendlyke neigingen tusschen de beide Sexen, en van die ongedwonge bevallige houding, welke de natuur zeer aangenaam doet voorkoomen.

In het dansen kan geene onvoegzaamheid gelegen zyn, niet meer, dan wanneer men, in het zingen, de stem naar de maat tot de aangenaamste toonen buigt, daar niemand, denk ik, iets tegen kan hebben. Wat is dansen, in den besten zin, anders, dan eene harmonieuze beweeging, zodanig geschikt, dat ze ons sterker aandoet? Een plomp en styf voorkoomen, boersche manieren en onbevallige beweegingen konnen zeker niet verdienstelyk zyn. 't Is eene aanmerking van een vermaard Wysgeer, die in de meeste onderwerpen zeer bedreeven was, dat de schoonheid, voor 't grootst gedeelte, in eene deftige en bevallige beweeging bestaat. Eene zedige maar levendige houding, een voorkoomen, dat te gelyk ongemaakt en staatelyk is, zyn ongetwyfeld begaafdheden, welken iemand, die ze aanschouwt, grootlyks bekooren en vermaaken.

Ik zeg van eene zedige houding; want die moet nooit afgelegd worden, en hierom kan ik het niet zeer goedkeuren, dat een jonge Dame dikwils in publike assembléen gaat dansen; dewyl dit, zonder eene byzondere behoedzaamheid, alle beschroomdheid, die voor een jonge Juffrouw fraai staat, trapswyze moet doen uitslyten. Ik zou, zulke gezelschappen, in alle opzigten voor de besten houden, welken voornaamlyk uit vrienden en bloedverwanten bestaan, en daar persoonen van meerder jaaren, dan de jonge lieden, die het gezelschap uitmaaken, tegenwoordig zyn. Daar deeze voorzorgen in agt genomen worden, en daar men niet gedoogt, dat deeze uitspanning genomen wordt ten koste van gezondheid, goede orde, zedigen opschik, en maatige verteeringen, beken ik openhartig, dat ik een van de genen ben, die ze met een hartelyk genoegen kan aanzien, zeer wel in myn schik zynde met het aanschouwen van een gezelschap van jonge luiden, die op eene schuldelooze wyze, vrolyk en gelukkig met elkander zyn. Zou de jeugd van beide Sexen 'er wel iets by verliezen, indien een gedeelte van den tyd, die nu zo nutteloos met de kaart wordt verkwist, doorgebragt wierdt in eene

Lighaams oefening, die niet minder gezellig is, dan zy den geest opscherpt en verlevendigt? Ik denk het niet.

Dewyl ik van het kaartspel gewag heb gemaakt, zal ik de vryheid neemen, hoe zeer het mishaagen, of hoe onwelleevend het ook schynen moge, om eenige weinige eenvoudige aanmerkingen over de drift tot hetzelve te maaken; want dit spel heeft nu zo zeer de overhand genomen, dat het in de meeste gezelschappen van allerhanden rang en staat de hoofdzaaklykste tydkorting geworden is. By veelen schynt het zelfs een beroep te zyn, en, gelyk een geestig schryver wel heeft aangemerkt, een zeer werkelyk beroep ook; want zy, die 'er zig mede bezig houden, arbeiden nagt en dag, ja vergunnen zig zelven die verpoozing niet eens, welke de geringste ambagtsman door godlyke zo wel als menschlyke wetten is toegestaan. De Zondag is voor hun geen dag van ruste; maar deeze handel gaat zyn gang, wanneer alle winkels gesloten zyn. Ik weet niet, vervolgt hy, hoe ze zig zelven in zo eene aanhoudende tydverkwisting voldoen konnen; maar ik twyfel zeer, of de verschooning, die zy by zig zelven of by anderen daar over maaken, wel iets gelden zal voor den Regterstoel van Hem, die ons geboden heeft, dat wy onzen tyd moeten uitkoopen, maar niet onnuttelyk doorbrengen.

Welk eene menigte van menschen is 'er, daarenboven, die aan deeze bezigheid hunne gezondheid en kragten, met alle natuurlyke vermaaken, die daar van afhangen, opofferen? de verkwikkingen van een frissche lugt zyn hiervan zelfs niet uitgeslooten; want zy jaagen het spel met denzelfden onvermoeiden yver na zo wel buiten als in de stad, en verkiezen den verstikkenden Dampkring van een kleine kamer, daar zy zig alle dagen geregeld, indien het mooglyk zy, geheele uuren agtereen, rondom den speeltafel dringen, boven de schoonheden en lieflykheden der Landtooneelen in de aangenaamste en beste Jaargetyden! Welke verwaarloozing van bezigheden en letteroefeningen, van crediet en bestaan, van huisgezinnen en anderen waar toe men betrekking heeft, van alles wat dierbaar in de waereld is, volgt niet dan al te dikwils op het onzinnig bedryf, daar ik van spreek?

Is 'er, wyders, wel eenig ding, dat zo geschikt is om den duivel van gierigheid by ons in te leiden, als deeze drift tot het Spel? Nadert deeze vyand niet, gelyk de

meeste andere verzoekers, met langzaame schreeden, en met een glimplachgend gelaat? Ik weet wel, dat 'er, tusschen de gierigheid en de speelzugt, nog eenig onderscheid plaats heeft. Maar welk een onderscheid is het, dat, op zyn best genomen, niet meer is, dan dat, welk 'er is tusschen schemerlicht en donkerheid? en volgt hier de een de andere niet bynaar even natuurlyk? Want de drift tot het spel is in 't eerst blygeestig en wel te vrede, en behoudt zelfs nog eenige flikkering van boertery en geestigheid; maar deezen beginnen allengs te verdwynen. Eene sterk afsteekende somberheid neemt plaats; tot dat, eindelyk, terwyl alle uitvloeisels van vroolykheid en goed humeur agter blyven, alles bedolven wordt in een nevel van angstige zorgen, agterdogt, nyd, wanlustigheid, en allerhande afschuwelyke driften, die den trein der gierigheid uitmaaken.

Doch het zyn de wetten der menschlievendheid en vriendschap niet alleen, die door een onmaatigen lust tot het Spel overtreeden worden. De aangenaame beweegingen van liefde en tederheid tusschen de beide sexen worden menigwerf geheel verzwolgen door deeze alverslindende begeerlykheid; eene begeerlykheid, welke, misschien, meer dan iet anders, dient om het hart te verharden en te sluiten, ten zelfden tyde, dat eene onmaatige toegeeving van zig zelven in het Spel, ontallyke verstandige aanmerkingen en vroolyke uitdrukkingen buiten sluit, welken anders zouden dienen tot ontsteeking en voedsel der vlamme van deugdzaame toegenegenheid.

Maar, zal iemand vraagen, zyn 'er niet veele gezelschappen, in welken het ondoenlyk wezen zou eenen langen avond, met eenig draaglyk genoegen, of in ordentelykheid door te brengen, zo men zyne toevlugt niet name tot den Speeltafel? Ik antwoord, dat ik de noodzaaklyheid, van dikwils in groote gezelschappen te verschynen, in 't geheel niet kan zien. Zyn dit de toonelen van nutte bezigheid? daar men zyn hart niet kan open leggen, en het verstand weinig of niet te passe koomt; daar alles agterhouding, ceremonie, groote vertooning is; daar men dikwils met een minzaam gelaat voorkoomt om te misleiden, en daar zelfs de vuurigste betuigingen van toegenegenheid somwylen tot een dekmantel van kwaadwilligheid gebezigd worden?

Myns agtens is 'er niets veragtelyker of beklaagens-waardiger, dan die geestgesteldheid, welke nergens eenig vermaak, of genoegen in vinden kan; noch in zig zelven, noch in huislyke bezigheden, noch in boeken, noch in verstandige gesprekken, noch in de verkeering met een waar vriend, noch in werken van konst, van welke soort, die ook zyn mogen; en uit dien hoofde alle overdenkingen geduuriglyk zoekt te smooren in een drom van divertissementen, en alle verdrietelykheid van zig af wil weeren door een gedrang van menschen.

Zeker Schryver, over de verderflyke drift tot het Spel klaagende, meldt, onder andere nadeelen, die het te wege brengt, ‘deszelfs aanleidelykheid om alle onderscheiding van rang en Sexe weg te neemen; allen naaryver, behalve dien van verschalking, den bodem in te slaan; de waereld tot een chaos van dwaasheid te brengen; de jeugd haare natuurlyke vermaaken te onthouden; geestigheid van haaren invloed, en schoonheid van haare aantreklykheden te berooven; het vuur van den minnaar, zo wel als van den liefhebber van zyn Vaderland, uit te blusschen; het leven in eene verdrietige een paarigheid te doen weg zinken, en aan het zelve geene andere hoope of vreeze toe te staan, dan van te steelen en bestoolen te worden’. Hy voegt 'er by, in denzelfden kragtigen styl, dat, ‘indien die Dames, wier verstand voor verhevener begrippen vatbaar is, zig willen vereenigen tot verdeediging van haare vermaaken en voorregten, zy eenen tyd konnen vast stellen, wanneer de kaart zal moeten ophouden in de mode te zyn, of alleenlyk zal overgelaaten worden, aan de geenen, die noch schoonheid bezitten om bemind, noch geest om gevreesd te worden; die noch kennis genoeg hebben om anderen te onderregten, noch zedigheids genoeg om te leeren; en die, haare jonge jaaren in ondeugd doorgebragt hebbende, billyk veroordeeld zyn om haaren ouderdom te verslyten in dwaasheid’.

Maar ik gaa over tot den aangenaamer taak van zodanige werken van vernust aan te pryzen, die de oplettenheid van eene jonge Dame wel waardig zyn.

Het overige in 't volgende Vertoog.

De Denker.
N°. 193.
Den 8. September 1766.

[Vervolg van 't voorgaande Onderwerp.]

Ὅταν Φύσει τὸ κάλλος ἐπικοσμῆ τρόπος
Χρήστος, διπλασίως ὁ προσιὼν ἁλίσκεται.

MENANDER.

Vervolg van N°. 192.

HEt werken met de Naald, de Jonge Juffers en Vrouwen byzonder eigen, heeft klaarblykelyke voordeelen; en deszelfs schoonheid en sieraaden zyn ontwyfelbaar. In voorgaande tyden werdt het zelfs door dames van den eersten rang vlytig geoeffend, veel meer, dan in onzen tyd. Zy hadden daartoe, 't is waar, meer leedigen tyd, dan de meesten van haare nakoomelingschap. Zy waren onnoozel genoeg, onderstel ik, om haar vermaak in huis, en haar geluk in 't waarneemen van haaren pligt te zoeken. De naarstigheid beschouwden zy als een gedeelte van dien pligt; en het blykt in 't geheel niet, dat dezelve haare verbeeldingskragt eenigszins benadeeld hebbe. Van haare bedreevenheid in deeze konst zien wy nog zeer lofwaardige gedenkteekenen. Zy ontbeerden alleenlyk onderwys in de beginselen der fraaije konsten, ten einde een juister smaak aan haare werken te geeven. Doch hoe het daar mede ook bestaan hebbe, zy zullen, door zodanig handgebaar, haaren tyd, gewislyk, veel genoeglyker doorgebragt hebben, dan men, gemeenlyk, in onze dagen doet. Zy zullen niet veel in verzoeking zyn geweest om buiten 's

huis om te zwerven; en, gevolglyk, oneindig veele onkosten, valstrikken en ongemakken vermyd hebben.

Daar by, zullen byzondere gezelschappen op eenen veel redenlyker voet aangekweekt zyn geweest, en veele aangenaame uitweidingen in haare gesprekken, over het onderwerp van haare konstwerken, over haare huishouding, kinderen, en pligten, plaats gehad hebben. Haare verbeeldingskragt, door duizend aartigheden gaande gemaakt, en door een geest van pryswaardigen naaryver werkzaam gehouden, zal doorgaans beschaafd en uitgebreid zyn geworden. En dit, geloof ik, zal blyken waar te zyn, dat het zelden zal missen, of die vrouwen van de tegenwoordige eeuw, welken moeds genoeg hebben om haar verstand te oeffenen, en tevens zulk een ouderwets voorbeeld na te volgen, zullen de aangenaamste persoonen in gezelschap bevonden worden.

In plaats van dat fyn en moeijelyk soort van naaldwerk, waar op de jonge Juffrouwen zig nu dikwils toeleggen, zou ik denken, dat de meesten van haar veel beter met ligter en losser patroonen zouden gediend zyn. Het gezigt zou dan geen gevaar loopen van verzwakt te worden; veel minder dierbaare tyd zou 'er van nooden wezen om het Stuk te voltooijen, en, wanneer het afgedaan was, zou het ook veel beter uitwerking doen. Zulke patroonen zouden immers ongelyk veel meer veld aan de verbeelding geeven; ze zouden eene ongedwongenheid, bevalligheid, vloeijendheid en grootsheid vertoonen, die zo veel als doenlyk is, in alle werken van smaak betragt moeten worden; en dewyl ze veel meer gelegenheid tot sieraad zouden geeven, zou de nuttigheid, die men 'er mede beoogt, ook in een veel hooger maate bevorderd worden.

Het borduuren wordt nu byna niet geoeffend, dan in de kostschoolen; daar het zelfsniet dan al te dikwils op een styven trant, en altyd gebreklyk geleerd wordt; schoon het vooral eene byzondere oplettenheid waardig zy. De schikking, overeenkomst, en smelting der kleuren in deeze bewerking, verstrekken voor het vrouwelyk verstand eene van de fraaiste oeffeningen; ja, wat zeg ik? eene bezigheid, die haar de aangenaamste tydkorting verleent, welke men bedenken kan; behalve, dat zodanige werken ook de duurzaamsten zyn, die van haar gemaakt worden.

't Is ondertusschen waar, dat 'er niets volmaakts noch uitmuntends in deeze onderneemingen kan verwagt worden, zo lang men den behoorlyken grondslag verzuimt te leggen; de Teekenkonst, naamelyk, welke de derde, tot de welleevendheid behoorende begaafdheid uitmaakt, waar op ik wilde aandringen. Ik ben verzekerd, dat verscheide jonge Dames zig op deeze konst met een zeer goeden uitslag, en groot vermaak hebben toegelegd, die zig zelven, eer zy begonnen, niet het geringste daar van beloofden. En niemand kan onkundig zyn, dat de theorie, zo wel als de praktyk van de Teekenkonst reeds langen tyd onder ons in hooge agting zyn geweest, dat dezelve tegenwoordigen eenen hooge trap hebben bereikt, en dat men der schoone Sexe het regt moet doen van te bekennen, dat veelen onder haar, en daar onder zelfs eenigen van hoogen rang en karakter, zeer groote vorderingen daar in gedaan hebben; zo dat het te hoopen zy, dat haare kindskinderen daar van nog met hoogagting spreeken, en haaren arbeid met eene pryswaardige eerzugt naastreeven zullen.

Det laatste begaafdheid, die tot de welleevendheid behoort, is de Muzyk, welke met meer omzigtigheid dan de anderen, behoort aangepreezen te worden; hoe zeer zulk een gevoelen de algemeene begrippen moge tegenspreeken. Daar zyn wel jonge Juffers, die, zonder eenig byzonder voordeel van een natuurlyk muzikaal gehoor of een goede stem, niettemin, door middel van omstandigheden, die haar byzonder gunstig waren, ongemeene vorderingen in de muzyk hebben gemaakt, maar dan hebben ze die ook gemaakt ten koste van zeer veel tyd en vlyt; in dier voegen, dat geene vrouw zo veel aan één voorwerp behoort te besteeden, ten zy ze daar toe door eene onweêrstaanbaare neiging en wonderbaare geschiktheid van gehoor of oordeel, en andere gunstige omstandigheden getrokken en genoopt worde.

[Met dit alles egter zal eene Vrouw nog niet kunnen gereekend worden, eene aangenaame Gezellinne des leevens, eene wenschelyke Moeder, verstandige Huisbestierster, of waardige Vriendinne te zyn; ten zy ze insgelyks zig hebbe toegelegd, om haare verstandige Vermogens, die door de leevendigheid en tederheid haarer Sexe, van natuure vlugger en bevalliger zyn, dan die der Mannen, te oeffenen,

haar zo ligt aandoenlyk Hart te regeeren, en haaren Geest te versieren, op dat alle deszelfs natuurlyke bevalligheden gelegenheid hebben, zig telkens te vertoonen.

Het is te beklaagen, dat dit edele werk, 't welk van het allergrootste gewigt is, zo meenigmaalen te weinig wordt behartigd. In de Schoolen, daar de jonge Juffertjes in haare tedere jeugd, die nog van geene denkbeelden genoeg voorzien is, allerleie Handwerken leeren, of somtyds zelfs by haare Moeders en in gezelschappen van Dames, die het ongeluk gehad hebben van zelfs niet anders opgetrokken te zyn, leeren ze dikwils, als of het eene bevalligheid ware, met eene ongelooflyke vloeibaarheid van woorden, te spreeken, zonder te denken, en ik weet niet met welk air van zogenaamde welleevenheid, die waarlyk gemaakte verwaandheid is, woorden zonder zin, en nu en dan tegenstrydigheden voort te brengen; waar door zy, tot meerder jaaren gekoomen zynde, of onaangenaam of lastig worden, terwyl ze haar best doen, om waarlyk aangenaam voortekoomen, gelyk zy wezen zouden; indien ze zig ooit op wat netter denken toegelegd, en eenige bedaardheid van geest eigen gemaakt hadden.

Nog een ander ongeluk vindt men niet zelden by de Juffers, 't welk zy, tot haar eigen welzyn zo wel, als om het verheven oogmerk, waartoe zy geschapen zyn, te beantwoorden, behooren te voorkoomen. Aandoenlyk van Geest zynde, leeren ze niet zelden al vroeg zig aan sommige hartstogten sterk overtegeeven. Hoe ligt zyn sommigen aangedaan op 't minste voorval, hoe verichrikt, hoe ontroerd? Hoe trillen en beeven zy? Grillig, inderdaad, zyn menigmaalen haare ontsteltenissen; en eenigen beelden zig zelven in, dat dit een soort van welleevenheid, en een blyk van de aandoenlykheid van haar teder harte is; zodat ze zelfs met eenige gemaaktheid zig zo schriklyk aangedaan toonen; terwyl anderen waarlyk zulke verkeerde en ongelukkige gesteltenis van Geest zig gewoon gemaakt hebben, door deeze hartstogtelyke aandoeningen telkens in zig optewekken, of te laaten heerschen; zo dat zy eindelyk met 'er daad onbekwaam zyn, om in eenig wezenlyk ongeval zig zelven of anderen te helpen of te redden. Op dezelfde wyze maaken anderen zig gewoon, haare begeertens, in den beginne dikwils maar beuzelingen tot

voorwerp hebbende, zo sterk te doen worden, dat zy, wanneer dezelven niet worden ingewilligd, oploopende, verdrietelyk, onlustig, lastig of ziek worden; door welke grilligheden meenig braaf man of bedorven of ongelukkig is geworden. Dit alles toont ten klaarsten, hoe zeer ieder braave Juffer zorg behoort te draagen, om deeze kinderagtige en dwaaze gebreken te vermyden, om te leeren denken zig beknopt en beschaafd uit te drukken, en haare aandoeningen niet ras toe te geeven.

Maar niets toont duidelyker, hoe noodig het zy, dat de Juffers haar verstand oeffenen, en haar hart regeeren, dan dat zulks volstrekt vereischt wordt, om het Huisgezin te bestieren, en de zeden te vormen van de jonge Kinderen, die aan haare zorge, wanneer zy Moeders worden, door de Voorzienigheid zelve in de tederste jaaren worden toebetrouwd. Ik zal my tot dit laatste alleen bepaalen, en niet spreeken van die trotsche, spytige, heerszugtige en scherpe bejegeningen, waarmede sommigen de Dienstbooden gewoon zyn te mishandelen, en zig, en haar geheele huis zo wel als de Bedienden, door haare onbestierde hartstogten te ontrusten.

't Is zeker, dat de gesteltenis van Ligchaam zeer grooten invloed heeft op den Geest, zelfs in de allerjongste Kinderen. Daaruit ontstaan veelal de verschillende geäartheden, die men in hun gewaar wordt, en in de allereerste beginselen geleid, bestierd en verbeterd moeten worden, eer zy te veele kragten gekreegen, en te diepe wortelen geschooten hebben. Dit niet alleen; maar de jonge Kinderen kunnen niets denken of doen, dan door navolginge; en worden in hunne driften, haastigheden, wraakzugt, vreeze, grillige begeertens, dwingende stugheden, en wat dies meer zy, ongelooflyk ras, door verkeerde voorbeelden, onderweezen. Bet vereischt derhalve niet alleen groote oplettenheid, maar ook eene meer dan gemeene kundigheid van de menschelyke hartstogten, om de begeertens en afkeerigheden der jonge Kinderen zagtelyk te bestieren, en tot andere voorwerpen te leiden, dan die zy driftig begeeren of haaten, en dezelven allezins bedaard en buigzaam te maaken. Het is volstrekt noodzaaklyk, dat zy goede, zagte, bedaarde en beschaafde voorbeelden hebben, die zy leeren navolgen. En dewyl zy geene andere denkbeelden

hebben, dan die de zinnen hun verschaffen, behoort men voor alles zorg te draagen, dat de dagenraad van hun verstand niet beneeveld worde door zotte indruksels, en ongerymde vooroordeelen; maar dat dezelve hoe langer des te helderer moge oplichten. Deeze en dergelyke aanmerkingen hebben reeds overlang geleerd, hoe verkeerd het zy de jonge kinderen aan gemeene Vrouwen, Minnen of Meiden over te laaten. Doch even onbekwaam als deezen, zullen ook de Dames zyn, welken haare verstandige vermogens niet hebben geoeffend, noch zoeken uit te breiden of, te beschaaven; die haare eige hartstogten niet hebben geleerd te regelen, noch haaren Geest met fraaije kennisse te versieren.

Inzonderheid zal het derhalve alle beschaafde Jufferen betaamen, haare kundigheden ten aanzien der zeden, en het bestieren der hartstogten, zo veel mogelyk is, uit te breiden. Het is een groot ongeluk, dat men te weinige goede Schriften over de Zedekunde heeft, en met naame over den aart en het bestier der hartstogten. 't Gene daar over geschreeven is, is meestal te wild, te onnaaukeurig, of anders te dweepagtig. De Natuur zelve is door de Schryveren niet genoeg beoeffend; zy hebben hunne leeringen uit boeken en samenstellen gehaald; en veelal op eenen onaangenaamen en styven trant geschreeven. My dunkt derhalve, dat het Jufferschap met groot nut de *Engelsche*, en *Hollandsche* en andere Spectators, den Philanthrope, en laat ik 'er den Denker mogen byvoegen, kunnen leezen. Ik durf hen ook de Schriften van den Heer *Richardson* aanpryzen; inzonderheid zynen *Grandison*, en de *Clarisse*, welke laatste ook alleen maar in handen der Juffers schynt gesteld te moeten worden; dewyl zy den jongen Heeren nadeelig zyn kan. 't Is waar, deeze schriften zyn *Romans;* maar geenzins zulken, die het hart zullen bederven, gelyk de meeste anderen; waar aan de dierbaare tyd veel al verspild wordt: want Juffers, die aan Komedien en Romans koomen, zoeken dezelven doorgaans met eene onverzaadelyke begeerte; waarvan geene andere reden is, dan om dat zy sommige hartstogten en hartstogtelyke verbeeldingen te veel streelen; 't welk derhalve een tweede kwaad is by het verkwisten van den tyd.

Nevens de beoeffening van Zedenschriften, zou ik het

Jufferschap die der Historien aanpryzen, waartoe zy tevens eenige kennis in de Geografie noodig hebben. Doch inzonderheid dienen zy zulke Historien te leezen, die niet slegts de bloote gevallen of uitkomsten verhaalen; maar waarin zy ook de beweeg-oorzaaken der daaden in 't licht gesteld zien, 't welk zo nut als aangenaam is.

Dan in deeze gansche lecture moet men zo niet te werk gaan, gelyk doorgaans gebeurt, dat men slegts leest, om den tyd te korten, en op die oogenblikken, terwyl men leest, eenige aangenaame aandoeningen te hebben; noch ook om enkel en alleen het geheugen met historische gevallen te belasten: want zulk leezen heeft geenen invloed, om het verstand uit te breiden en het hart te verbeteren. Men moet derhalve opmerkende zyn op 't geene hiertoe kan dienen, dat is, op den oorsprong der menschelyke daaden; men moet het geleezene herdenken, en daar over by zig zelven redenkavelen; waardoor men alleen voorzigtiger, wyzer en beter kan worden, wanneer men het op zig zelven en zynen eigen geest of hart gewoon is toetepassen.

Onnoodig schynt het hier by te voegen, dat alle braave Juffers zig in den Godsdienst behooren te oeffenen. Dit spreekt van zelfs, zullen ze anderzins haaren geest en hart verbeteren, of ooit aan haare pligten, in welken staat zy ook mogen koomen, voldoen kunnen. Ik begeer geenzins, dat zy Catechizeer-zusjes, of fyne Pilaar-bytsters worden: maar zy behooren zig eene genoegzaame kundigheid eerst van den Natuurlyken, en vervolgens van den geopenbaarden Godsdienst, eigen te maaken; en niet zo zeer den Catechismus, als de H. Schriftuur zelve te beoeffenen, inzonderheid het Nieuwe Testament, en zig toe te leggen, om 't zelve in zynen samenhang te verstaan, zonder zig met geschillen of 't gene duister is veel op te houden.

Zie daar de verstandige oeffeningen, die ieder jonge Juffer behoort te betragten, en wel zo te betragten, dat zy daardoor haar verstand opheldere, haar hart leere regeeren, en haaren geest versiere, om een beminnelyke Vrouw, en braave Moeder te worden, en zig zelve en anderen, die haar omringen, gelukkig te maaken. Laat ik 'er egter byvoegen, dat zy niet alleen den Godsdienst

moet kennen, maar ook betragten.] *Bevalligheid is bedrog, en schoonheid iedelheid; maar eene Vrouwe die den Heere vreest, zal gepreezen worden*. Eene schoone kleur en fraaije leest zyn, gewisselyk, zeer inneemende. Eene bevallige houding, minzaame trekken, welleevende manieren zonder averechtsche gemaaktheid, een kundig verstand, beschaafde geest, juiste uitdrukkingen zyn nog behoorlyker. Maar gelyk de grootste schoonheid haast verwelkt, en eindelyk geheel verdwynt; zo liggen 'er, helaas! dikwils veele kwaade hoedanigheden onder de overige bekoorlykheden verborgen; in zo verre zelfs, dat alle hoope op geluk, die men daarop gebouwd hadt, op eene jammerlyke wyze kan worden te loor gesteld. Eene waarlyk godvreezende Vrouw, die zig in alles, door een redelyk begrip van haaren pligt bestieren laat, en met alle andere uitneemende begaafdheden, welken zy bezit, dien hartelyken eerbied voor God vereenigt, welke aan dezelven te gelyk waare grootheid en bestendigheid byzet, - die, en die alleen is het volmaakt beminnenswaardig voorwerp, 't welk altoos vermaak mededeelen, geluk byzetten, en achting, eerbied en liefde verdienen zal.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Arnhem by *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol* en *E. Boucquet*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Hoorn *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 194.
Den 15. September 1766.

[Over den Last van Familie-dagen, en vaste gezelschappen met luiden van verschillenden smaak.]

Frigida pugnabant calidis, humentia siccis,
Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus.

OVIDIUS.

Myn Heer,

IK heb, myn Heer DENKER, den tyd van acht jaaren met myne beminde Wederhelft, eertyds myne Nigt, die ik van de plaats myner geboorte gezogt en aldaar getrouwd had, gesleeten in een Stad van *Gelderland*, en dus afgescheiden van onze wederzydsche Familien, die te *Amsteldam woonden*. Alleen eenmaal 's jaars, wanneer de huislyke omstandigheden zulks toelieten, gingen wy onze Ouders, nog in leeven, voor een week of twee bezoeken; een tyd dien wy met veel genoegen in Familievisieten sleeten: want, om van andere naastbestaanden niet te reppen, zo heb ik twee Broeders die beiden getrouwd zyn, en myne Vrouw vier Zusters, waar van 'er drie den egten staat omhelsd hebben. Kort viel de tyd zou elk eene beurt krygen; en het beste van den Zomer, 't geen wy doorgaans tot onze reis verkoozen, lokte ons uit om nu en dan plaifierpartytjes te maaken, die de bestemde twee weeken, als in een oogenblik veranderden. - Elke maal van onze overkomst zong men den ouden zang. ‘Ik moest my mede te *Amsteldam* koomen nederzetten, myne zaak was niet van dien aart

of ik kon ze even goed, ja met prooter voordeel daar dryven, dan waar ik nu woonde'. Ik meende egter myne omstandigheden beter te kennen dan zy, die 'er dus over oordeelden, en reden genoeg te hebben, om geene ooren te leenen aan dit voorstel: en gelukkig was myne Vrouw het hier in met my eens. Ik sloeg het nu op deeze dan op geene wyze in alle minzaamheid af, 'er by voegende, wie weet wat 'er vervolgens gebeure? Maar deezen Zomer twee jaaren geleden, was 'er eene gelegenheid opgekoomen, die ik niet moest laaten voorby glippen, wilde ik immer aan de Familie het lang verzogte plaisier doen: en, in de daad, de gelegenheid was zo schoon, dat ik geen beter kon verwagten, zou ik immer tot die verwisseling van woonplaats besluiten. Men hadt reeds eenige reizen over dit stuk geschreeven, en my op het punt gebragt om 'er toe over te gaan: myne Vrouw, dit bemerkende, kunt ge ligt denken, deedt haar best om 'er my toe aan te maanen, *Het Vogeltje koomt gaarne weder daar het gekipt is*, zegt het spreekwoord, dat, hoewel over 't algemeen waar, omtrent de Vrouwen wel het meeste streek houdt. Wy kwamen, volgens gewoonte over; onophoudelyk waren de aanzoeken van alle kanten. 'Ik was, zo ik het niet deede, tegen my zelven, ik zou het my te laat beklaagen'! Men gaf hoog op van het genoegen 't geen voortsproot uit de verkeering der geheele Familie. 'Alles was wel zo lang wy jong en gezond waren, doch in tyden van ziekten, of wanneer myne Vrouw in de Kraam beviel. dat driemaal gebeurt was, hadt men liefst van 't eigen volk by zich: onze Kinderen zouden anders zo van elkander vervreemden', en dergelyke reden meer te lastig om ze hier te herhaalen. 't Nader inzien van het stuk, het dieper overweegen van de gunstige gelegenheid, en wel byzonder de bedenking dat ik myne drie Zoontjes, hier beter dan ter plaatse myns verblyfs in een stand zou kunnen stellen, zonder ze van onder myn opzigt te laaten gaan, bewoog my eindelyk om het der Familie gewonnen te geeven, en ik verhuisde nog in 't zelfde Najaar. Ik heb geen reden van berouw over dit besluit en den gedaanen stap, of om myn oude woonstee weder te wenschen: myne zaaken gaan uitsteekend en de grooter verteering, die onvermydelyk is, wordt door de overvloediger winsten van eenen uitgebreider handel ryklyk vergoed.

Maar eene zaak is 'er, te midden van alle deeze gunstige omstandigheden, die my zeer tegen de borst stoot, reeds lang verveeld en eindelyk overgehaald heeft, om deezen Brief op te stellen, en aan U te zenden met verzoek om dien in uwe weeklyksche Vertoogen te plaatsen. Ik hou my wel verzekerd, dat ik de eenigste op verre na niet ben die reden tot klaagen heeft, aangaande het zelfde ongeval, doch misschien zyn 'er maar weinigen, die zo veel stoffe daar toe hebben, als ik.

Uit het reeds gemelde, dat ik daarom noodig oordeelde voor af te moeten schryven, heeft Myn Heer zeker begreepen, dat myne naaste Familie vry uitgestrekt is, en de Familie-Bezoeken daar uit voortvloeiende zyn my tot een grooten last; hier over wilde ik U eens onderhouden, om by gelegenheid uwe aanmerkingen deswegen te verneemen. Van de wederzydsche Ouderen, die ik volgens Reden en Pligt, hoogagt en bemin, zal ik niets bezwaarens zeggen; deezen te gaan zien en van hun bezogt te worden, beken ik van harte, doet niet weinig tot het geluk en het genoegen myns leevens; ook wraak ik, in geenen deele, de Familie-dagen aan hunne huizen, die welgeregeld en niet veelvuldig zyn. Ik heb ook niets tegen eenen vriendlyken en gemeenzaamen ommegang met zo naabestaande bloedverwanten, als Broeders en Zusters, en wil, van mynen kant, alles toe brengen om de vriendschap te onderhouden in eene Familie, waar de Familietwisten, de allerellendigste en verderflykste, die men kan bedenken, volstrekt onbekend zyn. Dan buiten dit wilde ik meer vryheids hebben en zo niet gebonden wezen als ik my nu bevind, en niet wel kans zie om 'er my van te ontslaan, zonder ongenoegen te verwekken.

Ik zal U, met een kort woord, de hoofd characters myner Broederen opgeeven: waar uit Gy dan ligt zult kunnen oordeelen, hoe lastig en verdrietig de bestendige verkeering met hun moet vallen, aan iemand, die veele zaaken om handen heeft, en veel vermaaks schept in zyne snipper uurtjes tot het leezen van iets nuttigs ot aangenaams te besteeden, en het gezelschap bemint der zodanigen, die edel genoeg van geest zyn om de kennis van nutte weetenschappen met den handel te paaren, of wier omstandigheden hun gelegenheid verschaffen om zich geheel aan de letteren over te geeven.

Myn oudste Broeder S***. is, door een ryk Huwelyk, buiten de noodzaaklykheid gesteld om eenige affaires aan te houden; hy leeft zyne Renten, en brengt een goed gedeelte van den voormiddag nu in 't eene dan in 't andere Koffyhuis door; gaat 's naamiddags, wanneer hy niet te gast is of bezoek heeft, een toertje ryden, en zoekt den avond met den een of ander te slyten, en een kaartje te speelen.

Myn andere Broeder T***, doet een groote Laaken en Stoffen winkel, en heeft zyne zaaken op dien voet gebragt, dat hy den voormiddag yverig by zyn werk zynde, de andere helft van den dag voor zich zelven en dus veel tyds over heeft. Hy leest niets dan de meeste Couranten die 'er uitkomen, en een spelletje kan hem best vermaaken.

De oudste aangehuwde Broeder van de zyde myner Vrouwe M**** is door en door een Koopman, en hy bevlytigt zyne zaak dermaate, dat hy meest altoos op zyn Kantoor zit, en behalven de menschen, die hy uit hoofde van zynen handel spreeken moet, bykans niemand dan de Familie ziet op de vastgestelde dagen, waar ik vervolgens U nader opening van zal geeven.

De tweede aangetrouwde Broeder van den zelfden kant is een *Doctor* in de Medicynen, een Man van veel practyk en groote verdiensten. Hy heeft zyne Studente jaaren vlytig besteedt, en oefent zich nog steeds in oude en nieuwe Schryvers over de kunst, om daar mede zyne eigene ondervindingen vergelykende, op een zo vasten voet, als in dat stuk mogelyk is, te werk te gaan. Doch de studie in de Geneeskunde heeft hem zo verre ingenomen, dat hy zich op niets anders toelegt, en vervallen is in dat algemeene gebrek, van alle andere Weetenschappen met kleinagting aan te zien, in zo verre zy niet onmiddelyk strekken om zyn geliefde kunst te helpen.

De derde Broeder, die myn jongste Zuster getrouwd heeft, vindt zich, naa 't overlyden van zyn' Oom, in staat gesteld om eenige figuur in de wereld te maaken: hy dryft een uitgestrekten handel, doch doet 'er weinig aan, een oud Boekhouder, die langen tyd by zyn Oom geweest en in de zaaken door en door bedreeven is, neemt bykans alles waar, en behartigt het belang zyns Heers als zyn eigen. In de liefhebbery voor schoone paarden leeft myn Broeder P****. hy is een magtig liefhebber van harddraaven; drie zilveren zweepen, door zyne gezwinde beesten behaald, zyn getui-

gen, dat hy niet alleen den naam maar ook de daad heeft van een rechtschaapen liefhebber te wezen. Hy heeft eene schoone Buitenplaats, niet wyd van de Stad geleegen.

Met dit vyftal Broeders vind ik my in zekeren zin, mag ik zeggen, opgescheept. Zints onze komst te *Amsteldam*, beslooten wy, schoon ik van den aanvang 'er niet veel verbeelding van hadde, des Zomers ééns ter week by elkander, beurt om beurt, te gast te komen op het middagmaal, en dit des Winters in twee Avond-bezoeken te verwisselen. Een recht Broeder-en Zusterlyk besluit, Heer DENKER! wy hebben het tot heden toe ook heilig gehouden, en zyn, indien 'er geene weezenlyks beletzels waren, vry stipt opgekomen, om de Familie-vriendschap aan te kweeken. ‘Wy hebben genoeg’, is het zeggen, ‘van Broeder M****. in onze eige Familie, wy behoeven het niet buiten te zoeken’. 't Is waar ik heb 'er, in zeker opzigt *over genoeg aan*. - Niet, Myn Heer, dat de kosten, die daar op loopen, my te groot zyn of verveelen; ik behoef des geen schroom te hebben: niemand onzer is dwaas genoeg, dat een geluk in myn ongeluk is, om den ander te willen trotseeren: wy leggen het schiklyk aan, en wat dat betreft, is 'er geen grond altoos van klaagen. Ik zie alleen op de onmengbaarheid der Characters, mag ik my dus uitdrukken, die door zodanig een besluit van een vastbepaalden omloopende kring van bezoeken, by elkander gevoegd worden. Waarlyk ik kan nauwlyks twyfelen of elk onzer doet zig geweld aan, en wy komen tot verveelens toe by elkander.

Gy zult dit nog klaarder begrypen, Myn Heer, indien ik u eene schets geef van onze Zomer en Winter byeenkomsten; en van het onderhoud, daar 't hier voornaamlyk opaankomt. Op den Familiedag komen wy ten twee uubyeen: het tafelgesprek loopt natuurlyk over het eeten en de *Doctor* heeft daar in een goed deel, hy waakt voor de gezondheid der Familie. Naa de maaltyd, zo men geen party gemaakt heeft om een toertje te doen, dat by onzen oudsten Broeder S*** en by onzen jongsten, die ons op zyne buitenplaats opwagt, veeltyds voorvalt, gaat hy die iets in zyne zaaken te doen heeft vry na huis, met beding van omtrent ten zes uuren weder te koomen: hier aan houdt ieder zich doorgaands, om geen kwaad voorbeeld te geeven of eenigen inbreuk op zo loflyke inzettingen te maa-

ken. - Dus, ten zes uuren weder voltallig zynde, is het tyd om onder een pypje en een maatig glas wyn den avond praatende te slyten. Het gesprek, 't welk 'er dan gevoerd wordt, zou iemand vreemds ligt aanzien als in rollen verdeeld, elk heeft zyn beurt. Myn oudste Broeder S***. verhaalt al het nieuws dat hy in zyne omzwervingen van het eene in het andere Koffyhuis heeft opgeloopen, op eene allerlangdraadigste wyze, en voegt, by elk geval, wil zyn geheugen, dat tot ons ongeluk vry sterk is, hem dienen, een dergelyke gebeurtenis, 't welk onvermydelyk veroorzaakt, dat wy dikmaals hetzelfde hooren; hy is een lastig Verteller. Deeze nieuwtjes door hem opgezameld, 't is waar, zouden aanleiding kunnen geeven tot deeze en geene aanmerkingen; maar elk schroomt ze te maaken: dewyl dit het rechte middel zou weezen om nog meer lang versleetene historietjes ter baane te doen koomen.

Nauwlyks heeft hy den mond geslooten en ons het Stadnieuws laaten hooren, of onze jongste Broeder P***. voegt 'er by wat hy in de omliggende plaatsen, op zyne kleine plaisiertogtjes heeft gedaan; 't betreft voor 't grootste gedeelte zyne hoofdliefhebbery, de Paarden; en is 'er ergens in den omtrek deezer Stad eene harddraavery om de zilveren zweep geweest; dan hebben wy ongetwyfeld die gewigtige gebeurtenis tot de geringste omstandigheden. Niets wat betrekking tot Paarden heeft ontglipt zyn aandagt, en hy rekent alles ook onze aandagt waardig. Alle de kunsttermen der Roskammers heeft hy op zyn duim, en zy dienen tot geen gering cieraad zyns gespreks, schoon wy, hem begeerende te verstaan, niet zelden de betekenis dier woorden moeten navraagen.

De *Doctor* geeft ons doorgaands eene lyst zyner voornaamste Patienten, en spreekt over elk zo nauwkeurig en omstandig, den oorsprong en de gevolgen der kwaalen en de hulpmiddelen daar tegen vermeldende, als of hy ons lessen gave in het oefenende deel der Geneeskunde; gelukkig onzer, wanneer hy het niet druk heeft!

Onze Broeder, de Winkelier heeft eene kleine rol; van het aanmerklykste nieuws hem in den Couranten voorgekomen, geeft hy ons den korten inhoud; doch het staat te dugten, dat hy eerlang zyne rol vry veel zal vergrooten; hy waagt het nu en dan eenige Politique Reflectien te maaken.

Broeder M***, de Koopman, zit doorgaands in diepe gepeinzen, en 't gebeurt menigmaal, dat hy geen enkel woord, buiten het volstrekt noodzaaklyke spreekt, of daar moet iets byzonders zyn voorgevallen in dien tak des handels, op welken hy zich voornaamlyk toelegt.

Gy vraagt my mogelyk wat ik, op myne beurt, aan het onderhoud toebrenge. Ik spreek zo algemeen als my mogelyk is om de aandagt van elk te winnen, doch veelal vrugtloos. Maak ik gewag van nieuw uitgekomene Boeken, niemand heeft 'er eenige liefhebbery in, uitgenomen de *Doctor*, die egter in zyn beperkten kring der Geneeskunde blyft, waar uit ligt valt op te maaken dat dit niet veel beduidt. - Volstrekt geene zamenmenging is 'er in ons onderhoud: menigmaal valt my de geestige vergelyking te binnen, door uwen grooten Voorganger den Heer VAN EFFEN gemaakt, ‘dat een gezelschap, 't geen niet aan een hangt wonder wel gelykt naar een speelinstrument, waar van alle de snaaren ongesteld zyn, en die in plaats van de ooren door de aangenaamheid van een overeenstemmend geluid te streelen, en daar door de ziel te kittelen en met lieflyke aandoeningen te vervullen, door strydige en elkander dwarsboomende toonen, 't gehoor veelt, en 't gemoed ontrust’. 't Gebeurt niet zelden dat het eerstgemelde Broederpaar zo ryk van stoffe voorzien is dat 'er voor de anderen geen tyd overschiet. In weêrwil van dit alles hebben wy eene zo verre gaande inschiklykheid voor elkander, dat wy elk, zonder stoorenis, zyne rol laaten opzeggen, en nog al, wat ten minsten het uitwendige vertoon aanbelangt, opmerkend schynen te luisteren: en den voleindigd hebbende spreeker, is het niet eene stemmelyke goedkeuring, ten minsten met een glimlach van wel te vreedenheid, vereeren. Dus gaat het geduurende den Zomer.

De Winter *Familiedagen* of liever *avonden* zyn van een gansch ander beloop, en verveelen my nog meer. Ten vyf uuren neemen zy een'aanvang, het eerste uur drinkt men een kopje thee, onder welks gebruik een gemengd gesprek, waarin onze Huis-vrouwen het grootste deel hebben, den tyd kort. Het theegereedschap is niet weggenoomen of Broeders S*** en T*** zien rond of de Speeltafelfs al gereed staan; want deeze heerlyke tydvernieling wordt tot den winter bewaard: men begint, zonder verder iets te spreeken, volgens den vast gestelden regel te

speelen: en dit duurt altoos zo lang, tot dat het Avondmaal gereed is. Wy speelen enkel tot tydverdryf en om eene beuzeling, om het spel eenig leeven by te zetten. Van zes tot negen uuren zyn onze Avondgezelschappen elkander zo volmaakt gelyk, den geheelen Winter door, dat de verandering van plaats het eenige verschil uitmaake. Verdrietige en lang verwenste avonden voor my, die geen liefhebber in 't geheel van speelen ben; doch de meerderheid is 'er voor, en wat zal ik doen?

In deeze verdrietige omstandigheid vind ik my ingewikkeld, Heer DENKER, en myne Broeders, schoon zy 't niet melden, voor 't meerendeel mede: want zeker zouden zy ieder veel beter gezelschap, naar hunnen smaak, kunnen vinden, gelyk ik ook, indien wy dien eensgelegden band verbraken. Weinig gezelschap zag ik op myne voorgaande woonplaatse, doch 't was gezelschap van myne keuze, recht leerzaam, recht vervrolykende; om welk een en ander te vinden men gezelschap moet zoeken en aanhouden.

Ik stem toe de Familieverbintenissen kan nog moet men geheel afsnyden; maar ik weet egter dat men zeer goede Bloedvrienden kan weezen, zonder zo prangend een juk van *Familiedagen* om den hals te hebben, als my reeds lang verveelt. Ik weet niet hoe het gevoeglyk af te werpen, maar hoop eêr de Winter komt, ten minsten één dier Avondgezelschappen af te snyden. Weest zo goed, Myn Heer, en deel uwe bedenkingen over dit stuk het gemeen mede. Ik heb de de eer my te teekenen,

Myn Heer!

UE. Dienstw. Dienaar,
L.S.

X.
Amst. den 19 *Aug.* 1766.

De Denker.
N°. 195.
Den 22. September 1766.

[Over de Dwaasheid van Kwakzalvers te gelooven, en hunne geneesmiddelen te gebruiken, of Brief van Fredericus Magino Zwetserio.]

Mundus vult decipi.

‘**V**Oorleeden week werd my een Brief behandigd, die in 't Hoogduitsch geschreven, en door my byna letterlyk vertaald, dus luid’:

Myn Heer Denker!

VOor weinige dagen te *Utrecht* gekomen zynde, waar ik my ook nog bevinde, trof ik, by eenen der aanzienlykste luiden dezer Stad, uw weeklyks Papier aan. Ik prees uw oogmerk, dewyl gy voorgeeft het waare geluk der menschen naar de ziel te bevorderen; Dat is gansch regt, dagt ik; maar, Myn Heer, men moet niet alleen een gezonde Ziel, maar ook een gezond Lighaam hebben, om waarlyk gelukkig te leven. En dat kan Ik, *Dei gratia*, den mensch onvergelykelyk bezorgen! Myn oogmerk is, binnen weinige dagen, myne gezondmaakende Wonder-curen te *Amsterdam* aan duizende elendigen te komen toonen; en daartoe in 't byzonder den aanstaanden Kermis waar te nemen. Nu weet ik geheel zeker, dat gy met uwe Vertogen geen groter dienst den Inwooneren dier magtige Weereldstad, en aan allen die derwaard toevloeijen, doen kunt, dan vooraf hun het geluk van myne komste bekend te maaken. Myne zugt voor aller welzyn is zoo groot, dat ik daarom

de gansche weereld doorzwerve; en my ook wel wil vernederen, u gansch demoedig te verzoeken, myne komst te *Amsterdam* vooraf bekend te maaken, en ten dien einde het volgend Bericht van my en myne Wonder-curen in een uwer hoogloflyke Papieren mede te deelen.

Ik zal van myn hoogberoemde Persoon, *absit invidia*, onderdaanigst beginnen; want zullen de Wonder curen, die ik doe, wel gelukken, moeten de Patienten grote gedagten maaken van den *Medicus* zelven; dewyl de ziel wonderbaaren invloed heeft op het lighaamsgestel; en door een allerklaarst gevolg niets zoo zeker is, dan dat gewisselyk de grote en allergegrondste verbeelding wegens den Geneesheer ook den schoonsten indruk geeft wegens zyne remedien; gelyk ettelyke vermaarde mannen enkel in de Theorie al gegist hebben; maar dat ik ten volle door myne Praktyk proefondervindelyk met duizend voorbeelden kan bewyzen.

Omtrent myne Formering en Geboorte dan schynt de gelegenheit al iet vreemds te hebben willen aanduiden; vermits uit de aanteekeningen van mynen Vader, blykt, dat de eerste zoude geschied zyn niet ver van den beruchten Berg *Vesuvius*, en de laatste in het water, door het stranden van een Schip, waar in myne hoogzwangere Moeder zich bevond, die van dat ongeluk dermaten schrikte, dat zy van my beviel, eer men haar aan land konde krygen. Myn Vader was een der voornaamste Scaramouches, die ooit in *Italie* geweest zyn, en myne Moeder de grootste Koordedanster, die *Vrankryk* immer gezien heeft. Geen wonder derhalven, myn Heer, dat uit twee zoo beroemde Personagien een Man als Ik te voorschyn kwam. *Artifices creantur Artificibus*; Kunstenaars worden uit Kunstenaren geboren. Van jongs af toonde ik eene ongemeene zucht te hebben tot de Heel- en Geneeskunst, in zoo verre dat ik, op myn zesde jaar, al verscheide merkwaardige curen deed, zoo met Honden en Katten de pooten te breken en weer te herstellen, als met Vogeltjes van de Pip te genezen. Na dat ik, met myne Ouderen, die zich zelden vele jaren in eene streek ophielden, verscheide Landen bezien had, en dus verscheide Talen magtig geworden was, verliet ik hen, op myn zestiende jaar, en begaf wy op reis, met oogmerk, om de verst afgelegene Weerelddeelen niet ondoorzocht te laten. Zoo dat ik zeggen mag, dat ik, om myne

Kunsten te volmaken, meerder Landen door en verder gereist heb, dan de Ridder *Anson* immer gedaan heeft. Vervolgens op myn achtentwintigste jaar weder in *Europa* terug gekeerd zynde, heb ik my daar, tot hier toe, nu in dit, dan in dat Ryk, opgehouden, en aan een zeer groot getal van menschen byna ongelooflyke Curen en Operatien of liever Wonderen gedaan. Om kort te zyn, zal ik UE. slechts eenige geringe staaltjes van myne verbazende vermogens, zoo in de Heel- als Geneeskunde, onder de oogen brengen.

Als *Chirurgus* cureer ik allerhande gebreken van de Teenen tot aan en op het Hoofd, op eene zoo vreemde als vaardige en gemaklyke wyze. Om met het geringste eerst te beginnen. De Wyfjes-Exteroogen, by voorbeeld, ligt ik, zonder de Kousen; de Mannetjes zonder de schoenen zelfs uit te trekken. Winterhielen genees ik enkel door myn speekzel. Groene, roode en roodbonte scheenen cureer ik door myn *aqua mirabilis*. De blaauwen door enkel redeneeren.

Alle gebreken van de Knie tot den middel, hoe verouderd, herstel ik op een enkel bericht; sommigen dezer kwalen (want wie kan ze allen ordentlyk noemen?) behandel ik in diervoegen, dat de Patienten, om daar van secuur genezen te worden, zich, uit precautie, voor een, twee drie en zes jaren, ja al ware het voor hun gansche leven, by my besteden kunnen.

Niet zonder veel moeite en kosten ben ik, na lang zoekens, magtig geworden die beruchte t'samentrekkende pimpelkleurde Zalf, zoo men zegt weleer uitgevonden door den groten Naneef van *Eskulapius*, Steven van der Klok, onsterfelyker gedachtenisse. Door deze Zalf genees ik allerleie en zelfs zeer zware Breuken, uitgenomen die, waar het woordeken *Bank*- en *Vriendschap* voorgaat, tegen welken ik tot hier toe niet anders dan een excellent Preservatief, bestaande in een *Pulv. Prudent*. of *Voorzorg-Poeder*, heb kunnen ontdekken.

Terwyl ik hier van Breuken gewaag, moet ik UE. ook communiceren, dat ik een Fabriceur ben van allerlei Banden en Riemen, zoo wel voor Ongebrokenen als Gebrokenen; hebbende nog kortelings geinventeerd eene gantsch nieuw modesche en zeer polite soort van Vreet-Riemen en Zuip-Banden, voor Luiden die aan de Tafel hunner Vrien-

den, om hen te pleizieren, gewoon zyn provisie voor twee, drie en meer dagen op te doen, 't welk zonder een extra steunzel van Maag en Darmen niet wel lukken kan.

Ook bezit ik eenen *Stimulations Spiritus*, waar door ik niet alleenlyk koele en doffe humeuren vol vuurs en levendig; maar zelfs Tanden en Kiezen zoo vrolyk kan maken, dat ze van zelf uit hunne Kassen springen. Ook trek ik ze somtyds wel in den smaak van *Mr. Schotte*, die in zynen tyd *Sr. Thomas van Norwich* zoo wonderbaarlyk cureerde. UE. zal van dit geval niet onkundig zyn; want men heeft my nog onlangs te *Antwerpen* verzekerd, dat een der voornaamste van uwe Poeten, die treflyke Cure vereeuwigd heeft, door een zeer kunstig Vaars, dat half schotsch half vlaamsch is.(*).

(*) De Briefschryver heeft zekerlyk hier het oog op het Vaars van VONDEL, dus luidende:

Schreckeliecke Tantpiene onder de Ingelsche Natie Staande voets geolpene door een schotse Curatie.

Sir Thomas van Norwitse huulne van biestere groote evele.
Hie adde schelen ooftswere, of krampe, of krevele,
Of pipse, of conscientie, os boose kolieke.
Wat em deerde of niete, hie was eel sieke:
Mogelieke van vliegende jigte, en vlage opvlage,
Of dulle tant piene, wel eene Miserable plage.
Men liep om Meester Schotte, die vraagde straks, ware?
Waer schort et, Sir Thomas? och dan iere dan dare.
Ik weet niet, ay helpt mie, wapene, wapene.
De Patiente gienk sittene, en begust te gapene:
Meestere Schotte nam de nieptang met geen vies overlegh,
En trok Sir Thomas et eele Kaakebeen ewech.
Ay kriet Thomas, ghie trekt miene conscientie te mortele.
Ba siet gerust zegt de Meestere, daar es de baktant met de wortelen,
Al hangt et rechtere ooge op de slenke Kaeke,
Dat sal van selve betere, 't es eene ligte sake,
Laat slechs uutbloedene, legt u een lettele nedere,
En bekomt u dit welle, soo aalt mie vrie wedere:
Want Meestere Schotte geneest den armen uut gonste,
Maar de Ingelsche Koopman betaalt siene konste. Enz.

Wat nu het afzetten, zoo als men het noemt, of liever eigenlyk het afsnyden en afzagen van Armen en Beenen belangt, ik begin hoe langer hoe meer die oude methode, als veel te talmagtig, af te keuren; ook verfoei ik het, dat men de lamme leden zou laten na sleepen; en prefereer oneindiglyk ver het afzabelen; doch om dit met de vereischte accuratesse te verrichten, dient men een Kunsthakker geboren te zyn.

Om Gebreken van minder belang te genezen, heb ik myne Opper- en Onder-Magisters, want het is my ondoenbaar, alles zelf te behandelen en te beloopen. Zoo heb ik ook myne Kanker- en Fiet-Destructeurs en Fabriceurs No. 1 en 2; waar van de eersten morgen afbreken, 't geen de laatsten heden optimmeren. Zonder dit zoude de kunstluttel beschieten. Ik ben ook voorzien van excellente Podagrist-Procureurs, die de zulken genezen, welken geen droppel in hun glas zouden laten, al moesten zy een half anker Wyn op een dag verzwelgen. Ook heb ik onder myn gevolg zeer beruchte Gezwel- en Puistverjagers. Vader-Moeder en Kindervlakken, verdryf ik door myn Kris en kras of Persiaansch-Vloek-watertje. En geen sterveling ter Weereld wist ooit beter de menschen van den Huig te ligten, dan ik en myne kundige knegten. Ik zoude nog een heele reeks van kwalen kunnen opnoemen, die ik als Chirurgus cureer, indien ik niet vreesde, dat de Langkwyligheid van dezen Brief UE. reeds verveelde. Eer ik den zelven eindig, zal ik UE. nog kortelyk zeggen, dat ik als Medicus ook wonderen verricht.

Om in het behandelen der gevaarlykste Kwalen zekerst te gaan, heb ik eene superbe *Orakelbusse*, die opgevuld is met allerhande Recepten van *Galenus, Hyppokrates, Boerhaven*, en verscheide anderen, zoo uit Asia, Afrika als Amerika. Deze Recepten zyn, by wyze van *Loterybriefjes* allen zeer ordentlyk opgerold, en om te sluiten, door Zilveren Ringetjes gestoken. Zodra ik nu gehaald en geraadpleegd word door een Patient, wiens toestand my eenigzins hachlyk voorkomt, zeg ik hem: *dat zyne welvaart my te dierbaar is om over de zaak los heen te loopen; dat ik het geval zeer delicaat bevind; dat ik des voor het opmaken van myn besluit, liever verkies met eenige voorname Schryveren te raadplegen; dat ik derhalven terstond haar huis gaa om zulks op het spoedigste te verrichten, en dat ik niet zal manqueren van*

binnen een uur tyds iets, met het juiste gebruik daarby geschreven, te zenden.

Terstond vlieg ik naar huis, vat de *Orakelbusse* by den kop, en trek, nadat ik het Lot des zieken aan het Lot bevolen heb, 'er een Briefken uit, ontrol en lees het, en formeer van des zelfs Inhoud eene Ordonnantie voor myn Patient zoo gerustelyk, als of ze my door Eskulaap of Apollo zelf gedikteerd waar; hoe vreemd somtyds, met vergelyking van het geval zelf, zoodanig een Orakel-Recept somtyds ook luiden mag. Doch daar steur ik my niet aan, al gingen 'er twintig en meer achter malkander naar de Elizesche Velden; want myn Stokregel is dat niemant voor zyn tyd sterst; daarenboven heeft my de ondervinding geleerd, dat wanneer ik in sommige hachlyke gevallen, met myne *Orakelbusse* raadpleegde, en een Recept trok, dat voor de kwaal, die ik te cureren had, my toescheen van luttel applicatie te zullen zyn, het zelve echter, by uitkomst van zaken, van een zeer gewenscht effect was. Dus werd ik voor eenige maanden, gehaald by iemant te *Parys*, die aan een graat in de kele van benaauwdheid, elk oogenblik, meende te stikken. Na het eene en het andere te vergeefsch geappliceerd te hebben, nam ik myne laatste toevlucht tot myn gewoon Plechtanker, en ging met myne *Orakelbusse* te rade. Het Briefjen of Recept, dat ik daar uit trok behelsde *eene Klisteer* van de sterkste soort. Ik gaf derhalven den Patient te kennen, dat het eenigste 't geen de kunst in deze omstandigheden nog konde opgeven hier in bestond dat by onmiddelyk geklisteerd moest worden. Een ander Doctor, op dat pas daar mede tegenwoordig, zulks hoorende, had de impertinentie van my luidkeels uit te lagchen. Ik duwde hem toe dat hy niet oordeelen moest voor den tyd, vermits die somtyds leerde, dat uiterlyk van geen vrucht schynende middelen somtyds van een verwonderlyk effect waren. Dit bleek ook hier, want naauwlyks had de Apotheker zyne zaken verricht, of de Graat schoot, terwyl de Patient zich oprechtte, ylings uit de kele, en ik behaalde, door myne Klisteer-Ordonnantie, den schoonsten triomf dien ik immer wenschen konde, reikende de Herstelde, tot erkentenis my een beurs met honderd gouden Louizen toe, waar mede ik mynen Uitlagcher zoo gevoeliglyk

voor zyne beschaamde kaken sloeg, dat hy niet wist hoe hy ras genoeg het Vertrek zoude uitkomen. Dit geval alleen heeft my binnen luttel weken meer dan vyftig Patiënten bezorgt, en het crediet voor myne Orakel-busse dermaten by my bevestigd, dat ik dezelve voor geen tonnen gouds zoude willen missen.

Kwalen van minder gewigt behandel ik doorgaans naar myne Fantasien, blyvende nooit in gebreke, het eene of andere, 't zy Drankje, Poeier, of Pillen aan die my laten halen te zenden, schoon de Patiënten somtyds genezen zouden kunnen worden, met zich by de Keuken te houden. Dit doe ik om meer dan eene reden. Eerstelyk om het groote crediet, dat de menschen in 't algemeen voor de Medecynen hebben, niet te verminderen. Ten tweeden om de Luidjes het aangename genoegen te geven dat hunne voorzorg om my te halen, niet ydel is geweest. Ten derden en wel voornaamelyk om het grote oogmerk waarom ik zoo lastig een Beroep aanvaard heb, zoo veel als mooglyk is te bereiken. Dus doe ik door Water- en Wyn-Drankjes, door Suiker- en Kaneel-Poeiers en vergulde Pillen van louter Broodkruim gemaekt, niet zelden kapitale merveiljes; want de kragt, die 'er myne vingers aan geven, is wonder medicinaal.

Op de ziekten der Vrouwen ben ik ongemeen gevat, genezende of preveniërende sommige gevaarlyke Binnenkoortsen derzelven; zoo wel als de Kinder-Pokjes, door Inentinge, doch op eene nieuwe manier, daar nog nimmer op gedagt en die gansch veilig is.

De Hypochondrie en zoodanige Kwalen, die veeltyds uit de gedachten geboren worden, cureer ik, door myne *Nummi miraculosi* of koperen Wonderpenningen, zeer kunstig bestempeld met het woord *Imaginatio*, die de Lyders hun leven lang op de borst moeten dragen.

Ik ben een groot Liefhebber van *arcana* te inventeren en te proberen, aan allerlei Constitutien, waar door 'er nu en dan wel een schynt te verhuizen; doch zulks is alleenlyk maar schyn, want die van myn Systhema zyn, weten wel, dat het de tyd van deze Luiden geweest is.

Ik ben capabel, om by de Zieken zoo wel, voor Domine als voor Doctor te ageren, hebbende, al zeg ik het zelf, eene ongemeene gaef van lamentabel te bidden.

Ik formeer en debiteer ook allerlei soorten van adelyke Parfuimen, als *de Baron, de Prince, de Comte, de Duc, de Roi* enz., waar door men een Baron, een Prins, een Graaf, een Hartog, en een Koning, wel een kwartier uurs ver ruiken, en veel beter onderscheiden kan, dan de polietste Vry Metselaar, door eenig teeken zynen Medebroeder.

Ook bezit en verkoop ik een *Spiritus Poeticus*, of Poëten-geest, gedistilleerd van het kwyl der oude Musen dat ik in een grot van den berg Helikon op myne reizen heb gevonden. Dit is wonder gepast om Gedigten en Devisen, en ook Decoratien te maaken; en ik heb 'er in dit jaar reeds een considerabel debiet van gehad door myne Commissionarissen in de Nederlanden, die het aan de gehuurde Poëten verkogten.

Langer durf ik, Myn Heer, uw geduld nu niet ophouden. Ook meen ik genoeg gezegt te hebben om UE. te doen begrypen hoe groot een geluk *Amsterdam* by myne overkomst heeft te wachten. Ik twyfel niet of UE. zal, door een zyner Wekelyksche Blaadjes, myn edelmoedig voornemen in tyds bekend maken. Ik heb de eer van my te noemen

UE. hartgrondigen Dienaar

FREDERICUS MAGINO CHRISTOPHORUS ZWETSERIO.
Utrecht den 30 *August*. 1766.

P.S. Ik denk niet op de Botermarkt maar in 't Heeren Logement myn Intrek te nemen. Myne gewone kleeding is eene bloedroode Rok met goude en zilveren galonnen, een Zabel op zyde, eene dubbele knoop Paruik en Poolsche Muts daar over op den Kon.

De Denker.

N°. 196.

Den 29. September 1766.

[Over de ongerymdheid en dwaasheid van den geopenbaarden Godsdienst te veragten, ter oorzaake van de verkeerdheid of ondeugden der Kerkelyken.]

> PHILOSOPHUS *in ratione vitae peccans, hoc turpior est, quod in officio, cujus Magister esse vult, labitur, artemque vitae professus, delinquit in vita*.
> CICERO.

WEinige dagen geleeden in myn Collegie of Societeit zynde, viel het gesprek over eenen Knaap, die een Wargeest en, gelyk gezegd wordt, een verloopen Munnik is, welke eindelyk hier aangeland, met schryven door de wereld zoekt te komen, en daar reeds misschien water en brood, voor ettelyke weeken, mede heeft gewonnen, ter gelegenheid voornaamelyk zyner schaamtelooze oneerbiedig-

heid, waar mede hy, in 't midden der zotste en allerverwaandste snorkeryen op zyne bekwaamheden, den Godsdienst en deszelfs Bedienaaren aangevallen, en zig tegens den Politieken Regter gekant heeft in zekere Nieuwspapieren. Zyne gevoelens doen hier niets ter zaake; maar 't is zeker, dat hy, zonder genoegzaame onderscheidinge van waar of valsch, alle Godsdiensten en derzelver Bedienaaren zoo zwart heeft afgeschilderd, en zoo haatelyk overgehaald, dat de woedenste Ongeloovige het niet erger doen konde. En, 't geene zoo bespottelyk als ongerymd is, tegens de Vervolgingen uitvaarende, schreef hy op zoo bitteren en grouwzaam vervolgzieken trant; dat het ligtelyk zy te bemerken, hoe 't gaan zoude, als zulk soort van menschen de magt in handen hadden. Doch dewyl die mensch te veragtelyk is, om 'er ons mede op te houden; zal ik een kort berigt geven van het gesprek, daar over voorgevallen. Hy heeft evenwel, zei een Officier, die toevallig in 't gezelschap was, voortreffelyk getoond, welke gekken en deugnieten de Priesters zyn; en hoe onbegrypelyk zot men moet wezen, om zulk volk gehoor te geven, of 'er geloof aan te slaan. Terstond liet hy daarop niet alleen een algemeene veragting van de gansche orde der Kerkelyken volgen, maar ieder vertelde ook allerleie byzondere historietjes van eenige dwaasheden of ondeugden, door den een' en ander' Kerkelyken begaan; en de eerste Hervormers kreegen niet min ten hunnen laste, als de rest. Ik liet niet na, om 'er ook een historietje of twee by te voegen, die ik wist, dat aan den Held van dit discours smaaken zouden. En niet lang daar na volgde de gewoone en reeds aangeroerde toepassing van zulke gesprekken; want de gemelde Heer, van de Bedienaars van den Godsdienst tot veragting van den Godsdienst en van 't Geloove in 't algemeen overgaande, voer treffelyk en zegepralende, gelyk hy meende, tegens allen Godsdienst uit, dien hy bygelovigheden, dweeperyen en zotheden noemde.

Dikwils heb ik in dit en dergelyke gezelschappen den Godsdienst en goddelyke Openbaaring verdeedigd; en dit gaf aanleiding, dat de een en ander my op een vrolyken trant vraagden, wat ik daarop nu te zeggen hadde. Niet met al, was 't antwoord, want gy, Heeren, zyt in geen

humeur, om 'er na te hooren. Neen, neen, zei de Filozoof, die zig zoo dapper hadt uitgeslooft; verdeedig, als gy kunt, de Heeren Kerkelyken; wy zullen hooren. Wel dan, was myn zeggen, ik heb geen belang ter weereld, om Gekken en Deugnieten te verdeedigen: ik wil zelfs de gebreken of misslagen, die nu en dan van beter slag van menschen begaan zyn, niet voorspreeken of verschoonen: Maar de waarheid van den Godsdienst of der goddelyke Openbaaring, dunkt my, dat niet afhangt van 't gedrag der Kerkelyken. Indien Mahomets Godsdienst waaragtig ware, alle de ondeugden der Mufties en Dervies zouden denzelven niet valsch maaken. Laat ons eens onderstellen, dat sommigen van onze vernuftige Heeren, van onze Poëten en Filozoofen(*) gelyk hebben, en dat het waarheid is, dat alle Godsdienst valsch en zot is; zou dan die stelling enkel omverre geworpen worden, door een ongebonden en zot gedrag van haare verdeedigers? Ik geloof met, dat iemand zulks zal denken; want dan zouden zy, die beweeren dat alle Godsdienst valsch is, godsdienstig moeten leeven, om hun zeggen geloof by te zetten. Laat ons nu onderstellen, dat de Kristelyke Godsdienst waaragtig is; zou dezelve dan juist valsch en belachlyk worden, al waren onder deszelfs Bedienaars veele Deugnieten?

Ha, dat 's de zaak niet, zei myn Filozoof; maar de Vraag is, of Gekken en Deugnieten geloof verdienen; en indien zy geen geloof verdienen, moesten wy zot zyn, als wy op hun zeggen en getuigenis wilden staat maaken. Van de eerste tyden af waren de Kerkvaders al niet te betrouwen; en 't liep hoe langer hoe erger.

Gy staat dan toe, Myn Heer, was 't antwoord, dat het gedrag der Verdeedigers van eene Waarheid dezelve niet valsch maakt, al was dat zeer ondeugend of dwaas. Ik wilde derhalve wel weeten, waaruit gy meent, dat men van de waarheid of valschheid van eenen Godsdienst moet

(*) Men gelieve te bedenken, dat ons gezelschap meest uit Fransche Heeren bestaande, ik Fransche Digters enz. bedoelde.

oordeelen; dewyl wy daarvan niet moeten oordeelen uit het gedrag van deszelfs Bedienaaren? Is 't niet uit de Leere zelve, of zy met de Reden overeen komt? Is 't niet uit het karakter der geenen, die zig voor Goddelyke gezanten uitgaven, en uit de bewyzen, die zy voor hun voorgeven bybragten? - Wat dunkt ons, als de Leer volmaakt met de Reden, met 't geene wy van de goddelyke en menschelyke nature weeten, overeenstemt; als de eerste aankondigers deugdzame en heilige mannen zyn; en als de bewyzen, die zy van hunne goddelyke zending gaven, proef kunnen houden: is dat niet genoeg, om Geloof by te zetten aan 't gene zy verkondigen; al waren hunne nazaaten geheel slegte menschen? Daarop komt het, ten aanzien van onzen Godsdienst derhalve aan, of de Groote Verkondiger van denzelven, en zyne Apostelen deugdzaame en heilige Mannen waren, en aan het gedrag hunner Opvolgeren legt ons eigenlyk niet gelegen, in 't onderzoek naar de Goddelykheid van hunne Leer.

Denk niet, Myne Heeren, zei ik, (want daartoe werdt door 't zeggen van iemand uit het gezelschap aanleiding gegeven;) denk niet, dat dit een uitvlugt is, enkel van my verzonnen, om dat ik het gedrag der zoogenaamde Geestelyken niet weet te verdeedigen: de natuur der zaaken leert my dit onderscheid maaken, dat alle Deugd en heiligheid vereischt wordt in de zulken, die zig uitgeven van God onmiddelyk gezonden te zyn, om zynen Wil te openbaaren; zal hun voorgeven geloofwaardig zyn: maar dat die heiligheid geen noodzaaklyk vereischte is in de volgende Bedienaaren van den eenmaal bevestigden waaragtigen Godsdienst; dewyl zy maar Uitleggers van denzelven zyn, en op eigen gezag niets aanbevelen of voorschryven. De eersten behooren deugdzaame en heilige mannen te zyn, om dat wy met reden stellen, dat God geene anderen tot Afgezanten aan 't Menschdom zal zenden, dan zulken, die Hy goedkeurt, en welker gedrag een voorbeeld kan zyn van 't geene zy uit zynen naam verkondigen: want in zulken tyd zyn 'er zoo veele bedorvenheden en vooroordeelen te overwinnen, dat het gedrag van de Goddelyke Verkondigers althans gee-

ne aanleiding behoore te geven, om dezelven te verschoonen. Indien zy ondeugend waren, zou men ook zeer gegrond twyfelen, of zy zelven wel overtuigd waren van hunne goddelyke zending; naardien zy waarlyk van God gezonden zynde, hunne overtuiging daarvan sterk genoeg mag gerekend worden, om hunne kwaade neigingen en heblykheden te overwinnen, schoon ik niet beweere, dat zy behoeven op te houden menschen, dat is boven alle menschelyke gebreken verheven te zyn; gelyk egter onze Goddelyke Heer was.

Niet alleen wordt die Heiligheid van zeden vereist in een Goddelyk Leeraar; maar, zoo ik niet mis heb, in een ieder, die op zyn eigen Gezag iets ten aanzien van Godsdienst en Zeden zou voorschryven: dewyl de waarheid van 't geene hy aanbeveelt van de opregtheid en zuiverheid van zyn Karaktet afhangt, 't welk door ondeugden noodwendig verdagt moet worden. Gierigheid of Inhaaligheid; Heerschzugt en Trotsheid; Bedriegeryen en Loosheden, strekken natuurlyk om zyne voorgevens te doen verdenken. En schoon zyne aanbevelingen en voorschriften of beslissingen, ten aanzien haarer waarheid of goedheid, niet afhangen van zyn gedrag; zyne kwaade zeden egter schynen de Toehoorders te ontslaan van agt op hem te geven, en van zyne voorschriften meer ter harte te nemen, dan hy zelf doet. Op dezen grond steunde de schimp, waar mede *Cicero* en anderen de oude Filozoofen, die door hun gedrag hunne leer om verre stieten, ten toon stelden. En ik geloof, dat men die schimp op de hedendaagsche Voorstanders van 't Ongeloove, indien zy den natuurlyken Godsdienst niet geheel verwerpen, wel degelyk mag toepassen: want niets is ongerymder, dan dat zy, die voor Hervormers van Bygeloof willen doorgaan, en voor Herstellers van den Natuurlyken Godsdienst, als genoegzaam voor den mensch; door hunne ydele zugt tot glorie, door singulier te willen zyn, en andere veel grover Ondeugden zig veragtelyk maaken; en dat wel terwyl zy de ondeugden der Kerkelyken allerbitterst heekelen.

En wat nu deeze laatstgemelden, de ondeugden der Kerkelyken, aangaat; inderdaad zy zyn geenzins te verschoonen, noch te verdeedigen. Ik heb ook gezegd, dat ik zulks

op my niet neemen wil. Hunne gekheden, gemaaktheid, onhebbelyke stoutmoedigheid, laatdunkenheid, trotsheid en verwaandheid laak en veragt ik zoo veel als iemand; hunne vry algemene onkunde beklaag ik; en hunne ondeugden, waardoor zy den luister hunner bedieninge bezwalken, moet ieder deugzaam man verfoeijen: - maar 't eene ongerymdheid, denk ik, daar uit eenig gevolg te willen afleiden ten nadeele van den Godsdienst zelven. Zy zyn immers geene Goddelyke Gezanten; zy verkondigen niets op eigen gezag. Hun post is alleen den eens bewezen waaragtigen Godsdienst uit te leggen, te erinneren, en aan te dringen; en zig ten dien einde te beroepen op 't gezag van Gods Openbaaring. Zy mogen geen Geloof voor zig zelven of hunne Leeringen afvorderen, maar de menschen tot onderzoek aanspooren, wegens het geene zy verklaaren. - Wat koomen hier nu, hunne byzondere Zeden toch in aanmerking ten aanzien der waarheid van den Godsdienst zelven, of van de verklaaring, die zy 'er van geven? Zyn hunne zeden zot, doch hunne redenen wys en gegrond; is hun gedrag ondeugend, en hunne prediking heilig; dan zyn zy maar te beschuldigen, en te beklagen, dat zoo veele kennis en zoo veele oeffening, die hen tot deugd en heiligheid behoorden op te leiden, door hunne verkeerdheid voor hun zelven vrugteloos zyn.

Voorwaar, indien de Kristen Godsdienst zelf slegts maar kon verdagt gehouden worden, van een zot of ondeugend gedrag min of meer aan te moedigen, of te verschoonen; men mogt wel vast stellen, dat dezelve van geenen Goddelyken oorsprong was: maar de ongeloovigen zelven kunnen niet nalaaten de Zedekunde van 't Evangelie te verheffen. Wanneer nu de Bedienaars van dien Godsdienst, op 't gezag des Evangeliums zelve, de ondeugden veroordeelen, die zy bedryven, schynt het my eene onbegrypelyke onkunde of verkeerdheid het Evangelie daarom te willen laaken, en bespottelyk of veragt te maaken. En wat moet men dan van zulke Filozoofen en hunne opregtheid denken, die zo elendig redeneeren? ik voor my, wil het wel in den besten vouw schikken, en denken, dat zy door voorbaarigen drift vervoerd tegens de

Goddelyke Openbaaring, zoo wonderlyk redeneeren; maar ik vrees, dat de Kerkelyken daar uit zelfs een vry regtmaatig gevolg wegens hunne onkunde, vooringenomenheid, en afkeer van Godsdienstige waarheden zullen afleiden.

Houd op, zei iemand van 't gezelschap, en laat de toepassing maar over voor de Kerkelyken. Neen, was 't antwoord; ik moet 'er nu kortelyk nog iets byvoegen. Ik heb toegestaan, dat veele Kerkelyken grove gebreken hebben gehad, en nog hebben; maar zy zyn allen geene gekken of Bedriegers: ik ken zeer geleerde, zeer gemaatigde en deugdzaame mannen onder hen: en wie kent ze niet, onder alle gezintens der Kristenen? Indien het gedrag en verstand van deezen, waar door zy hunne bediening vercieren, regt in aanmerking wordt genomen, behoort hun oordeel wegens den Godsdienst, dien zy opregt beleeven, aan denzelven duizendmaal meer gewigt by te zetten, dan de kleinverstandigheid of ondeugden van anderen dien kunnen benadeelen; want het oordeel van één verstandig en deugdzaam man behoort, by ieder regtschaapen mensch duizendmaal meer te weegen, dan 't onbezonnen gedrag van dwaazen of deugnieten. Kortom, de Godsdienst van JESUS CHRISTUS moet beoordeeld worden uit de Evangelien en Schriften zyner Apostelen; niet uit de schriften of 't gedrag der Kerkelyken. De Leeringen der Kerkelyken, met die H. Schriften overeen koomende, behooren wy te eerbieden; en 't kan ons weinig scheelen, of de Priesters by Heidenen en Mahometaanen, welken hier egter niet in aanmerking moeten koomen; ja zelfs by Jooden en Kristenen ondeugden gehad hebben of niet. Zyn 'er onder de laatsten, die ook op hun eigen Gezag anderen wat leeren of voorschryven; of zig voor onmiddelyke Verkondigers van Gods wil, of voor gezag hebbende Uitleggers van zyne Openbaaring uitgeven, of hebben uitgegeven; wy behooren daarin naar hen niet te luisteren; maar zulks te tellen, onder hunne gebreken en fouten. Wy behoeven zelfs, indien wy Protestanten zyn, de dwaasheden, onvoorzigtigheden, of ondeugden der Hervormers zelven niet te verdeedigen, maar mogen die gerust beris-

pen, indien wy dezelven al niet edelmoedig willen verschoonen, gelyk ik denk regtmaatiger te zyn: maar, wat men ook kieze te doen; hunne Prediking zal 'er niet by lyden, voor zo verre die met de Openbaaring, waar op zy zig beroepen, overeenkomt; en 't geene daar niet mede overeenkomt, mogen we gerust voorby gaan.

Snood zyn de Ondeugden van hun, die alle aanmoedigingen en opwekkingen tot heiligheid aan anderen voordraagende, en dezelven derhalve zeer duidelyk weetende, egter boos en ondeugend zyn: maar 't is eene averechtsche zwakheid, wanneer wy daarom 't geene zy wel en naar waarheid onderwyzen, veragten; en 't is de zotste ongerymdheid, wanneer wy door hun verkeerd gedrag ons tot Ongeloof of Ondeugd zouden laaten verleiden, terwyl we hunne heilzaame leeringen niet volgen.

Hierop kwam het gesprek uit, dat nu en dan was afgebroken: en ik zal 't verhaal daar van eindigen, met aan te merken; dat ieder deugdzaam en Godsdienstig mensch zig des te meer moet bevlytigen, om den Godsdienst, door zyn gedrag en yver, agting en luister by te zetten, naar maate de Voortreflyke Voorstanders van denzelven minder zyn, of sommige Kerkelyken zig onvoorzigtiger gedragen.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Arnhem by *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol* en *E. Boucquet*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Monnikendam *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 197.
Den 6. October 1766.

[Brief van Maaike Pieters, en antwoord op den zelven, over de onheblyke bedilzugt, en persooneele bestraffingen van den Predikstoel.]

Asperius nihil est humili, cum surgit in altum:
Cuncta ferit; -- desaevit in omnes,
Ut se posse putent. Nec bellua tetrior ulla est,
Quam servi rabies, in libera colla furentis.

CLAUDIANUS.

Mien Heer.

IK kom an jou mien nood kleagen. Ik bin wearlyk zo bedroeft, dat ik mien zelven wel tot weater zou schreien. Onze ouwe Domine is gesturven, en dear hebben wi nou een nuuwe gekregen, en die is zo hard in zien preeken, dat hi de menschen allemeal mear nea de hel wiest. Mear dat zou mien nog niet spiten, weant ik weet wel dat de Leerears het kwead motten bestraffen; mear dean geat hi heen en dean preekt hi zo, dat je ken voelen dat hy jou meent. Zo als wi mear eens op een Zundag iets doen, of wi bliven mear eens uit de keark, dean zeid hi agt deagen dear an '*nou zin ze wel in de Keark die verdurve Schepzels nou zi tuus niet met al te doen hebben, mear ik zal in het gevolg hear mit neamen noemen*.' En als wi sagtermiddags mear eens even in de Keark in sleap vallen, 't geen wel beuren kan Mien Heer, weant wi moeten al te vier uuren op stean, dean zeid hi opentlik van de stoel '*stoot die dear eens an die dear neast jou zit te sleapen*.' En over zes weeken is mien dogter *Meart-*

je getrouwd, nou had *Kleas* heur vrier gezeid, '*Meartje, nou je de bruud zyt, mot je Zundags als wi in de Keark gean, wat poeier in jou hear doen, dat steat zo freai*'; en deat heid zi gedean, mear zo drea de Domine et zag zei hi in zien Predekeezi '*ik zie ze wel die hoveerdige hoe zi heur hoodden met assche van de hel bestrooien*'; en dear was niemand in de Keark Mien Heer! die heur hood gepoeierd had dean onze Meartje. En nou bin ik zo benauwd, het zou wel beuren kunnen dat *Meartje* wat te vroeg in de kream kwam, en dean zel hi zeker dear wear een predikeezi op meaken, en ik vrees dat hi mien en *Kleas* zo bescheamt en bedroeft zel meaken, dat dear geen doen an zel wezen. Nou heb ik al eens teugen mien Man gezeid, *Jeap* je heb wel eens Dieaken geweest, je mot de Domme dear eens over gean spreeken; mear *Jeap* durft niet, mear die zei, wi motten dear eens ien lettertje over schriven, nea onze Neef te Rotterdam de Wienkooper, deat is nog al een wies Man, die weet wel met ien Domine te preaten. Deat heb ik nou gedean, Mien Heer! ik heb et alles an mien Neef geschreven, en die heid mi nou een brief gezonden, wear in hi komt te vermelden, dat ik jou dear iens over mot schriven, dat jie de Domine deat wel iens anders leeren zelt; en dearom schrif ik nou an jou Mien Heer! en ik hoop dat jie wel zo goed zelt wezen, om onze Domine deat in jou bleadje, zo als mien Neef schrift te beduuden. Als jie wist te meaken, dat hi het nealiet, ik zou jou wel een groote keas dear voor vereeren willen. Ik stuur jou de brief van mien Neef hier bi, om deat je zou zien, dat ik jou geen preatjes wiesmeak, nou adie Mien Heer!

MAAIKE PIETERS.
S.....
8 *September* 1766.

Brief van den Heere P.W. *Neef van* Maaike Pieters, *in den voorigen ingeslooten*.

MYn lieve, *Maai* Nigt, schrei u zelve niet tot water om des Dominees wille. Gylieden hebt veel te grooten eerbied voor die *Messieurs*, en vertrouwt hen alle uwe geheimen doorgaands; en veelen van die knaapen zyn verwaand genoeg om zich vry wat op hun ampt te laaten voorstaan, en meenen dat het hun zeer mooi staat, als zy met een assurante tronie, en een ysselyk geschreeuw, de onnoozele *Boeren* maar zo wat wys maaken, en hen in partikuliere gevallen wat hekelen moogen; in plaats van dezelve hun pligt te leeren. Ik beklaag UL. onnoozelheid, myn goede Nigt. Zo ik te eeniger tyd te S..... by u in de Kerk kwam, en uw Domine tot *my* zeide, '*stoot die daar eens aan die daar naast u zit te slaapen*'; Ik geloof, dat ik onbeschaamd genoeg zou wezen, om te antwoorden, '*kom dat zelf doen, zo het van uw plaizier is, myn Vrind*'. En wat heeft de Lompert toch te maaken, of *Maartje* al of niet haar hoofd poedert? Zo ik in haar plaats ware, ik zettede de kwast noch eens te meer daar op, indien *Klaas* hier behaagen in vond. Wie weet of *Maartje* schoon ze zo wit als een Duif gepoederd ware, noch niet veel nederiger en beter hert heeft, dan uw Domine met zyn kaneelkleurde Paruik. *Jaap* uw Man doet wel dat hy met den Domine daar niet over gaat spreeken, die Snaak zou zich hier door nog te meer inbeelden; men moet zulke Messieurs geen hair breed wyken, maar altoos pal staan, anders worden zy gantsch ondraaglyke schepzels. Doch wat nu uw verzoek belangt, om met uw Domine over het een en ander eens te komen spreeken, dat moet ik u in het vriendelyke van de hand wyzen. Een fyne Domine en een Weereldsgezinde Wynkooper kunnen samen geen goed gaaren spinnen. Maar ik weet

goeden raad voor u; daar woont een Man te Amsterdam, die men den *Denker* noemt, schryf dien hier eens een Brief over; die geeft alle weeken een blaadje uit om de gebreken der Menschen wat te verbeteren, zo het mooglyk is, en die zal dan wel eens over het gebrek van uw Domine, daar veele anderen ook niet vry van zyn, een blaadje schryven. Mooglyk leest de Domine dan dit wel, en misschien zal hy in het gevolg het wel beter maaken. Nu doe zo myn goede Nigt, dit is het best dat ik hier in u kan raaden. Ik blyf verder, enz.

Uw D.W. Neef.
P.W.
R..... 2 *Sept.* 1766.

Uit den Brief van P.W. is genoeg af te neemen, dat die Heer niet ligt tot de zwakheid van *Maaike Pieters* zal vervallen, en den Predikanten te veel eere bewyzen; misschien loopt hy in een ander uiterste, 't geen insgelyks niet te pryzen is. Ondertusschen is het zeer waarschynelyk, gelyk P.W. aanmerkt, dat veele Pastoors of Predikanten zich aan het gebrek schuldig maaken, over het welke *Maaike* klaagt, en waar mede haar Herder al zeer schynt behebt te wezen. Zyn Eerw. maakt, volgens het berigt van *Maaike*, het al vry grof; hy mogt althans dat woordje, de Poeder betreffende, wel gezweegen hebben, te meer daar *Maartje* de Bruid was. Ik ben ook met P.W. van gedagten, dat *Maaike* geen reden heeft om zo bedroefd te wezen; maar verschil van hem hier in, dat hy de onderhandeling tusschen den Domine en *Jaap* afraadt. My dunkt, zo *Jaap* die bekwaamheid bezit, welke eenigszins vereischt wordt om met zyn Eerw. te spreeken, hy, naar den raad van *Maaike*, zulks wel eens mogt doen; en zyn Eerw. in bescheidenheid

poogen te beduiden, dat de natuur van deszelfs ampt, niet mede brengt, zodanige particuliere aanmerkingen en bestraffingen, op zulk eene lompe wyze, op den predikstoel te brengen. Het komt my voor, zo ik anderszins bevoegd ben, om over de verpligting der Leeraaren iets te zeggen; dat men niet volstrekt, en altoos, het maaken van particuliere aanmerkingen op den Kansel kan afkeuren. Daar konnen gevallen voorkomen, in welken 'er genoegzaame reden voor is; en in welke, zo het op eene behoorlyke wyze geschiedt, daar het in zulke byzondere omstandigheid ten hoogsten op aankomt, hier nut van gehoopt mag worden. My is eens verhaald, dat zeker Predikant, ten aanzien van iemand zyner beste toehoorderen, die hem zeer hoogagtede, en meest altyd hem in de Kerk kwam, met een allergewenschten uitslag, zich van een zeer particuliere verhandeling bediend heeft. De Predikant wist dat zyn Vriend zich aan een zeer grofgebrekschuldig maakte, en dat zulks genoegzaam aan niemand anders bekend was. Hy vermoedde daar by met vry wat waarschynelykheid, op welk eene wyze, en door middel van welke verzoekingen, de ongelukkige hier toe was vervallen. De aart van het gebrek, en de gesteldheden van den schuldigen deeden den voorzigtigen Man ongelukkige gevolgen vreezen, zo hy ondernam zynen Vriend in persoon, onder vier oogen, hier over te onderhouden. Hier op besluit de braave Leeraar een Leerreden tegen deeze en dergelyke ondeugden interichten, en wist met eene verwonderlyke gepastheid, en tevens met genoegzaamen ernst en zedigheid, zynen Vriend zulk

een natuurlyk schildery van deszelfs hert en Charakter te geeven, dat het schier niet kon missen, of deeze moest begrypen *wie die man ware*; terwyl ondertusschen niemant der andere toehoorderen hier door eenige reden kreeg, om het gezegde meer op den schuldigen, dan op iemant anders toetepassen. Het gelukte ook; en een aanmerklyke tyd daar na, kwam de verbeterde Boeteling, op eene edelmoedige wyze, zyne gevoelens van hertelyke dankbaarheid den voorbeeldelyken Predikant te kennen geeven; en betuigde door de gepastheid dier Leerreden, onder 's Hemels zegen, zyn Charakter van een gebrek gezuiverd te hebben, 't geen hem zeer ligt in tyd en Eeuwigheid ongelukkig zou hebben doen worden. Intusschen is het ten hoogsten waarschynelyk, dat maar zeer zelden het maaken van particuliere aanmerkingen op den Predikstoel, of het voorstellen van gebreken, aan welken men weet sommige toehoorderen by uitsteekendheid schuldig te wezen, zulk een goeden uitslag heeft. Veele Leeraars maaken hier hun werk van; maar zy hebben, zo te vreezen is, zelden zulk een welmeenend oogmerk als de Predikant in het verhaalde geval. Veel eer, mag men denken, komt dit menigmaal voort, uit bedilzugt, verbittering, afkeerigheid, trotsheid, zugt om voor ongemeen heilig door te gaan, en dergelyke slegte beginzelen. 't Geheugt my eens op een Dorp in een Kerk geweest te zyn, in welke maar weinige Menschen waren; en daar de Leeraar op zyne wyze een verhandeling uitsprak over de *Ootmoedigheid*. Maar wat gebeurt 'er? Omtrent het

midden der Redevoeringe, doet hy een geweldigen buitensprong, en begint met veel hevigheid over de Onregtvaardigheid, in het deelen van erfenissen en dergelyken te spreeken. Ik kon ter weereld niet begrypen wat hier de reden van ware, en hoe een Domine, die wel by zyn verstand was, hier toe met mogelykheid komen kon. Ik vroeg by het uitgaan der Kerke aan myn Vriend, die op de plaats woonde, of zyn Eerw. meermaalen gewoon was, zo van zyn stuk te wyken? Onze Predikant, was het antwoord, redeneert juist niet strikt, doch is egter zelden gewoon zo schielyk zyn onderwerp geheel te laaten vaaren. Maar hebt gy, omtrent dien tyd, niet een Heer, in Militaire Uniforme, in de Kerk zien koomen? vroeg myn Vriend; die is zyn Vrouws Broeder, en heeft met den Leeraar thans een proces, over eene duisterheid in den uitersten wil van hunne Zuster, die een ryke Weduwe was; en men vreest dat dit geschil niet naar genoegen van den Domine zal beslegt worden. Dit antwoord verklaarde het verschynsel vry natuurlyk, en ik agtte onnoodig hier omtrent verder te vraagen. Zo gaat het onderwyl veel al. Wanneer de Leeraars, 't zy in groote gemeenten voornaame en aanzienlyke, of in kleine zelfs maar geringe leden, dien zy niet te gunstig zyn, of die zich hunne ongenade hebben op den hals gehaald, ter Kerke verneemen, meenen zy schoone gelegenheid te hebben, om zulk een knaap eens helder doortestryken; en zetten hierom regelregt op de zwakheden hunner Vrienden aan; waar toe zy te gereeder in staat zyn, naar maate zy losser

en meer uit den geest preeken, en zich niet zo zeer als sommige andere letterknegten, gelyk zy hen noemen, aan een beblokt ontwerp behoeven te binden. Hoe grooter Geestdryvers zy ook zyn, des te meer zyn ze gewoon bitter uittevaaren; byzonderlyk indien ze zelven van geen fatzoen, of opvoeding zyn, opdat zy zig dan, kwanswyze, als Godsgezanten, gedugt mogen maaken, en dewyl ze geene behoorlyke agting kunnen winnen, ten minste gevreesd mogen worden. Behalven dit, gebruiken veele Predikanten die nog al beter oogmerk hebben, de behoorlyke bescheidenheid en voorzigtigheid niet, wanneer zy de aan hun bekende gebreken van deezen of genen zoeken tegentegaan. Zy hebben veeltyds noch liefde noch beleid genoeg, om zulks zo voor te stellen, dat het elk der toehoorderen niet in het oog loope, en vervallen hier door gereedlyk tot scherpe en onheusche verwytingen, of tot belagchelyke lompheden, gelyk zyn Eerw. te S..... Zo men dus onderneemt, in gevallen wanneer men het noodig oordeelt, tot aanmerkingen of bestraffingen te komen, die men weet dat zeer wel op deezen of dien der toehoorderen konnen gepast worden, behoort dat voor al bescheiden en omzigtig te geschieden. Hoonende, onvrindelyke, meesteragtige, en bespotlyke aanmerkingen of spreekwyzen, dienen nergens toe dan om de toehoorders, welken het niet regtstreeks aangaat, te ontstigten, en hen op wien het gemunt is, in plaats van te verbeteren, te verbitteren en dikmaal te verharden.

B.R.

De Denker.
N°. 198.
Den 13. October 1766.

[Over het Gedrag, 't welk de Ouders in de tegenwoordigheid hunner Kinderen behooren te houden.]

Mox etiam pectus praeceptis forniat amicis,
Asperitatis & invidiae corrector & irae.
Recte facta refert; orientia tempora probis
Instruit exemplis.

HORATIUS.

Heer Denker!

DE Menschelyke natuur gade slaande, vinde ik in dezelve geene eigenschap welke zoo algemeen is, en byna alle menschen eigen blyft, dan elkanderen in eenige uitsteekende hoedanigheden en manier van handelen na te volgen: om welke redenen, zeker Schryver met het grootste regt zich uitdrukt, dat ‘niets zoo besmettelyk is als het voorbeeld, en dat wy geene uitsteekend goede, of ten uitersten slechte daaden begaan, welke niet haaren gelykende, voortbrengen’: en waarlyk de geest van navolgen is zoo algemeen dat men 'er de redelooze Dieren zelfs niet van behoort uit te zonderen. Deeze Geest, of liever Geneigdheid vermeerdert, naar dat de voorbeelden dikwyler en uitsteekender zyn; grypt stand, of vervalt naar dat ze ons in onze jeugd of in rypere jaaren voorkoomen; en werkt het sterkste, wanneer de voorbeelden ons door enze Ouderen, of menschen voor welken wy eenige agting en genegenheid hebben, gegeeven worden.

Gy hebt, Myn Heer, in verscheide uwer Vertoogen gehandeld over de Huwelyken, en over dezeedelyke opvoeding der Kinderen, het welk ten hoog-

sten pryzenswaardig is; dit Vertoog zoude, myns bedunkens, tot beide ook eenigzins betrekking kunnen hebben. Ik hebbe hier boven aangemerkt, dat de voorbeelden ons van onze Ouderen, en persoonen voor welken wy agting hebben, gegeeven, het sterkste, voornaamelyk in onze tedere jaaren, op ons werken, en invloed hebben; het is derhalven de onvermy delyke plicht van alle braave Ouderen, en van hen welken de opvoeding van Kinderen aanbevoolen is, zich zoo te gedragen, en hunne leevenswyze in diervoegen in te rigten, dat derzelver handelwyze van hunne Kinderen niet alleen, maar van de geheele wereld zelfs mag doorzogt, en na gegaan worden.

Onder de menigvuldige gebreken welken thans in zwang gaan, hebbe ik geen zoo algemeen, en de Kinderen in hunne eerste jeugd zoo nadeelig gevonden als het geduurig twisten der Ouderen, en schoon ik gaarne toestaa, dat dit alleen niet als het bederf der kinderlyke zeeden moet aangemerkt worden, denk ik egter dat het hier toe wel den eersten grond kon leggen: en ben daarom voorneemens in dit Vertoog my hier over bezig te houden.

Ik begrype lichtelyk, dat, dewyl'er niemand geheel volmaakt leeft, 'er zeer zeldzaam een Huwelyk zal gevonden worden, in het welk niet nu en dan eenige lichte donkere wolken van oneenigheid opryzen, en 't zoude waarlyk verwonderlyk, en byna boven het menschelyke zyn, indien 'er in eene lange, zoo gemeenzaame zaamenwooning niet ééns iets voorviel, waar in de gevoelens der twee vereenigden verschilden: dit dan gesteld zynde dat niet alles altyd naar de verkiezing van beiden uitvalt, behoorde ééne zaak voornamelyk tusschen jonggetrouwden, en ver-

der door den geheelen leeftyd in agt genoomen, en geoeffend te worden, welke helaas! te jammerlyk in 't algemeen verzuimt wort; te weeten, met elkanderen vriendelyk te redekavelen, zoo over de middelen om het wederzyds genoegen te staaven, als over de byzondere zaaken tot hunne levenswyze betrekkelyk.

Deeze onderlinge en vriendelyke Zaamenspreekingen maaken een groot gedeelte van het waare genoegen des huwelyks uit, en niets is waarlyk eens edelen herte waardiger, dan zynen tyd in dier voegen te besteeden, dat het tot zyn eigen wezendlyk geluk, en tot nut zyner medemenschen strekken kan.

Wat is kinderachtiger, dan dat gehuwde menschen zich met allerleye beuzelingen ophouden, en vermaaken? wat laffer dan elkanderen nimmer dan met de geringste bagatellen, en ongezoute aartigheden beezig te houden? wat laager eindelyk, en dermenschelyke natuure onwaardiger, dan over deeze kinderachtigheden met elkanderen te twisten, zich dus voor alle Braaven en Verstandigen belagchelyk te vertoonen, en zich zelven een leeven, waar in men alle aangenaamheden en genoegen konde genieten, lastig en verdrietig te maaken? Indien men op eene bedaarde en minzaame wyze met elkander gewoon was te spreeken, zouden de kleine onaangenaamheden, van den eenen of anderen kant zonder voordagt veroorzaakt, lichtelyk vergeeven, en door de vingeren gezien worden; want kan 'er iets beter in staat zyn eenig ongenoegen, of verkeerd opgevat denkbeeld uit den weg te ruimen, dan door de vriendelykste redenen, en de zagtste overtuigingen zyne waarde wederhelft den begaanen misslag onder het oog te brengen? is 'er wel één eenige weg, welke de menschen beter betaamt? en is 'er ééne handelwyze

welke beter met de lessen der H.S. overeenkoomt? neen! waarlyk! deeze manier van doen is ingelyks in staat om de waarde Panden hunner liefde aantezetten om elkanderen ook te verdraagen, en vriendelyk te behandelen; deezen door diergelyke voorbeelden getroffen, en hunne Ouderen in zagtmoedigheid, en tedere zielsgesteldheid navolgende, zullen eens çieraaden hunnes geslachts, en nuttige leden der menschlyke Zaamenleeving kunnen worden. Dewyl dan dit van deeze zyde beschouwd doorgaans volgt, moet het tegendeel ook byna onvermydelyk op tegenstry dige daaden volgen; want zien de Kinderen hunne Ouders dagelyks over de geringste oorzaaken krakeelen, malkanderen mishandelen, en schelden, wat is natuurlyker, wat byna zekerer, dan dat zy insgelyks deeze voorbeelden ziende, van hunne eerste jeugd als ingezoogen hebbende, en volgende, hunne makkers, en broeders kwalyk zullen bejeegenen, en ouder geworden zynde aan hunne evenmenschen onverdraagelyk worden? Ik stemme gaarne toe, dat dit niet altoos zonder eenige uitzondering gebeurt, en ontkenne niet dat 'er van goede en braave Ouders nu en dan geene kwaade Kinderen, en van ondeugende Ouders geene deugdzaame kinderen zouden worden voortgebracht; de dagelykze ondervinding heeft ons hier van meer dan eens ten duidelyksten overtuigd; doch ik beweere alleenlyk dat het veel zeldzaamer is, dat braave Ouders, die hunne Kinderen met goede voorbeelden zyn voorgegaan, en dezelven in Deugd en Godsdienst hebben onderweezen, der Maatschappye leden zullen toevoegen, welken deeze schoone lessen vergeeten hebbende, het pad der ondeugd zullen inslaan; dan dat Kinderen van ondeugende Ouders gebooren, en in kwaade voorbeel-

den gesterkt, een afgryzen van de misdaaden hunner Ouderen zullen krygen, dezelven verlaaten en het voetspoor der beminnelyke Deugd volgen.

Ook behoorden de Getrouwden boven alles veel over den Godsdienst te spreeken, vermits dit, en niets beter dan dit, in staat is, om hunne liefde en vriendschap in stand te houden, hunne Kinderen een schoon voorbeeld van wel leeven in te boezemen, en hunne wederzydse Deugd en Godsvrucht aan te kweeken. Voorwaar dit verschaft een onvergelykelyk genoegen in den huwelyken staat, en eene inwendige vreugd, aan elk onbekend, behalven aan hun die ze gesmaakt hebben; deeze tedere oogenblikken doen ons alle wereldsche zorgen en bekommeringen vergeeten, en onze Zielen eenigzins den voorsmaak proeven der Hemelsche Gelukzaligheid; die voor geen klein gedeelte in de liefderyke verkeering en omgang met de Geesten der volmaakte Regtvaardigen bestaan zal.

Hier ben ik genoodzaakt eene kleine uitweiding te maaken. Als ik over den Godsdienst spreeke, is myn oogmerk niet den Gehuwden aan te zetten, om over eenige Geschilpunten (welken gemeenlyk weinig tot den waaren Godsdienst behooren, en by gevolg ook weinig noodig zyn) te zint wisten; geenzins, maar ik begryp, dat getrouwde persoonen verplicht zyn, in het byzyn hunner kinderen, de weldaaden van het goedertieren Opperwezen op te tellen, daar voor te danken, en met verëende herten te tragten, om den Grooten God te verheerlyken, hun dikwils te errinneren dat zy alles wat zy hier genieten aan den Oorsprong alles goeds verpligt zyn, en hen aan te spooren tot Vriendelykheid, Mededeelzaamheid, Zagtmoedig-

heid, Regtvaardigheid, en andere zoortgelyke zeedelyke Deugden.

Indien deeze manier van redeneeren en handelen der Getrouwden behaaglyk konde worden gemaakt, men zoude zoo veele droevige voorbeelden van ongelukkige huwelyken niet voor oogen hebben; deeze pryzenswaarde verbintenis zoude uit het schandelyk beginzel van onvryheid, door hen die tusschen ongebondenheid en waarachtige vryheid geen onderscheid weeten te maaken, niet als haatelyk gemyd worden; en men zoude in het algemeen met braaver en deugdzaamer Burgers in de zaamenleeving te doen hebben: De Man zoude in 't geheel geene redenen hebben, om zyne beminnelyke Egtgenoot van dingen haarer onwaardig te verdenken; de Vrouw het gedrag van haaren waardigen Man uit jalousie niet op allerleye wyzen zoeken natespooren; maar de Rust, Liefde, Vrede, Vriendschap en onderling Genoegen zouden hunnen zetel in de gemoederen der Gehuwden voor altoos vestigen. En dit is gewisselyk een zalige staat, waar in deeze dingen t'zaamenloopen, waarvan men de voortresselykheid met genoegzaame woorden niet kan uitdrukken. Gelukkige Ouders die dus u zelven onderling, en uwe Kinderen verbonden ziet: Gelukkige Kinderen, welken uit zoo daanige huwelyken gebooren zyn, die redelyke Liefde, en niet dierlyke Inzichten, of weereldsche Grootsheid, of vervloekte Gierigheid ten Grondslag hadden: maar driewerf gelukkige Echtgenooten, die dat wezentlyke, dat zuivere en tedere vermaak geniet, het welk ieder braave Ziel tot het toppunt van heil voeren kan: uw Leeven is de zaligste staat, waar toe men in dit

leeven vorderen kan, en uw Dood een overgang om de tydelyke Zaligheid met de eeuwige en altoosduurende te verwisselen.

Meer dan een geval(hoedanigen thans maar alte algemeen zyn) wanneer Getrouwden zich zoo verre lieten vervoeren, om in myn bywezen, en in het byzyn van Bedienden en Kinderen, over de geringste beuzelingen te twisten, hebben my tot het maaken deezer aanmerkingen gelegenheid gegeeven. En nadat ik tot myn leedwezen ondervonden hadde, dat het verzoenen van Man en Vrouw, door tusschenkoomende redenen van eenen derden, en door den eenen of anderen ter neder te zetten, ondoenelyk was, maar dat men daardoor den haat van eene of beide partyen op zich laadde, hebbe ik beter geoordeeld deeze myne bedenkingen aan u, Myn Heer, overtezenden, om daardoor, was 't mogelyk, te bewerken, dat Gehuw den zich nimmer in onstandigheden bevonden, waar in zy noodig hadden met elkanderen te verzoenen: Gave de Hemel, dat ik hier in myn nuttig oogmerk bereiken mogte!

De gevolgen, welken eene twist tusschen Man en Vrouw in 't byzyn hunner bedienden en kinderen gehouden, kan na zich sleepen, waren voornamelyk het voorwerp myner overweeging.

Een ongerust leeven baart ook ongerustheid des gemoeds; deeze haare wortelen eensgeschooten hebbende, maakt ons ten eenemaale onbekwaam onzen plicht hier in deeze wereld te betrachten, en beneemt ons den lust, en het vermoogen om op die dingen stil testaan, welken tot ons eeuwig heil zouden kunnen toebrengen: Ook moet gedurig gemor de agting aller braaven voor ons zekerlyk verminderen; dit kan gewisselyk een

eerlyk hart niet onverschillig zyn, maar moet een der grootste smerten veroorzaaken; waar by dan nog, tot volmaaking van het ongenoegen koomt, de schaamte, en bewustheid van kwalyk gehandeld te hebben, zyne te verregaande driften niet beter te hebben kunnen betoomen; en deeze innerlyke schaamte, dit inwendig hartzeer over zyn voorig gedrag, treft eene ziel, waar in eenige beginzels van deugd gevonden worden, veel zwaarer, en heviger, dan eenig wezendlyk onheil, of ramp, welke ons van buiten, zonder onze schuld, overkoomt. En wanneer men let op het verfoeijelyk voorbeeld door diergelyke handelwyze den Kinderen gegeeven, is het niet natuurlyk te vreezen, dat ze, dezelve van jongs af als ingezoogen hebbende, ouder geworden zynde, die zullen navolgen, en hier door, (gelyk te vooren getoond is) zelven ten uitersten ongelukkig, en der Maatschappye ten last worden! Wat zyt gy beklaagens waardig onnoozelen Schepzelen, die als door uwe Vyanden wordt opgevoed; dewyl gy uit zulke huwelyken zyt voortgesprooten, daar gy ongelukkig genoeg geweest zyt beginzels te hebben ingezoogen, welken u meer tot ondeugd dan ter Deugd leidden: en hoe onverantwoordelyk is het voor de Ouders, Hen, voor wien zy de grootste en tederste zorg behoorden te besteeden en aantewenden, Hen, om welken gelukkig te maaken, zy voornaamelyk vereenigd zyn, en leeven; om Hen, zegge ik, tot verachtelyke leden der zaamenleevinge, en tot ongelukkige voorwerpen voor zig zelven, door hun eigen misdryf, en ondeugend voorbeeld te hebben gemaakt. Staat my dan toe Gehuwden, deezen heilzaamen raad te mogen geeven: Bemint elkander met eene zuivere en oprechte genegenheid; Brengt uwe misslagen door vriendelyke en geene bitse redenen malkander onder het oog; en behertigt boven alles eene opregte Godsdienstigheid.

G.J.

De Denker.
N°. 199.
Den 20. October 1766.

[Brief van Julia, waar in zy raad vraagt, of zy in haare hooger jaaren, onverwagte schatten verkreegen hebbende, een Jongeling behoort te trouwen; en antwoord van den Denker.]

Sine sacris haereditatem sum adeptus effertissumam.
PLAUTUS.

Heer Denker!

't IS vreemd, dat men in zaaken van gewigt, en die zekere kiesheid vorderen, zich niet meer toelegt, om van eigen bedenkingen eenigermaate af te zien, en tot het oordeel van zodanigen toevlucht te neemen, welken langs den weg eener langduurige ondervindinge of oeffeninge, zekere hoogte, in het naspooren der wisselvalligheden deezes leevens, beklommen hebben, waar toe wy zelven, het zy door een natuurelyk onvermogen, of eene altegezellige en verderffelyke eigenliefde gedwarsboomd, het zy door eene gestadige lusteloosheid te rugge

gehouden, nooit hebben kunnen koomen: te meer, daar wy, hoe snedig ook in het bezichtigen en doorkyken van verschillende omstandigheden, waarin zich onze leevensgenooten bevinden, doorgaans te kort schieten in het wel begrypen van onze eige zaaken, en het juist beoordeelen van dezelven. Hier over verwondere ik my, en die zelfde verwondering spoort my aan, om myne bedenkingen tot u te richten, en u om raad te vraagen. Vooraf moet ik u met het verhaal van eenige omstandigheden mynes leevens ophouden: getroost u het zelve.

Schoon eene Vrouwe, leerde ik in myne Jeugd, voor zo verre myne zwakke vermogens, en de zorgende Liefde eener goedertiere Moeder daar toe verlof gaven, de taal der Mannen, in zekere bepaalinge. Mannen! myn Heer, welkers vernuften gescherpt waren op den Wetsteen der geleerdheid, en welkers speelende uuren, nu en dan, aan vriendelyke gesprekken met my, edelmoedig werden opgeofferd; eene offerande, naar de welke ik dong, zonder dezelve te verdienen: dan zy, die ik Mannen noem, waren toegeevende; - toegeevende zeker in de ruimste beteekenisse.

Dit lot (zal ik het geluk, zal ik het ongeluk noemen?) deedt my het huwelyk verachten, en dien staat, dien zommigen voor den Hemel deezer Waereld houden, ontwyken, zo veel ik denzelven, by eenige mogelykheid, konde ontwyken. Eens echter gevoelde ik eene zweevende Liefde, indien ik eene oppervlakkige tederheid zo moge noemen, voor een verstandig, deugzaam, en geen onbevallig jongeling, die my verscheide maalen van zyne vuurige genegenheid verzekerde, welke ik, buiten twyffel, zoude beantwoord hebben in den afgevorderden zin, indien wy om het huwelyk te voltrek-

ken, leevensmiddelen genoeg hadden bezeten: doch myn Vader geen geld kunnende mede geeven, en den jongeling, schoon van goeden, van edelen huize zelfs, arm zynde, waren wy genoodzaakt het huwelyk uit onze zinnen te zetten, gelyk wy deeden. Myn Minnaar werdt naar Nederlands Indiën gezonden, om zyne fortuin te beproeven, en wy namen onderling geen ander afscheid dan welvereenigde vrienden gewoon zyn, by zulke eene staatelyke, - zulke eene plechtige gelegenheid. Hy vertrok, en, van hem geen 't minste bericht ontfangende, geloofde ik hem dood te zyn, en voer voort, zonder anderen Minnaaren gehoor te geeven, in de letteroeffeningen, waar aan ik begonnen was.

Ik bleef dan ongehuwd, Myn Heer, en sleet myne jonge jaaren in den omgang met Mannen, zonder eenige kenteekenen van liefde voor den echten staat te gevoelen. Ik bleef ongehuwd, herzegge ik, myne jaaren werden talryker, en ongevoelig hadde ik den ouderdom van veertig jaaren bereikt, toen het de Voorzienigheid goeddacht, mynen Vader van zynen aardschen post aftelosschen, en myne Moeder, in den diepsten rouwe gedompeld, door sleepende koortsen, niet lange na het afsterven van mynen Vader, wegterukken. Ik bleef overig, om het verlies van myne beste panden te beweenen, en de snerpende geesselroede van een ongewoon noodlot, eener treffende armoede, te gevoelen. Met myne Ouderen vervloog myn geluk, en met hun daalde myn tydelyk bestaan ton grave. Alle de goederen werden verkocht;'s mans uitgeleezen boeken, die ik voorheen de mynen noemde, mede; en men betaalde den hardvochtigen Schuldeisscher. Alle Vrienden waren toen vreemden; niemand be-

kreunde zich myner; niemand hadt zelfs eenige traanen over. - ô Myn Heer, ik kan u dien tyd, - dien geweldigsten der tyden niet afmaalen, zonder dit papier met myne traanen te besproeijen. Ik zag een donkeren nevel van ongemeene wederwaardigheden over myn hoofd zweeven, en het getal myner vyanden vermeerderde dagelyks; geene vreemde, geene ongemeene gebeurtenis! De Geleerden, waar mede ik gewoon was om te gaan, durfden, om den wille der vaderlyke naastbestaanden, my niet bezoeken, en konden my veel min leevensonderhoud verschaffen, als zelven niet vermogende zynde. Hoe zelden toch vindt men rykdom en verstand gepaard? Daar scheen voor my geen andere weg open te zyn, dan die der dienstbaarheid; en ik bewandelde denzelven, in zekeren zin, gelyk gy hooren zult.

De Boekhandelaar van mynen Vader, (was dit geen eerelyk man?) bragt my op eenen morgen, dat ik, als geheel raadeloos, in traanen myn voorgaand genoegen wech weende, zeker Boek, 't welk hy zeide, mynen Vader toe te behooren. Ik greep 'er terstond na, en bevond het eenen *Engelschen* beroemden Schryver te zyn, dien de brenger, ter inbindinge, ontfangen hadt. Wat geest my in dat oogenblik beheerschte, weet ik niet; dan dit weet ik, dat ik, wel gehoord hebbende, hoe men door 't vertaalen eenig geld konde winnen, in den zin kreeg, om den Boekhandelaar de vertaalinge van deezen Schryver (het *Engelsch* was myne geliefde taale) voorteslaan, en daar voor eenig geld te bedingen. Zonder lange overpeinzinge, 't geen my verwonderde, nam de Man mynen voorslag aan, my in zyn huis, en onderhieldt my daar, by zyne Vrouwe en Kinderen, eenen tyd van omtrent tien Jaaren;

zonder dat myne Vrienden zelven wisten, waar ik my ophielde, en welken tyd ik met aanhoudend vertaalen van verscheiden Schryveren doorbragt, in eene stille gelaatenheid op de schikkinge der Voorzienende Almacht. Myn naam bleef geheim, en het vertolkte behaagde veelen Leezeren, ten mynen gelukke.

Eindelyk, Myn Heer, eindelyk ontwaakte myn geluk van eenen tienjaarigen slaap, en ontsloot de lang toegeslooten deuren, op welkers openinge myn geheel hart sidderde. Ik kreeg eene treffelyke, eene ongemeen groote erffenis; en van wien? van mynen verre af zynde Minnaar, van den welken ik niets vernomen had, en die, in Indiën ryk geworden zynde, en myner tederlyk gedenkende, my ter geheele erfgenaame van zyne groote nalaatenschap, die hy, drie en vyftig jaaren geleefd hebbende, naliet, aanstelde. Ik werd in het bezit dier schatten gesteld, en dus op eenen berg van heerlykheid.

Het Gerugt dier onverwachte, en van veelen mogelyk ongehoopte, veranderinge in mynen staat, waaide schielyk tot alle myne bekenden, en die van myne Ouderen over. Ik kreeg vrienden. Toen scheen ik het voorwerp van ieders verheuginge, of liever verbaazinge te zyn. Ik geliet my, als of ik der voorgaande behandelinge niet meer gedachtig ware; en inderdaad ik deed allen geweld op myn gemoed, om dezelven te vergeeten. Vergeeven kon ik. - Mynen dos maakte ik nederig, naar den eisch myner geboorte; myne jaaren, die nu vyftig telden, in dit voornaame stuk raadpleegende.

Een jaar ter nauwer nood versleet ik als bezitster van eenen treffelyken rykdom, toen my verscheide

huwelyken werden voorgeslagen, waar over ik verbaasd stond. Allen sloeg ik, wel overdacht hebbende, af, en nam voor, myne overige leevens jaaren in eene stille en den bejaarden passende eenzaam-of maatige gezelligheid, met welmeenende Vrienden en Vriendinnen, door te brengen.

Dan nu, het tweede jaar mynes overvloeds byna ten einde zynde, biedt my een Jongeling, zeer bevallig, zedig en verstandig waarelyk, zyne hand, en, zo hy zegt, zyn hart aan. Hy is de zoon van den broeder mynes overleden Minnaars, welken broeder de overleden goed vondt, uit hoofde van zwaare verschillen, die zy onderling hadden, in het uitdeelen zyner nalaatenschap voorby te gaan; twee en twintig jaaren heeft hy bereikt, en mynen ouderdom weet gy. Welk een verschil dan tusschen ons beiden! Ik vraag deezen nieuwen Minnaar, of hy my inderdaad lief hebbe, en hy betuigt het. Zou hy my, of zich zelven bedriegen? Ik beschouw my zelven in den spiegel, maar vind in myn gelaat geen zweemzel van aantrekkelykheid, geene schaduwe van inneeminge: myne oogen, die men zegt, dat in den bloei myner jaaren leevendig en schoon waren, zyn nu dof; myne kaaken ingevallen, en geen blos verspreidt zich op dezelven: myn mond begint zyne tanden te verliezen, en de gloed is van myne lippen geweeken. Rimpels bewandelen myn voorhoofd; en myn hair, min door ouderdom dan wederwaerdigheden grys, duldt geenen beschouwer. Zo vroeg maaken ons de rampen verslenst! Ook begint myne geestgesteldheid knorrig te worden, en in den zomer zelven huivert myn ligchaam. Met alle deeze geschenken des vroegtydigen ouderdoms zegt de Jongeling, dat hy my lief heeft, en houdt

niet op, my dagelyks alles te zeggen, dat hem eene vuurige liefde kan ingeeven.

Nu, Heer *Denker*, moet ik u betuigen, dat ik hem achte; - dat ik hem hoog achte; - dat ik liefde voor hem gevoele; maar inderdaad eene moederlyke liefde. Hy zweemt naar mynen voorigen Minnaar, zynen Oom, en komt hem in lieftallige oogen, heusche manieren, ryzige gestalte en deftige zeden naby. Besluit dan of ik hem geene moederlyke liefde moge toedraagen! Maar wat toch zal ik met deezen lieven Kwelgeest, die niet nalaat my van zyne liefde verzekeringen te geeven, uitvoeren? Zal ik zyne hand als bruidegom aanneemen, daar my dezelve niet voegt; ten minsten om de jaaren, niet om de gewoonte, niet behoort te voegen? Zal ik hem, door hem te trouwen, niet ongelukkig maaken, en myn gloeijend geluk in zyne flikkeringen, door eenen zo vreemden echt, uitdooven? Zal ik hem verkleumde armen om den hals wringen, die een beter onthaal vordert? Zal ik hem noopen tot ontucht door myne zwymelende liefkoozingen; door myn bevroozen gestreel? Ja, zal ik hem het leeven verdrietig maaken, en, om in den hoogsten zin ernstig te zyn, zal ik de nagedachtenisse van mynen gestorven Minnaar, door zulke eene verbintenisse, niet schenden, en ondankbaar te kort doen? Raad my dan in deeze twee deelen myner bedenkingen; kies het beste, zo gy het doen kunt. Ik geloof, dat my de Jongeling acht; maar, al bezwoer het my een heilig, dat hy my lief heeft, gelyk Minnaar en Minnaresse elkanderen behooren te beminnen, kan ik niet gelooven; wil ik hem dan weldoen, buiten het huwelyk deelgenoot myner vermogens, en na mynen dood, voor een gedeelte erfgenaam myner goederen, of wil ik hem myn Man, myn Voogd en myn Bevel

hebber maaken, hem, dien ik niet anders dan voor eenen Zoon kan aanzien, en, by bepaalinge, in die betrekkinge lief hebben! Ik ben, enz.

JULIA.

Mejuffrouwe!

‘Neem den jongen Heer, openlyk en volgens de Wetten des Lands, tot uwen Zoon aan. Huwelyk hem uit aan eene jonge Juffer, zyner geboorte en hoedanigheden, en uwer middelen waardig. Gy zult eenen liefhebbenden, dankbaaren en gelukkigen Zoon hebben, welke u het genot uwer bezittingen aangenaam zal maaken, en in hooger jaaren tot hulp en heul verstrekken. Ik ben, met alle agting,

Uw. Wel Ed. Gehoorz. Dienaar,

DE DENKER.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Arnhem by *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol* en *E. Boucquet*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Monnikendam *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 200.
Den 27. October 1766.

[Hoe men Familie dagen of vaste Gezelschappen behoore te schikken; op dat zy aangenaam zyn, en de onderlinge Vriendschap aankweeken, zynde een vervolg van No. 194.]

Reddere personae scit convenientia cuique.
HORATIUS.

DE Brief van den Heer L.S., onlangs in een onzer papieren uitgegeeven(*) waar in hy my verzoekt myne aanmerkingen over de Familie-bezoeken het Gemeen medetedeelen, zal ik in dit Vertoog beantwoordden. Het stuk is van aangelegenheid en verdient zyne overweeging; veelen zeker hebben hier overvloedige stoffe tot rechtmaatige klagten: want verdriet te vinden waar men vermaak zoekt, is een dubbeld verdriet.

Billyk is het, dat ik vooraf eenig rechtstreeks antwoord aan mynen raadvraagenden Briefschryver geeve, die zo zeer als iemand, volgens zyn eigen zeggen, in deeze moeilyke zaake is ingewikkeld: waar op ik dan eenige algemeene bedenkingen, dit stuk betreffende, zal voordraagen.

'Ik kan niet nalaaten, myn Heer, u van onvoorzigtigheid te beschuldigen. Gy hebt u al te gereed in dien drukken vast omloopenden kring van Familie-bezoeken begeeven; gy kende gewis, voor uwe komst te *Am*-

(*) No. 194.

sterdam om 'er te woonen, de hoofdcharacters van uwe Broederen, en 't viel u, die met uw eigen vergelykende, ligt op te maaken, dat zodanige verkeering op den duur u geheel niet zou bevallen. - Ik zou dit niet gemeld hebben, dewyl gy zeker van agteren deezen onvoorzigtigen stap wel ziet, was het niet om 'er eene algemeene leering ten opzigte van de gezelschappen uit te trekken; hier in bestaande, dat men nimmer zich ligt moet inlaaten tot eenig vast gezelschap met persoonen, welker character ons reden geeft om te vermoeden, dat het geen' stand zal kunnen houden: met veel meer gevoeglykheids kan men de eerste verbintenis afslaan, dan, dezelve eens aangegaan hebbende, dien knoop weder los maaken: dit wil zelden gelukken zonder dat men zich geperst vindt om rede van dien handel te geeven: en deeze zal de party, die men verlaat, doorgaans als beleedigend opvatten, doordien de eigenliefde veelal geraakt wordt; 't geen in den algemeenen ommegang onaangenaamheden veroorzaakt, en in de Familie-verkeeringen dikmaal stoffe oplevert tot bittere Familie-twisten, de allerelendigste die men kan bedenken, gelyk gy te recht aanmerkt. - Dan de stap is gedaan: het berouw komt hier, gelyk altoos, te laat. De vraag is wat te doen als men zich in die ongelegenheid bevindt, 't zy met min of meer schulds van zyn eigen kant? Waarlyk, Myn Heer, ik kan u geen ongelyk geeven, dat gy na eene verandering haakt en zoekt, in den gemaakten en dus lang heilig gehouden regel, voornaamlyk nu de winter op handen is, die u tweemaalen ter week met lange verdrietige avonden dreigt. De grootste zwaarigheid schynt my toe deeze te zyn, dat juist de meesten uwer Broederen tot dat ongelukkige en talryke geslacht behooren, die met een gedeelte van hun tyd geen weg weeten, en dien 't gevolglyk om 't even is hoe die doorgebragt wordt, komt dezelve maar om: een last, die dubbeld drukkende wordt by veelen van dat slag in den winter. *Wintersche Avonden, hoe naar is uw aankomst voor het ledige deel des menschdoms!* Gy neemt derhalven, Myn Heer, myns bedunkens, een verkeerden tyd waar, om de verandering te beginnen; 't meerendeel uwer Broederen zou veel eer tot het afschaffen van een

der Zomerdagen kunnen besluiten: maar die moeten u natuurlyk min verveelen, en gy wilt het verveelendste liefst van uwen hals werpen. 't Is redelyk, 't is billyk, Myn Heer; maar hoe dit te doen, zonder in eene dus eensgezinde Familie onmin te verwekken? Eensslags het aftesnyden kan geheel niet aankomen, en daarom hebt ge wyslyk beslooten maar één der Avonden weeklyks uit den kring te krygen: en dit zelfs zal zyne zwaarigheid hebben om het zonder ongenoegen te doen, indien gy het stuk niet voorzigtig belegt. - Was ik in uw geval, ik zou, voor dat het tydperk van die lastige Broeder- en Zuster-Avonden aankomt, een en ander myner Broederen in 't byzonder spreeken, en in alle minzaamheid tot myn gevoelen zoeken over te haalen: 't is zo redelyk, dat ik naauwlyks kan denken, of het zal by den een of ander ingang vinden. Met den *Doctor* en uw jongsten Broeder zoudt ge, myns oordeels, best beginnen, en die twee in uw belang hebbende, zyt ge de helft gevordert, en hebt, als 't op stemmen aankomt, wanneer de Zusters niet mede stemmen, 't zo verre gebragt, dat de stemmen steeken: en mogelyk brengt gy het verder. Maar van uwe Huisvrouwen reppende, schiet my te binnen, dat gy niets byzonders meldt in uwen Brief, wat aanbelangt het genoegen, dat zy in elkanders gezelschap vinden. En hoe regtmaatig het ook moge weezen, *dat zy hier ook den Mannen onderdaanig zyn*, kan egter haare meerdere of mindere invloed hier zo veel verandering te wege brengen, dat iemand, des onkundig, niet weet welken raad best in dit geval te geeven. - Dan, hoe het ook zyn moge, ik moet uw besluit, om dit lastige stuk op een' min lastigen voet te brengen, pryzen, en u een gelukkig slaagen in de uitvoering toewenschen. En ik hoop myne Leezers zullen u bedanken voor de gelegenheid, die gy, door uwen Brief, gegeeven hebt tot de volgende algemeene aanmerkingen over dit stuk'.

De oogmerken, waar toe men gezelschappen aanlegt en bywoont zyn zeer onderscheiden, schoon ze alle zich vereenigen in de gezelligheid onzer menschlyke natuure volstrekt eigen, die wy niet kunnen afleggen, zonder tot eene

grynige Misanthropery te vervallen. - Deezen tragten daar in hunnen geest, door afsloovende bezigheden vermoeid, eenige uitspanning te geeven. - Geenen bedoelen met de verkeering de gelegenheid aan te treffen, om van verschillende onderwerpen te hooren en te spreeken, en dus kundigheden te verzamelen en mede te deelen. - Anderen zoeken in de gezelschappen den overvloedigen tyd, dien zy niet beter weeten te besteeden, op eene aangenaame en verlustigende wyze, te verkorten. Alle deeze redelyke oogmerken loopen te gader uit op onderling vermaak met nut gepaard, zonder welk laatstgemelde een verstandig mensch geen vermaak kent; de maaltyden, die 'er bygevoegd worden, strekken om dit genoegen grooter en langduuriger te maaken.

De eerste gezelschappen van deezen Aart zyn, buiten twyffel, Famie-gezelschappen geweest, en zy mogen daarom met regt den naam van de oudste draagen; en gelukkig in de daad die Familie, welke in haaren eigen omtrek zich dit vermaak der gezelligheid kan verschaffen. Wat moet voor Ouders, die het geluk genieten, dat zy hunne Kinders zien groot geworden, streelender weezen, dan eene aangenaame overeenstemmende verkeering hunner Kinderen, eensdeels by te woonen, en anderdeels te bespeuren! Wat moet voor Broeders en Zusters, van de tederste Jeugd met elkander opgevoed, eigenaartiger zyn dan te wenschen, en zo veel in hun is toe te brengen, dat die naauwe band, welke hun zamenbindt niet losgemaakt, maar met den tyd naauwer toegehaald wordt! En tevens te bewerken, dat hunne Kinders tot het gezellige leeven met hunne naaste bloedverwanten gewennen, en den ommegang met menschen leeren: want zeker zyn de Familie-gezelschappen de eigenste en geschiktste om ze in te leiden tot de verkeering met de Wereld.

't Lust my hier den Leezer eene korte schets te geeven, van de handelwyze die de Familie van V..., my zeer wel bekend, in dit stuk houdt: zy bestaat uit vier Broeders die allen getrouwd zyn; geduurende den Zomer hebben zy ééns ter maand Familien-dag, welken zy niet zelden tot het een of ander plaisier togtje besteeden; des Winters komen zy ééns ter week des avonds zamen; en elken avond heeft hy, wiens beurt het is, het gezelschap op te wag-

ten, de bestelling van 't geen, waar mede zy zich bezig zullen houden of vermaaken, in zyn hand; en elk dus op zyn beurt Meester zynde, schikt de verkiezing van een ander gereedlyk in. Hier uit vloeit natuurlyk eene verscheidenheid, die op den duur genoegen geeft. De een is een liefhebber van een kaartje; op zyn avond wordt doorgaans gespeeld, - de ander houdt veel van een vry en vrolyk gesprek, en by hem brengt men den zelven meest al over in allerhanden en aangenaamen kout - de derde is op 't leezen en wel inzonderheid op de Dichtkunde gevallen, en onthaalt zyne gasten op het nieuwste en keurigste dat hy gevonden heeft. - De vierde is een opjaager van het loopende nieuws, en een Regtgeleerde zynde, wil hy gaarene ook voor een Staatkundige door gaan; dit is zyn zwak, maar men schikt het in, al zou voor dien enkelen avond het gezelschap de gedaante van een Raadsvergadering aanneemen. De Kinders komen mede, en zyn naar maate van hunnen ouderdom of sexe in het gezelschap der Mannen of der Vrouwen. Een rechtvaderlandsch avondmaal wordt 'er opgedischt, en men verlangt by het geeven van den kus des afscheids, dien der welkomst weder te ontfangen.

Eenvoudig zal dit Familie-bezoek voorkomen aan veelen myner Leezeren. Doch een en anderwerf heb ik getuigen geweest van de opregte gulhartigheid en wezendlyke aangenaamheid hunner verkeering: want ieder heeft de vryheid om on zyn avond ook buiten de Familie den een of ander te vraagen; waar toe zy egter, gelyk de voeglykheid dit zelve aanwyst; geene anderen dan de zodanigen neemen, die aan allen genoeg bekend zyn, en wier byweezen dus de openhartigheid, de ziel der verkeering, niet belemmert. Meer dan zeven jaaren hebben zy dit op die wyze rond gehouden: en nog nimmer heb ik eenige de minste verkoeling bespeurt.

Dusdanig slag van Familie-gezelschappen, want met veele veranderingen kunnen de hoofdhoedanigheden plaats vinden, agt ik zeer pryslyk als strekkende om een nuttig vermaak te bevorderen. Terwyl ik tevens meen te mogen stellen, dat de naauwe betrekking, waar in men wederzyds staat, eene meerdere maate van toegeevenheid eischt omtrent elks byzonderen smaak en verkiezing, dan in andere

gezelschappen, tot welker onderhouding geene Familie reden ons noopen, en waar in men egter, om ze draaglyk te vinden, zomtyds geen kleintje moet over 't hoofd zien. Niet min lastige vertellers van ontelbaar herhaalde historietjes, armhartige beuzelaars, en doffe vernuften, die niets weeten bytebrengen, noch een beschaafd gesprek over eenig onderwerp kunnen uithouden, treft men daar aan, dan in zyn eigen Familie. - Zelden zyn de characters, zo strydig, zo onmengbaar als in die van den Heer L.S. De bovenmaatige veelvuldigheid hunner byeenkomsten doet die strydigheid nog meer ontwaar en lasting worden: en de bepaaling der vryheid, daar uit ontstaande, zou alleen genoeg weezen, schoon de strydigheid minder ware, om iemand een wansmaak te doen krygen, in die zo vast en onophoudelyk wederkeerende gezelschappen.

Hier, van de bepaaling der vryheid spreekende, kan ik niet nalaaten eene aanmerking te maaken over verre de meeste gezelschappen, die op eenen bepaalden tyd door een bepaald getal persoonen gehouden worden, (mids dat ze geen vast onderwerp hebben, om met elkander over te handelen, noch de eene of andere nutte weetenschap te beoefenen,) in deeze zelf, schoon uit zodanige leden bestaande die met elkander in geestneiging zeer wel overeenkomen, is het zeer bezwaarlyk de aangenaamheid van het onderhoud bestendig te doen worden. Eerst gaat men 'er met graagte, en komt vervrolykt t'huis: deeze graagte neemt met den tyd af, het genoegen vermindert, men verschynt 'er even gelyk de Heer L.S, op zyne Broeder- en Zuster-dagen, en beklaagt den tyd in een dor en droog onderhoud gesleeten. - Het schynt de gebondenheid neemt de vervrolyking weg: want met dezelfde persoonen, of met eenigen uit hun, op eenen anderen tyd dan den gewoonen tyd, by een zynde smaakt men niet zelden het zoet der verkeeringe in eene gewenschte maate. Zo veel invloeds schynt de vryheid op onze Natuur te hebben! Alles wat naar gezetheid zweemt mishaagt in den ommegang; eene losse leevendigheid maakt 'er de ziel en het leeven van uit, schoon men dit zo verre niet behoeft te trekken als VARSAC, die in zyne *Les Egarements du Coeur & de L'esprit* zich over dit onderwerp dus laat hooren. ‘De zamenspraak in de gezelschappen kan, om recht leevendig te zyn,

niet te weinig aan elkander hangen: hy die maar zelden den mond opent, moet, begonnen hebbende met spreeken, zich stil houden, als eene Dame lust heeft om over een stuk van gewigt het woord te voeren, en zy behoort desgelyks, hoe veele verheevene denkbeelden wegens dat onderwerp haar voor den geest zweeven, te zwygen en te luisteren na een Minne-Liedje; en de Zinger, hoe zeer hy ook aan het gezelschap behaage, scheidt 'er uit op het hooren van eene zedenkundige aanmerking. Deeze wordt weder afgebrooken door het verhaal van een liefdensgevalletje, dat, wel of kwalyk voorgedraagen, aller aandagt trekt, en weder plaats maakt voor eenige zang of dichtkundige bedenkingen, die ook wel haast verwisseld worden voor staatkundige beschouwingen; van deezen gaat men over om van het spel te spreeken:, eindelyk komt een *Petit Maître* uit den hoek schieten, als uit een droom ontwaakende, en brengt het geheele gezelschap in den war om eene Juffer te zeggen, dat ze 'er wat te bleek uitziet, of dat ze zo schoon is als een Engel'.

Vraagt iemand nu, om, naa deezen uitstap, tot de Familie-bezoeken weder te keeren, of men verpligt is ten gevalle zyner Familie zyn tyd onnut en verveelend door te brengen, dat het geval van den Heer L.S. is? Uit het reeds gezegde kan men ligt op maaken hoe, myns bedunkens, de Familie eenig regt heeft op onzen ommegang, als mede om eene grootere maate van inschiklykheid te vorderen; Ik zeg eene grootere maate: want dit zo verre uit te strekken dat geen gering gedeelte van 't genoegen daar door weggenoomen wordt, kan geheel niet aangaan. Veel is men aan Vrienden, veel aan Bloedverwanten, maar nog meer aan zich zelven verschuldigd. - En moeten de Familie gezelschappen hoofdzaaklyk strekken om de wederzydsche liefde, agting en toegenegenheid staande te houden, en aan te kweeken, en het onderlinge genoegen te bevorderen; zo valt gereedlyk te bevroeden dat de byeenkomsten der zodanigen, die in smaak en verkiezing grootlyks van elkander verschillen, aan die eindens niet kunnen beantwoorden, maar veel eer kleinagting, koelheid en misnoegen zullen verwekken, inzonderheid indien ze menigmaalen en kort op

elkander herhaald worden: hier komt, zo ergens, de spreuk van SALOMO te passe, *spaart uwen voet van het huis uws naasten, op dat hy niet zat van u worde en u haate*. Daar benevens schoon iemand eenigen tyd, wat het uitwendige vertoon aanbelangt, zich in gezelschappen, die hem niet smaaken, als wel voldaan kan aanstellen; by deeze of geene gelegenheid zal hy mogelyk zo onverwagt als onvoegzaam zich vertoonen gelyk hy in de daad is, en den lang verborgen gehouden wansmaak aan den dag leggen, tot groote stoornis der Familie, welke dan niet wel kan nalaaten den zodanigen aantemerken als iemand, die de rol van een geveinsden speelde, en op wien men geheel niet kan vertrouwen. Veel beter is het in tyds, op eene voegzaame wyze, by eene gunstige gelegenheid, zich te vertoonen gelyk men is, en zyn best te doen, om, in alle minzaamheid, de Familie-bezoeken in dier voege te schikken, dat zy aan de reeds gemelde eindens der verkeering in 't algemeen, en aan die des ommegangs van Naastbestaanden in 't byzonder beantwoorden. De gevallen kunnen hier zo verscheiden en de omstandigheden zo verschillende wezen, dat de Leezer ons wel zal willen ontslaan van hier regels op te geeven: terwyl wy agten dat de algemeene aanmerkingen in dit Vertoog voorgedraagen, aanleidings genoeg kunnen verschaffen, om, naar behooren, in zaaken van die natuur te handelen.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Arnhem by *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol* en *E. Boucquet*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Monnikendam *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 201.
Den 3. November 1766.

[Brief van Librator, wegens het ontwyken van eenige verpligting te maaken, of weldaaden te ontvangen: met het antwoord van den Denker.]

Omnia sponte fluant, absit violentia rebus;
Et quam sponte refers gratia, grata magis.

COMENIUS.

Myn Heer Denker.

IK ben een zeer groot Liefhebber van de Vryheid en Onafhangelykheid. Dewyl nu iemant *die een Weldaad ontvangt zyne Vryheid verliest*, ben ik 'er altoos zeer tegen geweest om iets van een ander te genieten, ten zy ik het volstrektlyk niet missen kon; vooral, wanneer ik niet gemaklyk kans zag om het te vergelden. En als ik iets genooten had, heb ik my altoos bevlytigd om het door Wedervergelding goed te maaken. Bood my iemant zynen dienst aan, zo ik 't maar eenigzins daar buiten kon stellen, weigerde ik altoos 'er van te profiteeren, hoe gering ook de moeite ware die 't hem kosten mogt, en wilde liever wat schaade lyden, eenig genoegen missen, of my zelf afslooven in 't bevorderen van myne belangen, dan onder verpligting aan een ander geraaken. Brieven onder Couvert te ontvangen, daar sommige menschen zo mede in hun schik zyn, om

dat het hun een briefportje uithaalt, is my zeer onaangenaam. Men moet my direct met de Post schryven: want ik wil niet gedoogen, dat een ander zyne dienstboden gebruikt, om my myne brieven te laaten brengen. Nimmer belast ik iemant myner goede Vrienden met een boodschap, in eene andere Stad, daar hy woont of zig naar toe begeeft. Nooit geef ik brieven of pakjes aan iemant mede; veel min verg ik ooit eenig mensch, buiten de allerdringendste noodzaaklykheid, om eenigen tyd of kragten te besteeden, ten mynen nutte, ten zy ik hem daar voor ordentlyk betaalen kan. Ik heb verscheiden goede Vrienden, zelfs Bloedverwanten, in andere Steden: maar ik heb, daar zynde, myn intrek altyd in een Logement genomen, om by niemant eenige Obligatie te maaken. Als ik my wel bedenk, heb ik evenwel eens by een Neef van my te Leiden gelogeerd: doch die vriend was te vooren ook by my eens een nagt geweest. Hierom bleef ik by hem ook één nagt, om dus die rekening met hem te sluiten; maar ik wagtte my wel voor den tweeden, haastende my zo in 't afdoen myner dingen, dat ik met de Schuit van 6 uuren 's avonds heen raakte: en toen sliep ik te Haarlem in eene Herberg. Wanneer ik, ergens ter maaltyd geweest zynde, den Tractant op myne beurt wederom onthaale (te gene ik nimmer nalaat, gelyk gy wel denken kont) draag ik zorg dat ik een even groot Tractament geeve, als ik ontvangen heb. Begryp eens, Myn Heer, welk eene oplettendheid en moeite my dit moet kosten: want gy moet weeten, ik heb geen Vrouw; ik heb u gemeld, dat ik een Liefhebber van Vryheid en Onafhangelykheid ben. Ik moet dan naauwkeurig acht geeven, als ik by een ander aan Tafel zit, hoe dikwils 'er wordt opgedischt niet alleen, maar

ook hoe veele Schotels en Assietten 'er, elke reize, compareeren. Ik moet letten op de soort en kostbaarheid der spyze, en op het desert inzonderheid niet vergeeten wel acht te slaan: want ik wil volstrekt niet minder wêerom doen. Van alles moet ik notitie maaken, zo dra ik thuis koom; en als ik dan wêer een maaltyd geeven zal, heb ik nog een huis vol werk met myne dienstboden, om haar te beduiden hoe het wezen moet; te meer, om dat ik wel vooral niet minder, maar ook gantsch niet gaarne meer wil geeven, dan ik gehad heb. Het dient by my net in den haak te zyn. Ik betaal, met alle plaizier, wat ik schuldig ben, en wil aan niemant verpligting hebben: maar meer te geeven lust my niet, want al wat ik geef ben ik kwyt. Kon ik het maar altyd net rooijen; doch dat vind ik moeilyk in dit soort van dingen, Zo gaat het ook met Presenten, die my somtyds gezonden worden, en die ik wel wenschte dat de goede luiden stilletjes thuis hielden. Ik zend dan een Present wederom: maar ik kan 't zelfde niet zenden, en heb veel hoofdbreekens om iets te bedenken, dat, omtrent ten minste (want op een stuiver drie of vier zie ik juist niet) van gelyke waarde is. Ondertusschen zou ik wel te vreden zyn, indien ik alles nog zo naby kon goed maaken: maar ik heb nu en dan diensten van anderen genooten, die ik niet in dezelfde fpecie wêer kan betaalen, en die ik niet weet regt te taxeeren, en zulken zelfs, dat nog erger is, die ik geheel niet weet te vergelden. Een geruimen tyd geleeden, heb ik een Boek aangelegd, om daar in opteteekenen, alles wat ik van anderen geniet, en zy van my genieten. Ider met wien ik, in dit opzigt, handelde, gaf ik eene Rekening in *debita forma*. Maar ik heb, nog nooit de Balans behoorlyk konnen sluiten; en hoe

zeer ik my heb tragten te hoeden van onder eenige verpligting aan anderen te geraaken, vind ik nogthans, dat verscheiden Persoonen vry wat op hun *Credit* hebben, en niets, of een bagatel, op hun *Debet*. Zie hier, Myn Heer, ten voorbeelde hier van, een Extract uit myn Boek.

P.Z.

Debet.	Credit.
	My twee zeer goede kalanten gerecommandeerd, die my meer dan ƒ500 *'s jaarswaardig zyn*.

S.T.

Debet.	Credit.
300 *Dukaaten van hem in betaaling genomen voor een Wisselbrief ten zynen laste, die toen* ƒ5 4 7/8 *waardig waren, tot* ƒ5 - 5. *waar voor ik ze konde uitgeeven*.	*My op een tyd, dat ik zeer verlegen om geld was door een onvoorzien toeval,* ƒ6000 *geschooten, tot een maatigen Intrest*.
	NB. Ik zou op dien tyd niet geweten hebben, by wien anders geld te krygen.
	My gewaarschuwd N.N. niet te crediteeren, die ik dagt dat zeer goed was. Hy sprong twee maanden daar na.
	My zeer trouw geholpen in myne beste goederen te bergen, toen 'er brand naast myn deur was, die wy met reden vreesden, dat tot myn buis zou overslaan.

Zo zyn 'er meer Rekeningen, die in myn nadeel openstaan. Daar zyn 'er ook die ik reken dat omtrent sluiten, zo na als ik dat taxeeren kan; maar over 't geheel staat 'er meer in 't *Credit* van 't Boek dan in 't *Debet*: zo dat ik meer te betaalen dan te eischen heb. Gy moogt vraagen, Myn Heer, of 'er ook geene Persoonen in myn Boek staan, die 't meest op hun *Debet* hebben. Ja, één of twee zulken zyn 'er, aan welken ik, na van hun eenige gunst te hebben ontvangen, naar myne rekening iets over betaald heb: doch 't heeft weinig te beduiden, en komt alleen daar van daan, dat ik 't niet netter heb konnen mikken. Maar niemant heeft iets op zyn *Debet*, dan die ook iets op zyn *Credit* heeft; en dit laatste is genoegzaam altyd van den oudsten datum, alzo 't myne gewoonte niet is een ander eerst wel te doen: want ik heb het kwaad genoeg met die genen wel te doen, die my welgedaan hebben. En zeker, men kan van een mensch, die zyne schulden niet eens betaalen kan, niet vergen dat hy milddaadigheid betragt. Gy ziet, Heer DENKER, dat 'er, niettegenstaande myn afkeer van onder eenige verpligting aan anderen te leggen, verscheiden menschen zyn die my door weldaaden aan zig verpligt hebben. 't Ontbreekt my aan gelegenheid, om die schulden aftedoen. Ik moet my dus aanmerken als iemant, die zyne vryheid kwyt is, en vrees met schulden te zullen sterven. Wat zal ik doen in deeze zaak? Zit hier niets op, Myn Heer? 't Is toch hard voor een edelmoedig en vryheidlievend mensch, die, om zyne dierbaare vryheid te bewaaren, zig zo veel moeite gegeeven, en dikwils aangebooden diensten, tot

zyn eigen nadeel, van de hand geweezen heeft, zig egter, tegen zyn dank, onder verpligting gebragt, en geen kans te zien om daar van ontslagen te worden. Laat ik uw begrip over dit stuk mogen weeten, en deel my uwen goeden raad mede. Ik zal my daar door, (dit zie ik wel) wederom onder eene nieuwe verpligting leggen: maar die schuld zal ik contant betaalen, door een compleet Exemplaar van den DENKER te koopen, en door uw Werk overal te recommandeeren. Ik ben met veel agting,

Myn Heer!

Uw D.W. Dienaar

LIBRATOR.
Amsterdam
21 *October* 1766.

Antwoord.

Myn Heer!

Wilt gy weeten waar het U schort? Dan moet ik U ronduit zeggen, dat gy hoogmoedig, en zeer laag en bekrompen van ziel zyt. Gy wilt geene diensten ontvangen, om dat uwe Trotsheid het denkbeeld van aan iemant verpligt te wezen niet verdraagen kan; en om dezelfde reden wilt gy 't gene gy van een ander genooten hebt, volkomen vergelden, en zyt nu zo in de naarheid om dat gy elk geene wedervergelding doen kont. Hoe bekrompen gy van ziel zyt, blykt uit de manier,

waar op gy genooten diensten of beleefdheden vergeldt, en uit het zotte boek dat gy houdt. Daar 't uwe gewoonte niet is een ander eerst wel te doen, en daar gy even benaauwd zyt voor uwen Weldoeneren te veel als te weinig te vergelden, is het klaar dat gy noch de waare Weldaadigheid, noch de regte Dankbaarheid kent. Gunstbewyzen en diensten laaten zig niet taxeeren, noch eigenlyk betaalen. Hebt gy ooit een Prys-Courant daar van gezien? Hoe komt gy dan zo dwaas van 'er boek van te gaan houden? Hoe fraai gy taxeeren kont, zie ik uit het gene gy my toeschikt, ter betaalinge van een goeden raad. Indien ik daar voor vergelding begeerde, en zo naauw bezet was als gy, zou ik u konnen zeggen dat gy my te weinig aanbiedt: maar ik wil u voor niet wel ten beste raaden. Wel aan, smyt uw Boek in 't vuur. Breek uw hoofd niet meer met zulke *sottises*. Wees zo bang niet om van een ander eenige gunst te ontvangen. Gy ziet, immers, zelf dat gy dit niet altyd vermyden kont, en uwer medemenschen hulp dikwils behoeft. Geraakt gy daar door onder verpligting; verlieft gy, in zekeren zin, uwe vryheid; wat zwaarigheid is hier in gelegen? Geene, zo gy maar gereed en gewillig zyt om een ander wederom dienst te doen, als 'er u gelegenheid toe voorkoomt, en zelfs meer te geeven dan gy ontvangen hebt. Aan deeze gezindheid hapert het u. Tragt die in u te verwekken. Bevlytig u zelfs om anderen onverpligte diensten te bewy-

zen; en, schoon gy dit in den beginne met eenigen wêerzin doen moogt, gy zult 'er, vertrouw ik, door den tyd, smaak in krygen, en dan een genoegen ondervinden, waar aan gy nog geene kennis hebt. In 't kort; rooi den Hoogmoed uit uw hert, en laat 'er waare Goedgunstigheid en Liefde in woonen. Dan zult gy geholpen wezen. Ik ben

Uw Dienaar,

DE DENKER.

In het eerstvolgende Vertoog, zal ik, over het onderwerp van LIBRATORS Brief, nog eenige nadere bedenkingen, aan myne Leezeren mededeelen.

B.G.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Arnhem by *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol* en *E Boucquet* Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg* Monnikendam *T Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.

N°. 202.

Den 10. November 1766.

[In hoe verre men voor gedaane weldaaden of diensten Dankbaarheid mag verwagten; zynde een vervolg van 't voorgaande.]

> *Ad beneficium dandum non adducit cogitatio avara nec sordida, sed humana, liberalis, cupiens dare etiam cum dederit, & augere novis ac recentibus vetera*.
> SENECA.

HOe buitenspoorig de brief van den Heer LIBRATOR, dien ik in myn voorige Vertoog geplaatst en beantwoord heb, ook schynen moge; niet weinige menschen zyn 'er, wier wys van denken en handelen met de zyne merkelyke overeenkomst heeft. Men vindt 'er, 't is waar, die gantsch niet vies zyn van iets te ontvangen, en gulhertig aanneemen wat zy krygen konnen, zonder zig met hunne verpligting het hoofd te breeken: maar 't ontbreekt ook niet aan zulken die schrikkelyk bang zyn van by iemant Obligatie te maaken, en aan welken men byna niets kan slyten. Van waar deeze verregaande schroom? Zou ze niet, by veelen, uit Hoogmoed spruiten, of uit ongezind-

heid om een ander wederom dienst te doen, of uit beide deeze oorzaaken? 't Besef dat men onder verpligting aan een ander ligt, verlaagt ons in onze eigen oogen. Wy zien ons zelven aan als minder dan hy die ons welgedaan heeft; en dit gezigt bevalt ons niet. Wy begrypen ook verpligt te wezen om hem, die ons dienst deed, wederom dienst te bewyzen. Hier toe hebben wy geenen lust, en daarom weigeren wy van een ander dienst te ontvangen. En 't spruit, dikwerf, uit dezelfde bekrompene geestgesteldheid, dat men van anderen eenige gunstbewyzen of beleefdheden ontvangen hebbende, zo stipt en naauwkeurig is in die te vergelden, en vooral niet meer of niet minder wil doen.

Ik erken dat 'er zulken onder onze Medemenschen gevonden worden, by welken het gantsch niet raadzaam is eenige Verpligting te maaken, om dat zy, ter beantwoordinge van de diensten die zy ons bewyzen, al te veel van ons vergen of verwagten zouden, of zodanige dingen die wy met geene goede Conscientie doen konnen, of die ons in onze omstandigheden niet gelegen komen, of die tegen onzen smaak en verkiezing van leeven stryden. 't Is billyk en pryselyk dat men zig hoede, zo men kan, van onder verpligting aan de zulken te geraaken, of, indien men zig reeds in dat geval bevindt, hoe eer hoe liever, zo goed als mogelyk is, zig 'er van ontsla. Ik weet ook wel dat de Bescheidenheid en Welleevendheid ons leeren niet, gelyk de kinderen, alles wat men ons aanbiedt met greetigheid aanteneemen, zonder te weeten of de aanbieder wel meene 't gene hy zegt, dan of 't slegts Complimenten zyn, en zonder te bedenken of wy 'er, met de daad, iets aan zullen hebben, en niet veeleer een ander tot een last verstrek-

ken zullen, zonder zelven daar door eenig wezenlyk voordeel te ontvangen. Dit is ten uiterste klaar. Doch indien wy van de goedmeenendheid der genen, die ons vriendschap bewyzen willen, overtuigd zyn, en 'er ons wezenlyke dienst door geschiedt, waarom zouden wy dan van de gulle aanbieding onzer Vrienden geen gebruik maaken? Kan dit byna wel uit andere beginselen spruiten, dan uit de genoemden, uit afkeer, namelyk, van aan anderen verpligting te hebben, of uit onwilligheid om hun ook dienst te doen? En deeze verregaande beschroomdheid, deeze zugt om te bedanken eer men 't heeft, is te meer aftekeuren, om dat wy, niet zelden, een ander met de daad genoegen verschaffen, door van zyne beleefdheid of goedgunstigheid te profiteeren, en hem, daartegen, bedroeven en ter nederslaan door onze weigering.

De manier, op welke wy ontvangen weldaaden moeten beantwoorden, wordt veelal ook kwalyk begreepen. Myn Correspondent LIBRATOR is hier geheel van den weg; en ik agt dat weinige menschen de regte bevatting hier van hebben. Men zegt, *die eene Weldaad ontvangt verliest zyne Vryheid*, om te kennen te geeven, dat de ontvanger van eenweldaad onder *Verpligting* geraakt ten aanzien van den weldoener. In zekeren zin is dit, buiten alle tegenspraak, waar; doch men moet het niet zo verstaan dat de begunstigde, in den eigenlyksten zin van 't woord, in welken het tegen *Regt* overstaat, *verpligt* is tot wedervergelding. De Weldoener heeft geen Regt op de vergelding van den begunstigden. Dit denkbeeld zou de Natuur der *Weldaadigheid* vernietigen, en die in eene soort van *Koophandel* verkeeren: zo dat *een Weldaad te bewyzen*, zo veel zyn zou, als *Goederen afteleveren*, onder voorwaarden

van, na verloop van eenigen tyd, daar voor betaaling te ontvangen. Dankbaarheid te betoonen, ontvangen Weldaaden te vergelden, is dan geheel iets anders dan Schulden te betaalen; gelyk aan iemant verpligt te zyn, wegens genooten Gunstbewyzen, geheel wat anders is, dan aan iemant, in een eigenlyken zin, iets schuldig te wezen. Laat ik dit met een gemeenzaam voorbeeld ophelderen. Zo men my een boek leent, ben ik schuldig het wederom te geeven: de Eigenaar heeft regt om het van my te rug te eischen, en kan over ongelyk klaagen, indien ik zulks weigere. Maar wordt my een boek geschonken, 't welk my zeer nut of noodig is; dan ben ik wel verpligt dankbaar te wezen, en by gelegenheid den Geever wederom dienst te doen: doch ik ben daar toe niet in dien zin verbonden, dat hy Regt heeft om 't van my te vorderen. De Dankbaarheid, dierhalve, is een pligt, die niet tot de *Regtvaardigheid* behoort, maar tot de *Liefde*, onder welke twee Hoofddeelen alle de pligten, die wy ten aanzien van onze Medemenschen te betragten hebben, begreepen zyn. Gelyk wy altyd verpligt zyn om elkander te dienen en te helpen, daar wy konnen, 't welk een schuld is (indien men 't, wat oneigenlyk, dus wil noemen) die wy nimmer konnen afdoen; zo zyn wy, alle andere zaaken gelykstaande, inzonderheid verpligt aan de zulken dienst te bewyzen, die ons te vooren dienst gedaan hebben. En in deeze opregte gezindheid om onzen weldoeneren, by alle bekwaame gelegenheden, genoegen te geeven en van dienst te wezen, is eigenlyk de waare Dankbaarheid gelegen.

Men ziet hier uit hoe averegts het zy ontvangen Gunstbewyzen te willen vergelden, gelyk men schulden betaalt. Dit mag nog eenigzins te pas komen,

ten opzigte van luiden, die ons, niet uit vriendschap en zuivere genegenheid, maar om andere redenen, of slegts welstaanshalve, beleefdheden beweezen hebben: want aan deezen zyn wy, agt ik, eigenlyk geene Dankbaarheid verschuldigd; en wy mogen, om niet onbeleefd te wezen, en ons niet onbemind te maaken, de zulken, op onze beurt, ook eens onthaalen of andere zogenaamde vriendschap bewyzen, en 't daar mede afgedaan rekenen. Maar zo moeten wy niet handelen omtrent onze *Weldoeners*, die ons heil *bedoeld* en *bevorderd* hebben. Deezen moeten wy niet willen *betaalen*, maar hun *dienst of plaizier doen* alwaar wy konnen. Deezen eenigen aangenaamen dienst te bewyzen, behoort een groot vermaak voor ons te zyn. Konnen wy hun zo veel niet wedergeeven als wy van hun ontvangen hebben; wy moeten doen 't gene wy konnen, en ons over 't gene wy te kort schieten niet bekommeren. Zyn wy geheellyk buiten staat om hun eenige wedervergelding te doen; dan voldoen wy met een dankbaar hert, met betuigingen van onze erkentenis, en met het melden van den lof onzer Weldoeneren, by alle bekwaame gelegenheden. Doch komt ons, aan den anderen kant, gelegenheid voor om hun meer dienst te bewyzen dan zy ons beweezen hebben; daarvan moeten wy, met blydschap gebruik maaken. En inderdaad, zo men hier al om eene strikte wedervergelding, by wyze van betaaling, wilde denken, zou de begunstigde meer moeten geeven dan hy ontvangen had: want iemant liefde te bewyzen, die ons eerst liefde heeft beweezen, staat, in de natuur der zaake, niet gelyk met een zodanigen wel te doen, van wien men nooit te vooren iets goeds genooten heeft. Maar ik heb getoond dat men, op deeze wyze, de zaak niet behoort te beschouwen.

Het te sterk aandringen, dierhalve, van den Regel, *die eene Weldaad ontvangt verliest zyne Vryheid*, en het aanmerken van de Verpligting uit ontvangen gunstbewyzen voortspruitende, als eene eigenlyke schuld, die men betaalen moet, baart ongegronde schroom om iets van anderen te genieten, en brengt ligtelyk te wege dat men zig van zyne verpligting pooge te ontslaan op eene wyze, die met den aart van waare Dankbaarheid geheel geene overeenkomst heeft: zo dat deeze manier van denken, in plaatse van de Dankbaarheid te bevorderen, aan dezelve inderdaad nadeelig zy. Ik mag 'er met reden byvoegen dat ze van geen minder schadelyken invloed is op de Weldaadigheid. Wanneer wy begrypen dat wy, weldaaden bewyzende, andere onze schuldenaars maaken, hen van hunne Vryheid, ten onzen aanzien, berooven, en hen, in een eigenlyken zin, verpligten om ons wedervergelding te bewyzen; dan is het immers natuurlyk te verwagten dat wy, niet zelden, alleen met dat oogmerk, anderen goed doen zullen, opdat ons wedervergelding moge geschieden. Of, indien wy, uit hoofde der omstandigheden van hun dien wy gunsten bewyzen, zulks niet verwagten konnen, en hierom ook niet bedoelen, dan zal het denkbeeld dat een ander onze schuldenaar wordt, en wy hem, als aan ons, eenigermaate, onderworpen mogen aanmerken, ons streelen, en tot weldoen aanzetten. Maar, indien onze Weldaadigheid, geheellyk of voor een groot gedeelte, uit baatzugt of hoogmoed voortkomt, verliest ze haare schoonheid, edelheid, en voortreffelykheid, en verdient naauwlyks Weldaadigheid genoemd te worden. Wat is dan ook 't gevolg, wanneer wy te loor gesteld worden in onze verwagting, gelyk niet zelden gebeurt? Hoe neemen wy 't op, wanneer zy, aan welken wy weldaa-

den beweezen, zig niet gezind toonen om ons, op hunne beurt, dienst te doen, ten minste niet in die gevallen waar in wy het begeeren, of, by mangel van vermogen tot wedervergelding, zig niet gedraagen als onze Afhangelingen? Wy schreeuwen dan over Ondankbaarheid, als of ons 't grootste Onregt van de weereld wierd aangedaan; en de lust vergaat ons om ooit wederom ons geld, onze kragten, of onzen tyd ten nutte van een ander te spillen. Minder gevaar loopen wy van zo te handelen, wanneer wy beseffen, geen eigenlyk *Regt* te hebben op de Dankbaarheid van hun die wy begunstigden; en dat deezen, dierhalve, schoon zy kwalyk doen, ons niet *verongelyken*, als ze ons geene erkentenis betoonen. Dit begrip zal ons, met minder zekerheid. Wedervergelding doen verwagten, ons dezelve, gevolgelyk, minder of geheel niet doen bedoelen, en 'er minder aandoening van leeren hebben, wanneer wy dezelve niet ontvangen.

Ondertusschen is het noodig, beide om op de regte wyze dankbaar, en om uit zuivere beginselen weldaadig te wezen, dat men den raad in acht neeme, dien ik, voorleeden week, den Heere LIBRATOR gegeven heb, in zo verre men aan zyne gebreken, eenigermaate, deel mogt hebben; te weeten dat men den Hoogmoed in zig uitrooije, en waare Goedgunstigheid en Liefde in zig laate woonen. Hy, die nederig en liefhebbend is, zal gereedlyk zynen Weldoeneren, uit een waar dankbaar hert, allen dienst bewyzen dien hy kan; en tevens aan alle menschen, in zo verre hy 'er gelegenheid toe heeft, met vermaak goed doen. Zonder uitzigt op Wedervergelding, zal hy zyne gunsten uitdeelen. Blyken van Dankbaarheid te ontvangen zal hem aangenaam zyn,

niet zo zeer of niet alleen om zyns zelfs wil, maar omdat de begunstigde daar door voldoet aan zynen pligt. Doch betoont men hem geene erkentenis; behandelt men hem met onverschilligheid; of vergeldt men hem kwaad voor goed; hy zal egter niet vertraagen in goed te doen, maar de voortreffelyke Zedeles van Jezus Christus beleeven, waar mede ik dit Vertoog besluiten zal. *Indien gy lief hebt die u lief hebben, wat dank hebt gy*? *Want ook de Zondaars hebben lief de genen die hen lief hebben. En indien gy goed doet den genen die u goed doen, wat dank hebt gy*? *Want ook de Zondaars doen het zelve. En indien gy leent den genen van welken gy hoopt weder te ontvangen, wat dank hebt gy? Want ook de Zondaars leenen den Zondaaren, opdat zy even gelyk weder mogen ontvangen. Maar hebt uwe Vyanden lief, en doet goed, en leent zonder iet weder te hoopen: en uw loon zal groot zyn, en gy zult kinderen des Allerhoogsten zyn: want hy is goed over de Ondankbaaren en Boozen. Weest dan barmhertig, gelyk ook uw Vader barmhertig is*.

B.G.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Arnhem by *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol* en *E. Boucquet*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Monnikendam *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 203.
Den 17. November 1766.

[Of eene Bespiegelende Leevenswyze niet ongelukkiger zy, dan een werkzaame.]

In Parts superior what advantage lies?
Tell (*for You can*) *what is it to be wise*?

POPE.

DIkwils heb ik my verwonderd over sommige lieden van Studie, zo als zy genoemd worden, Professoren, Predikanten, Advokaaten, Doktooren, enz. dat ze zo veel tyd over hebben van hunne beroepen, om denzelven in geheel andere zaaken, of in 't najaagen van ontelbaare tydverspillende vermaaken (uitspanningen hieten ze het, schoon ze nimmer ingespannen zyn) te besteeden. Ik kan 't niet helpen, en hoope dat die geleerde Heeren het my zullen vergeeven; maar ik meene, dat zy geenzins die agting en eer waardig zyn, welke hunne titels hun bezorgen: want ik denk, dat een man, die de regtstreeksche Pligten van zyn Beroep niet kent, of kennende niet betragt, weinige agting verdient; en dat die liefhebbers van tydverspillingen, of van zaaken, die geheel vreemd zyn van hun beroep, hunnen Pligt schandelyk verwaarloozen. Indien het waar is, dat ieder mensch in zynen kring zo nut moet zyn, als hem mogelyk is, en wie die bedagtzaam is zal dit in twyfel trek-

ken? dan spreekt het van zelfs, dat zy, welker Staat en Beroep medebrengt, zig op de oefening der Geleerdheid en Weetenschappen toeteleggen, verpligt zyn zig daaraan, zo veel als mogelyk is, over te geeven; en door geene andere bezigheden zelven, veel min beuzelagtige vermaaken, zig te laaten aftrekken, indien ze, zonder hunne overige pligten te kort te doen, aan hun werk kunnen en mogen blyven. Die zig dus bevlytigen zyn immers, in zekeren zin, het Zout des Menschdoms; door hunne oefeningen zyn de Weetenschappen en Kunsten des Leevens alleen tot dien gelukkigen staat gebragt, waartoe zy thans gekoomen zyn; aan hun is het Vaderland, de Kerk, de gansche menschelyke Maatschappye zeer veel verschuldigd; en daarom verdienen zulke mannen de hoogste eer en agting; als de eenige belooning byna, die zy door hunnen onvermoeiden arbeid kunnen verwerven. Zelden immers valt hun eenig ander geluk te beurt: de Rykdommen, gelyk zy 'er geen gebruik van kunnen maaken, zo hebben ze ook weinig kans, om dezelven te winnen: en zy genieten maar spaarzaam eenige andere vermaaken, dan die hunne Oefeningen zelven hun aanbrengen: 't Is waar, deeze vermaaken zyn zeer streelende, en men zou misschien te regt beweeren, dat dezelven de aangenaamsten zyn, waarvoor 's menschen geest vatbaar is; maar 't is ook waar, dat zulke leevenswys ontbloot is van veele aangenaamheden, die anderen kunnen genieten; zodat het een twyfelagtig vraagstuk zy, of dezelve wel zo gelukkig zy, dan die van anderen. Misschien hangt de beslissing deezer vraage af van de verschillende gesteltenissen der menschen: doch zie hier ondertusschen een' Brief, waarin de Schryver dit onderwerp op zyne wyze behandelt.

Heer Denker.

IK ben altoos van gedagten geweest, en, door het leezen der geschriften van beroemde mannen, zo wel als door het aanhooren van verstandige redeneeringen, in die gedagten versterkt geworden, dat de mensch, naar maate hy een verhevener verstand bezitte, en het zelve naar zyn vermoogen aankweeke, ook een verhevener geluk geniet, niet alleen voor zig zelven, maar ook met betrekking tot de samenleeving. Doch deeze stelling wat nauwkeuriger overwoogen hebbende, koomt het my nu voor, dat het hier mede gansch anders gelegen is, en dat het, in tegendeel, klaar blykt, dat zodanige menschen, die hunnen meesten tyd ter opscherpinge van hun verstand, of aan verstandelyke bezigheden en oefeningen besteeden, wel verre zyn van de gelukkigste stervelingen te wezen. Ik neem, dierhalve, de vryheid, de bedenkingen, die my over dit onderwerp uit de pen zyn gevloeit, aan u te zenden, ten einde gy dezelven in uw weekelyksch papier zoudt plaatsen, indien ge, met my, van gevoelen waart, dat het publiek daar uit eenige nuttigheid of genoegen zoude trekken.

Menschen dan, die hunne hoofdbezigheid maaken van het uitbreiden van hun verstand, en het verkrygen van nieuwe kundigheden, en zig, dienvolgens, met al hunne magt daar op toeleggen, terwyl zy alle geneugten en uitspanningen des gezelligen levens daar aan gewilliglyk opofferen; genieten, wel is waar, dat verheven vermaak, 't welk uit het naarspooren en ontdekken van de waarheid voortvloeit: (en veelligt maakt de hoogmoed, ontstaande uit de zelfbewustheid van verhevener talenten dan zyne medemenschen te bezitten, een aanmerkelyk gedeelte uit van hun geluk;) maar daar zyn, niettemin, veele natuurlyke bronnen van geluk en vergenoegen, die zy, inmiddels, voor het grootst gedeelte, moeten ontbeeren. Alle neigingen, immers, tot welwezen van het algemeen, zo wel als tot gezelligheid in de samenleeving, te gelyk met allen goeden smaak, die aan het redenlyk deel van den mensch natuurlyk eigen is, beginnen te kwynen en worden werkeloos, indien men ze niet behoorlyk aanlegt en oesent. Menschen nu, die het grootst gedeelte van hunnen

tyd toewyden aan de uitbreiding van hunne verstandelyke vermoogens, moeten doorgaans afgezonderd en afgetrokken van de weereld leeven. De gezellige neigingen (die groote bronnen van geluk in dit leven) hebben, dierhalve, geene voorwerpen om haar op te wekken, en verliezen, daar door, al haar natuurlyk vuur en levendigheid. De zelfzoekende neigingen, ondertusschen, of de zugt om eigen geluk, afgescheiden van dat van den evenmensch, te bejaagen, worden niet naar evenredigheid ondergebragt; en men ziet Nyd en Argwaan, die meest folterende van alle driften, onder deeze soort van menschen, op eene aanmerkelyke wyze, de overhand hebben.

Wanneer men zig onttrekt van alle gezelschappen, wordt men zeer onkundig van de zeden en gewoonten des gemeenen levens, en berooft zig noodwendiglyk van alle die geringe bekwaamheden en bevalligheden, welken zulke onontbeerlyke vereischten zyn tot eenen beschaafden en welleevenden ommegang, en welken alleenlyk, door met de weereld te verkeeren, konnen verkreegen worden.

't Gemis van deeze vereischte hoedanigheden nu is dikwils een onoverkoomelyke hinderpaal, voor persoonen van verdiensten zelfs, om voortgeholpen te worden. Hier is, dierhalve, niet zelden, de waare oorzaak te vinden, dat de zulken een weerzin hebben in de weereld, en gevolgelyk ook meer of min in hun zelven; want niemand kan gelukkig in zig zelven wezen, die laag of kwaad denkt van alle menschen, die rondom hem zyn. En wat de algemeene klagt aangaat, dat waare verdiensten niet naar behooren gewaardeerd, uitmuntende hoedanigheden niet behoorlyk bevorderd worden; deeze, dunkt my, gansch niet welgegrond te wezen. Zeer onbillyk is het immers, dat iemand, die afgescheiden van de menschelyke Maatschappy zyn leven slyt, klaagt, dat zyne verdiensten niet in aanmerking genoomen worden, wanneer hy ze zelf nooit bekend heeft gemaakt. De natuurlyke belooning van groote talenten bestaat in de hoogagting van de genen die ze kennen, en dus bevoegde oordeelers over dezelven zyn; en deeze vergelding wordt den zodanigen, die ze bezitten, nimmer onthouden. Nog eene dergelyke onredenlyke klagte is 'er, hier in bestaande, dat 'er in 't algemeen weinig agt gegeeven wordt op goede hoedanigheden des gemoeds. Maar

men moest in aanmerking neemen, dat de menschen niet in elkanders hart konnen zien, en daarom van deszelfs braafheid alleenlyk konnen oordeelen uit zigtbaare uitwerkselen. Daar is eene natuurlyke en gevoeglyke manier om zyne goede geneigdheden te doen blyken, die dezelven altyd behoort te verzellen, en waar in de waare welleevendheid ten voornaamsten gelegen is. 't Is waar, deeze uiterlyke vertooning kan gemaakt of geveinsd wezen, en dus de belooning, die aan waare deugd alleen toekoomt, wegdraagen; maar waar de natuurlyke aanwyzer van een braaf karakter ontbreekt, of waar eene vertooning van kwaade zielsneigingen is, daar kan het der weereld niet kwaalyk genoomen worden, dat zy, volgens zulke uiterlyke blyken haar oordeel velt.

Wyders valt eene frissche en vaste gezondheid zeer zelden ten deel aan menschen, die groote verstandelyke bekwaamheden bezitten; wanneer zy daar van, gelyk doorgaans het geval is, meer in een beschouwelyk dan in een werkzaam leven gebruik maaken. Men heeft voorlang reeds opgemerkt, dat eene groote vlugheid en leevendigheid van geest gemeenlyk verzeld gaat van eene aanmerkelyke tederheid van gestel, en van eene byzondere aandoenlykheid in het samenstel der zenuwen; en dat zy, die dit hebben, zelden eenen hoogen ouderdom bereiken. Een zittend en studeerend leeven doet deeze natuurlyke zwakheid van gestel grootelyks toeneemen, en heeft in zyn gevolg dien geheelen nasleep van kwaalen, en dofgeestigheid, welken het leven lastig voor den bezitter, en nutteloos voor het algemeen maaken: terwyl dit kwaad nergens anders door kan verhoed of weggenomen worden, dan door eene welgeregelde beweeging en oefening van het lighaam, en door menigwerf den geest te ontspannen, en aftewenden van die fyne en verhevene bespiegelingen, waarmede dezelve zig doorgaans bezig houdt. Eene al te geduurige werking van den geest op eenig byzonder onderwerp, bederft niet alleen de gezondheid, maar verzwakt zelfs het verstand; daar in tegendeel, indien de geest behoorlyk gediverteerd word door schuldelooze tydkortingen of uitspanningen, dezelve altoos met verdubbelden lust en yver, tot zyne geliefde bezigheid wederkeert.

Doch een van de voornaamste nadeelen van een groot verstand, wanneer het zelve zig meer in eenen bespiegelenden, dan in eenen werkzaamen levenskring bezig houdt, bestaat hier in, dat het zelve dan gestadig overhelt, om den geest tot een al te levendig begrip van zyne eige zwakheid en de naauwe bepaaldheid zyner vermoogens op te leiden. Een doordringend verstand onderzoekt de geheimenissen der natuure met een al te scherp oog; ontdekt overal duisterheden en zwaarigheden, daar een gemeen verstand geheel geen inval over heeft, en vindt zig, in zynen voortgang, gestuit door hinderpaalen, die onoverkoomelyk schynen. Dit maakt den mensch natuurlyker wyze somber, en doet hem dermaaten aan alles twyfelen, dat de blygeestigheid van zyn gestel 'er als door vergiftigd worde, en hy, eindelyk, door het hoopeloos vooruitzugt van ooit vorderingen van belang te zullen maaken, den moed en lust geheel verliese om zigte oefenen, en om zyne kundigheden nuttig aanteleggen. Deeze geest van twyfeling, regt aan den gang geraakt zynde, maakt zelfs menschen van het fynste en verhevenste verstand, dat 'er kan gevonden worden, gansch onbekwaam tot bezigheid. Want wanneer zy alle mooglyke gevolgen van eenige daad, die zy staan uit te voeren, met de grootste naaukeurigheid naargaan, koomen hun zo menigvuldige hinderpaalen in de gedagten, en zy hebben zo veele kansen tegen zig, welken weg zy ook moogen in slaan, dat ze talmagtig en weifelende worden in het bepaalen van hunne voorneemens, en besluiteloos in al hun gedrag, Maar, dewyl de bezigheid deezes levens alleenlyk bestaat in eene konst, die op gissingen steunt, in welken men tegen alle mooglyke gebeurlykheden niet op zyne hoede wezen kan, moet een mensch, die nuttig voor het algemeen of voor zig zelven begeert te zyn, eene vaardigheid van geest tragten te verkrygen, om te begrypen, waar de grootste waarschynlykheid van wel te zullen slaagen gevonden worde; en dit niet alleen, maar hy moet te gelyk beslissend wezen in het neemen van zyne besluiten, zo wel als standvastig en onbevreesd in dezelven ter uitvoer te brengen.

In de laatste plaatse moet ik nog, onder de ongemakken, die groote bekwaamheden doorgaans verzellen, gewag maaken van die eenzaamheid of afgescheidenheid,

waarin zy iemand, die met dezelven begaafd is, plaatsen, zelfs in het midden der menschlyke samenleevinge; dermaate, dat men van hem wel zeggen mag met den grooten *Engelschen* Dichter,(*) wiens woorden aan 't hoofd van dit Vertoog geplaatst zyn, ‘dat hy als verweezen is om zig in het beoefenen van allerhande konsten en weetenschappen aftesloovеn, ontbloot van medehelpers, om hem daar in te ondersteunen, en van regters om naar waarde zyne verdiensten te beöordeelen.’ En zyn 'er nog eenige weinigen, die over zyne bekwaamheden oordeelen konnen, voor deezen is hy een voorwerp van jalousie en afgunst. Het gros der menschen, daarentegen, beschouwt hem met dat ontzag en die schroomagtige oplettenheid, welken met vertrouwelykheid en vriendschap geheel onbestaanbaar zyn. De menschen zullen hunne hartsgeheimenissen niet openleggen voor iemand, daar zy voor vreezen, noch hunne zwakheden aan iemand bekend maaken, die zy denken dat 'er zelf geenen heeft. Waarschynlyk is dit de reden, waarom groote geesten de meeste waare genegenheid en vriendschap aan zodanigen toedraagen, die, in 't stuk van verstandelyke vermoogens en bekwaamheden, zeer verre hunne minderen zyn; aan menschen, naamlyk, die goedhartig en niet naauw ziende zyn, by welken zy alle hunne byzondere verkiezingen en zwakheden, zonder bedwang of agterhoudendheid, konnen involgen. Mannen, derhalve, van uitsteekende bekwaamheden, die de zoetigheden van een gezellig leven en van byzondere vriendschap verkiezen voor den streelenden waan van het voorwerp van algemeene verwondering te zyn, moeten hunne meerderheid zorgvuldig verbergen, en zig zelven als op ééne hoogte brengen, met de genen, met welken zy omgaan: terwyl ze zig tevens naauwkeurig moeten wagten van eenigszins te laaten blyken, dat zy dit voorbedagtlyk en uit inschikkelykheid doen; want dit valt nog veel smertelyker voor den menschlyken hoogmoed, dan het ander.

In deezer voegen heb ik de natuurlyke uitwerksels eens willen aantoonen, welken het vermoogen der Reden, dat

(*) *Essay ou Man., Epist.* IV. v. 260-270.

onderscheidend kenmerk en byzonder voorregt van den mensch, waar op hy zo veel roems draagt, onder hen te wege brengt, die het in den hoogsten trap bezitten: zo dat wy, uit hoofde van den geringen invloed, dien het schynt te hebben tot bevordering van het geluk van 't algemeen, of van ieder lid der maatschappye in 't byzonder, in verzoeking gebragt worden om te vermoeden, dat de Voorzienigheid die edele vrugten, welken wy natuurlyk daarvan verwagten, voorbedagtelyk verzengt, ten einde zeker evenwigt en gelykheid onder het menschdom te bewaaren. - Doch hoe het hiermede ook zyn mooge, dit is zeker, dat deugd, verstand, schoonheid, rykdom, magt, aanzien, en alle natuurlyke voordeelen, die men kan bezitten, doorgaans met eenig allooi vermengd zyn, het welk de streelende hoope, van derzelver bezitter tot eenen buitengemeenen trap van uitmuntendheid te zullen verheffen, dikwils te loor stelt, en hem zelfs eenigermaate vernedert tot de gemeene hoogte van zyne medeschepselen.

Hier mede deeze bedenkingen aan uwe beoordeeling overgeevende, teken ik my.

Heer DENKER,

Uw Dienaar en Leezer,

METRIOPHILUS.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Arnhem by *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol* en *E. Boucquet*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Monnikendam *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 204.
Den 24. November 1766.

[Brief van Irenophilus Orthodoxus, wegens Tolerantie en Regtzinnigheid, en het beste middel, om alle Onregtzinnigheid uit de Kerk te weeren.]

- *Tantaene animis coelestibus Irae?*

VIRGILIUS.

VErscheide Brieven heb ik onlangs van myne geëerde Correspondenten uit *Friesland* ontfangen, met verzoek, om dezelven in onze weeklyksche bladen te plaatsen. Doch dewyl dat niet doenlyk is, heb ik den volgenden alleen, als tevens middelen aan de hand geevende, om de bittere verdeeldheden over de Orthodoxie en Tolerantie te bedaaren en te weeren, verkooren mynen Leezeren medetedeelen. De brief ziet op de bekende verschillen in *Friesland*, welken ontstaan zyn ter gelegenheid van zekere Predikatie over de Broederlyke Liefde, en waaromtrent de Ed. Mog. Heeren Gedeputeerde Staaten resolutien genomen hebben, die aan sommige Kerkelyken gansch niet aangenaam zyn. Ook zyn de verdeeldheden der gemoederen reeds tot het gemeen overgeslagen;

Scinditur incertum studia in contraria volgus.

Myn Heer de Denker.

't **H**Eeft hier in onze Provintie sedert meer dan een half jaar weer boos gestaan, met onze waare Friesche Regtzinnigheid. O myn Heer, de Kerk, de waare Orthodoxe Kerk schynt in gevaar van wege valsche Broederen, die, onder den denkmantel van liefde voor de dwaalenden, maar regte Zielen-verdervers zyn! Och! *Beza, Beza*, wiens loflyk werkje over 't ketterdooden, ten tyde van onze Voorvaderen, zelfs eer het Dordsche Synode zo gelukkig, zo zagtmoedig, zo staatkundig en christelyk, alle de geschillen besliste, getrouwelyk in onze moedertaale is overgezet, en den Magistraat van onze goede Friesche Stad *Sneek* opgedraagen, kondt gy eens opzien! *O Bogerman*, voortreflyke overzetter van dat dierbaar kleinood, en vroome voorzitter van 't kostelyke Synode, al vergiste gy u in 't bereekenen van wat te veele daggelden, en al liept gy by ons groot gevaar van afgezet te worden, en kwaaden loon voor uwen arbeid, uwen orthodoxen arbeid te ontfangen, leefde gy nu, hoe zoude uw regtzinnig bloed gisten en ontroerd worden? 't Is waar, daar zyn nog Mannen, die de goede zaak verdeedigen, zo openlyk als heimelyk, en wy hoopen, dat door myn Heer den Prins hun de hand boven 't hoofd zal gehouden worden, en dat een vreemde Kok niet zal zegenpraalen boven de regte en yverige opdischers van 't woord. En ik kan niet nalaaten, Heer *Denker*, u deswege reeds met veel blydschaps te berigten, hoe men in de Stad van *H*..... ook al een treffelyke blyk heeft van 't begin dier zegenpraal; want op het Predikseeltje, daar te vooren de naamen der Menniste Vermaaners aldaar, (ik ys 'er van zo meenigmaalen als ik 'er nog om denk!) en hunne Predikbeurten, by en nevens de naamen van

de gezanten van Jesus, gelyk onze Dominees zig zeer zediglyk noemen, opstonden; worden nu die naamen en predikbeurten niet meer gevonden! O Gelukkige Hervorming, die eene Dankzegging waardig is! Want ik heb al gevreesd, dat die vereeniging van 't Preekseeltje ligt tot den Preekstoel zou overslaan: althans de zo genaamde Toleranten maaken hier een groot gedeelte van de aanzienlykste en geleerdste luiden uit; en men weet wel, hoe noodig de les zy, *Principiis obsta*. Ik wenste nu alleen nog maar, dat op het Preekseeltje ook niet gezet werden, zulke Predikanten, die by de Regtzinnigsten min of meer verdagt zyn: want als ze van 't Seeltje zyn, zullen ze ook wel ter Kerke uitgeraaken, en dan waren we boven alle verleiding! want schoon die valsche Broeders, die de Kerk in gevaar brengen, geen één waar geloovigen kunnen doen afvallen, al preeken ze als *Brugman;* zy kunnen egter de Tydgelovigen en anderen van dat slegte soort verkeerde begrippen inboezemen. - En dewyl ik meene een extra goed middel, daar tot nog toe niet omgedagt is, uitgevonden te hebben, om de Kerk van al zulk onkruid volmaakt te zuiveren, zo neem ik de vryheid, Heer *Denker*, 't zelve u voortedraagen. Ik wilde 'er liesst niet openlyk voor bekend staan, om dat de menschen dan meer zien op den Man, die het zegt, dan op het Zeggen; en daarom neem ik myn toevlugt tot u blaadje, om het dus onzydig ter overweeginge en aan de hand te geeven.

Het hapert ons, gelyk ik hier vooren zeide, daaraan, dat de aanzienlykste en geleerste Lieden (och! wat kan weereldsch Aanzien en Menschelyke Wysheid niet al uitvoeren!) onverschillig zyn omtrent onze oude Regtzinnigheid, en dit maakt de valsche Broeders stout, welker tongen anders wel zouden gebreideld zyn, hoe vry hunne gedagten ook mogten wezen. Nu meene ik, dat men het kwaad in zynen oorsprong moet

geneezen; en daar toe heb ik een middel gevonden.

Doch eer ik het voorstel, moet ik eene aanmerking vooraf laaten gaan, die van zelfs den weg baant tot het geneesmiddel, en my de eerste aanleiding gaf, om het uit te denken. 't Is eene klaare zaak, dat onze braave, vroome en regtzinnige Mannen geheel vry zyn van alle geldgierigheid, heerzugt, trotsheid en dwingelandy. Och! Heer *Denker*, onze Predikanten, ik spreek alleen van de regtzinnigen, welken dien naam ook alleen waardig zyn, zyn Herders van waare Lammeren! Hier uit kunt gy wel opmaaken, dat het hun zeer onverschillig is, of 'er veele edelen, veele wyzen onder hunne Schaapen zyn, of niet. Ik hoope niet, dat gy, of eenig Mensch hieraan zullen twyfelen; hoort slegts wat die meergemelde onbaatzugtige vroome en ontwyfelbaar regtzinnigen *Bogerman*, President van 't Dordsche Synode, in de Voorreden van 't treflyk boekje over de noodzaakelykheid van het ketterdooden, boven gemeld, bladz. 19 zegt, op de tegenwerping, dat men door de Ketters te weeren de handteeringen, neeringen en koopmanschappen zoude verliezen: ‘Daarin, zegt hy, wordt de God der Neering aangebeden. Maar al ware het, dat men by uitvoering van zo heerlyk werk, en de gehoorzaamheid van Gods geboden, [dat is, door de Ketters te weeren, te vervolgen of te dooden.] alle Neering verloor, des neen, *nogthans was 't beter weinig te bezitten met eene goede conscientie, dan te hebben Landen en Steden vol neering, met een knaagenden Worm, en bevend gemoed*. - Is 't niet een droevig ding, *dat men nu Neering door vryheid van Ketteryen en verleiding van Zielen zal zoeken? Moet nu de Satan ons in plaats van God gewin toestuuren?*’ Zo spraaken oulings die trouwe voorstanders der Regtzinnigheid: Zo, (ik ben 'er wel van verzekerd!) spreeken of denken ten minsten

nog de trouwe Navolgers en Discipels van zulke Mannen en derzelver Regtzinnigheid.

Dit nu, vooraf, toe een grondslag gelegd hebbende, Heer *Denker*, zult gy zien, hoe een treffelyk middel ik heb uitgevonden, om thans de Kerk te zuiveren en zuiver te bewaaren van alle Ketterche Menschen, en alle Twisten. Verwagt niet, dat ik de Ketters wil dooden: ik weet, dat die Mode, hoe veilig anderzins, geheel af is geschaft; en dat ze in ons Vaderland nimmer opgang zal maaken, om dat de Ketters en hunne vrienden daar ysselyk veel tegens hebben; daar ik hen juist geen ongelyk in kan geeven; want als zy eens dood zyn, kunnen ze zig nooit tot de Regtzinnigheid bekeeren. Ik weet ook een veel zagter en nog gewisser middel. Zie daar myn Project.

Het staat by my onverwrikbaar vast, dat de Hoofdkerk de Hoofdkerk moet blyven; dat de Dordsche Kerkregels, de Belydenis en Catechismus, en allerhande naauwer bepaalingen, die reeds gemaakt zyn, of nog zullen gemaakt worden, moeten beleeden, onderteekend en geleerd worden, zonder agterhouding, draaijeryen, of geveinsde streeken, van alle de Leeraars der Hoofdkerke. Dit is eene zaak, daar de waare en zuivere Regtzinnigheid ten hoogsten aan gelegen legt, ja geheel van afhangt; en die men nooit uit het oog moet verliezen.

Maar om deeze Zuiverheid der Kerke in de regtzinnige leer te handhaaven, en alle besmetting volstrekt te weeren, moet men geene verandering altoos in het Kerkelyke maaken; want allen, die het daarin gezogt hebben (en niemand heeft het ergens anders gezogt, 't gene my zeer verwondert) zyn verkeerd uitgekoomen; maar men moet het by de Polityken zoeken, en alleen slegts afschaffen die aardsgezinde Wet of Vaststelling, welke in onze Provintie gewisselyk een bitter nadeel aan de zuiverheid der Kerke toebrengt; te

weeten die Vaststelling, dat niemand, dan die de Hoofdkerk des Vaderlands is toegedaan, tot 's Lands Regeering en de openbaare Ampten mag toegelaaten worden. Deeze Schikking is, naar myne gedagten, de oorsprong van 't bederf, van alle de onregtzinnigheden, die ter Kerke insluipen, en van alle de bittere en onchristelyke twisten, die daaruit wederom voortvloeijen. Dat zy eene aardsgezinde Vaststelling is, spreekt van zelfs; dewyl zy ligtelyk aanleiding geeft, om geveinsde belyders te maaken, van welken voor de Kerk zekerlyk toch niets goeds te hoopen is. Dit zal niemand tegenspreeken. Dat deeze Wet de oorsprong van 't bederf is, en van alle de onregtzinnigheden, die ter Kerke insluipen, kan ik zonneklaar toonen. 't Is eene bekende en toegestaane zaak, dat veele onder de aanzienlyker lieden onzer Provintie zig aan de oude gezetheid en regtzinnigheid niet veel bekreunen; en ik hoorde onlangs nog een van de vroomen, die 't wel doorkeeken hadt, met verzugtinge zeggen, dat die Arminiaansche Leer van de Tolerantie meer kwaad gedaan hadt, dan alle hunne andere dwaalleeren: want, zei hy, schoon onze Aanzienlyken en Edelen de twisten over de goddelyke Predestinatie en dergelyke Theologische Geschillen niet veel tellen; zy zyn daar omtrent ook zo yverig niet; maar die zielverderflyke kettery van de Tolerantie, die eerst by de Arminiaanen is uitgedagt, heeft thans door de geheele weereld byna veld gewonnen, by alle aanzienlyke en groote lieden, en by verre de meesten die nu voor geleerd gehouden worden; en, 't gene droevig is, zy neemt hand over hand toe. Nu, dewyl dat zo is, begunstigen de Grooten niet zelden zulke Predikanten, indien ze maar voor goede of voor geleerde menschen doorgaan, al zyn ze niet geheel regtzinnig. En zie daar dan de oorzaak der besmettinge, en van alle die bittere twisten

Nu wilde ik maar, dat het den voornaamen Lieden, den Edelen en Regeerderen van 't Land, den hoogen Amptenaaren, en dergelyken vry stont, hunne waardigheden te behouden, (want om ze daarvan te ontzetten, zou te hard, en niet wel mogelyk zyn) en zig van dien geestelyken band te ontslaan, in andere hervormde kerken te mogen gaan, en by Remonstranten, Mennisten, of andere Toleranten, zo als zy ze hebben willen, in Kerkgemeenschap te treden. Dan zouden die Heeren en hunne Familien niet genoodzaakt zyn, om de openbaare Kerk toegedaan te blyven, 't welk maar half godsdienstig en opregt schynt: Dan zou de Kerk door hun niet besmet worden: Dan zouden ze ook geene half-regtzinnige Predikanten behoeven intevoeren, en die de hand boven het hoofd te houden: Dan zouden ze onze braave, vroome, doorkundige, en regtzinnige Mannen niet geduurig dwarsboomen, en beletten in 't maaken van allerhoogst noodige nadere bepaalingen, voorschriften en uitleggingen van allerleie gewigtige leerstukken en woorden: Dan zou de Kerk eerst regt puur-zuiver worden, zo ten aanzien der Leere en der Woorden, als der Leeraaren, en der Leeken; want al wie onzuiver was, zou haar van zelfs verlaaten. Ik stel vast, dat dit middel alleen genoegzaam zou zyn, om 't gewenschte oogmerk te bereiken,

Doch, ten anderen, om dit oogmerk op 't allerbest te bereiken, zou 'er misschien nog iets gedaan kunnen worden, dat zeer gemakkelyk en in zig zelve niet onbillyk schynt, en gewisselyk een onseilbaar middel zou wezen, om te verhoeden, dat nimmer eenig onregtzinnig Leeraar zou insluipen in de zuivere Kerke. En dat is dit; men moest den Leeraaren van alle gezintheden, van Lutherschen, Remonstranten, Mennisten enz. uit dezelfde kasse betaalen, en gelyke Traktementen toeleggen, als die van de Hoofdkerke. Dat

dit, schoon 't zekerlyk niet volstrekt noodig is, dewyl 't eerste middel alleen my genoegzaam schynt, nogthans zeer nut zou zyn, zal niemand in twyffel trekken; want 't is den onregtzinnigen zekerlyk om het Traktement te doen. O Myn Heer, zy zyn niet half zo belangeloos, als de waare Regtzinnigen, gelyk boven uit de regt onbaatzugtige woorden van onzen treflyken *Bogerman* zal^{r}. ged^{e}. reeds is gebleeken; de waare Regtzinnigen zyn op 't geld en den God der Neering, die 't geld aanbrengt, geheel niet gesteld. Zodat dit stuk ook zo gemakkelyk zy in te voeren, als het billyk schynt, dewyl alle de ingezetenen dezelfde lasten betaalende, ook regt schynen te hebben, dat hunne Leeraars uit de algemeene kasse onderhouden worden: want zy moeten eenen openbaaren Godsdienst, en derhalve ook Leeraars hebben.

Dus ben ik verzekerd, dat de waare zuiverheid der Leere alleen kan bewaard worden; dat nimmer onregtzinnigheid in de Kerk zal inkruipen, of, indien iets dergelyks uit geestelyke verwaandheid mogt gebeuren, egter niet lang zal blyven: Want als de onregtzinnigen elders even zo wel al in de Kerk kunnen te regt raaken, zullen ze zig van de trouwe Medebroeders in den Heere niet willen laaten kwellen en uitwerpen. Dus zullen de goede Orthodoxe Mannen, die getrouwe Wagters, zig niet verdagt behoeven te maaken van vervolgzugt, liefdeloosheid, twisten, of *Magnis animis* Kabaalen ter veroordeelinge hunner Medebroederen aanteregten. Dus zullen de Polityken niet langer den zogenaamden onbezonnen drift der Zelooten, maar dien ik den heiligen yver der Mannen Gods noeme, behoeven te beteugelen. Met één woord, de KERK ZAL ZUIVER, en de VREEDE ZAL ALGEMEEN ZYN; en dat door zulk een gering en gemakkelyk middel! Ik ben met alle agting, enz.

IRENOPHILUS ORTHODOXUS.
Sneek 10 *Nov.* 1766.

De Denker.
N°. 205.
Den 1. December 1766.

[Brief van Cath. van .... of klagten van dezelve over haaren Man, en 't gemis van Kinderen; met het antwoord op denzelven.].

Tunc gravis illa viro, tunc orba tigride peior.
JUVENAL.

Heer Denker!

't IS in de uiterste onvergenoegdheid van ziele en in een vol vertrouwen op uwe onpartydige raadgeeving, dat ik u deze letteren toezende, die, ten ware men my niet ten uitersten beledigd hadde, nimmer voor den dag zouden gekoomen zyn: want zo zeer ik den vrede liefhebbe, zo zeer schuwe ik alle gelegenheden, om denzelven te breeken, schoon men my, uit eene verregaande kwaadaartigheid, het tegendeel poogt aantetygen; doch dit is niet vreemd meer, zints men, om altyd in een onschuldig licht te staan, de middelen, ten dien einde noodig, uit eigeliefde, waan en vleijerye opgeschommeld en werkstellig gemaakt heeft.

Verleedig u eenige oogenblikken, om mynen Brief, dien gy mogelyk geenen anderen naam dan rabbelen geeven zult, uit enkele gunste, eenigermaate ernstig te leezen. Ik geloof, dat gy en ik, na bondig geredeneerd te hebben, tot een gelykluidend besluit koomen zullen.

Ik heb, voor omtrent twee jaaren, (een maand

meer of min weet ik niet, of ik zou zulks in Vaders Familie bybel moeten opzoeken) volgens den raad myner Nabestaanden, en om dat ik 'er ook al een weinig toe geneigd was, een Man getrouwd, van wien ik volkomen gehoorzaamheid verwagtte, maar die thans een geheel ander gelaat vertoont, dan hy voor het huwelyk hadt, en my zomtyds geheel spoorloos raazende maakt, dat wel zo niet zyn moest; maar de kaerel geeft 'er my reden toe: 't is een gek in folio.

Tot nu toe met hem getrouwd en kinderloos zynde, vroeg ik hem, of het nog geen tyd ware, dat ik een kind kreeg? En wat toch meent gy dat de lompert ten antwoord gaf? *Dat is uwe eige schuld: het hapert aan my niet, C a a a a a t j e* ; het laatste woord een elle lang uitrekkende; want hy spreekt zeef lymerig, en ik sta in twysel of ik niet gelooven moet, dat hy onder de Kwaakers dienst genomen heeft. Ik behoeve u niet te verzekeren, dat my dit antwoord geweldig tegen de borst stiet; en *Janne*, myne meid, zegt, dat ik zo rood wierd als een kalkoen: echter verkropte ik myne gebelgdheid met veele moeite; maar zag naar gelegenheid uit om my te wreeken, die welhaast opdaagde.

Een dag of twee na zyn minzaam antwoord moest hy den interest van eenige Obligatien ontfangen. Ik ontnam hem die moeite, liet het door myne *Janne* ('t is eene trouwe deerne) doen, en sloot het geld in myn Kabinet. De gek, dit gemerkt hebbende, hadt de stoutheid my te vraagen, waarom ik hem het geld niet gave? *Wel, Lompert, was myn antwoord, om dat het uwe eige schuld is, en ik wil en ik zal u geen geld geeven, voor dat gy maakt dat ik een kind kryge, gelyk andere vrouwen krygen, die korter dan wy zyn getrouwd geweest. Daar heb je Nicht*

Saartje; ze heeft al twee kinderen, en is niet veel langer dan wy getrouwd geweest; en Tante Keetje moet tegen Februarius van haar vierde kind in de kraam, en lacht my alle dagen uit, dat ik nog geen kind hebbe; ook is zy met my van gevoelen, dat het uwe schuld is, en dat is het waarachtig! De Man stondt op dit alles te kyken als een kind met den mond wagenwyd open, en met zyne eene hand op de borst, de andere in zyn broekzak. Toen ik zyne verstomming gewaar wierd, zeide ik hem, *dat het zwygen consenteeren, en het inderdaad zyn schuld was, dat ik nog met geen kind speelde*, en van kwaadheid raakte ik aan het schreijen. De Sul wou my hier op eens kussen met zyn fleemend roepen van *Och! myn lieve C a a a a t j e* ; maar ik riep, my van hem afwendende, op den zelfden trant: *n e e e en Piete e e rtje, eerst een kind en dan pais*, en meteen gaf ik hem een klap, die toch niet hard kan geweest zyn, want hy heeft altoos gezeid, dat ik schoone en zagte handen had: doch hoe het zy, myn manshoofd begreep het tegendeel, en vloekte; inderdaad! de Kaerel vloekte, dat hy het niet verdraagen zou: zulk eene behandeling, was zyn woord, en dat van eene Vrouw! Ik moest lagchen dat my de lever schudde, en had werks genoeg om 'er deze woorden verstaanbaar uit te werpen; kun je ook vloeken, Pietertje? he! kan de man vloeken! dat moet ik aanstonds aan den *Dommenheer* laaten weeten, dan zal Pietertje te kermis gaan! Wel gek! meen je dat ik me van jou zou laaten zoenen, als het je maar lust? neen knaap! eerst een kind, en, zonder dat, noch geld noch zoen. Hy liep mompelende de kamer uit, en ik zag hem den geheelen dag niet weêr, tot dat 's avonds de klok twaalf uuren geslagen hadt; zo lang (was dat nu niet goedaartig van eene vrouw?) had ik hem zitten op-

wagten, om hem eens helder over den hekel te haalen; want ik had beslooten, dat het 'er heet van den rooster gaan zou: met dit alles (ik weet niet hoe ik zo gek kwam) was ik zynentwegen een weinig ongerust. Hy verdiende het niet. Zodra hy te huis kwam, luisterde ik, of hy ook iet aan onzen Freêrik, den knecht, vraagen zou: en 't was ook zo. Hy fluisterde hem in; *is Mevrouw al te bedde?* Ik was niet lui; maar riep aanstonds, *neen, Mevrouw is nog niet te bedde. Kom eens hier*.

Nu zal ik, zo goed als ik 't onthouden heb, by wyze van Saamenspraake, ons kamergesprek u mededeelen.

P.

Heeden! *Caatje!* (op zynen gewoonen spreektrant) zyt gy nog op? Ik dacht niet, dat gy naar my wagten zoudt.

C.

Wel, is dat niet vriendelyk, of hadt gy eenige geheimen?

P.

Ter waereld geen, myn Engel. Ik aanbidde uwe goedheid.

C.

Dat is juist niet noodig; maar waar komt gy van daan?

P.

Van een goed vriend.

C.

Zeg me den naam, kaerel.

P.

Bedaard! Caatje! bedaard! 't is nacht.

C.

Wel 't is ook fraai tot in den nacht uit te blyven. Den naam van den Vent, daar gy geweest zyt. 'k Wil hem weeten.

P.

Vent! Caatje, Vent! 't is een braaf man.

C.

Braaf of niet braaf. De naam! (en ik greep hem by zyn arm.

P.

Niet slaan, Caatje, niet slaan, of ....

C.

Wat of? hei sa! wat of?....

P.

Of ik zou weêr uitgaan.

C.

Uitgaan?.... Freêrik breng den sleutel van

de deur. Ga nu uit, Pieter, zo gy kunt. Ik wil den naam weeten.

P.
Zyt dan bedaard. Wat moet ik lyden!

C.
Het is geen wonder. den naam! den naam! zegge ik (met verheffinge van myne stem).

P.
Wel als gy het dan weeten wilt; maar het is te beklaagen, dat men zo door eene Vrouw moet gedrongen worden!

C.
Voor 't laatst; ik wil het weeten. Maak me niet dol! de naam of... hier ligtte ik myne hand op.

P.
By den Eerwaarden Hr. B.

C.
By den Eerwaarden Hr. B.! Het is geen wonder. Hebt gy daar geen heerelyk boekjen van uwe Vrouw open gedaan?

P.
O neen! 'k heb alleen gezeid, hoe gy u beklaagde geen kind te hebben.

C.
Dacht ik het niet, verklikker? maar gaf de Eerwaarde Hr. B. my geen gelyk? 't is een verstandig man.

P.
Neen. Hy gaf u zelve de schuld.

C.
Die gek... die weetniet... En waarom?.. waarom? zeg het my, Kaerel.

P.
Ik durf niet: op myne eere! ik durf niet.

C.
Dan zal ik hem zo aanstonds uit het bedde kloppen en het vraagen. Ik wil het weeten.

P.
Om al wat u lief is! (hier vouwde de Sul zyne handen te saamen) begin geene zotheid.

C.
Zeg het my dan.

P.
Gy zult raazende worden. Ik durf inderdaad niet, myne lieve Caatje. (hier wilde hy myne hand neemen; maar ik trok dezelve, verontwaardigd zynde, te rugge).

C.

Ik wil het weeten, Pieter, of ik zal alles in stukken slaan.

P.

Goede voorteekens van...

C.
Van zwangerheid? he!

P.
Neen, van onvermogen, om zwanger te worden.

C.
Wilt gy 't my zeggen?

P.
Zult gy dan stille zyn?

C.
Zonder Conditie wil ik het weeten.

P.
Wel, als gy het dan weeten wilt, de Eerwaarde Hr. B. merkte aan, dat uwe drift en kwaade oploopenheid....

C.
Tergend Kaerel!. maar ga voort:

P.
De voornaame hinderpaalen waren, en dat gy schielyk, dit overwinnende, zoudt kunnen zwanger worden.

Ik meende van spyt te bersten, zo woedende maakte my die Sul met zynen eerwaarden Dommenheer; En wie toch zou die tergende taale ongevoelig kunnen aanhooren? Geen Kind te kunnen krygen, om dat men oploopende is; om dat men kwaad kan worden, en couragie heeft! wie, Heer *Denker*, heeft dit van zyn leeven meer gehoord! wat of men my al pooge diets te maaken!

Zonder te spreeken, nam ik de kaars van de tafel, en liep naar myne kleedkamer, daar Janne my met het een en ander te hulpe kwam; want ik viel van my zelve, en, zo men zegt, ben ik wel een uur buiten kennisse geweest, zoo'n Kaerel zou iemand in 't graf brengen. Hy was mede tot hulpe toe geschooten, en het scheen of hy geschreid hadt. Een man schreiën! Heer *Denker*. Maar 't was galge-berouw. Ik wilde ook dien nacht niet by hem slaapen; maar nam Janne by me. Den geheelen nacht kon ik geen oog toe doen, en, na veelvuldige overleggingen, besloot ik aan u te schryven, vertrouwende, dat gy my gelyk, en hem ongelyk zult geeven. Want wat toch zou myne goedheid

of kwaadheid hier in kunnen toebrengen? zo gy op myne zyde zyt, daar ik niet aan twyffel, ô stel hem dan eens ter dege ten toon; dan leeren andere mannen, door zulk een voorbeeld, hoe zy met hunne vrouwen leeven moeten. Schryf dan ook te gelyk, dat het zyne schuld is, dat ik geen Kind kryge, en bedenk u eens ter dege, of gy geen best middel weet om my een Kind te doen krygen, want ik kan volstrekt niet gelooven, dat, als ik *man lief, kindje*, en zo wat meer streelende woordjes noeme, dat ik dan een kind zou ter waereld brengen. Want Nicht Saartje kan ook wel kyven, en krygt toch Kinderen: maar, onder ons gezeid myn man geeft den *Dommenheer* nu en dan een geschenkje van geld enz. maar ik nooit; waar uit gy ligtelyk begrypen kunt, dat ik altyd de schuld zal hebben. En ik meen myn vel te scheuren, als ik het kleine Jantje van Nicht Saartje zie, en dat ik 'er geen heb.

Nu, Heer *Denker*, gy zult my wel een goeden raad geeven. Geef my dien dan schielyk. Ik wil naar u luisteren ten kosten van mynen geheelen wil, en zo ik naderhand een kind kryge, zal ik u altyd pryzen, noemende my tot dien tyd

Uwe Dienaaresse,
C A T H . van.....

P.S. Weet gy ook of men hier te lande de *udaim*, waar van wy in de Schriftuur leezen, zou kunnen machtig worden. De Dommenheer uit onze wyk predikte laatst, dat het een vruchtbaar maakend gebloemte was, en dat *Ruben* het eens aan *Lea* vereerde, wordende het zelve door *Rachel* voor een zeer aartig loon overgenomen.

Schryf ook dat myn man zo sterk niet snuiven en 's morgens zo lang niet op de secretary moet zitten; dit laatste valt my Zaturdags zeer ongemakkelyk.

Mevrouw!

OM cordaat u te zeggen 't gene ik, na ryp overleg, wegens uw geval denke, moet ik erkennen, dat Gy, dat uw Man en de Domine allen zig vergissen wegens de oorzaak van uw ongeluk; Gy egter, Mevrouw, vergist u maar ten halve, of op zyn hoogsten voor een derde gedeelte. De natuur, uwe Opvoeding en uw Man zyn oorzaak, dat Gy het dierbaar vermaak mist van met een Kind te spelen. De natuur vergiste zig, wanneer zy uwen Geest in een Vrouwelyk Ligchaam plaatste, daar dezelve beter in eenen Oversten der Hussaaren zou passen. Uwe Opvoeders verzuimden uwen Geest naar den aart van uw ligchaam te vormen. En uw onbedagtzaame Man kende noch zig zelven noch u, toen hy u trouwde. Zie daar de oorzaaken van uw ongeval. Draag dan met dien moed en met die heldhaftigheid van Geest, die u eigen schynt, een gemis, 't welk uit uwe natuurlyke en uwe aangewende gesteltenisse volgt: Of tragt de natuur te veranderen, en in uwen Geest, zo veel als mogelyk is, gelyk te worden aan uwen zagten fleemenden man, want hy zal u toch nooit gelyk worden; en 't is uit vereeniging, en niet uit tegenstrydigheden dat Kinderen gebooren worden. Gy moet derhalve ontaarden van dien verheven moed en dapperheid, die zo wonderbaar in u uitblinkt, wanneer Gy als een Vrouw een Kind wilt krygen; of Gy moet uwen meer dan sieren moed en die hevige Couragie behoudende, u getroosten geene Kinderen te krygen, 't welk alleen vrouwelyk is.

Ik ben met alle agting, die men aan uw Character verschuldigd is,
Mevrouw,
Uw E. Ootm. Dienaar,

DE DENKER.

De Denker.
N°. 206.
Den 8. December 1766.

[Wat 'er hedendaagsch verstaan worde door een Galant Heer, of welleevend Man, in tegenstellinge van de ouderwetsche betekenisse.]

Cotile, bellus homo es: dicunt hoc Cotile multi,
Audio: sed quid sit, dic mihi, bellus homo?

MARTIALIS.

VOor eenigen tyd op de buitenplaats van een myner goede vrienden zynde, had ik het geluk van my, by die gelegenheid, te bevinden in een talryk doch aangenaam gezelschap, bestaande uit verscheiden jonge lieden van de beide sexen, en eenige deftige en bezadigde mannen van een middelmaatigen ouderdom. Nadat wy den ochtend hadden doorgebragt met het bezetten van een water-zoodje, wierd het eindelyk tyd om zich tot het middagmaal te begeeven. Onze vriendelyke Waard verzogt, dat ieder der jonge Heeren zich aan de zyde van eene der Juffrouwen zoude voegen, 't welk door hen greetig wierd nagekomen, en men vond goed om my te plaatsen naast een bejaard en verstandig man. Onder de maaltyd hoorde ik met veel verwonderings, zeer dikwils gebruik maaken van het woord *galant*. LISETTE zeide dat de baars *galant* smaakte; GLOROOS prees de *galante* saussen van het vleesch; LEANDER, toen de maaltyd byna ten einde gebragt was, sprak, *Mejuffrouw* Rosette *mag ik*

het geluk hebben, u een van deeze peeren te offereren, *zy zien 'er* galant *uit, ik zou ze u op myn woord durven* recommanderen. Kort hierna wierd het middagmaal geslooten. Het grootste gedeelte van ons gezelschap vond goed een wandeling te doen; doch ik liet my door eenige Heeren overreeden, om, middelerwyl de jonge lieden een wandeling deeden, niet hun een pyp tabak te rooken. Nadat wy, over deeze en gene zaaken eenige woorden gewisseld hadden, viel onze Redeneering over de verbastering der Nederduitsche taal. Een uit ons wilde beweeren, dat na verloop van honderd jaaren, onze nakoomelingen geen Duitsch, maar een *jargon*, uit Fransch, Italiaansch, en ander hakmoes van Spraaken, samengelapt, zouden brabbelen. POLITUS vatte het woord op, en oordeelde, schoon anderen van hem in gevoelen verschilden, dat het zeer nuttig en noodzakelyk was, ja zelfs dat het tot luister van de arme Nederlandsche spraak zou kunnen strekken, indien men, zo veel mogelyk, zich bevlytigde, om ze met woorden, gehaald uit eene *galante* taal, gelyk de Fransche is, te verryken, alzo zulks het eenigste middel was

> *Om de taál in haar hárdheid wat te* ádoucisseéren
> *En haar boersche* bassésse *wat te* énjolivéeren.

Hierop voegde hem OLDOLPHUS toe, ‘Myn Heer, ik heb meer dan eens het woord *galant* hooren bezigen. Sommigen uit ons gezelschap heb ik hooren spreeken van *galante* baars, andere van *galante* jagthonden, een derde van *galante* waaijers, enz. doch moet openhartig betuigen, dat ik dat woord niet verstaa. De ondervinding alleen doet my gelooven, dat het een bywoord is, 't welk, met aangenaamheid en zwier, by alle zelfstandige naamwoorden kan gevoegd worden; want voor weinige dagen hoorde ik iemant byna in dezelfde ademhaaling, van een *galanten* aap en een *galant homme* spreeken. Neem my des niet kwaalyk, Myn Heer, dat ik U lastig val, om my alleen een denkbeeld te geeven, wat schepsel ik my moet voor stellen, wanneer ik van een *galant homme* hoore spreeken, en welke de eigenschappen zyn, die zulk een

galant homme bezitten moet, om van andere gedrochtten onderscheiden te kunnen worden'?

POLITUS, na zich eenigen tyd bedagt, en ieder van ons by beurten aangezien te hebben, antwoordde, dat de woorden *galant homme*, volgens derzelver aart en eigenschap, niet gevoegelyk door Nederduitsche *termen* konden *geëxpliceert* worden, doch dat zy de meeste overeenkomst hadden met, en ruim zo veel beteekenden als, een *welleevend Heer*. Elk stond verwonderd over deeze nette en naauwkeurige beschryving, behalven OLDOLPHUS, ik, en noch een derde, die nu wisten dat een *galant homme* een welleevend Heer beteekende, doch door deeze verklaaring even zo veel gevorderd waren, als een Alchymist, die zyn ganschen leeftyd, geld en zweet verspild heeft met het zoeken van den Philosophischen steen. Deeze verhandeling wierd door tusschenkomst van andere redenen afgebrooken, en ik nam het besluit om by lieden van kennis, en wel voornaamelyk by die van de schoone sexe, aan welke het gebruik van het woord *galant* zeer eigen is, te verneemen, of dezelve my ook uit den droom zouden kunnen helpen. Ik liet geene gelegenheid voorby slippen om ontwaar te worden wat *galant homme* betekent, en welke de Kenteekenen van *wellevend* zyn.

Ik vroeg dan nog dien zelfden dag, wanneer wy naar huis keerden, en LISETTE zich op den weg uitliet, dat PROBUS, die ons, gelyk zy sprak, zoo wel geregaleerd had, een *galant homme* was; wat men door een *galant homme* verstaan moest. Met weinige woorden gaf zy my te kennen, dat PROBUS een man was die zyn waereld zeer wel verstond. DORINDE gaf my op die zelfde vraag ten antwoord, dat een *galant homme* zo veel wilde zeggen, als een *charmant* hoveling; doch als ik haar wederom voorstelde, wat zy door een *charmant* hoveling wilde te kennen geeven, voerde zy my toe; *Myn Heer, ik* remarqueer, *dat gy* impoli *genoeg zyt, om met my te* railléren, *maar ik* assureer *U dat gy daar niet in zult* reusseeren; *want u is zo wel als my bekend, wat* charmant *zy, en wat boveling beteekent*. Naauwlyks kon ik my bedwingen van lagchen over de gramstoorigheid van de aartige DORINDE; doch bewust zynde

dat zy schielyk zou kunnen goedvinden om my, in het gezelschap van haare Speelnootjes, een *ongalant homme* of een *oncharmant hoveling* te noemen, vond ik raadzaam om myne nieuwsgierigheid voor deezen tyd te beteugelen.

Kort hier na deed zich echter gelegenheid op, om myne nieuwsgierigheid op nieuws den teugel te kunnen vieren. Ik nam de bevallige PULCHERIA te raade, vertrouwende meer opheldering van haar te zullen verkrygen, doch vond my al weder in myne meening bedroogen; want zy antwoordde my op de meergemelde vraag, na haar waaijer eenige reizen open en toegeslagen, en met aandagt beschouwd te hebben, dat een *galant homme* zo veel beduidde, als of men wilde zeggen, een *welgeconduiseerd* jongman, of een jong Heer, die beschaafd en welgemanierd is van zeden, beleefd in zyne verkeering en handelwyze, en naauwkeurig in zyne bezigheeden. In het begin kwam my dit antwoord zeer wel en voldoende voor; doch het zelve nader overweegende, schiep ik 'er geen volkoomen genoegen in, omdat de vriendelyke omgang met de bevallige sexe, als dan byna de eenigste deugd, ik wil zeggen hoedanigheid, zyn zou, die een *galant homme* uitmaakt. Om myne weetgierigheid dan te hulp te koomen, oordeelde ik raadzaam my van andere middelen te bedienen. Ik hield dagelyks myne oogen gevestigd op jonge lieden, die in de gemeene verkeering met den naam van *charmant-hommes* gedoopt worden; en bevlytigde my om hunne manieren, kleeding, zindelykheid, wyze van denken, gewoonte om anderen door kleine dienstbewyzen te verplichten enz. naauwkeurig nategaan. - Wanneer ik in zulk eenen iets ontdekte; dat hy, by voorbeeld, zyne denkbeelden met schilderagtige en uitgekipte woorden, en met een bevallige lisping van de tong, aan anderen mededeelde, of dat zyne kleeding my vertoonde dat hy een gezond oordeel en goeden smaak bezat, teekende ik zulks aan op een daartoe afgezonderd papier, dat ik tot dat einde altoos by my droeg, en bevond na veele oplettendheid en moeite, dat zo niet alle, ten minsten de meeste hoedanigheden, die een *galant homme* uitmaaken, samenliepen in ARGANTES, dien ik kortelyk mynen Leezeren zal afschetsen.

Hy is de eenigste Zoon, van een welgegoed Koopman, door de zorg van zyne *galante* Moeder teêr opgekweekt, uitgenomen dat hy, met den uitersten tegenzin, twee jaaren vastendag op een Fransche Kostschool gevierd heeft. Onophoudelyk worden hem contanten of wisselbrieven van zyn Vader toegezonden, die nu en dan gevolgd worden door eenige harnasmannetjes, welken Moeder buiten kennis van Vader afvaardigt, om dat Zoontje geen gebrek zal lyden. Hy neemt een ordentelyke nacht of liever morgenrust tot tien uuren, want vroeger op aan is ongezond, en de morgenlugt is nadeelig voor zyn gestel. Hy overdenkt, wakker wordende, hoe hy den dag op de vermaakelykste wyze ten einde zal brengen, en stapt, zich wel uitgerekt hebbende, van het bed. Hy drinkt twee of ten hoogsten drie kopjes Thee, terwyl hy dertig bladzyden in een Roman met een vluchtig oog doorleest. Hy heeft zyn Citsche Japon aan, staat eenigen tyd aan de glaazen, en schuift dezelven langzaam op, waarna hy ze met geweld nedertrekt, om een Juffrouw die voorby gaat op te doen zien, en haar te kunnen beschouwen. Dit gedaan zynde, speelt hy eenige airtjes op zyn dwarsfluit of fiool, tot hy door zyn Franschen Paruikmaker gestoord word, die hem *a la grecque, a la rompaneau, a la cabriolet, a la naturel, a la diable*, of andere nieuw uit Parys overgevloogen mode opmaakt. Hy vraagt aan *Reintje* (zyn knecht) hoe laat het is, hy herstelt zyn horologie, zo dat eenigzins met de klok verscheelt. Hy wascht zyne handen; maar wyl de zeep een onaangenaame lucht van zich geeft, en het vel hard maakt, vryft hy ze met kruim van wittebrood, zuivert zyne tanden met een geurig tand *opiaat*, en spoelt zyn mond met laauw water. Hy trekt zyne schoenen aan, doch uit bekommering dat zyne handen naar het leer zouden stinken, koomt hy dat ongemak voor, door het gebruik van een paar witte cabretleere handschoenen, die tot dat einde op zyn kaptafel afgezonderd leggen. Hy verslyt eenigen tyd voor het Spiegel, terwyl hy zyn aangezigt met het een of ander welriekend water bestrykt, zyn schoon linnen aandoet, en kleederen, die rykelyk zwaar zyn van de galonnen, aantrekt. Hy pryst zyn welgemaakte beenen, verheugt zich over zyn blank en zuiver aangezigt, over zyn vriendelyken lagen, waar toe hy agt of negenmaal zyn wezen voor het Spiegel

plooit, en maakt eenige complimenten voor zich zelven. Hy wandelt verscheiden maalen heen en weder over zyn kamer, neuriet eenige woorden, die hy onthouden heeft uit een liedje, dat 's avonds te vooren door de bekoorlyke CHARLOTTE opgedreund, en hem, als een blyk van haare hoogachting voor zyn perzoon, vereerd is. Hy neemt eenige snuifjes uit zyn *geëmailleerde* tabaksdoos, en steekt die als in gedagten weder in zyn zak; middelerwyl schuijert *Reintje* zyn Heers hoed af, en geeft hem dezelve nevens de rotting en degen over. Hierop gaat hy, met de hoed onder den linker, en de rotting onder den rechter arm, na het een of ander Koffyhuis; terwyl geen één venster zyne oogen ontgaat, daar hy denkt, dat, by mogelykheid, een vrouwenbeeld voor zou kunnen zitten. Ontdekt hy een witte muts, als was dezelve slegts op een bezemstok gezet, hy buigt zich daarvoor op de beleefdste wyze, met een lagchend wezen. In 't Koffyhuis komende, eischt hy de Fransche Courant, doch legt dezelve terstond weder neer, en speelt twee partytjes op den billard. Hy drinkt een kopje Chocolaat, en gaat vervolgens aan tafel in de voornaamste Ordinaris. Dewyl nochtans geen der gerechten aan zyn kiesche tong behaagen, verhaalt hy, om den tyd te slyten, aan zyne tafelgenooten, in wat *charmant* gezelschap hy den voorleeden avond doorgebragt heeft, wat nieuwe Romans het licht zien, en hy vraagt of iemant weet, wie zulk eene *galante aubade* aan Juffrouw *Belisse* gebragt heeft, enz.

Het middagmaal geslooten zynde, wandelt hy naar het huis van CORNUTUS. De knecht, die hem de deur ontsluit, geeft hem te kennen dat zyn Heer bezig is met affairen, maar dat Mevrouw alleen is. ARGANTES stapt dan in de Zydkamer, en verneemt, zeer verplichtende en vriendelyk, naar Mevrouws welstand, die hem terstond verzoekt om met haar een kopje Thee te drinken, 't gene zy buiten gezelschap zou hebben moeten doen, zo myn Heer niet gekoomen was. Hy geeft met eenige *voire Serviteurs* te kennen, dat Mevrouws wil hem een wet verstrekt, en dat hy aan haar goedvinden moet gehoorzaamen. Hy vereert Mevrouw een nieuw airtje, dat hy 's avonds te vooren door CHARLOTTE heeft hooren zingen, en voor dat hy zich ter ruste begaf nog uitgeschreeven heeft. Intusschen

koomt de Dansmeester. ARGANTES word verzogt om de jonge Juffer eens te zien danssen, die schoon zy in 't begin beschaamd is, om in tegenwoordigheid, gelyk ze zegt, van zulk een Meester te danssen, dat echter onderstaat, en eindelyk na eenige loftuitingen over haar *charmante* houding door hem ontvangen te hebben, de les besluit met een Menuetje, dat myn Heer, om zyne bekwaamheid te toonen, met haar danst. De Thee word gereed gemaakt; hy pryst nogmaals de jonge Juffer, en geeft zyne verwondering te kennen, dat zy dagelyks zo veel vordert, dat hy geen Juffertje gezien heeft van haare jaaren, dat haar evenaart. Op eene verontwaardigende wyze vertelt hy verder, hoe hy onlangs het ongeluk had van op zeekere *Assemblée* te moeten danssen met een juffrouw, die hem in het begin de rechter hand presenteerde, en naauwlyks in staat was, om een enkelen pas te maaken, laat staan een Menuet te danssen. Hy spreekt vervolgens met Mevrouw over alle nieuwe modes, en weet alle prullen, trots de *modieuste* Saletjuffer, by haar eigen naam te noemen. Eindelyk wordt het Theegereedschap weggenoomen, een speeltafeltje in deszelfs plaats gezet, en de wind der kaartebladen doet den tyd zynen loop verhaasten, tot dat CORNUTUS van zyn Comptoir koomt, en de Lyfknecht van Mevrouw hen noodigt om tot het *Soupé* te koomen. ARGANTES schikt zich naast Mevrouw aan tafel, en roemt de heerlyke ragou, zich beklaagende dat de Gerechten zo slecht in de Ordinaris toebereid woorden, ja dat hy zonder iets genuttigd te hebben, des middags van tafel opgestaan is. Het *Soupé* geëindigd zynde, neemt hy zyn afscheid als naar huis zullende gaan, dewyl hy een nieuwen Roman gekreegen heeft, die hy nog zal doorblaaden, of ten minsten opsnyden; maar hy bedenkt zich onder 't naar huis gaan. Het aangenaam weder spoort hem aan om eenige Musikanten op te zoeken, ten einde aan deeze of gene juffer een *Serenade* te brengen. Hy speelt dan eenige airtjes, menuetten, en marsschen voor het venster van een Slaapzoekende blonde of bruinette, die op het geluid van de musikaale Instrumenten te bedde uitvliegt, om te zien wie haar zo groot een eer aandoet. Na nog twee of drie Saletpoppen met gelyk Muzyk vereerd te hebben, begint de slaap zyn oogen te bekruipen, en hy begeeft zich eindelyk naar huis, maar wordt verhinderd in zyn voornee-

men, door eenige van zyne goede, hem by geval nog ontmoetende, Vrienden, die hem overreeden om in hun gezelschap een nachtvisite afteleggen.

De bevinding heeft my dan geleerd, dat een *galant homme* een jongeling is, die aan geen geld gebrek heeft, die zich op alle mogelyke wyzen tracht te vermaaken, en zyn tyd met vrolykheid, eeten, drinken en slaapen voortstuwt; die geen andere bevalligheid bezit, dan die hy van den Kleer- of Paruikmaaker ontleent, en wiens verstand uit een mengelmoes van beuzelingen bestaat; die alles roemt wat een ander pryst, schoon het menigmaal tegens zyn byzondere neigingen strydt; die nergens toe bekwaam is dan om een gezelschap van dertele Kleuters en wulpsche Poppen te kunnen vermaaken, en zyn hoogste geluk daar in stelt, dat hy by dezelve aangenaam en bemind is.

Ik stel vast dat sommige Lieden van verstand in gedagten van my zullen verschillen: want voorheen verbeeldde ik my zelfs, dat een *galant homme*, 't welk, volgens de vertaaling van POLITUS, een welleevend Heer betekent, een mensch was die op de naauwkeurigste wyze alles tracht te vermyden, wat tot ergernis of aanstoot van het gezonde vernuft kan strekken, die alle veinzerye uit zyne woorden, en gemaaktheid uit zyne daaden verbant, en betaamelyk acht slaat op 't gene met zyne jaaren, rang, en middelen overeenstemt; die de plichten welke door de Reden hem opgelegt zyn, ten opzichte van het Opperwezen, zyn vaderland, nabestaanden, huisgenooten en vrienden zoekt te beleeven; eindelyk die in al zyn doen de deugd nimmer uit het oog verliest. Dit was het denkbeeld dat ik in vroeger tyd van een *galant homme* of welleevend mensch had: maar door de ondervinding wyzer geworden zynde, stap ik van myn oud gevoelen af, en volg dat gene, ' welk thans in de *mode* is.

A.C.I.

*

De Denker.

N°. 207.

Den 15. December 1766.

[De Oude Adam in de jonge kinderen; of onderzoek wegens den oorsprong der hartstogten, en derzelver hevigheden in de Kinderen.]

> *Simul atque editi in lucem, & suscepti sumus, in omni continuo pravitate, & in summa opinionum perversitate veramur*: *ut paene cum lacte nutricis errorem suxisse videamur*.
> CICERO.

DIt najaar ontmoette ik in de Trekschuit eene zeer gemeene Vrouw met twee jonge kinderen, waar over zy terstond hevig begon te klaagen, als onverdraaglyk stout en ondeugend. Dit was ondertusschen geen wonder; want het Wyf zelf woedde, met de grilligste driften, tegens de

kindertjes niet alleen; maar ook tegens ieder, die 't zelve eenigzins wilde bedaaren of onderrigten. Doch inzonderheid toonde zy, dat ze nimmer gehoord had van 't bestuuren van haare hertstogten, wanneer de Schipper de geheele vragt van haar vorderde. De kindertjes, hoe jong ook, want de oudste was pas twee Jaaren, waren van de Moeder geenzins ontaard. Het jongste schreeuwde zo dikwils en zo sterk, dat we 'er allen verlegen over waren, terwyl het Wyf 't onnozele wicht solde, kneep, en sloeg: en het oudste was reeds zo stug, ongezeglyk, wrevelig en boosaartig, als ik nimmer een kind gezien heb; het krabde, beet, schreeuwde en schopte, en betoonde in dat alles zulken onverzettelyken wrevelmoed, dat men zig 'er ten hoogsten over moest verbaazen. Tegens over deze Vrouw zat een Fynman, die haar met een groot geteem over haare onbezuisde hevigheden bestrafte; waarop zy hem byna zou aangevloogen hebben, en inzonderheid haaren moed aan die kinderen des te meer koelde. De Fynman goot, na duizend scheldnaamen gekreegen te hebben, wat water in zyn Wyn; maar bleef door zyn geteem, ons byna zo lastig vallen als de kinderen door hun geschreeuw. Want wanneer deezen een oogenblik stil waren, begon hy zeer stigtelyk over den *Duivelschen ouden Adam* te redeneeren, dien het Vrouwmensch een reis twee of drie gezegd had, 'er uit te willen kloppen. Lang was zyne uitlegging over het epithete van *Duivelsch*; en hoe zeer zyn discours verveelde, ik moest egter over sommige zyner aanmerkingen lagchen; dewyl hy daar geweldig mede in den war was, niet weetende, waar hy dien ouden Adam van daan moest haalen; 't welk aanleiding gaf, dat hy met een Boer, die *Roomsch* was, in geen gering geschil geraakte. ‘Ik denk al niet, zei de Huisman, dat de Duivel van die kwaadaartige nukken oorzaak is, en als 't Adam of Eva zyn moeten; dan geloof ik, dat Eva de meeste schuld heeft: maar je behoeft zo hoog niet te gaan, denk ik wel; want *Lena* (zo hiette het Wyf) zal 'er misschien de naaste toe zyn.’ Hierop kreeg de arme Boer beide, het Wyf en den Fynman aan den hals, en het dispuut werd heviger door schelden aan den eenen kant, en door vraagen,

geloof je dan dit niet, en geloofje dat niet; och wat ben je blind; enz. doch eer het geschil ten einde was, moest ik uit de Schuit. Meermaalen heb ik 'er egter aangedagt, en inzonderheid, hoe men in de jongste kinderen zelven, nu en dan, zeer hevige dristen vind; zodat zy met alle de kleine kragten, die zy hebben, of wanneer zy die niet gebruiken kunnen, met groot geschreeuw, hunne begeerten of afkeerigheden uitdrukken, en allerleie beginsels van verkeerdheid toonen. Dit verschynsel is zelfs vry algemeen, in minder of meerder trap, by de meeste kinderen; zodat het der moeite waardig schyne nategaan, waaruit het ontstaan moge.

Het is thans, onder de geleerden, eene genoegzaam algemeene stelling, dat de Denkbeelden, die wy hebben, door de aandoeningen der zinnen eerst verwekt, of ten minsten te voorschvn gebragt worden. De ingeschaapene Denkbeelden, zo als die plegen gesteld teworden, zyn naar 't Land der inbeeldinge verbannen. In 's Moeders Lighaam heeft het kind geene onderscheidene Denkbeelden, ten zy misschien van smert; want buiten het gevoel alleen, heeft het geen gebruik altoos van eenige andere zintuigen. De aandoeningen nu, die uit enkel gevoel gebooren worden, kan men niet onderstellen eigenlyke Denkbeelden voorttebrengen, waar toe eenige meerdere onderscheiding schynt vereist te worden. Dan, hoe dit ook zy, de Jonggeboorenen hebben, wanneer zy eerst ter weereld koomen, alleenlyk gewaarwording door 't gevoel. Uit deze gewaarwordingen van 't gene hen streelt, of smert, ontstaan hunne eerste Denkbeelden, en tevens hunne Begeerte of Afkeer; zodat zy, binnen kort, te gelyk met de onderscheidene Denkbeelden der dingen, ook Hertstogten krygen; want die allen kunnen tot begeerte of afkeer gebragt worden. Dus is dan hun Wil, dat edele vermogen der ziele, ook ras werkzaam. Al wat hun onaangenaam en smertelyk voorkomt, haaten en schuuwen zy, op 't eerste oogenblik: al wat hun gemaklyk is of streelt, of als zodanig voorkomt, begeeren zy; en voor zo verre hunne overige vermogens zig uitstrekken, toonen ze deeze hunne hertstogten, of neigingen. Dit alles is der Mensche-

lyke natuure eigen, en van derzelver gesteltenisse een onafscheidbaar gevolg.

Ligtelyk ziet men hieruit, hoe deeze kleine driften der jongste Kinderen zelven, door ontydige en buitenmaatige tegenstreevingen of toegeevingen, kunnen opgewekt, derzelver werkingen en hevigheid aangezet, en merkelyk versterkt worden; of anderzins door alle zagte leidingen, die eene groote oplettenheid, geduld, en kunst vereisschen, bedaard, verbeterd en bestuurd kunnen worden. Krygen ze Moeders of Zoogvrouwen, gelyk aan *Lena*, zy worden ras ook zodanig, als de kinderen van dat wyf waren: Want dewyl zy, in die tedere jaaren, en zelfs al vry lang, geheel buiten staat zyn, om door eenigerhande reden hunne driften te bestuuren of te bedaaren, moeten anderen dat doen: Zy hebben geene genoegzaame kennis van 't gene hun nadeelig of voordeelig is; van 't gene waarlyk vermaak of smert zou te weeg brengen; en weeten veel min over de gevolgen der zaaken te oordeelen. Inmiddels groeijen hunne driften aan, naarmaate zy kennis krygen van meerdere voorwerpen, die hen als aangenaam of onaangenaam voorkoomen; en door die driften dikwils te laaten heerschen, krygen zy 'er eene gewoonte van, die hen niet zelden het gansche leeven door byblyft. In den tyd zelven, wanneer het Licht hunner Reden begint aan te breeken, zyn de Driften reeds sterk; en de geringe beseffen, die zy dan eerst krygen van hunne Pligten, en van de Beweegredenen, om hunne Pligten te betragten, zyn dikwils al te zwakke toomen, om de sterke neigingen van haat en afkeer, of begeerte en lust, met derzelver gevolgen, te beteugelen, of te bestuuren. Waarom niets noodiger zyn kan, dan hen, zo ras de dageraad van hun verstand begint, door redenen en middelen, die ook op hunne hertstogten werken, hen zulke beginsels inteboezemen, die de buitenspoorigheid hunner driften reeds kunnen weerhouden: dat is, men dient hen, door hoop en vreeze, te leiden tot 't gene men hun zegt of leert pligtelyk zyn. Het spreekt van zelfs, hoe nadeelig het voor de kinderen zy, wanneer zy in hunne Ouders, in de Dienstbooden, of anderen, die by hen zyn, gelyk hunne kwaalyk opgevoed-

de Makkertjes en de Meesteressen in de kleine Schooltjes, voorbeelden zien van allerleie ongeregelde driften. Doch dit stuk verdient eene byzondere Verhandeling. Het geschil tusschen den Fynman, die zig inbeeldde zeer vroom en kundig te redeneeren tegens den Huisman, geeft my nu aanleiding, om over de Ondeugd en Boosheid van die dikwils zeer verkeerde gesteltenisse der kinderen myne gedagten te zeggen.

't Is zeker, dat de driftige begeertens, de sterke afkeerig- en oploopenheden, enz. die men in de Kinderen ziet, afwykingen zyn van dien Regel van Deugd en Regt, welken alle redelyke menschen moeten volgen: zo dat die zelfde Daaden, die zelfde onmaatige en verkeerde Hertstogten, die de Kinderen doen, of welken in hun woeden, gewisselyk zeer ondeugend zyn in allen, die tot het gebruik van hun verstand zyn gekoomen. Maar zyn zy Ondeugden, zyn zy Zonden of zedelyk Kwaad in de Kinderen? Dat zy 'er doorgaans voor gehouden worden, is zeker; maar ik twyfel geweldig, of dit geen misslag zy. Dat een mensch, die zyn Pligt weet, of kan en moet weeten, door denzelven te verzuimen, of te overtreden, zedelyk Kwaad of Ondeugd begaat, en dat hy, by gevolg, schuldig is, wanneer hy zyne driften niet bedaart, regeert, of bestuurt, is zeker: Maar die geen verstand genoeg heeft, om Deugd van Ondeugd te kunnen onderscheiden, om te weeten, wat zyn Pligt zy, en waarom hy dien behoort te betragten; die kan geen zedelyk kwaad doen, of ondeugd bedryven: Zo dat hier, by uitneemenheid, te pas koome het spreekwoord, wanneer twee het zelfde doen, is 't niet het zelfde. By voorbeeld; het redelooze Vee doet veele dingen, die iu een redelyk Mensch ten hoogtten ondeugd zouden zyn; maar het Vee kan daarom niet gezegd worden zondig te zyn. Op dezelfde wyze is het met de Kinderen gelegen; Zy hebben genen regel, dewyl zy dien niet weeten, noch kunnen weeten; Zy kennen immers geen onderscheid tusschen goed en kwaad, deugd en ondeugd, en weeten van geene redenen, die hen verpligten het eene te volgen, en het andere natelaaten; Zo dat ze niet aanspraakelyk zyn voor hunne daaden.

De Driften of Hertstogten zyn in zig zelven niet kwaad; integendeel, zy behooren tot 's Menschen natuur, en zyn ten hoogste noodig voor zyne behoudenis en gelukt. De Begeerte, by voorb. om de onaangenaame aandoeningen van den honger of dorst te stillen, strekt in de kinderen tot onderhoud en bewaaring van 't ligchaam: en de Afkeer van smert dient, om hen optewekken, opdat ze dezelve afweeren; en door allerleie middelen geeven zy deeze hunne hertstogten te kennen, doende 't gene de natuur hen tot hunne behoudenis leert. Maar nu, op dezelfde wyze weeren ze van zig af, een hond die hun mishaagt of smert veroorzaakt, en hunne zoogvrouw, of zulke Moeder, als *Lena* in de trekschuit was; en zy doen in beide gevallen, 't gene de natuur hen leert, dewyl zy het onderscheid der zaaken niet weeten, en geen' pligt kennen.

Doch schoon de Driften, in den oorsprong onschuldig, noodig en heilzaam zyn: schoon zy, zo lang men zynen Pligt niet kent, noch genoegzaame Beweegredenen weet, om denzelven te betragten (welk laatste, eigenlyk gesproken, ook tot de Kennis zelve van zyn Pligt behoort;) schoon zy, zeg ik, dan ook nog onschuldig zyn, niet tegenstaande zy veel te hevig en buitenmaatig zyn: Nogthans zyn deeze zo hevige driften in de jonge Kinderen reeds verkeerd, en schoon geen *zedelyk*, egter een *natuurlyk* Kwaad. Zy zyn, buiten het oogmerk der natuure, uitgebreid geworden, door averegtsche tegenkantingen, of toegeevenheden; en gelyk door eene verkeerde behandeling de Leden des Ligchaams van jonge Kinderen buiten hunnen natuurlyken staat gebragt en bedorven worden; zo worden deeze Zielsvermogens even onnatuurlyk en bedorven. Maar gelyk verminktheid der ligchaamelyke deelen geene zedelyke ondeugd maar ongeluk is, zo is deeze verminktheid van Geest ook geen zedelyke ondeugd, maar een droevig ongeluk; 't welk niet dan met de grootste moeite in ryper jaaren kan geneezen worden, en waartoe de sterkste kragt van geest, en de uitgestrekste kennis van onze verpligtingen vereist worden.

Gelukkig zyn die Kinderen, welker Moeders, (want daarop komt het voornaamlyk in dien tedersten ouderdom aan; en daaruit blykt, hoe noodig het zy, dat dezelven bedaarder driften en uitgestrekter kennis hebben, dan men doorgaans in dezelven vind;) Gelukkig zeg ik, zyn de Kinderen, welker Moeders hunne hertstogten naar behooren weeten te leiden; en de edelste driften weeten op te wekken; die de begeertens zagtelyk bedaaren, de sterker af keerigheden voorkoomen, zo veel als mogelyk is, en alle hevigheden stuitten: die de hertstogtelyke aandoeningen van goedwilligheid, liefde en medelyden in de tedere zieltjes opwekken, en in gewoonte van werkzaamheid brengen; en naar maate het wicht in ouderdom toeneemt, het zelve zo geduldig leert worden, als eenigzins doenlyk is, zonder deszelfs levendigheid van geest te krenken.

Dan hoe gelukkig het zy, van zulke Moeders opgevoed, en vervolgens op dien zelfden voet onderweezen te worden, dit mag zekerlyk maar weinigen gebeuren. ‘'t Is waar’, zegt de groote *Romeinsche* Redenaar en Wysgeer, wiens woorden aan 't hoofd van dit Vertoog gesteld zyn; ‘'t is waar, onzen geest zyn de zaden van Deugd ingeschapen, door welken, mogten zy anderzins opgroeijen, de Natuur ons zelve leiden zoude tot een gelukkig leeven. Maar nu, zo ras wy het licht aanschouwen en gekoesterd worden; bevinden we ons terstond in 't midden van alle verkeerdheid en der bedorvenste vooroordeelen; zodat wy met de melk van onze voedster de dwaaling schynen intezuigen!’

Wanneer nu deeze averegtsche en zo vroeg verkreegene gesteltenis met de jeugd opgroeit; wanneer zy door betere en gewigtige onderwyzingen en bestuuringen niet ras verbeterd word, by 't ontwaaken van 't verstand; en 'er vervolgens andere driften der natuure bykoomen, terwyl de Geest ledig is van behoorlyke kennisse van Godsdienst en Deugd, of van de oneindig gewigtige beweegredenen, om dezelven te betragten; dan is 't geen wonder, dat de mensch, slegts als een onverstandig dier, door zyne hertstogten en driften word ge-

slingerd, zonder zyne Reden, als 't roer derzelven, te gebruiken. 't Is een wonder, dat 'er wyven zyn als *Lena*, en kinderen als de naaren, die op hunne beurt de moeder zullen navolgen.

Hoe verre nu zulke menschen waarlyk ondeugend en misdaadig, of enkel gebrekkelyk en ongelukkig zyn; en of 'er derhalve inderdaad wel zo veel zedelyk kwaad in de wereld zy, als 't schynt, zal ik thans niet onderzoeken, maar aan de overweeging van onzen Leezer overlaaten.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Arnhem by *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol* en *E. Boucquet*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Monnikendam *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebat*.

De Denker.
N°. 208.
Den 22. December 1766.

[Aanmerkingen omtrent 't gene men in zyne kleeding hebbe in agt te neemen; vooral uit inschikkelykheid voor den smaak van anderen.]

Hoc decorum, quod elucet in vita, movet adprobationem eorum, quibuscum vivitur, ordine, constantia, & moderatione dictorum omnium, atque factorum. - Eadem ratio est habenda vestitus; in quo, sicut in plerisque rebus, mediocritas optima est.
CICERO.

Myn Heer!

IK waag het u myne lotgevallen, het stuk der Kleeding betreffende, in deezen Brief te melden; misschien weet gy 'er voor uwe Leezeren eenige leeringen uit af te leiden.

Ik was de Zoon van een paar deugdzaame Ouderen, wier omstandigheden, schoon maar middelmaatig, hun egter toelieten my, hun eenig kind, op een onbekrompene wyze, naar hunnen smaak optevoeden. Myn Vader was een dier goede luiden, welken in huishouding, kleeding en dergelyken uitwendigheden, den smaak der verledene Eeuw boven die der tegenwoordige *prefereeren;* en hy wilde my gaarne op die zelfde oudburgerlyke wyze opvoe-

den. Moeder zoude, naar den aart der vrouwen, een weinig meer voor den zwier, en het volgen der mode geweest zyn; hadde een voorbeeldelyke agting, die zy mynen braaven Vader toedroeg, haat hier niet van weerhouden, en heure neiging om zynent wille zeer verstanding doen bestuuren Ik, hun geliefde Zoon, van natuure niet stug, door de tederheid myner Waarde Ouderen zeer aan hun verbonden, liet my in myne vroegste Jeugd alles welgevallen, wat door Vader en Moeder ten mynen opzichte beschikt werd. Ik werd in den smaak van Vader gekleed; een paar zeer kleine zilvere gespen op de schoenen, maakte myn grootste cieraad uit; zynde ik voorts met een donker Castange kleurd Rokje en Vestje, door een zeer Ouderwetschen Kleermaaker genaaid, en weinig zigtbaar linnen, meest al uitgedost. De Natuur, schoon ik naar men zeide geen ongevallige Jongen was, had niet veel aan myn Hairlokken te koste gelegt. Deeze van een ligt geele kleur, hingen vry lynregt naar beneden, en schoon Moeder nu en dan voorstelde, om myn hairen des avonds in *Papillotten* te steeken, werd dit door Vader afgekeurd en geschiedde niet. Ik was, niettegenstaande dit alles, zeer wel te vreden, en wonder voldaan, hoe men het ook met my stelde. Myn Vader, die veel werks van my maakte, hield myne opvoeding voor zyn eige taak, en onderwees my zelf, in zyne leedige uuren, in het Leezen, de Scbryf en Cyfferkonst, en in nog andere nutte kundigheden; niet gehengende dat myn hen door de zotte vooroordeelen van een Pedanten Schoolmeester, en myne zeden door de stoutheid van eenige ondeugende Bengels, zouden bedorven worden. Hier door verkreeg ik weinig verkeering, met knaapjes van myne jaaren, en dit werkte kragtig mede, tot myne onverschilligheid ten aanzien van myne kleeding. Maar hoe veranderen onze omstandigheden! en voor welke indrukzels is het menschlyk hert niet vatbaar! Veertien jaaren oud, en redelyk door myn Vader in de gemelde dingen onderweezen, zag men voor my uit naar een *Comptoir* met oogmerk om my de eerste beginzelen der *Negotie* te laaten leeren. Men bestelde my by een Makelaar in graanen, en hier door op de Koornmarkt, Beurs, en andere plaatsen met eenige Knaapjes, wat meer naar de *Mode* opgevoed, bekend wordende, geraakte ik eerlang te onvreden over den ouderwet-

schen dos, in welken men my stak. Sommigen van myne Makkers beschimpten my geweldig; terwyl anderen my geduurig aanzetteden om verandering hier in te maaken. Myn ouderwetsche bruine Rok, en myn sluike hairen waren gestadig onderwerpen van *Raillerie*, 't welk my die niet afgeregt was, om deeze spotternyen te beantwoorden, by beurten te onvreden en bedroeft maakte; en by myne Ouderen dan door klaagen, dan door vleyen om verandering in myne Equipagie deed aanhouden. Het Moederlyk hert zou ras verwonnen geweest zyn, doch Vader bleef doof voor myne klagten. Myn Rok evenwel, na eenigen tyd, gelyk alle de dingen van dit leeven, blyken van verderflykheid vertoonende, besloot Moeder my een nieuwen te doen maaken; en op myn sterk aanhouden, verworf ik nu een blaauwen, en zag het zo ver gebragt, dat een Snyder, die wat meer van de *Mode* wist, hier de zorg over werd aanbevolen; doch hoe zeer ik om een Paruik *solliciteerde*, dit was alles te vergeefs. Maar helaas! om deezen tyd, werden myne braave Ouderen beiden, kort na elkander, uit dit leeven weggenomen; en ik hun Zoon, volgens Vaders beschikkingen, aan de zorg en bestuuring van eenen Oom, een Broeder van 's Moeders zyde, overgelaaten. Oom was een Man van de *Mode*, en ik zoude derhalven, schoon ik dit niet verkoozen hadde, ras in een anderen smaak opgevoed, en gekleed zyn geworden; hoe veel te ligter, daar ik zelf hier wat toe neigde, en myne Vrinden, met welken ik verkeerde, my hier kragtig toe aanporden. Zo lang ik rouwkleederen droeg, was 'er juist zo veel verandering in myne equipagie niet te bemerken; maar deezen afgelegt hebbende, geleek ik binnen korten tyd, niemand minder, dan den Jongen met zyn bruinen rok, en sluike hairen, die ik drie of vier jaaren te vooren was. Myne hairlokken werden nu van tyd tot tyd naar de jongste *Mode gecoësseerd;* myn gantsche uitrusting, van myn hoofd tot myn voetzoolen toe, werd door gebooren *Paryzenaars* toegesteld; in één woord, ik vertoonde een jong Heer van den eersten rang, en behoefde ten aanzien van het uitwendige op publike plaatzen, voor onze aanzienelykste *Petit maitres* niet te wyken. Maar wat was het? met dit alles Myn Heer! geraakte ik in dezelfde zwaarigheid, waar in ik my te vooren bevond; eerst werd ik van myne Mede-

makkers, en Confraters om myne kleeding uitgejouwd; thans beschimpten myn Vaders goede Vrinden, en luiden van jaaren, die my te vooren gekend hadden, my niet minder om dezelfde reden. Sommigen ondernamen my hier over te onderhouden, en op een ernstigen toon te beduiden, dat myn gedrag en voorkomen bespotlyk was. Ik wist in opregtheid niet, hoe het te moeten maaken; want hoewel ik juist niet afkeerig van mynen nieuwen dos was; kan ik egter betuigen, hier in meer gedaan te hebben, om my voor de bespotting en kleinagting van myne Makkers te beveiligen, en naar hun te voegen, dan dat ik juist hier zeer naar haakte, en sterk op gesteld was. Niet gereedelyk kon ik evenwel besluiten, mynen smaak van kleeding weder te veranderen, wyl ik voorzag, dat schoon ik hier door wel de agting van myn Vaders Vrinden zoude winnen, ik die van anderen, met welken ik nu dagelyks, en wezenlyk onschuldig vermaaklyk verkeerde, waarschynelyk weder zoude verliezen. Ondertusschen, de goede oude luiden hielden sterk op my aan, en ik, toen niet vreemd zynde, van in gevolg van tyd een kans te waagen naar het hert van een eenigen Dogter van den Man, die my op de vrindelykste wyze wist te dringen, gevoelde allengs meer en meer neiging om my van de meest in het oogloopende cieraaden te ontdoen; en zo ik meende in een deftigen smaak te kleeden: want men praate my geduurig voor, dat ik wel deftig behoorde gekleed te gaan, zo ik my maar voor de kentekens der Ligtmissen en Pronkers, zo men het noemde, naaukeurig wagteden. Binnen weinig tyds, maakte ik door allengs stukswyze my hervormd te hebben, 't gene ik het voorzigtigst oordeelde, weder een ander figuur. Een gekrulde Paruik, waar van de Paruikmaaker in gemoede getuigde, dat die van den deftigsten Koopman zoude konnen gedraagen worden, een zwarte Rok, een asgraauwe Mantel, toen ter tyd een onfeilbaar kenmerk van een deftig Man, een groote beeren mof, en dergelyke Cieraaden maakten nu mynen dos uit. Dit behaagde veelen der gemelde goede luiden veel beter; men prees mynen smaak, en hield my, schoon myn hert en zeden, noch beter noch erger waren dan te vooren, voor veel verstandiger en braaver Mensch, dan toen ik niet myn Hairlokken wel gecoeffeerd en in een zwarten zyden Zak, met een gegalloneerd

vest en witte zyden koussen langs beurs en straaten zwierden. Lang zo goed geviel dit evenwel niet aan myne vrinden en bekenden, met wie ik daaglyks moest verkeeren. *Jongen gy lykt wel een Burgemeester*, zeide men, toen ik de eerste reize deftig in 't zwart op de Beurs verscheen: anderen zeiden, *hy zoekt Diaken te worden;* terwyl sommige in ernst my van Pedantery scheenen te verdenken. Het was dus weder het oude geval, Myn Heer! doch ik begon my hier over minder te ontrusten, naar maate ik klaarer begreep, dat het ondoenlyk is, 't allen Man, in dit opzicht zo min als in anderen, haar den zin te maaken. Onderwyl ben ik nu voor eenigen tyd gehuwd, en myn lieve Vrouw heeft het allengs, voornaamlyk op aanraading, en om den wil van haaren Vader, die Predikant te D..... is, zo ver gebragt dat ik uitwendig vry veel naar eenen Fynman gelyk; en hoed en paruik draag, welke in *grootte* en in *egten vroomenluiden kleur*, voor die van den regtzinnigsten Dorpleeraar niet behoeft te wyken. Ik behaag hier nu myn Waarde Mietje mede, schoon ik weet door veele luiden hier hertlyk om bespot, en door anderen voor een grooten Dweeper aangezien te worden, welk laatste my het meeste spyt, dewyl my thans zo min als ooit die wyze van denken en spreeken behaagen kan. Maar wat raad! ik weet geen middel om dit kwaad te herstellen. Gaat men ouderwetsch en styf gekleed, men strekt ten doel der schimpredenen van een groot aantal luiden van de Mode; volgt men deezen, ras ziet men zich op den lyst der Weereldsgezinden of Ligtmissen gesteld; wil men het zogenaamde destige volgen, straks gaat men boven zynen staat, of ook wel te kostbaar gekleed; verkiest men den smaak der Geestelyken en Fynen, dan houd de Weereld u voor een Huichelaar. Weet gy hier nu iets op te vinden, Heer *Denker*, deelt het ons mede; gy zult waarschynelyk veelen hier door verpligting, en zekerlyk my,

Uwen Dienaar en Leezer,

P. INSCHIKKELYK.

Amsteldam 10 *December* 1766.

Ik zal by gelegenheid van deezen Brief eenige aanmerkingen over dit onderwerp mynen Leezeren mededeelen.

Om zich ten aanzien der kleedinge als verstandigen te gedraagen, wordt eenige nauwkeurigheid vereischt. Het is klaar, dat het niemand der beide Sexen betaamt in oneerbaar gewaad gekleed te gaan, of aan opschik en kleeding zo veel geld, tyd of aandagt te verspillen, dat men hier door anderen moet verkorten, niets over hebbe ten nutte van behoeftigen, zyne zaaken niet behoorlyk kan waarneemen, of zynen geest verwaarlooze, en nutte of noodige bespiegelingen verzuime. Hier omtrent zullen zekerlyk allen, die gewoon zyn te denken, overeenkoomen. 't Is ook eene zeer ongerymde zaak zich te kleeden, gelyk sommige jonge Heeren en Juffers doen, als of zy kleine Baasjes en galante Juffertjes waren, schoon ze inderdaad zich gedraagen, gelyk braave en eerlyke lieden betaamt: want eenige vertooning van ondeugd te maaken, hoe gering zy mag wezen, terwyl men de Deugd aankleeft, toont of dat men slegts by gebrek van gelegenheid niet ondeugend is, of dat men ten minste ten aanzien der uiterlyke vertooning in ligtvaardigheid smaak heeft; of dat men zo verkeerd van smaak is, van ondeugend, en derhalve by alle braave lieden veragtelyk, te willen schynen.

Niet min, denk ik, is het kwaad te keuren, wanneer men zich niet overeenkomstig met zynen rang, jaaren en staat kleedt, volgens de meest algemeene gewoonte zyner Medeburgeren. Een achtbaar Magistraatspersoon als een Petit Maitre; een eerwaardig Kerkelyke als een Pronkert; een Man van groote middelen als een Kruier; eene aanzienlyke en ryke Vrouw als een Meid gekleed te zien; is zo ongerymd, als dat eene coquette Dame van zestig aan haare Kleindogter een' jongen Minnaar zoekt te ontdraaijen, door haar kapsel, boezem, lonkjes en allerwalchelykste affectatien van wellust. De Deftigheid in alles is een Deugd, by de Heidenen reeds bekend, en in onzen Godsdienst uitdrukkelyk voorgeschreeven.

Gemaakte Zedigheid en eene styve vertooning van Nederigheid is niet min te laaken. Zy is eene naäapery van deugd, of uit geveinsdheid, of uit onkunde en dweepery oorspronkelyk; en daarom te nadeeliger, omdat zy valschelyk de waare Deugd vertoont, als somber, hard, en ten uitersten onaangenaam en ruuw; 't welk dezelve groot nadeel toebrengt, en van alle deugdlievenden voorzigtig moet vermyd worden.

Dit zyn regels, die de Deugd zelve ieder bedagtzaam mensche van beide sexe voorschryft. Doch of, en in hoe verre

men, behalven dit, ook op de goedkeuring of afkeuring onzer medemenschen in dit opzicht te letten hebbe, is zo gereedelyk niet te bepaalen. Het blykt uit het geval van den Heere *Inschikkelyk*, en veelen hebben dit nevens hem ondervonden, dat men zeer ligt, door zich in een byzonderen smaak van kleedinge toetegeeven, de veragting, bespotting, of berisping veeler menschen zich kan op den halze laaden. Wat hier nu in te doen? Moet men met dien Heer zich geduurig naar den smaak en verkiezingen van anderen voegen? Moet men eene vertooning maaken, die men anders niet zoude verkiezen; of 't gene men als behaaglyk voor zich zelf uitgekoozen heeft, om de aanmerkingen en berispingen van anderen te ontgaan, afleggen, en zich minder behaaglyk kleeden? Ook is, schoon dat al niet in aanmerking kwam, zulk een onbepaalde inschikkelykheid in gevallen van deezen aart geheel niet aantepryzen. Men geeft de bedilzugt en andere kwaade gemoedsgesteldheden veeler menschen hier te veel voedzel door, en berooft zich zelven zonder nuttigheid van vryheid en genoegen. Aan de andere zyde evenwel, zich naar niemand te willen schikken, niemands verkiezingen of aanmerkingen hier omtrent in agt te willen neemen, is in verscheide gevallen als eigenzinnig en onvriendelyk aftekeuren. Welvoegelyk is het immers, dat Kinderen ook in dit opzigt met den smaak hunner Ouderen eenigzins raadpleegen, zelfs wanneer zy niet meer van hun afhangelyk zyn. Nuttig is het, dat Egtgenooten elkander hier in, zo veel mooglyk is, weerkeerig zoeken te behangen; en schoon ik mynen Leezeren juist niet aanpryze, om met den Heere *Inschikkelyk* zich, ten gevalle eener Vrouwe, in den smaak van een Fynman te kleeden; zo houde ik het egter eenen verstandigen Egtgenoot betaamlyk, liever ten gevalle zyner Wederhelfte in kleur of fatsoen zyner kleedinge van zyne eige verkiezinge wat af te wyken; wat min of meer op gebruiken en mode te letten, dan door een redenlooze slyfheid omtrent kleinigheden, gronden tot misnoegen, en verflaauwing van liefde en eensgezindheid te leggen. Somtyds, schoon waarschynelyk zeer zelden, komen 'er gevallen voor, in welken men op de dweep-agtige begrippen van sommige opregte menschen ook behoort agtteneemen; en liever zich wat naar hunne verkeerde bevattingen te voegen, dan hen bedroeven, om het genoegen te hebben van juist zulk of zulk een kleur of fatsoen van kleedinge te draagen. Dit ondertusschen schynt maar te passe te koomen, wanneer zodanige menschen, door banden van bloed-

verwantschap of zeer tedere vriendschap, betrekking tot ons hebben, dewyl buiten dit zelden, misschien nimmer, hier gewigtige reden toe is. Wat de rest belangt, om eeniglyk ten believen van goede bekenden, leden van een zelfde gezinte of gevoelen, en dergelyken; zonder andere goede redenen, in zyne kleeding merkelyke veranderingen te maaken, of van zyne eige verkiezingen aftestaan, is niet aanteraaden; en zo men hier toe verpligt ware, zoude het eerlang noodzaakelyk worden, 't geen iemand onlangs schertzende voorstelde. Hy wilde naamlyk in gevallen van dat gewigt, als het maaken van een nieuwen rok, of vest, *advertentien* van deezen aart aan de Kerkdeuren doen aanplakken; N.N. *heeft voor een nieuw kleed te maaken van Pompadour kleur, naar de Engelsche wyze; de bestekken zyn te zien ten huize van den Snyder ..... zo iemand der L..... Broederschap hier iet op aantemerken heeft, die gelieve zyne zwaarigheden in tyds te berde te brengen; na aanstaanden Vrydag zal anderszins het werk voortgang hebben. Zeg het voort*. Voor het overige weet ik geenen raad, dan met den Heere *Inschikkelyk* zich de aanmerkingen of spotternyen, die men wegens zyne kleeding aftewagten heeft, te getroosten; en die te tellen onder de onvermydelyke onvolmaaktheden van den burgerstaat. Bovenal raade ik, dat men zich, noch door te overleggen op welk eene wyze men zyn lichaam *bevalligst*, noch door te sterk te bepeinzen hoe men zich *minst aanstootelyk* kleeden zal, buiten staat stelle om zynen geest betaamlyk te vercieren, en zich der goedkeuringe des Hemels waardig te maaken.

B.R.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Erven van *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Arnhem by *W. Troost*, Dordrecht *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft. *E.v.d Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol* en *E. Boucquet*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Monnikendam *T. Tjallingius*, Middelburg *P. Gillissen*, Vlissingen *P. de Payenaar*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *R. Zeylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 209.
Den 29. December 1766.

[Brief wegens de Spioneer-Spiegeltjes in zekere Hollandsche Stad, derzelver oorsprong, en nadeel.]

Haec eadem novit, quid toto fiat in orbe,
Quid Seres, quid Traces agant, secreta novercae.

JUVENALIS.

Myn Heer!

EEn der *Correspondenten* van uwen voorganger den *Philanthrope* merkt aan, hoe men de heerschende geestneiging van een Volk, en van de inwooners eener stad, met vry veel gronds van zekerheid, uit hunne Uithangborden, kan afleiden(*). Dit Vertoog schoot my te binnen, wanneer ik onlangs in een onzer vermaaklykste en aanzienlykste Binnen-Steden, my eenigen tyd onthieldt, en met wandelen verlustigende, het oog liet vallen op eene uitwendige byzonderheid, die daar thans zeer in de mode is, en ruim zo zeker als eenig Uithangbord de neiging van Geest toont van de bewoonders der huizen, waar die vreemde uitstekken voor gevonden worden. - Ik kon kwaalyk denken, dat die menigvuldige Spiegels, buiten de huizen geplaatst, tot teekens strekten eener zo algemeen heerschende liefhebbery voor dat deel der *Gezigtkunde*, dat byzonder den naam van

(*) *De Philanthrope* No. 292.

Spiegelkunde draagt, te meer daar deeze studie dan verondersteld zou moeten worden voor al plaats te vinden by de Jufferschap, doordien deeze werktuigen meest gevoegd zyn aan de zydkamers, welken, door dien toestel, eenigermaate na *observatoriums* zweemen, en menigmaal de voorgevels misvormen, nu door de grootte, dan door het ver uitsteeken, als mede door de vreemde gedaantens, die 'er aan gegeeven worden, alles naar vereisch van het gezigtpunt; zo om den versten afstand te bereiken, als om het grootste veld te krygen.

Ik maakte 'er wel dra een ander en vry natuurlyker besluit uit op, een besluit, dat zeker door u zal gebillykt worden; te weeten dat de Uithangers van deeze Spiegels, dit doende, aan al de wereld een blyk geven hunner verregaande Nieuwsgierigheid, welker honger op de gewoone wyze niet verzadigd kunnende worden, dit hulpmiddel te baat nam: ten minsten dagt my dit te moegen veronderstellen van alle de zodanigen, wier Toestel niet kon strekken om eenig aangenaam of verrassend gezigt opteleveren, in welke gevallen men dit behulp van de kunst zeer wel kan goedkeuren, en voor waarlyk aartig houden.

Dat eene overmaat van Nieuwsgierigheid deeze gezigtkundige werktuigen op deeze wyze hadt doen plaatsen, onderstelde ik slegts, en zekerlyk met alle waarschynlykheid; doch ik vond ook wel ras gelegenheid om proeven te neemen, die my volkoomen in dit gevoelen versterkten, en de zekerheid myner gemaakte veronderstellinge toonden. Myne zaaken riepen my om in 't huis te gaan van den Heer A. wiens zydkamer met twee zulke *Uithangborden van Nieuwsgierigheid* pronkte: (want deezen naam durf ik 'er nu gerustelyk aan geeven.) Ik vond den Heer

A., benevens zyne Vrouwe en zyne twee Dogters in het *Observatorium*. Naauwlyks gezeten zynde, zeide de Vrouw van 't huis; ‘Hartje Lief, daar hebben wy weder een nieuwe proef van de nuttigheid onzer spiegels; ik zag myn Heer E... reeds van verre, en dat hy by ons zou komen, en liet u daarom van agteren roepen’. Zy hadt dit niet gezegd, of de Oudste Dogter, die de plaats hadt voor het andere spiegeltje, (ik mag het wel een spiegel noemen,) stondt op als gereed om uit het vertrek te gaan. ‘Waarheen BETJE?’ *zeide de Moeder* ‘Ik zie daar, *was het antwoord*, Juffrouw M. op de brug, zy zal niet nalaaten, wanneer ze my voor 't raam ziet, aantekoomen, en ik heb haar gisteren in de Kerk gezegd, dat ik haar van daag niet kon opwagten; dewyl ik moest uitwezen’. Zy vertrok en de jongste Dogter bleef niet in gebreke om terstond de plaats van haare Zuster inteneemen. - Ik maakte daar op deeze aanmerking, de oude Juffrouw, die zeer met deeze uitvinding ingenomen scheen, ten gevalle. ‘Dit is weder een nieuwe proef van de nuttigheid dier Spiegeltjes, waar over ik my onder 't wandelen door de Stad meer dan eens verwonderd heb, en die zints de laatste reize, dat ik hier was, zo zeer in getal zyn toegenomen; 't is waarlyk eene zonderlinge uitvinding’! ‘ô, Myn Heer, *zeide de oude Juffrouw*, wy hebben ze nu nog maar één week gehad, maar ge zoudt naauwlyks gelooven, hoe veel dienst zy doen; in de weinige oogenblikken, die myn Heer gezeten heeft, hebben wy 'er reeds twee proeven van; en den eersten dag, dat ze 'er geplaatst waren, ontdekte ik iets, voor langen tyd van my vermoed, naamlyk dat onze Meid een der olykste Labbeien is, die 'er uit kan

koomen: want in de langte van de straat, die ik, dus zittende, in myn Spiegeltje ten einde zie, bemerkte ik dat ze niet min dan vyfmaalen zich ophieldt om een praatje te verleenen; 't vermoeden was toen uit; ontkennen kon niet baaten, en ik heb haar de huur opgezeid. - Even zo heb ik ook waargenomen, dat een onzer Werklieden, van 't werk koomende, dagelyks de gewoonte heeft om in een kroegje te loopen, dat aan 't end van de straat is; ik heb 'er hem al over onderhouden - Gisteren op den middag zouden wy, zonder deeze Spiegels, overvallen geweest zyn door een Neef en Nigt van buiten de stad, met wien wy geene Vriendschap willen houden; ik zag ze van verre, ging uit de zydkamer, en belaste de Meid te zeggen, dat ik niet by de hand was. Ik kan u niet zeggen, Myn Heer, met welk een verdubbeld genoegen ik nu dagelyks in myne zydkamer zit; en myne Dogters, gelyk ge ziet, scheppen 'er ook groot vermaak in: BETJE is naauwlyks opgestaan, of MIETJE is 'er gaan zitten; ik mag die *observance* wel zien in de jonge kleuters' - MIETJE, aangemoedigd door deeze lofspraak van Moeder, wilde toonen, dat ze niet te vergeefsch zat te *Spionèeren* (dat is het geliefde en tevens eigenaartige woord, Heer DENKER, om deeze werking der Nieuwsgierigheid uit te drukken,) zy sloeg de handen samen en zeide, als in verukking over de gunstige gelegenheid, die zig op deedt; 'Daar gaat Juffrouw G. weer uit; ik geloof zy heeft niets te doen dan wandelen; zy schelt by Juffrouw S. aan, die zal gewisselyk van de party wezen: ja zeker, zy is ook al aan de deur'. De jonge Juffer BETJE, denkende dat Juffrouw M. reeds gepasseerd was, kwam weder te voorschyn, om haare oude plaats te beklee-

den, die haar niet zonder de blykbaarste teekenen van weerzin en afgunst werd ingeruimd.

De Heer van den huize, mee wien ik reeds lang gehandeld had, sloeg my voor, naa het drinken van een kopje Thee, en het afdoen onzer zaaken, eene wandeling te doen. Ik kende hem voor een verstandig Man, en had duidelyk bemerkt, dat de lof, van zyne Vrouwe aan deeze Spiegeltjes gegeven, hem niet meer dan maatig smaakte, en dat de drift zyner Dogters, om zo *observant* te weezen, hem mishaagde: want onder het Thee drinken viel 'er nog een geschilletje voor tusschen de twee Zusters; de jongste oordeelende, dat het lang haare beurt was, om te *spioneeren*. Onder het wandelen geraakten wy, door het zien van twee *Spiegels* van eene zo verbaazende grootte, dat, wanneer de aanzienlykheid van het huis geen tegenstrydig denkbeeld hadde ingeboezemd, men gedagt zou hebben daar een Spiegel-winkel te zullen vinden, op het onderwerp van deeze uitsteekende Spiegels. ‘Wat dunkt u, *was het woord van den Heer A.*, van deeze keurlyke uitvinding, tot lof van welke myne Vrouw straks begon uitteweiden, en zeker, wanneer onze jongste Dogter haare waarneeming niet had medegedeeld, u nog een lange lyst van nutte proeven zou opgegeven hebben’? Ik uitte vrymoedig myne gemaakte verondertelling, te weeten dat ik ze aanzag voor een allerduidelykst kenmerk eener verregaande en buitenspoorige Nieuwsgierigheid. ‘Recht begreepen, was het antwoord, ik heb daarvan zo veele proeven, als myne Huisvrouw van de nuttigheid, zo als ze het gelieft te noemen. Langen tyd heb ik het wederhouden, dat ze niet aan myne raamposten kwamen; maar, voor een week of anderhalf, twee dagen uit de stad geweest zynde,

waren ze reeds geplaatst. Myne Vrouw benevens myne Dogters stonden aan de deur, wanneer ik t'huis kwam, allen even gereed om my te vertellen, dat ze my reeds van verre hadden zien koomen: naauwlyks binnen getreden, moest ik zien, door welk een middel en hoe kunstig zy bedagt hadden allerwegen heen te *spioneeren*. Ik heb 'er my, toen ze 'er nu stonden, niet tegen willen verzetten, schoon ik moet bekennen dat ze my nog meer verveelen, dan ik verwagt of gevreesd had. Ik leef nog in de hoope, dat de nieuwigheid 'er allengskens af zal raaken, en dit geliefde *spioneeren* wat doen verminderen: want ik bemerk niet dan te zeer, dat het praaten van anderen, (eene zagte term voor kwaadspreekenheid,) daar door nu hand over hand toeneemt, dewyl de gelegenheden en aanleidingen daartoe zo zeer vermenigvuldigd zyn. Doch het meest van alles staat my tegen, dat myne Dogters daardoor van het goede afgetrokken en tot de laage bezigheid van ledige bemoeiällen vervoerd worden, om de gebreken, de misslagen, de dwaasheden en het kwaad gedrag van anderen van alle kanten optezaamelen, en daar mede elkander bezig te houden. BETJE, die reeds smaak in goede boeken begon te krygen en tot myn groot genoegen zich daar in verlustigde, wordt overheerscht door de Nieuwsgierigheid, en zet die nutte oefening ter zyde om zulke ydele voldoening. MIETJE, voorheen yverig met de naald, doet, zo haare Moeder zegt, de helft niet af van 't gene ze voorheen deedt. Moeder bekyft haar deswegen nu en dan, niet denkende, dat de *Observance*, gelyk ze spreekt, de groote en voornaame oorzaak is. Ik zal het nog een week of twee uithouden, en dan, zo 'er

geen merklyken afslag komt in dit geduurig *spioneeren*, met myn vaderlyke gezag tusschen beide treden en die oorzaak van 't kwaad uit den weg ruimen'. Ik kon niet nalaaten dit zyn voorneemen goed te keuren en te pryzen: zonder nogthans 'er bytevoegen, dat het waarschynlyk hoognoodig zou wezen, de geaartheid zyner Huisvrouwe in aanmerkinge genomen zynde.

Verder over dit onderwerp spreekende, vroeg ik den Heer A. wat tog de oorzaak en het eerste beginzel mogt wezen van dit *spioneeren*? Hy gaf my hierop 't volgende berigt. 'De eerste Spiegeltjes, die ik voortyds zo hier als elders vond, waren geschikt op plaatsen, die een aangenaam en ver gezigt uitleverden, en dus een onschuldig vermaak schonken; verder schynen ze in gebruik gekoomen te zyn voor oude zwakke Vrouwen, die meestal in huis moeten zitten zonder iets anders te kunnen doen, dan uitkyken; op dat zy door de vermenigvuldiging der voorwerpen, of die langer in 't gezigt te houden, te meer werks mogten hebben, en zich verlustigen: van dit gebruik, reeds zeer na aan 't misbruik grenzende, is men daar toe geheel over geslagen, en de Spiegels zyn hand over hand gemeenzaamer geworden. In de straat, waarin ik woon, zyn ten minsten nog twee *Spioneer-kamers*, behalven de myne; en onder anderen weet ik, dat Juffrouw G., welker uitgaan onze MIETJE zo vaardig waarnam, op haare beurt zit te loeren, om te weeten, wie 'er by ons in- en uitgaat. De Juffrouwen hebben, door deeze kunst, het middel om in huis zittende aan de deur te zyn.....' Hier werd ons gesprek over dit stuk afgebrooken, doordien zich een Heer, dien ik niet kende, by ons vervoegde.

's Anderen daags, op niets minder dan op deeze Spioneer-spiegeltjes denkende, kwam ik, een Heer bezoekende, in deszelfs zydkamer; en daar eenigen tyd alleen staande wagten, viel myn oog op een Spiegel, die schuins en dus in een zeer ongewoonen en wanschiklyken stand aan den wand hong, zonder aan iets in het vertrek, dat verder zeer zinlyk gemeubileerd was, te beantwoorden. Ik keek in denzelven, en ontdekte, dat deeze, binnenshuis, tot het zelfde einde geschikt was, als die, welken by anderen buiten geplaatst waren. De Dame van deezen huize sorteerde onder die men *Fynen* noemt: en zy *spioneerde* dus ook on een ingetoogener wyze.

Ziet daar Heer DENKER myne waarneemingen over deeze byzonderheid. Zy verschaffen u mogelyk stoffe tot denken; en zullen misschien zommigen uwer Leezeren gevallen; is dit uw oordeel mede, gun dan plaats aan deezen Brief van uwen

Bestendigen Leezer,

O.E.

Amsteldam 25 *November* 1766.

Ik bedank den Heer O.E. voor de gezondene waarneemingen; hy heeft my opgewekt, om myne gedagten bepaalder te doen gaan over de *onbetaamelyke en te verre gaande Nieuwsgierigheid;* dan dit blad reeds te vol zynde, om dezelve plaats te geven, zal ik dit tot eene nadere gelegenheid uitstellen; 'er alleen nog byvoegende, dat deeze Spiegeltjes niet zo byzonder eigen zyn aan die stad, welke ik vermoed, dat de Heer O.E. bedoelt; schoon ik wel wil bekennen, dat derzelver menigvuldigheid aldaar my, in het doortrekken, meer dan eens is in 't oog geloopen, en geene al te gunstige denkbeelden inboezemde van den aart en neigingen dier Jufferschap. Ik voeg 'er de aanmerking by, dat ze aan die Stad niet zo byzonder eige zyn; dewyl de algemeenheid van een misbruik, het openbaar ten toon stellen van 't zelve, en dus ook de uitgave des medegedeelden Briefs billykt.